

ԵՐԿՐՆ ԵՍԵՐ

ԵՐԿՐՆ
ՅՈՒՐԿՐՈՐ

III

ԳԻՐՔԸ ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է
ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՏԻԳՐԱՆ ԹՈՐՈՍՅԱՆԻ
ՀՈՎԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱՔԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԼԵՎՈՆ ՇԱՆԹ

ԵՐԿԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՅՈԹ ՀԱՏՈՐՈՎ

291.981

✓

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱՐԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԼԵՎՈՆ ՇԱՆԹ

ԵՐԿԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՀԱՏՈՐ ԵՐՐՈՐԴ

A 93933

ԵՐԵՎԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն
2008

ՀՏԴ-891.981 Շանք
ԳՄԴ-84 Հ
Շ 301

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության
ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագրական կոլեգիա
**Ա. Եղիազարյան, Վ. Կիրակոսյան, Ս. Մարգարյան,
Ա. Մանուկյան, Ս. Սարինյան**

Հատորի խմբագիր՝ **Ս. Սարինյան**
Բնագրերը պատրաստել և ծանոթագրել է բանասիրական գիտ. քեկնաժու-
Հրանուշ Դարբինյանը

Շանք Լևոն
Շ 301 **Երկերի ժողովածու /Լ.Շանք. – Հ. 3. – Եր.:**
Գիտություն, 2008. 340 էջ:

ԳՄԴ-84 Հ

ISBN 978-5-8080-0728-4

© ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2008

ԿԻՆԸ

Վիպակ

Սանդուղը կոլբրվեր ու կոլբրվեր, կարծես չէր ուզեր վերջանա, ու Սուրենն կբարձրանար շարունակ դանդաղ ու թափթփած քայլերով, ձեռքի բարակ ու ճկուն գավազանը սանդուղի ամեն մեկ ոտքին վրա անդամ մը ցատկեցնելով:

Անիկա չէր ալ հիշեր՝ երրորդ թե չորրորդ հարկին վրա էր հիմա. այնպես որ, երբ նորեն փոքրիկ հարթակը հասավ ու աջ կողմի դռանը փակցված քառակուսի թուղթը տեսավ, խորունկ շունչ մը առավ:

Կոխեց դանդին կոճակը ու մեքենաբար կարդաց թղթին վրայի կապույտ մատիտով գրված տողը՝ «Մոտեցնե՛ր չեն ընդունվի՛ր»:

Կարդաց, հորանջեց ու դավազանին կոթովը իր ահագին եզերքով փափով գլխարկը ճակտեն ետ նետեց գազաթը՝ առատ ու ալիքավոր մազերուն վրա:

Բարձրահասակ տղա մըն էր, քիչ մը նիհար, դուրսաթեք ու ճկուն կազմով. շագանակի սուր մորուք մը ծնոտին, խիստ նուրբ, խոստեն դիմագծերով, հագուստը կոկ ու անթերի, ինքն ալ, այսպե՛ս, երեսունի սահմաններուն:

Դուռը բացողը կին մըն էր, մեկը այն դեմքերեն, որ դժվար է որոշելը՝ սպասավո՞ր է, թե՞ տան տիրուհին:

- Բարե՛, տիկի՛ն, պարոն Մաքսը տո՞ւնն է

- Այո՛, բայց... բայց կարծեմ կաշխատի:

Երիտասարդը առանց ուշ դնելու անոր բայց-երուն՝ մոտեցավ դիմացի սենյակին դռանը և գավազանովը սկսավ պինդ-պինդ բախել:

- Ո՞վ է, - լավեցավ ներսեն դժգոհ ձայն մը: - Մոտս մոտե՛կ կա:

Սուրենն դարձուց դռան կանթը անփույթ շարժումով մը ու մտավ ներս:

- Կներե՛ք, օրիո՛րդ, ես ալ նկարիչ եմ, - խոսքը չիտակ ուղղեց աղջկանը, որ մերկ պառկած էր քովնդի՝ շեղոնին ամբողջ երկայնքով՝ նուրբ ու սև ծածկոցին վրա:

Աղջիկը դժկամ ու տարտամ շարժում մը ըրավ, կարծես նստելու, բայց մնաց ինչպես որ էր ու ձայն չհանեց:

Մինչ նորեկը գլխարկը անցուց հաստ ու երկար ոլորած թուղթի

մը ծայրը, որուն մյուս ծայրը խրված էր իրարու վրա երեսները դեպի պատը ըրած նկարներու դեզի մը մեջ: Ու մոտեցավ եռտասնին, որուն առջևը ընկերը կաշխատեր:

Առանց անոր հետ բառ մը փոխանակելու՝ կեցավ լուրջ ու դիտեց նկարը վայրկյան մը՝ հեգնոտ ժպիտը չրթունքին:

– Հրաշալի՛ է, հրաշալի՛, սքանչելի է, – բացականչեց վերջապես ծաղրածու ուղեորովթյամբ մը: – Աննաման է, սիրելի՛ս, աննաման, բայց հերիք է, այ թո՛ղ, ելի՛ր:

– Ինչո՞ւ, ի՞նչ է պատահեր, – պատասխանեց ընկերը ներողամիտ ու ժպտուն: – Ես դեռ տրամադիր եմ աշխատանքի:

– Աշխատա՞նք... ա՛, իհա՛րկե, աշխատա՞նք. քսե՛, քսե՛, քսմսե՛, ներկը ներկին, ներկը ներկին, ո՛ւհ, աշխատա՞նք, ճաշա՛կ, արվե՛ստ, ստեղծագործությո՛ւն...

Եվ հանկարծ ձեռքը դնելով ընկերոջը ուսին՝ իսկույն ավելցուց՝ գերմաներենը ֆրանսերենի փոխելով.

– Ծամփո՛ւ դիր, տղա՛ս, ճամփո՛ւ դիր այդ խեղճ աղջիկը:

Մաքս ակնթարթ մը ընկերոջը դեմքին քննող հայացք մը գամեց, ետքը վար դրավ երանգապնակն ու վրձինները կամաց մը քովի աթոռին, դարձավ հայտնեց աղջկան, որ այսօրվան նիստը ընդհատված է, և որ կրնա երթալ:

Աղջիկը կրկնել չտվավ, իսկույն մարմնին սեղմեց քովը ինկած շապիկը ու վազեց ճապոնական պատվարին ետևը:

– Այդպե՛ս, – բացականչեց Սուրեն գոհ: – Թե չէ շատ հիմար բան է, խոստովանե՛, այդ քու աշխատանք ըսած բանդ, այդ քու մոտեցնելուդ, քու անվերջ, տխմար մոտեցնելուդ, որ դուն ամեն օր փողոցներեն ներս կկանչես, կամ քու այդ սիմվոլներդ, քու անվերջ տափակ սիմվոլներդ, որ հոգիիդ փողոցներեն ամեն օր դուրս կկանչես: Գռեհիկ է այդ բոլորը, կհասկնա՞ս: Գռեհիկ ու ողորմելի՛ ինչ որ արվեստ ու ստեղծագործություն կանվանես, ինչ որ գեղեցկություն ու վսեմ կանվանես, ինչ որ գործ ու աշխատանք կանվանես: Սուտ կուռքեր են այդ ամենքը. կործանվին պիտի այդ ամենքը: Կոտրե՛ վրձիններդ, կոտրե՛: Ես կոտրեցի իմիներս:

– Է՛, հասկցանք, բան չկա, սովորական քրիզիս է, կանցնի, – ըսավ

Մաքս բոլորովին Հանդիսատ ու անտարբեր շեշտով մը, միևնույն ժամանակ ներկերու մեջ թաթխված աշխատանքի շապիկը վրայեն Հանելով:

* * *

- Դուն ինծի ա՛ն ըսե նայիմ՝ օրե՞րդ ինչպէս կանցընես, քանի օր է՝ մեջտեղ չկաս:

- Օրե՞րս, - Հարցուց ընկերը, բարձրացավ նստեցավ սեղանի մը ծայրը և դառն ու հեգնոտ շեշտով մը ավելցուց, - կզվարճանամ, բարեկա՛մս, կզվարճանամ:

- Հա՛, իրավ, Առնոն բաներ մը կըսեր. շաբաթ գիշեր փառափոր օրդի եք ունեցեր: Խայտառակնե՛ր, ինծի ինչո՞ւ իմաց չովիք:

- Էքսպրոմտո՛ւ՝ եղավ:

- Երևի նույնը և երևի գիշեր և նախորդ գիշերը և բոլորն ալ իհարկե էքսպրոմտո:

- Հա՛, մոտավորապես:

- Եվ որո՞ւ հետ ես: Կուզե՞ս ես հաշվեմ: Առնոն ու իր Ֆանին, անշուշտ Գյուլատալին ու իր չիկահերը, մեյ մըն ալ ան՝ քու բրյուներտդ, չէ՞:

- Ճիշտ գլխուն զարկիր:

- Անտարակույս սեկտ, գրոգ և որ ըստ կարգին: Ուրեմն քեֆդ տեղն է, ալ ի՞նչ ես եկեր գլխուս կտրտնջաս բռնի պես:

- Ո՞վ կտրտնջա, ընդհակառակը: Չէ՞ որ «Երգ, կին ու գինի», ինչպէս ըսեր է ձեր դժուր բանաստեղծը:

Եվ խորունկ, հոգնած հորանջով մը ելավ, կեցավ ոտքի ու ավելցուց.

- Ի՞նչ թշվառական բան է այս կյանքը, եթե ատոնք են զվարճություն ըսված բաները:

- Վա՛յ, նույնիսկ կի՛նը: Խեր ըլլա, Սուրեն՝, աս ի՞նչ հովեր են:

- Եվ մանավանդ կի՛նը իր կալնուն զգացումներով ու թռչունի խելքով:

- Այսինքն, անշուշտ, միակ բացառությունը տիկին Ջանտերը, - վրա բերավ Մաքս խորամանկ ժպիտով մը: - Գիտե՞ս, ամեն օր կեսօրին, ճիշտ մեր փողոցին անկյունը կանոնավոր կերպով կհանդիպիմ անոր

մարդուն: Ու խնդալս հազիվ կպահանջեմ, երբ անիկա այնպես ինքնապանծ ու վեհափառ բարեւ մը կուտայ իր վեհափառ սիրինտրովը:

- Զգե՛, հոգիդ սիրես, - ընդհատեց խոսակիցը կտրուկ: - Սկիզբները, այո՛, քիչ մը հետաքրքիր էր գուցե գործի ռոմանտիկ պարագաները, վտանգը, հուզումը, բայց, է, ատիկա ալ գտեհկացավ: Կին չէ՞, նույն են ամենքն ալ, ոչ մեկ բացառութիւն: Քալե՛, քալե՛, երթանք, ձեռք մը պիլարտ:

- Սիրով, բայց պայմանով մը, որ ամբողջ իրիկունդ ինծի պիտի նվիրես:

- Ուզածդ ատիկա ըլլա: Եթե կուզես, բոլոր իրիկուններս: Ծրագի՞րդ:

- Կընթրենք միասին ու կերթանք նվազահանդես: Այս իրիկուն գրեթե ամբողջ Բեթհովեն է, որ դուն, գիտեմ, կսիրես:

Սուրեն հանկարծ խոժոռեցավ և ունքերը կիտեց:

Պատասխանը, որ վերջապես տվավ, շատ ծամծմված դուրս եկավ իր չրթունքներէն.

- Ընթրիքին ետքը երաժշտութիւնը, այո՛, մարսական է: Միայն թե ընտրութիւնդ, այնպես քիչ մը... Բեթհովեն՝ ուրն է, ջղեր պիտի գրգռես: Ա՛յ, երթանք քաֆե-շանտան մը, ատիկա բոլորովին ուրիշ հարց է:

- Ո՛չ, իմ հյուրս ես ու պետք է հարմարվիս ճաշակիս, - ըսավ Մաքս՝ աչքին ծայրովը ընկերոջը դեմքը դիտելով:

Սուրեն հանկարծ մոտեցավ անոր, ձեռքերը երկու կողմէն տա-բատին գրպանները դրած՝ կեցավ դիմացը ու ըսավ հատիկ-հատիկ.

- Հիմար է քու երաժշտութիւնդ ալ քու նկարչութիւնդ նման, հիմար ես դուն ալ քու խորամանկութիւնդ նման: Քու Բեթհովենովդ ինծի չես վախցներ: Վերջիվերջո բոլորովին միեւնոյն է ինծի համար՝ քաֆե-շանտա՞ն է եղեր, թե՞ քոնսերտի սրահը. ձանձրույթը ամեն տեղ ալ միեւնոյն ձանձրույթն է: Միակ կուռքը, գուցե, որուն արժե երկրպա-գել:

- Ա՛յ, տեսա՞ր, տղամարդու պատասխան: Ուրեմն վճռված է: Եվ մի՛ վախնար, չես զղար. հոն է ըլլալու նաև Լուլուն: Անցած օր նորեն քեզի կհարցնեն, կըսեն՝ «Ո՞ւր է ձեր հայր, մեծտեղ չկա»: Ըսի՝ «Ո՞վ

գիտես անոր բանը. խորհրդավոր են անոր բոլոր գործերը»։ Իսկ Լուսին գիտես, որ շատ է սիրահար խորհրդավոր բաներու։ Այնպես որ խելքդ գլո՛ւխդ ժողվե։ Իսկ որ Լուսին գեղեցիկ կնիկ է, ասիկա պիտի խոստովանի, կարծես, նույնիսկ քու ձանձրույթը։

Սուրեն առանց պատասխան տալու՝ ցնցեց ուսերը ու թղթերու ոլորին ծայրին վերցուց իր ահագին լայն եղերքով գլխարկը։

Բ

Փունջ-փունջ պատերուն բուսած շուշաններու ճերմակ բաժակներին էլիկտրական շալլ լույսը կողողեր սրահը ու տեսակ մը կյանք ու շարժում կուտար, ո՛չ միայն խմբված բազմերանդ հասարակության ու անոնց արդուզարդին, այլև կարմիր թավիշ նստարաններուն, շուրջանակի շարված արձաններուն և մանավանդ ճակտի հսկա երգեհոնի ահագին շեփորներուն, որոնք արևի ծարավ ծաղիկներու նման իրենց վիզերը ձի՛դ վեր կերկարեին։

Սուրենի տեսած առաջին իրը, ոտքը սրահը դրավ թե չէ, այդ երգեհոնը եղավ։ Խելթ ու թշնամական հայացք մը նետեց վրան և իսկույն աչքերը դարձուց շրջապատող բազմությանը, երբ հանդարտ քայլերով ընկերոջը ետևեն սրահին խորքը կառավանար։

Իր մեջ զգացածը լարում մըն էր միայն, լարում մը դիմադրելու, դեմ դնելու, ցույց տալու ինքզինքին, ընկերոջը ու ամենուն, թե աշխարհիս երեսին իրեն համար ալ հրապույր չունի և ոչ մեկ բան, թե ինքը վերջնապես խորտակեր է ամեն պաշտամունք։

Կարծես մենամարտող մը ըլլար ինքը այդ վայրկյանին ու կմտներ արևնան ըմբելու։ Այս համեմատությունը, որ կայծակի մը պես վազեց մտքին, դալավ ճաշակին. գոհճիկ բան մը կար իր այդ տրամադրության մեջ և իսկույն թուլցուց իր լարումը։

Հանգի՛ստ. կարիք չկա վրդովվելու։ Վրդովումը նշան է համոզումներու թուլության, մինչդեռ իր՝ Սուրենի համոզումները չէ՞ որ շատ են ամուր ու վճռական։

Ինքը անցեր է արդեն մարդկային ունայնություններուն ու մեծամտություններուն վրային։ Ինքը ըմբռնած է արդեն, թե ի՞նչ

զավեշտական նյութի կտոր մըն ենք մենք՝ փակած Հողին, ինչ ողորմելի գետնամած անասուն մը, որուն միակ զանազանությունը մյուս անասուններն ան է, որ կմտածե, թե ինքը տարբեր բան մըն է, քան մյուս անասունները:

Իրավ է, կար ժամանակ, երբ ինքն ալ լեցուն էր ծիծաղելի տափակություններով, երբ ինքն ալ կկարծեր, թե կթուչի, թե ինքը փոխած է Հողին, երբ կպաշտեր Հոգիին այդ թուխքը, երբ կպաշտեր արվեստը՝ թուխքներու այդ մարմնավորումը, երբ քուրմ մըն էր ինքն ալ, փիլիսոփա քուրմ մը այդ ստեղծող Աստծուն, երբ կսիրեր այդ Աստվածը, կծառայեր այդ Աստծուն ու կաշխատեր:

Բայց անցան, բարեբախտաբար, անդարձ անցան այդ բոլոր երեխայությունները: Այլևս վեր է ինքը այդ բոլոր անմիտ նախապաշարումներն:

Ո՛չ մեկ սրբություն. ոտքի տակ բոլոր կուռքերը, բոլոր կուռքերը անխտիր, կեցցե՝ անասունը:

Իր այդ եզրակացությունը ընդգծելու համար էր կարծես, որ հանկարծ արմուկովը զարկավ ընկերովը.

– Նայե՛, Մա՛քս, նայե՛, իշխանուհի Փոն Թուրինկը նորեն աճուրդ է հաներ իր կուրծքն ու թիկունքը:

– Ան ալ կերևակայե, թե ինքն է միայն աշխարհիս երեսին, իր Փոնությունը ու իր ճերմակ կուրծքը, – պատասխանեց Մաքս ժպտալով:

– Ատ ալ անոր կուռքը, – վրա բերավ Սուրեն չարախնդաց:

* * *

– Գիտե՞ս, քու Փիննուհիդ ալ հոս է, – կցեց Մաքս:

– Ո՞վ:

– Սա քո ծանոթ Փիննուհին, որ կըսես բժշկուհի է:

– Ո՞ւր է, – ըսավ տղան ու ծուլլ շարժումով մը ընկերովը ցույց տված կողմը դարձուց գլուխը:

Կողմնակի բազկաթոռներու շարքին՝ գեր կնոջ մը քովը, նստած էր նուրբ ու սլացիկ կազմով, մուգ հագնված աղջիկ մը՝ գլուխը բաց, առատ շեկ մազերը կիտած ծոծրակին, դեմքը քիչ մը երկար ու կարծես հոգնած: Զեռքերը դրեր էր գոգը ու աչքերը հառեր դեպի բեմը, ուր

նվազողները արդեն տեղավորված՝ զբաղված էին իրենց գործիքներու վերջին հարդարումովը:

– Ո՛րք ես ծանոթացեր այդ աղջկան, – հարցուց Մաքս:

– Պանսիոն մը:

– Տարօրինակ է ճշմարիտ. այդպես սիրուն աղջիկ ու բժշկուհի: Հիմա կարգին բժիշկ է աստիկա:

– Որ բժիշկ է՝ գիտեմ, իսկ թե՛ կարգի՞ն է, թե՞ ոչ...

Սուրեն կողեր սրախոսություն մը ընել աղջկա հասցեին, բայց ինքն ալ չհասկցավ ինչպես, տեսակ մը քաշվեցավ ու ակամա խոսքը կտրեց: Եվ իսկույն ալ դայրույթ մը զգաց ինքն իր դեմը, թե ինչո՞ւ քաշվեցավ, մանավանդ որ աս առաջինը չէր: Տարօրինակ բան մը կար այդ աղջկան վրա, որ միշտ սանձ կղներ իր բերնին:

Եվ Սուրեն ակամա դիտակցություն եկավ, որ տարտամ պատկառանք մը կտածեր դեպի այդ աղջիկը: Կարծես տեսակ մը բացառիկ էակ: Բացառի՞կ: Ինչո՞վ, որ բժշկուհի՞ էր: Ե՛հ, իր շատ պետքն էր կարծես:

– Ի՜նչ ալ համառ դիմագծեր ունի, – նկատեց Մաքս քովեն: – Ու ի՜նչ անմատչելի է ըլլալու, իսկը վնասալուհի:

«Վնասալուհի՞», – կրկնեց մտքին մեջն: Ինչպե՞ս թե՛ վնասալուհի: Ինչ ըսել է վնասալուհի: Հին Աստծու մը նվիրված այդ խեղճ աղջիկներն ալ անշուշտ նույն կի՛նն են եղած, ինչպես բոլոր կի՛ները, ինչպես, օրինակ, և այդ ֆիննուհին:

Ու թշնամի նայվածքով մը սկսավ դիտել իր դեմը քիչ մը կողմնակի նստած այդ աղջկան կիսանդրին, որուն վզի ու ծնոտի նկարչական կո՛րությունը ավելի ևս կշեշտվեր ետեի պատին կարմիր թավիշ ֆոնին վրա:

Ընկերը իրավ կըսեր. ի՜նչ համառ ու վճռական դիմագծեր ուներ այդ նուրբ աղջիկը: Երեւի աստիկա էր, որ ազդեր էր իր վրա ամեն անգամ, երբ անոր դեմն էր գտնվեր: Անշուշտ, ատ պիտի ըլլար, դեմքի այդ համառ արտահայտությունը: Համա՞ռ...

Եվ տղան զգաց, որ չգիտես ինչու, բայց այդ բառը կվարներ իր ինքնասիրությունը, կխայթեր իր հպարտությունը:

Հանկարծ պահանջ մը զգաց, տիրական պահանջ մը, որ այդ աղջիկը իրեն նայի, իսկույն, անպատճառ իրեն նայի: Սեւեռուն ու

հրամայող հայացքը անթարթ անոր դեմքին գամած՝ կսպասեր վստահ
ու դիտակից, որ աղջիկը պիտի դառնա ու պիտի նայի: Եվ աղջիկը թեև
քիչ մը ուշ, բայց դարձավ ու նայեցավ:

Անսպասելի բուռն շարժումով մը դարձուց գլուխը Սուրենի
կողմը, ու իր խոշոր, մեղմ-կապույտ պայծառ աչքերը զարնվեցան տղու
չեղտ ականարկին: Սուրեն գլխով ըրավ: Աղջիկը նախ դիտեց քիչ մը,
ճանչցավ, գլխու խիստ թեթև հակումով մը առավ բարևը ու բնական,
ազնվական հանգիստ շարժումով մը դարձուց գլուխը նորեն դեպի բեմը
ու անշարժացավ:

Այդ նայվածքին ու գլխու այդ հանդարտ դարձումին մեջ խիստ
հպարտ բան մը կար, հպարտ ու տխուր, որ նորեն դավ տղու սրտին:

«Ո՛ր էս դուն, ի՞նչ ես որ դուն, այդքան վերհիշես», – վազեց
բարկություն մը Սուրենի հոգիին մեջ, և իսկույն վճռեց, որ երթա
անգամ մը մոտեն դիտելու այդ հպարտությունը:

* * *

Այդ նույն վայրկյանին էր, որ նվագապետի ճիպտին թեթև
նշանին վրա հանկարծ խոր ու անբիծ լուռություն մը փռվեցավ այդ
երկներանդ բազմություն հաղարավոր գլխուն վրա:

Նախ ջութակ մը դողդողաց կամաց, երկրորդ մը, երրորդ մը,
վիոլոնը քովեն բողոք մը նետեց, և աղեղներու ամբողջ անտառ մը
դողդղուն ու կարոտակեղ դեպի վե՛ր, դեպի վեր սկսավ սողալ անվերջ
ու անհաս տենչով մը, սիրտ ճանկուտող կսկիծով ու մելամաղձոտ
կանչերով...

Սուրեն ակամա կախեց գլուխը, ձեռքովը ամուր գոցեց աչքերը
ու սկսավ դիտել:

Ան ի՞նչ էր հոն իր աչքերուն այդ հուսահատ խավարին մեջ, որ
կխրտեր. ձայները. նայե՛, աս մեկը կոտրած թև մըն է, թռչունի ամեհի
կոտրած թև մը, որ կթալրտա ու կուզե դուրս այդ ցածի մածուցիկ նյութեղ
խավարեն, դո՛ւրս ու վեր. իսկ հոն ձեռքեր են, որ պարապին մեջ ամեն
կողմ կկառչին բռնիլու, ձգվելու, հասնելու խարխափումներով. ասղին
ոտք մը, քալած, հողին երեսը երկար քալած ոտք մը, որ ջլալնոտ
շարժումներով իր վրայի անհունին մեջ կուվան մը կփնտրե, որ հենվի ու

ելլե վեր քիչ մըն ալ վերջապէս դեպի վեր. անդին լանջ մը կիսաաքող, որ կուռի ու կիջնե հեռավոր ու անընտ աշխարհներու այրող կարոտովը. հապա այն զույգ մը խոշոր աչքերը, որ թանձր խավարի խորունկ խորերէն անթարթ ու սեւեռուն կնային վեր ու կսպասեն ու կսպասեն...

Վերջին թրթիռ մը դուրս սահեցաւ գայթիգայթ ջութակի կուրծքէն, թուլցաւ, մարեցաւ ու ինկաւ... Միահամուռ բարբարոս ծափերու հորդ ալիք մը իսկույն ողողեց սրահը ու սրբեց ու սարաւ ամեն երագ, ամեն թրթիռ:

Սուրեն ծանր շարժումով մը բացաւ դեմքը, նայեցաւ շուրջը, նայեցաւ իր մեջը և զգաց ծանր զգացում մը, որ նստեր էր կրծքին, ուսերուն ու կնշեր:

- Է՛, փճացուցիր իրիկունս, - բարկացաւ ընկերոջը վրան: - Մարդ կատարյալ հիստերիկ կդառնա այդ խելագար ձայներուն մեջ:

Ընկերը ժպտեցաւ, բայց ոչինչ չառարկեց. երաժշտությունը սկսեւ էր նորեն:

Սուրեն այլևս ոչ միայն չգոցեց աչքերը, այլ ամեն կերպ ալ աշխատեցաւ, որ չլսե նվագը: Իր նայվածքը ծուլ շարժումով մը քալեց բազմութեան ուսերուն ու գլուխներուն վրայն ու գնաց դտաւ այն աղջկան դեմքը:

Ֆիննուհին ամբողջովին ձուլվեր էր երաժշտութեան: Սուրեն սկսաւ դիտել անոր լարված դիմապծերը և ինչքան կնայեր, այնքան ավելի սլարգ կտեսներ, որ անոր նուրբ ու ձիգ դեմքին բոլոր դժերը ճակտեն, այտերեն, աչքերուն քովն ու կծկված շրթունքներն վե՛ր կսլանային, անոնք ալ վե՛ր, միշտ վե՛ր, պատրանքներու անհուն կարոտովը, ունայնություններու անհագ ծարափովը...

Եվ Սուրեն հանկարծ անդիմադրելի պահանջ մը զգաց, որ երթա, երթա իսկույն ու պատուե բիրտ ձեռքով աղջկան այդ երերուն երազները ու քաշե վար, դնե անոր ոտքը պինդ հողին, վա՛ր:

Ալ մեկ ցանկություն մը միայն կար իր մեջը, որ հասնի շուտով դադարը:

Նվագը ընդհատվելուն պես ցատկեց ոտքի ու աշխույժ ու անփույթ շիտակ դեպի ֆիննուհին:

- Բա՛րև Ձեզի, օրիո՛րդ Ստեկըն:

Աղջիկը, որ դեռ զբաղված էր բեմով, տհաճ զարմացած նայվածքով մը դիմավորեց երիտասարդը, բայց իսկույն զսպեց ինքզինքը, ժպտեցավ, բարևը առավ և անմիջապես ավելցուց սրտագին հափշտակությամբ.

- Հրաշալի էր, չէ՞, վիոլոնի վերջին կտորը:

Սուրենն ալ ժպտեցավ ու պատասխանեց կատարյալ բացարտուկթյամբ.

- Դժբախտաբար Ձեզի ոչինչ ըսել չեմ կրնար, օրիո՛րդ, չէի հետևիր նվագին:

- Վա՛յ, - զարմացավ աղջիկը: - Ինչպե՞ս:

- Ուրիշ երաժշտություն մը գրավեր էր հոգիս:

- Այսի՞նքն:

- Դիմագծերուն երաժշտությունը: Հպարտ ու գրավիչ գլուխ մը:

- Մի՞թե, - խնդաց աղջիկը կատարյալ միամտությամբ: - Կարելի չէ՞ ինծի ալ ցույց տալիք այդ գեղեցիկ ու հպարտ գլուխը, որ Ձեզի այդ աստիճան գրավեր է:

- Ո՛չ, օրիո՛րդ, դժբախտաբար չեմ կրնար: Ինչպե՞ս ցույց տամ Ձեզի Ձեր իսկ գլուխը:

Աղջիկը նախ չըմբռնեց կարծես, բայց հանկարծ ամբողջ դեմքովը կարմրեցավ ու իսկույն դժգունեցավ նորեն: Վերավորված ու զայրացկոտ նայեցավ ականթարթ մը երիտասարդի համառ աչքերուն և սառն ձայնով մը ըսավ լուրջ.

- Ներեցե՛ք, պարո՛ն, ես հաճոյախոսություններե չեմ ախորժիր:

Տղու աչքերուն մեջ բոց մը վառեցավ. ընկճելու, զսպելու ու խորտակելու չարագուշակ բոց մը, որ իր ձայնին մեջն ալ հնչեց.

- Ատիկա ինծի համար միեւնույն է, օրիո՛րդ: Երբ ես բան մը կարտահայտեմ, ըսել է՝ արտահայտելու ներքին պահանջ մը ունիմ. ուրիշին ախորժելի է, թե ոչ, ատիկա արդեն երկրորդական հարց է: Գեղարվեստագետի ամենն առաջին օրենքն է ասիկա:

- Իսկ ես գեղարվեստագետ չեմ, պարո՛ն, կներեք:

- Բայց գիտության գինվոր մը, օրիո՛րդ, - վրա բերավ տղան ժպտուն: - Իսկ գիտության գինվորի մը համար ամեն բանն առաջ

ճշմարտությունը լսելն է, նույնիսկ եթե այդ դիտումը գեղեցիկ կլին մը ըլլա: Եվ իմ ըսածս ճշմարտություն մըն էր ամեն բանն առաջ:

Աղջկան դեմքին ալ ժպիտ մը ելաւ, մեկամաղձոտ ժպիտ մը, տեսակ մը ներող, դրեթի մայրական:

- Աղեկ, դիցուք, - ըսավ ան՝ այս անախորժ խոսակցութեան վերջ մը դնելու ականջայտնի ցանկութեամբ:

- Եկե՛ք, օրիո՛րդ Ստեկըն, եկե՛ք դառնանք բարեկամ, - բացականչեց տղան հանկարծ բոլորովին անսպասելի և այն տեսակ շեշտով մը, որ ավելի պահանջ էր, քան առաջարկ:

Աղջիկը զարմանքէն լուռ մնաց վայրկյան մը, վերջը ըսավ լուրջ ու հանգիստ.

- Բարեկամութեանը ինքնիրենը պիտի գա, պարո՞ն, ոչ թե կանչելով:

- Իսկ ես կոխիմ քաղաքը հարձակումով վերցնեմ, - խնդաց Սուրեն:

Աղջկան արտահայտիչ դիմագծերը թեթեւ մը խոժոռեցան, բայց խիստ մեղմ ու պարզ շեշտ մը ունեւր, երբ ըսավ.

- Պարո՞ն, ինծի կ'ըսէի, որ Ձեր ընկերը հոն Ձեզի կ'մնարէ:

Ու թեթեւ դարձ մը ըրավ դեպի իր քովը նստած սևազգեստ գիրուկ կիներ, կարծես անոր բան մը ըսել կուզէր:

Սուրեն կամաց մը խածաւ վարի շրթունքը ու համառ շարժումով մը մեկնեց ձեռքը աղջկան:

- Ուրեմն դեռ կ'ստեղծենք, օրիո՛րդ, դեռ իմ պատասխանս չառի:

- Երթաք բարով, պարո՞ն, - պատասխանեց աղջիկը բոլորովին պարզ ձայնով մը ու բոլորովին պարզորեն ալ տվաւ իր ձեռքը. կարծես ոչինչ պատահած չըլլար:

Եվ Սուրեն չըջապատի ժխտին մեջէն ուղղվեցաւ դեպի իր տեղը՝ վիրավորանքէն խալթված, միւսնույն ժամանակ ուրիշ տարօրինակ դրդիւ մը կրծքին տակ:

«Ինծի կ'ընտե՞ս: Տեսնենք»: Կ'մտածեր ան՝ «վռնտել» բառն ականերև ու մասնաւոր հաճույք մը զգալով:

- Երթանք, ալ հերիք է, ես այլևս չեմ մնար, - ըսավ Սուրեն ընկերոջը թեւն քաշելով:

Ու իրար ետեւ դուրս ելան սրահէն:

Գ.

Աչնան վերջի բացառիկ արեւ պայծառ օր մըն էր: Մյուսինքնի այն հազվագյուտ արևոտ օրերէն, երբ մարդ ոչ մէկ կերպ ծածկի տակ մնալ չի կրնար:

Մարգրիտ Ստեկըն, Հագիվ ազատված իր պարտավորություններէն, ձեռնոցները անցընելով, արագ կիջներ վար լայն սանդուղներէն, ինչքան հնար է շուտ ազատվելու համար հիվանդանոցի՝ դեղերով հագեցած օդէն:

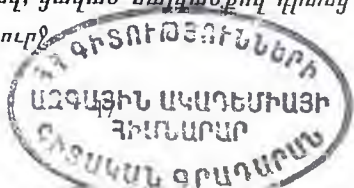
Իր հոգնած դեմքին աշխույժ մը կիսադար, երբ հավաքեց փեշերը, ետ հրեց մուտքին փեղկը ու ելավ փողոց: Բայց հագիվ էր խոր շունչ մը քաշեր ու երկու քայլ ըրեր, որ հանկարծ ակամա ու անգիտակից ստիպվեցաւ կանգ առնելու:

Դեմը՝ ճիշտ իր ճամփուն վրա, արեւին բերանը, հաստ ու խոշոր սյունին տակը կեցած էր Սուրեն: Օրիորդի առաջին զգացումը վախ մը եղավ, խոր, առանց որոշ պատճառի, բնագոյական վախ մը: Եվ անիկա մեծ ճիգով հագիվ հաջողեցաւ ավրելու այդ արտահայտութիւնը իր դեմքին վրայէն, երբ տղան գլխարկը հանած, գլուխը խոնարհ, իր հպարտ քալվածքով ու ազնիվ հարգանքով մոտեցաւ, բարեկեց ու ձեռքը մեկնեց:

Հուզումն ու անակնկալէն ծնող տեսակ մը ուրիշ հանդիսավոր շարժումով էր, որ օրիորդը ինքն ալ փեշերը ձգեց ու ձեռքը տվաւ տղուն: Եվ միևնույն ժամանակ դիտակցեց տարտամ կերպով մը, որ իր վախի զգացումին խորոթելի հպարտութիւն մը փաթթվեցաւ. հպարտութիւն մը այդ խրոխտ, այդ ուժեղ, այդ գեղեցիկ սեւաչլի տղան իր առջևը խոնարհած տեսնելու:

- Ինծի նորե՞ն պիտի վռնտեք, օրիորդ, - եղավ երիտասարդի առաջին հարցը ու ժպտեցաւ: - Անցած գիշեր շատ էիք պատերազմական:

Ստեկըն չի ժպտեցաւ, ցաված նայվածքով դիտեց ակնթարթ մը դեմինը և ըսավ պարզ ու լուրջ:

- Եթե իրավ Ձեզի Համար ինծի Հանդիպելը արժեք մը ունի, թողե՛ք խոսսելու Ձեր այդ կեղծ շեշտը: Ես պարզ աղջիկ եմ ու միայն պարզ բաներու ճաշակը ունիմ:

Եվ սկսավ քալել:

- Ինչպե՞ս թե՛ կեղծ, - վրա բերավ տղան իսկույն՝ ինքն ալ անոր քովն քալելով: - Եվ ի՞նչ կարիք ունիմ կեղծելու: Ներեցե՛ք, օրիո՛րդ, ես եմ, ինչ որ եմ, և կըսեմ ու կխոսիմ, ինչպես որ եմ:

Իսկ աղջիկը պատասխանեց հանկարծ բոլորովին ջերմ, սրտանց ու խիստ և իր հայացքը Հեռուն իր ճամփուն գամած:

- Ո՛չ, պարո՞ն Սուրեն, Դուք ան չեք, ինչ որ եք, Դուք ան չեք ըսեր, ինչպես որ եք: Դուք կծածկեք, կթյուրեք Ձեր Հոգին: Դուք ինքներդ ալ անշուշտ աղեկ պիտեք, որ կարժեք անհամեմատ ավելի, քան ինչ որ երևալ կուզեք:

Սուրեն կանգ էր առել նորեն ու ապշած կնայեր իր խոսակցի վառվող աչքերուն: Կնայեր ու չէր հավատար իր ականջներուն:

Ո՞վ էր այդ աղջիկը: Ի՞նչ էր այդ աղջիկը: «Վաստալուհի»... - վազեց նորեն մտքին մեջն:

Իսկ աղջիկը կարծես կարգալով անոր մտքերը՝ ավելցուց իսկույն.

- Ես ատիկա պարզ զգացեր եմ մեր այն մեկ-երկու թեթև Հանդիպումներու ատեն. կհիշե՞ք վերի պանսիոնը:

Անցավ տղու առաջին ապշուլթյունը, արթնցավ հակազդը. ուրիշ մը կհանդգնեի մտնելու իր Հոգիին խորերը, ան ալ այսպես առանց այլևայլության, այսպես պատահական մեկը, «կնկան մը կտորը»: Ինքն իրմով ապրող, ինքն իր մեջ փակված իր Հոգիին համար օտար ձեռքի մը այդ մերկ շոշափումը շատ էր կոշտ ու կոպիտ, այնպես որ տղան ինքզինքը զսպել չկրցավ:

- Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, այդ ի՞նչ նրբատես աչքեր ունիք եղբր, սարսափելի է, - բացականչեց ծաղրանքով: Բայց ինքն՝ ալ իսկույն ամչցավ իր ըրածին և զգաց, որ անզոր էր իր ծաղրը:

- Եթե այս խոսակցությունը անախորժ է Ձեզի, ընդհատե՛նք, - առաջարկեց աղջիկը հանգիստ, առանց վիրավորվելու:

- Գիտե՞ք, օրիո՛րդ, - ըսավ տղան՝ հանկարծ, անակնկալ խոստովանանքով մը ու իր կես-հեղնոտ ժպիտը միշտ պահած, - ճիշտ է,

ես սովոր չեմ եղած իմ ներքին աշխարհիս մասին ուրիշներու հետ խոսելու, մանավանդ կնոջ մը հետ, բայց ահա զարմանքով կզգամ, որ Ձեր տված այդ պատիկ բարոյագիտության դասը վերջիվերջո այնքան ալ անախորժ չէ ինծի, քան ենթադրել կրնայի:

* * *

- Է՛, թողե՛ք, ավելի աղեկ է՝ ըսեք տեսնեմ՝ հիմա ի՞նչ նկարելու վրա եք, - հարցուց աղջիկը՝ իր կանացի նրբազգացությամբը շատ լավ գիտնալով, որ երիտասարդի սրտին ամենեն մոտիկ նյութն էր ասիկա:

- Ա՛խ, իմ նկարելս, - ըսավ տղան խորին արհամարհանքով: - Եվ մի՞թե Ձեզի համար հետաքրքիր է ասիկա:

- Կամ գուցե ուրիշներու հետ, մանավանդ կնոջ մը հետ, սովորություն չունիք նաև Ձեր աշխատանքի մասին խոսելու, - կցեց աղջիկը ժպտուն:

- Ծշմարիտը խոսելով՝ այդպես է: Կնոջ հետ երբեք չդատել գործի մասին՝ իմ սկզբունքս է:

- Եվ ինչո՞ւ:

- Նախ՝ որ ոչինչ չէ հասկնալու, երկրորդ ալ՝ շատ է ձանձրալի թե՛ անոր համար, թե՛ ինծի:

- Ուստի և կիսուսափիք ինծի հետ այդ մասին խոսելն, - եզրակացուց աղջիկը:

- Ա՛, Ձեզի հետ հարցը քիչ մը ուրիշ տեսակ է, - խնդաց երիտասարդը: - Ինծի կթվի, որ հոդ ալ ստիպված պիտի ըլլամ Ձեզի գիշում մը ընելու, իբրև բացառություն:

- Եվ ինչո՞ւ:

- Ինչո՞ւ, - կրկնեց տղան ու սկսավ մտածել: - Այդ ինչուն ես ալ աղեկ չգիտեմ. միայն կզգամ, որ պետք պիտի ըլլա այդ բացառությունն ալ ընելու, թե Ձեր բարեկամությունը ընկճել կուզեմ:

- Մի՞թե Ձեզի համար, իրավ, այդ աստիճանի հետաքրքիր է իմ բարեկամությունս, - հարցուց աղջիկը, կանգ առավ ու իր մեկամաղձոտ աչքերը սևեռեց տղու նայվածքին:

- Այո՛, չա՛տ, - պատասխանեց Սուրեն Ջերմ ու կտրուկ, աղջկան ազդելու, քաշելու, հափշտակելու խորին պահանջով մը:

Եվ միևնույն ժամանակ իր աչքերը համառ կղիտեին իր դեմի այդ ախուր ծավի ծով աչքերը, այդ տեսակ մը կարծես հոգնած դիմագծերը, ու իր հոգիին խորերեն տրտում ձայն մը հարց կուտար հուշիկ. «Ի՞նչ կուզես, ի՞նչ կուզես դու այդ աղջիկեն...»:

– Ազե՛կ, եթե այդպես է, և եթե միտքերնիդ հանկարծ չփոխեք, – ըսավ աղջիկը պարզ, – եկեք ինձի մեր պանսիոնը: Առտունները ես միշտ գործի եմ հիվանդանոցը, երբեմն և իրիկունները. համնայն դեպս չորեքշաբթի ու շաբաթ իրիկունները ես տունն եմ անպայման, այդ իրիկունները սովորաբար թատրոն ու երաժշտություն ալ չկա, հանրային արժեք ունեցող ժողովներ ալ քիչ կպատահին այդ իրիկունները: Մեկ խոսքով՝ այդ երկու իրիկունը ամբողջովին խառն է, աչքի առաջ ունեցեք. թե չէ այսպես փողոցի մայթերուն վրա ինձի սպասելը չկարծեմ որ մասնավոր հարմարություն մը ունենա Զեյի համար, – եղբակացուց իր խոսքը զուտ կանացի հաղթական ընդդժմով մը:

Տղան հուզեց խանդարել անոր հաղթանակը ու պատասխանեց աշխույժ:

– Ուրախ եմ անչափ և կօգտվիմ առաջիկա չորեքշաբթիին:

– Իսկ առայժմ ինձի կներեք: Հոս փոքրիկ գործ մը ունիմ, – ըսավ աղջիկը՝ դեմի տունը մատնանիչ ընկելով: – Ցտեսություն ուրեմն:

* * *

Սուրեն չհասկցավ՝ ճշմարիտ էր, թե՞ պատրվակ մը միայն այդ «փոքրիկ գործը»: Մինչ օրիորդ Ստեկըն արագ բարձրացավ քանի մը ոտք սանդուղք, մուտքի լայն ու բաց դռան մեջեն դարձավ ետ, գլխով թեթև շարժում մըն ալ ըրավ ու անհետացավ:

Սուրեն կեցած էր դեռ իր տեղը անշարժ, հայացքը դռան, ու իր մեջը, իր էությունը խորերեն կսեր նորեն նույն տրտում ձայնը, որ կհարցներ.

«Ի՞նչ կուզես, ի՞նչ կուզես դու այդ աղջիկեն...»:

Գրուխը կախած, ծանր-ծանր ճամփա ինկավ:

Եվ իրավ, ի՞նչ էր իր ուզածը այդ աղջիկեն: Խառ, պարսպ մարդու զբաղում, ժամա՞նց: Առաջ այդպես էր կարծեր, բայց հիմա կզգար, որ ժամանցե տարբեր բան մըն էր, որ այնպես կքաշեր իր հոգին դեպի այդ կինը:

«Սեփ»,- անցավ անգամ մը իր մտքեն, բայց այդ գաղափարը ունեցած ըլլալն անգամ խորին անախորժութիւնն մը պատճառեց իրեն, զգլանքի պես բան մը: Ա՛, այդ միակերպ ու հավիտենական կրկնութիւնը նույն խոսքերու, նույն նայվածքներու, նույն գլուխներու ու նույն գրկախառնութեան: Ի՜նչ գռեհիկ, ի՜նչ կոպիտ ու ի՜նչ տափակ է այդ բնազդը, որ այնպէս զարդարեր են մարդիկ ամեն կարգի ու ձևի սուտերով ու ինքնախաբոլութիւններով:

Ո՛չ, ինքը շատոնց արթնցած է արդեն այդ միամիտ «երջան-կութիւն»-ներուն երազեն ու գիտե իրերուն իրենց իսկական անունը տալ:

Ո՛չ: Անհամեմատ ավելի արժեքավոր, ավելի բարձր, ավելի հարազատ բան մը կզգար հիմա իր հոգիին խորքը այդ աղջկան հետ ունեցած իր շփումին. և մանավանդ թա՛րմ, թա՛րմ: Կարծես սարերու օդը կշնչեր իր կուրծքը այդ էակի ներկայութեանը, սարերու թա՛րմ, ցնցող ու կաղդուրիչ օդը:

Ո՞վ էր այդ աղջիկը, այդ օտար հյուսիսի աղջիկը. օտար իր ցեղով, օտար իր տեղով, օտար իր արվեստովն ու կյանքովը: Օտա՛ր... մի՞թե օտար:

Նո՛ր էր, այո՛, այդ ամենը իրեն համար ու տարօրինակ: Այս տեսակ ալ կի՛ն: Կնոջ մասին իր ունեցած ամբողջ ըմբռնումը գլխիվայր կդառնար: Եվ գուցե ճիշտ այդ նորութիւնը, այդ տարօրինակութիւնն էր, որ իր հոգին կզրավեր: Կինը այսպէս պա՛րզ, կինը այսպէս կայո՛ւն, կինը այսպէս առողջ դատո՛ղ, կինը այսպէս հանգիստ զգացումներ ներշնչո՛ղ: Կի՛ն, ալ ի՜նչ կին, այդ բոլորը ինքնին բացասում մըն էր կին գաղափարին:

Այս վերլուծական աշխատանքը կատարողը Սուրենի միտքն էր, մինչ անոր զգացումներուն մեջ միւսնույն ժամանակ մեղմ ու ախորժ բան մը կխլրտեր ու քնքուշ պահանջ մը մոտիկ ու մտերիմ մնալու այդ նոր տեսակի հոգիին:

Բայց ինչո՞ւ: Է՛, ինչո՞ւ... Մարդ ե՞րբ է ինչունները հասկցեր:

Այս եզրակացութեամբն էր, որ Սուրեն գոհ ու զվարթ ետ հրեց իրենց «նկարչական» քաֆէին դուրանոց դուռը, գլխարկը անցուց ժպտալեն իր դեմը վազող քիւներուհիին շեկ գլուխը և առանց աղջկան

ծիծաղին ու կատակին ու զբարձնելու՝ գնաց իրենց սովորական մարմար սեղանին ծայրը ու վերցուց առաջին հանդիպած ամսագիրը:

Դ

Երրորդ թե չորրորդ շաբաթն էր արդեն, որ Սուրեն ամեն չորեքշաբթի, իրիկվան մուկը կոխելուն պես, ժամացույցի մը ճշտապահությամբ կզարներ օրիորդ Ստեկընի բնակարանին զանգը:

Ճերմակ գդակին ու ճերմակ գոգնոցին մեջ կաղապարված երիտասարդ սպասուհին բարեհաճ աշխուժով մը և խորհրդավոր ժպիտով կվագեր իսկույն իմաց տալու «օրիորդին» «պարոնի» գալուստը:

Սենյակին դռանը կհանդիպեին երկուքը և առաջին իսկ անգամեն շատ պարզ կերպով, շատ բնական, կարծես հինավուրց ծանոթներ: Առանց պաշտոնական հառաջաբաններու, առանց անպաշտոն ծեփծեփումներու, բաց ու սիրալիր, կարծես վաղեմի ընկերներ:

Բիշ մը ետքը սպասուհին կբերեր թեյի պարագաները, կդներ սեղանին ու կհեռանար: Հյուրն ու սենյակի տիրուհին կանցնեին սեղանին երկու կողմը, որուն վրա փոքրիկ լամպը իր ահագին դեղին լուսամուկին տակեն վարար լույս մը կհորդեր իր անմիջական մոտիկ տարածության վրա՝ սենյակի մնացած մասը ախորժ կես-մուկի մը մեջ թողնելով:

Մեկ ձեռքով թեյի գավաթը բռնած, ազատ ձեռքով ալ բժշկական-գիտական թերթերուն ու հատորներուն կես-բաց էջերուն հետ խաղալով՝ Սուրեն ու Ստեկըն կսկսեին խոսելու:

Խոսելու: Չէ, ատիկա սովորական խոսիլ չէր, հեղեղ մըն էր ատիկա:

Իրենց անհատական անցյալն ու ներկան, իրենց հակումները, գերասիրությունները, ֆինն ու հայ ժողովուրդներու վիճակը, ձգտումներն ու մաքառումները, կյանքի, դոյության ու մահվան հավիտենական անխափան հարցերը, հանրային հոսանքներու և կուսակցություններու գնահատումն ու ճշտումը, արվեստի, գիտության ու փիլիսոփայության կնճիռները, բոլորը, բոլորը իրարու հյուսված,

իրարու հետ ու իրար մեջն խոսքի կուգային, տեսակ մը տենդոտ շտապով՝ ամեն բան ըսելու, ամեն բան խոսելու, ամեն հարցի մոտենալու:

Տարօրինակ ու անդիմադրելի մրցում մըն էր ատիկա իրարու առաջ իրենց ներքինը թափ տալու: Կարծես երկուքն ալ տարիներով ո՛չ մարդ էին տեսած, ո՛չ խոսած:

Այնպես նոր ու զարմացք էր այս բոլորը Սուրենի համար, որ ինքն ալ չգիտեր ինչպես, Հոսանքի մեջ ինկած, կերթար: Խենթ ու տարտամ մտածումներ, որ ոչ մեկուն չէր ըսեր, ներքին նուրբ ու անձնական դատումներ, որոնց մասին ոչ ոքի հետ չէր խոսեր, ինքնին կուգային իր լեզվին ծայրը, ինքնիրեննին կըսվեին: Բնազդական տարերային բան մը կար այդ խոսակցություններուն տակը:

Եվ ճիշտն ըսելով՝ ատիկա խոսակցություն ալ չէր, այլ անվերջ կռիվ մը, մշտատև վեճ մը, որովհետև գրեթե բոլոր կետերուն մեջ տրամագծորեն իրարու հակառակ կարծիքներ կաշաշտպանեին երկուքը:

Աղջիկը՝ աշխատանքի պաշտամունքով, անձնվիրությունն ու գուլթը կյանքի հիմք ընդունող լավատես մը, իտեալիստ մը: Տղան նիցեյական հովերով, ուժն ու ռեալիզմը կյանքի հիմք բռնած, ուրիշ ամեն բան հեգնող հոգի մը:

- Զարմանալի է, - կբացականչեր տղան: - Դուք եք բժշկուհին, և ե՞ս պետք է Ձեր առջևը դարվինիզմը ջատագովմ:

- Զարմանալի ոչինչ չկա, - կպատասխաներ աղջիկը: - Որովհետև Դուք դիլետանտ մըն եք գիտության այդ թեորիններուն մեջ, իսկ իմ մասնագիտությունս է ատիկա: Զարմանալին ան է, որ Դուք գեղարվեստի մարդ եք, և ես պետք է Ձեզի գուլթը քարոզեմ:

- Զարմանալու ոչինչ չկա, - կնմանեցներ տղան իր խոսվածքը աղջկա արտահայտության ձևին: - Որովհետև Դուք դիլետանտ մըն եք ուրիշներու հոգին ու անոնց շարժառիթները ըմբռնելու գործին մեջ, իսկ իմ մասնագիտությունս է ատիկա՝ ուրիշներու հոգին մտնելը: Դուք կին եք, մերկությունները տեսնել չեք սիրեր, իսկ իմ արվեստս մերկությունները կփնտրե, ըլլա մարմնի, ըլլա հոգիի:

Երբեմն ավելի սուր ձև կառներ այդ երկուստեք փոխադարձ քննադատությունը:

- Ձեր այդ բոլոր խոսածները տրամաբանական սառն մարզանք է

միայն կամ սովորովի դատողություններ. ատոնք Ձեր հոգիին չէ, որ կուգան, – կկտրեր Հանկարծ վեճը օրիորդ Ստեկըն:

– Իսկ Ձեր ըսածները կանացի զգայնություն է միայն և կամ բարի մամիկներու ներշնչած նախապաշարումներուն մնացորդը. ատոնք Ձեր բանականութենէն չէ, որ կբխին, – դեմ կնետեր Սուրեն Հատու:

Ու կլնդային երկուքով, ակնթարթ մը լուռ կնայելին իրարու, ու խոսքը կառնէր նոր ընթացք: Վիրավորանքի և ոչ մեկ նշույլ: Որովհետեւ անոնք օր օրի ավելի պարզ կզգային, թե ինչ աստիճան նման էին իրենց հոգիները իրարու: Անոնք օր օրի ավելի պարզ կգիտակցէին, թե իրենք իրարու հետ չէր, որ կկռկէին, այլ ամեն մեկը իր սեփական հոգիին հետ էր, որ կմաքաւեր:

* * *

Օրիորդը դեռ նոր էր ապրեր ու անցեր բիրտ ուժի պաշտամունքին այն բնական աստիճանէն, որ անխուսափելի է ամեն Հասունցող մտքի Համար. ան դեռ նոր էր դուրս եկեր այդ ըմբռնումներու պայքարէն ու խոր պահանջ մը կզգար իր նոր Համոզումներուն վրա վերջնապէս ամրանալու Համար:

Մինչ երիտասարդը խուլ կերպով կՀասկնար, որ ինքն ալ, այդ աղջկան պէս, ճակատագրորեն պիտի դար ու պիտի Հասներ անոր աշխարհայացքին, անոր ալտրուիզմին:

Դեռ ավելին: Կարծես կշտապեր, որ շուտով Հասնի այդ հենակետին, կարծես այս բոլոր վեճերն ու կռիւլը ճիշտ ատոր Համար էին, որ սղան ինքզինքը Համոզեր, որ Հազթեր իր մեջը տիրող տեսակետներուն, այդ իր «սովորովի» Համոզումներուն, ինչպէս օրիորդը կանկաներ:

Ա՛խ, ինչպե՛ս կուզեր, որ նորեն կարողանար վերադառնալ իր պատանության երազներուն, իտեալներուն, որոնք ատեն մը թե կուտային իր հոգիին...

Բայց ինչքան ավելի խոր կցանկար, այնքան ավելի կամչնար իր այդ բնագոյական ծարավէն, իբրեւ նահանջ մը, իբրեւ փոքրոգություն մը, իբրեւ սանտիմենտալիզմ և այնքան ալ ավելի Համառ կդիմադրեր, այնքան ալ ավելի Համառ չէր ուզեր խոստովանի:

Առաջին անգամ իր հսկարտությունը գայթեցավ, երբ ուշ գիշերին, փողոցը, մինակ, վերարկուին օձիքին տակը կծկված, օրիորդ Ստեկլընի բռնությանը իր բնակարանը կդառնար:

«Ի՞նչ բախտավոր է այդ աղջիկը, – բացականչեց հանկարծ իր հոգիին մեջ: – Ի՞նչ բախտավոր են բոլոր անոնք, որ հավատք մը ունեն: Հավատք ապագային, հավատք մարդկության, հավատք այն բոլոր «ազնիվ» բաներուն, հավատք իր դերին, իր գործին, հավատք իտեալի մը... »:

«Սուտ կուտքեր են, սուտ ու հնոտի», – կղեմադրեր մեկը հոգիին անկյունեն:

«Թող ըլլա սուտ, թող ըլլա ինքնախաբուծյուն, ատոնք են սակայն ամենեն աղվոր բաները: Եվ շիտակ կըսե այդ աղջիկը՝ առանց այդ «ազնիվ» պատրանքներուն ի՞նչ բան է կյանքը, ինչո՞ւ է կյանքը»:

Ուշ աշնան գիշերեն նուրբ ու ասղնտող անձրև մը կմաղվեր վար: Եվ Սուրեն գգաց, որ նուրբ ու ասղնտող անձրև մըն ալ սկսավ մաղվիլ իր հոգիին մեջ: Նուրբ ու ասղնտող կարոտ մը՝ ստեղծելու, արտադրելու...

Ակամա սկսավ հաշվել՝ ինչքա՞ն, ինչքա՞ն ժամանակ էր, որ չէր աշխատած. ամբողջ վերջին տարին եթե բան մըն ալ նկարեր էր, նկարեր էր վրձինը, ոչ հոգին:

– Է՛, շան աղջիկը ինծի խելքե հանե պիտի, – բացականչեց հանկարծ զայրուլթով ու լսելի:

Մութին մեջ ոտքը դոփեց գետին ու քայլերը արագացուց՝ այդ հիմարություններուն վրա ալ չմտածելու որոշումով:

Իսկ անձրևը՝ նուրբ ու ասղնտող, կմաղվեր ու կմաղվեր. տեսակ մը ծածուկ ու համառ, թե՛ ուշ աշնան գիշերեն, թե՛ հոգիին խորերեն...

Ե

Ցուրտ ու համառ հով մը կկաղկանձեր օրիորդ Ստեկլընի լուսամուտին տակը տխուր ու միալար:

Մինչ նույն լուսամուտի թանձր վարագույրներուն ետևեն ներս կսահեր մութը և արդեն իսկ տիրեր էր սենյակի խոր անկյուններուն:

Անկողինը, գրասեղանը, զարդի սեղանը, բոլորը արդեն փաթթվեր էին թանձր ու թավանցիկ գորշ քողով մը:

Միակ ազատ ու պայծառ կետը վառարանն էր, որու բաց դռնակեն ժիր բոցերուն կարմիր ցուրը ինկեր էր զվարթ լայն շերտով մը դետնի գորգին:

Եվ ճիշտ այդ շերտին մեջ՝ կրակին դեմ, ամբողջ հասակովը փռվեր էր օրիորդ Ստեկըն ձիգ-աթոռին ու աչքերը գամած կրակի ոսկի կտորներուն՝ կսպսներ:

Հավեցավ դռան զանգը: Օրիորդը իսկույն ուղղվեցավ, արագ ակնարկ մը նետեց շուրջը, ու ձեռքերը բնագորտեն բարձրացան մազերուն թեթև հարդարանք մը տալու, բայց իսկույն զսպեց ինքզինքը ու կանգ առավ:

«Ինչո՞ւ: Ո՛չ: Պետք է՛ քոքեթուլթուն»:

Միևնույն վայրկյանին գիտակցեց սակայն, որ այդ ինքզինքը դսպին էր տարօրինակը, իսկական քոքեթուլթունը:

- Երևի այսօր ինծի էջիք սպասեր, - հնչեց Սուրենի աշխույժ ձայնը սենյակի դուռը բացվելուն պես:

- Ընդհակառակը, հաստատ գիտեի, որ գայիք պիտի ու կսպսներ,- խոստովանեցավ աղջիկը չիտակ: - Նստեցե՛ք, խնդրեմ:

Ու ազատելով ձեռքը տղու ամուր բռունցքեն՝ գնաց դեպի դրասեղանը՝ լամպը վառելու:

- Ո՛չ, օրիո՛րդ, մի՛ վառեք, ես չատ կսիրեմ վառարանին լույսը, - խնդրեց տղան մտերմորեն:

- Ես նույնպես, - պատասխանեց աղջիկը կարծես ուրախացած:
- Ա՛յ, կես ժամ մը կա՝ նստեր եմ դեմը ու կմտածեմ:

- Բնական է: Օրվա լույսին տակ ամեն ինչ շատ է պաղ ու տափակ. ուրիշ բան է կյանքը վառվող կրակի մը բոցերուն մեջն: Հոս արդեն դուն ես աստվածը, նստե՛ ու ստեղծե՛ ավելի խորը ու ավելի գեղեցիկը, բան ինչ որ կրցեր է ստեղծել մեր ալևորը:

- Ա՛յ, նկարեցե՛ք, նկարեցե՛ք Ձեր երևակայած աշխարհը, այդ ավելի վերի՞ն, ավելի գեղեցիկ աշխարհը, - բացականչեց աղջիկը՝ հանկարծ ամբողջ դեմքը տղուն դարձնելով:

Այն աստիճանի ջերմ ու սրտագին շեշտ մը կար այդ խոսքերուն ու այդ նայվածքին մեջ, որ Սուրեն ակնթարթ մը անշարժ մնաց ու չլմացավ ինչ պատասխան: Իսկ աղջիկը, կարծես ամեցած իր այդ

ողգևորութենեն, ավելցուց ավելի մեղմ ձայնով մը՝ կարծես նախորդ տալավորությունը թուլցնելու համար.

- Իրավ կըսեմ, պարոն Սուրեն, ինչո՞ւ չեք նկարեր: Քիչ մը առաջ ալ նստիւ էի հոս մինակ ու կխորհեի՝ ով գիտե, ինչքա՞ն, ինչքա՞ն գեղեցկություններ ունիք Ձեր գեղարվեստագետ հոգիին խորքը...

- Ինչքա՞ն, ինչքա՞ն որ մարգրիտներ ծովուն հատակը, - կատակեց Սուրեն քմծիծաղ:

- Ո՛չ, խնդրեմ, լուրջ խոսինք, - ըսավ աղջիկը աղաչող շեշտով մը:

- Ես Ձեզի հետ միշտ լուրջ եմ խոսեր, օրիո՞րդ, - պատասխանեց տղան ծանր-ծանր ու տեսակ մը մեղամաղձոտ: - Եվ Դուք միակ կինն եք, որուն հետ ես լուրջ եմ խոսեր կյանքիս մեջ: Տեսե՛ք, այս վայրկյանիս ալ եկեր եմ Ձեզի նույն այդ հաճույքը վայելելու համար՝ կնոջ մը հետ լուրջ խոսելու հաճույքը:

Խիստ նուրբ, ախորժելի զգացում մը վազեց աղջկա ամբողջ մարմնովը: Ու այդ մարմինը կարծես սկսավ թեթևնալ, ոտքերը կտրվեցան գետնեն, և այլևս չէր գիտեր, թե ինչ կըսեր. կըսեր՝ ինչ որ իր հոգիին կուգար.

- Աղե՛կ: Դե՛, ուրեմն լսեցեք այդ կնոջ լուրջ խոսքը. Դուք պետք է աշխատիք, կհասկնա՞ք, Դուք պետք է աշխատիք. ատիկա է Ձեր միակ փրկությունը: Դուք պետք է ստեղծեք, պետք է որոնեք, պետք է վազեք շարունակ այդ գեղեցկություններուն ետևեն, որ Ձեր էության խորքը կզգաք: Դուք մեծ եք, երբ այդ վազքին մեջն եք. երբ կանգ կառնեք, ալ ոչինչ մըն եք Ձեր աչքին, և Ձեր այդ ներքին զգացումը խեղդելու համար կծաղրեք Ձեր հոգիին սրբությունները: Դուք պետք է ստեղծեք, Դուք պետք է վազեք շարունակ, կենալը չարիք մըն է Ձեզի, Ձեր միակ կոչումը աշխատանքն է: Այն վայրկյանին, որ Ձեր հոգիին լարումը կթուլնա, գոեհիկությունն է, որ Ձեր շուրջը կսկսի: Դուք պետք չէ, որ գոեհկանաք, Դուք պետք է միշտ վե՛ր, միշտ վե՛ր, հորիզոնն հորիզոն, նոր ճիգերե նորագույն ճիգեր: Ձեր հոգիին այդ անվերջ ձգտումն է Ձեր ամենեն մեծ գեղեցկությունը, Ձեր հոգիին ամենեն աղվոր կողմը: Նկարեցե՛ք Ձեր այդ ձգտումը, Ձեր այդ ծարավը, Ձեր խարխափումները, Ձեր երազները...

Գլուխը քիչ մը ծուր էր դեպի ձախ, այնպես որ կրակին ցուքը ինկեր էր գլխուն հոտան ու խրվեր էր աղջկան աջ ականջին վրա հորդող մազերու խուրձին մեջ ու հոն հրդեհ մըն էր բռնկցուցեր. մինչ դեմքը մնացեր էր մոլթին մեջ, քիթն ու շրթունքները հագլիվ կորոշվելին: Ատոր փոխարեն շեշտվիր էր աչքերուն խորությունը, որուն մեջտեղը նայվածքը կվառեր, բայց ո՛չ, նայվածքը չէր ատիկա, այլ հոգիի կայծկլտուն կտոր մը, որ աղջկան ներքին խորունկ մոլթերեն դուրս կցայտեր կենսաթրթիւ ու խորհրդավոր:

Տղան անհագ ու անթարթ կդիտեր բոցերու բերանն ինկած այդ գլուխն ու այդ աչքերը, կդիտեր՝ իր ամբողջ էությունը տեսողության մեջ հավաքած...

Կես գիտակից, կես բնազդական ճիգ մըն էր ատիկա, հոգեկան բուռն ճիգ մը՝ պինդ բռնելու այդ նայվածքը, խորը դրոշմելու իր մտքին մեջ, որ ալ երբե՛ք, երբե՛ք չմոռնա: Կարծես երկա՛ր, երկա՛ր, ժամանակի ի վեր իր որոնած մեկ բանն էր, որ գտեր էր, անգին, անգնահատելի բան մը:

Եվ իր այդ հափշտակության մեջին կարծես հեռավոր հեռուներեն կուգար, կհասներ իր գիտակցությանը աղջկան՝ քրմուհիի մը պես արտասանած բառերն ու շեշտերը: Չէ՛, ատիկա աղջիկը չէր, որ կխոսեր, ատիկա իր հոգին էր, որ կխոսեր, իր սեփական հոգին:

«Վեստավուհի...», – շնչացին հանկարծ շրթունքները գրեթե անգիտակից:

Աղջիկը հանկարծ ուշքի եկավ. զգաց անոր դիտելը, զգաց ինքզինքը և ինքն ալ չգիտեր ինչպես, բայց մեկին պարզ ըմբռնեց, որ լամպը վառել էր պետք:

Խաբխափեց, դողդոջուն մատներով գտավ լուցկին, վառեց ու երկար չարչարվելով՝ հագլիվ կրցավ լամպին շիշը կարգի բերել: Եվ երբ նորեն հտ դարձավ ու աչքը նետեց Սուրենին կողմը, տեսավ որ ան դեռ անշարժ նստած էր իր ցած աթոռակին, միայն հիմա երկու արմուկները դեր էր ծուռնկերուն և երկու ձեռքով պինդ ծածկեր էր դեմքը:

Ծանր քայլերով մոտ եկավ, կեցավ քիչ մը հեռուն և գորովանքով սկսավ նայիլ անոր դլխուն, մազերուն, ուսերուն: Նայեցավ լուռ ու

երկա՛ր, երկա՛ր: Եվ վերջապես ըստվ զգուշ ռ կամաց, կարծես արթնցնելե վախնալով.

- Լամպին լույսը երևի ցավցուց աչքերնիդ:

Սուրեն դանդաղ բարձրացուց գլուխը, զարմանքով դիտեց շուրջը, աղջկան լուսավորված կերպարանքը ու խոր պահանջ մը զգաց այն կորսված մթուժյան, խոր պահանջ մը մենուժյան:

Ցատկեց ոտքի և դեռ կես մը իր մտածումներուն մեջ՝ ըսավ.

- Ուրեմն վաղը առտու կուգաք աշխատանոցս:

- Աշխատանոց: Ինչո՞ւ:

- Կուգեմ աշխատիլ: Կուգեմ նկարել Ձեր գլուխը:

- Իմ գլո՞ւխս, - ապչեցավ աղջիկը:

- Այո՛, չէ՞ որ կըսեիք նկարեմ՝ Հոգիիս խորեն: Վաղը առտու կուգաք աշխատանոցս: Մի՛ վախնաք, երկար չեմ չարչարեր Ձեզի, բայց քանի մը անգամ պետք է որ նստիք:

Բախտավորության և Հպարտության խենթ ու անզուսպ ալիք մը խուժեց Հանկարծ աղջկան կուրծքը: Եվ ան իր մոլար Հայացքով ու կռվանը կորուսած մարմնովը ավելի գինովի էր նման, երբ պատասխանեց.

- Ա՛խ, իմ գլուխս: Մի՞թե ավելի Հարմար ու արժեքավոր բան մը չէիք կրնար ընտրել: Բայց Համենայն դեպս, քանի որ ատ է Ձեր ցանկությունը, իմ գլուխս... իմ գլուխս Ձերն է ամբողջովին:

- Աղեկ, իսկ Հիմա ներեցե՛ք ինձի, պետք ունիմ առանձին ըլլալու:

Սուրեն ջերմ սեղմեց երկու ձեռքով աղջկան դողդոջուն աջը, կամաց մը ծռեցավ, դպցուց շրթունքներուն ու նետվեցավ սենյակին դուրս:

Զ

Ձյունը անդադար կուգար, Հանդարտ ու միապաղաղ: Շուրջը՝ ամբողջ դաշտը, ճամփան Հովանավորող ծառերը և հեռուն ծառերու բուններուն մեջեն երևցող քաղաքը, ամեն-ամեն բան լռիկ ու Հանդարտ կյանքեր ու կլթաղվեր այդ թափվող Համառ ճերմակության տակ:

Սուրեն գլխարկը քաշած ճակտին, գավազանը թևին տակ ու ձեռքերը գրպանը, կքալեր. կքալեր խիստ դանդաղ ու խիստ Հանգիստ

կանոնավոր քայլերով: Երկար շրջելեն առաջացած թարմ ջերմություն մը գրկեր էր մարմինը, իսկ թափվող հատիկներու օդին մեջ փռած կիտավոր վարադուլը կեդրոնացում կուտար անոր մտքերուն:

Առանց նշմարելու մտեր էր արդեն քաղաք: Շենքերը հետզհետե եկեր շարվիր էին գյուղական լայն ծառուղիին երկու ասիւր ու վերածեր էին փողոցի, երբ հանկարծ մեկը ետեան զարկավ երիտասարդի ուսին.

- Բարև՛, Սուրեն, ի՞նչ գործ ունիս քաղաքի այս մասերը:

- Հա՛, դո՞ւն ես,- եղավ չոր պատասխանը: Դժգոհ էր, որ խանգարեր էին իր մենությունն ու խոհերը:

- Քեզի կհարցնեմ՝ ի՞նչ գործ ունիս այս կողմերը:

- Այնպես. դացեր էի մեծ ճամփով, ախորժեքի է ձյան տակ պտտիլը:

Մաքս միացավ ընկերոջը, ծխախոտին ծուխը առատ արձակեց բերնեն ու ըսավ.

- Իսկ երեկ գիշեր պարահանդեսը քեզի երկար սպասեցինք: Իզուր չեկար, շատ ուրախ ժամանակ անցավ:

- Ի՞նչ պարահանդես,- հարցուց Սուրեն կարծես բոլորովին ակամա ու անսարքեր:

- Ինչպե՞ս թե, Լուզուփ պարահանդեսը: Մի՞թե չգիտես:

- Հա, իսկապես, տասնութը. այսօր տասնինն է, չէ՞,- պատասխանեց դանդաղ ու ծանր, գլխուն մեջ կարծես հաշիվ մը ընելով:

Մաքս հանկարծ կանգ առավ ու բռնեց ընկերոջ թևը:

- Ինձի՛ նայե՛ տեսնեմ: Ա՛յ տղա, դուն կա՛մ սիրահարված ես, կա՛մ հիմնովին հատեր է ձեռքիդ դրամը:

Սուրեն կես մը արհամարհանքով, կես մը հեգնանքով քաշեց թևը, ազատեց անոր ձեռքեն և մատովը կողմնակի փողոց մը մատնանիչ ընելով՝ ըսավ լուրջ.

- Այդ փողոցը չիտակ կտանի քաղաքի կեդրոնը. երթա՛ս բարով:

- Իսկ եթե գերադասեմ քո՞ւ բռնած փողոցդ:

- Այն ատեն կխնդրեմ դոնե, որ պարահանդես, դրամ, սիրահարություն ու այդ կարգի բոլոր աշխարհային տափակություններդ պահես քեզի:

- Եվ մտնենք, այսպես ըսած, մտքերու տաճարը:

- Այո՛, մտքերու և արվեստի:

Մաքս քովնդի նայվածք մըն ալ նետեց ընկերոջը ու հանկարծ հարցուց.

- Արդեն նկարե՞ր ես, թե՞ դեռ նոր է ձև առնելու վրա:
- Նկարեր եմ:
- Ե՞րբ:
- Երկու շաբաթ է՝ ատով եմ զբաղված:
- Բոլորովին ավարտա՞ծ:
- Ո՛չ, դեռ աշխատանք ունի քիչ մը:
- Ի՞նչ բան է:
- Օր մը եկուր՝ տե՛ս:
- Երթանք Հիմա, անմիջապես:
- Երթա՞նք:

Եվ առժամանակ մը կքալեին լուռ ու քովը քովի՝ ամեն մեկը իր մտածումներուն մեջ: Ետքը Մաքս սկսավ երկար ու տաք-տաք քննադատել հայտնի նկարչի մը վերջին գործը: Սուրեն հագիվ կլսեր ականջին ծայրովը:

Երբ հասան և երբ բարձրացեր էին իր աշխատանոցին դռան առջևը, Սուրեն հանեց բանալին գրպանեն, բացավ դուռը, ինքը ետ քաշվեցավ ու սրբազան արարողություն մը կատարողի ծաղրածու լրջությամբ ըսավ՝ մատնանիչ ընելով ներսի մուկթը.

- Հանե՛, մա՛րդ, գլխարկդ ու կրկնակոշիկներդ և մտի՛ր անմահներուն բնակարանը:

- Բայց քու անմահներուդ բնակարանը ցուրտ է բավական,- նկատեց Մաքս ներս մտնելուն պես:

- Այո՛, մահկանացուներու համար,- ժպտեցավ Սուրեն ու ավելցուց, - ա՛յ, նկարը, դուն հրճվե՛, մինչև որ ես ատրուշանս վառեմ:

* * *

«Ատրուշանը» սիրուն ու փոքրիկ երկաթ վառարան մըն էր, որուն առջևը և չոփեց Սուրեն՝ գրպանեն լուցկին հանելով:

Իսկ Մաքս լայն աշխատանոցին նկարներուն ու խառնաշփոթովյալ մեջեն անցավ խորքը, ուր տղու մատնանիչ ըրած եռտառանիս վրա դրված էր նկարված կտավը:

Ազադի պատին կանանց վարագույրները գոց էին, միայն մեկ կողմին կիցնար լույսը նկարին վրա՝ տեսակ մը ավելի ստվեր, քան լույս տալով:

Մաքս կեցավ նկարին առջևը ակնթարթ մը, հոքը քայլ մը ետ քաշվեցավ, քայլ մըն ալ, մեջքը դեմ եկավ սեղանի մը ծայրին, հենվեցավ այդ ծայրին ու մնաց անշարժ:

Շուտով լսվեցավ վառարանի ուրախ ու ախորժեկի ճթճթոցը: Եվ Սուրեն ձեռքի փոշին թափ տալով՝ լուռ մոտեցավ ընկերոջը, ունքերը կիտեց և անոր բռնած դիրքին ալ սկսավ դիտել իր նկարը:

- Դե՛, նայինք, Հիմա ի՞նչ պիտի խոսի նախանձը, - ըսավ վերջապես Սուրեն ձեռքը ընկերոջը ուսին դնելով:

Մաքս աչքերը նկարին հեռացուց, դարձավ Սուրենին ու հագլիվ լսելի ձայնով արտասանեց.

- Հիանալի՛ է:

- Ատիկա ես գիտեմ, - վրա բերավ տղան ժպտուն: - Ուրի՞շ:

- Բայց Հիանալի բան է ասիկա, Սուրեն, - բացականչեց տղան այս անգամ արդեն բարձր ձայնով:

- Կշնորհավորեմ բոլոր սրտովս, - ավելցուց իսկույն ամուր-ամուր ընկերոջ ձեռքը թոթվելով:

- Շատ ալ աղեկ կընես, - կատակեց Սուրեն:

- Ասիկա քու գլուխգործոցն է, - վրա բերավ Մաքս ջերմ չեչտովը մը՝ աչքերը նորեն նկարին դամած:

- Ալ ինչո՞ւ կանխածես: Ես դեռ զենքերս վար չեմ դրած:

- Բայց կիսոսին, է՛, կիսոսին այդ աչքերը. և ի՞նչ խոր, ի՞նչ խոր: Ի՞նչ կարոտ կա մեջը, ի՞նչ նուրբ տրտմություն:

- Մեր արևելքիի հոգին անվերջ միացույ կարոտ մըն է միշտ և նուրբ ու հաշտ տրտմություն մը, - պատասխանեց Սուրեն երազկոտ ու արդեն բոլորովին լուրջ:

- Ի՞նչ ես գնելու նկարիդ անունը, կարո՞տ:

- Անո՞ւնը: Չգիտեմ: Բան մը կդնեմ:

- Բայց ի՞նչ ես ուզեր, որ նկարես:

- Ուզածս... ուզածս... - կմկմաց Սուրեն մտածկոտ և հանկարծ վրա տվավ, - ես ի՞նչ գիտեմ իմ ուզածս: Տենչ մը՝ դուրս գալու

աշխարհայինն ու մարմնեղենն, սովորականն ու պայմանականն, որոնում մը ավելի տեսական, ավելի մնայուն, ավելի արժեքավոր նոր բանի մը, բուռն կարոտ մը երազանքի ու հափշտակության: Այդպէս ալ խորին պահանջ մը կնոջ մեջ նոր գյուտ մը ընելու, քան անոնց մարմինը, քան անոնց ծարաւը, քան անոնց սերն ու ունայնամտությունը: Այդ բոլորը ամեն կին ունի, և ճիշտ ատիկա է, որ կկազմե կինը, իսկ ես կուզեի կնոջ մեջ ավելի խոր բան մը, ավելի բարձր ու ավելի ազնիւ, քան կինը: Ա՛յ, այդ աղջկան հոգիին խորքը, ա՛յ, այդ աչքերուն մեջ կպլպլա այն կայծը, որ ես կվնտրեմ. ինչ որ նշմարեցի, ան ալ առի կտաւիին: Անո՛ւնը, ես ի՞նչ գիտեամ անունը:

Նկարի առաջին տաք տպավորությունը արդեն անցեր էր Մաքսի վրայեն. հիմա ավելի սառն կնայեր պատկերին ու ստեղծողին, պետք մը կզգար ողոքելու իր մեջ խլրտող բնական նախանձը և հասկցնելու թե՛ ինքզինքին, թե՛ դիմացիին, որ ինքը շատ վերն է ու շատ վերեն ալ կնայի այդ բոլորին վրա:

- Լսե՛, տղա՛ս,- դարձաւ հանկարծ ընկերոջը հպարտ շէտով մը ու կատակող հեղինակավորությամբ,- ճակատագիրը անողոք է. բոլոր ռեալիստները վերջը պետք է դառնան իտեալիստ: Ինչպէս որ ամենն թունդ իտեալիստը վերջը-վերջը պիտի դա ու դառնա ռեալիստ: Կինը քեզի համար մինչև հիմա եղեր է սիրուհի-տարփուհի, ուրեմն անհրաժեշտորեն ասկե ետքը պետք է պահանջես, որ խեղճ դառնա դիցուհի ու մուսա. այսինքն՝ ճիշտ այն պաշտամունքը, ինչ որ կերևակայե թարմ իտեալիստ պատանին, որ քանի մը տարիեն դառնալու է «խելքը գլխին» «դրական» մարդ: Կծերանա՛ս, բարեկա՛մս, է՛յ, արդեն կծերանաս,- վերջացուց իր խոսքը ծիծաղելով:

Սուրենին բնաւ դուր չեկաւ իր զգացումներու ու իր տրամադրություններու այդ գոհակացումը, այդ չափաժ-ձեւաժ կաղապարներու մեջ լեցվիլը:

- Այդ խորին իմաստությունը կարելի է և փողոցը հոսեցնել կամ ռեստորան մը, հե՞, քու կարծի՞քդ ինչ է,- ըսաւ հանկարծ սառն ու վերցուց գլխարկը:

- Կարելի է,- պատասխանեց Մաքս քիչ մը առնված ու դժկամ: Եվ այդ անախորժ տպավորությունը հարթելու և ավելի հաշտ

սենյակեն դուրս եկած ըլլալու համար վերջին անգամ մը նորեն կանդառաւ նկարին դեմը ու ավելցուց.

– Կնոջ մեջ դուռն դիցուհի չես գտներ, Սուրեն, ատիկա պարապ բան է, բայց ինչ որ գտեր ու դերեր ես այս կտավին վրա, շատ սիրուն բան ես գտեր:

– Քալե՛, քալե՛, հայտե՛, – ըսավ Սուրեն պարզ շեշտով մը և մեկ շարժումով գոցեց դուռը, բանալին դրավ գրպանը:

Է

Խոր լուսթյունը փոքր էր իր ծալ-ծալ փեշերը ահագին հիվանդանոցի բոլոր անցքերուն, միջանցքներուն, ելքերուն ու սրահներուն վրա:

Կես գիշերը անց էր շատոնց:

Հոս ու հոն հատ-հատ կվառեր դեռ էլեկտրական լամպ մը առաստաղին փակած, ու աղոտ կես լույս մը կլթափեր բազմաթիվ դռներուն ու անցքերուն խորշերը:

Այդ դռներեն մեկը, որ վրա էր ըրած միայն, կտաներ գիշերապահ բժիշկին սենյակը:

Ցած առաստաղով, երկար ու նեղ, մաքուր ճեփ-ճերմակ սենյակ մը: Անկյունը կաշիե խոշոր ու խոր բազկաթոռ մը, որ անկողնի դերն ալ կկատարեր անպաշտոն կերպով: Քովը գրասեղան մը: Իսկ ամբողջ աջ կողմի պատը բռներ էր լայն, ապակի պահարանը, որուն դարակներեն հաստափոր հատորներ իրենց մեջքը դեմ կընեին դռեն ներս մտնողին:

Ներսը ավելի էր մուլթ: Միակ էլեկտրական լույսը, որ դրած էր սեղանին, այնպես կաշկանդվեր ու խեղդվեր էր մուլթ-կանանչ լուսամփոփին տակ, որ իր բոլոր ուժը կեդրոնացուցեր էր գրասեղանի մեկ պզտիկ կտորին վրա, ուր բաց մուգված հաստկեկ գիրք մը կարծես ձանձրույթի ու հոգնածության չվերջացող հորանջ մը ըլլար:

Այդ կես խալար սենյակի սևության մեջ կնոջ ճերմակ կերպարանք մը կերթեկեկեր, օրիորդ Ստեկընի կերպարանքը: Կերթար ու կուգար անընդհատ, դանդաղ ու միակերպ քայլերով, գլուխը քիչ մը կախած առաջ ու թևերով կուրծքը գրկած:

Կերթար ու կուգար ան այդ նեղ ու երկար սենյակին մեջ քանի՞ ժամ՝ ինքն ալ չէր գիտեր: Միայն կզգար, որ հոգնած է սաստիկ ու կարծես ուրախ էր, որ հոգնած է: Մտքերը սկսել էին ծանր շարժվիլ իր ուղեղին մեջ, և ան կարծես ուրախ էր և այդ թմրովեանն: Ա՛խ, թե որ քիչ մը քնանալ կարողանար...

Հանկարծ կարծես բարկացավ ու կանգ առավ ակնթարթ մը:

Ո՛չ, պետք է որ իր հավասարակշռությունը ձեռք բերե վերջապես, ալ այսպես անկարելի է. ո՛չ հանգիստ, ո՛չ լուրջ աշխատանք, ո՛չ քուն, ու իր հոգին շարունակ ու շարունակ այդ տղուն շուրջը: Է՛, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ: Ի՞նչ է որ ինքը Սուրենի համար. ծանոթ մը, բարեկամ մը, կամ ամենեն ճիշտը՝ մոտեղ մը պարզապես, որ ան ընտրեր է ո՞վ գիտե ինչ բնայնոտ վայրկյանի մը:

Քմա՞յք, երբեք: Ստեկըն շատ աղեկ գիտե, թե տղան ինչ սրտով փարած է իր աշխատանքին, և թե ինչ կարժե անոր համար իր նոր ստեղծագործությունը, ա՛հ, այդ նոր ստեղծագործությունը չէ՞ որ ինքն է, ինքը...

Ի՞նչքը, մի՞թե ինքը: Ու աղջկա աչքերուն դեմ սենյակը կես մութին ծոցեն ծնավ ու կեցավ Սուրենի նկարը: Այն գլուխը, այն աչքերը, այն նայվածքը, մի՞թե ինքն է:

* * *

Եվ կարծես ստուգելու համար, որ իսկապես ինքն էր, շտապով մտավ կից սենյակը, լույսի կոճակը դարձուց ու կանգնեցավ անշարժ լվացարանին առջևը՝ նեղ ու բարձր հայելիին դեմ:

Հայելին մեջ կեցած էր կին մը, ամբողջ մարմնով փաթթված աշխատանքի ճերմակ, երկար շապիկին մեջ, որուն վզի նեղ անցքեն վեր կբարձրանար գլուխ մը՝ դալուկ այտերով, տեսակ մը ավելի սրված քիթով ու հոգնած, քնատ, կարծես ապշած աչքերով:

«Գինովի աչքեր», - մտածեց Ստեկըն արհամարհանքով:

Ասո՞նք էին «այն» աչքերը:

Աղջիկը դառն կարեկցովթյամբ ու ճնշող զգացումով մը պտտցուց իր նայվածքը հանդարտ ու կարգո՛վ այդ իր դեմը կեցած ճերմակազգեստ ու դալուկ կերպարանքի ամեն մեկ մասին վրա:

Եւ ի՞նչը պիտի սիրեին, իր այդ պաղ դիմագծե՞րը, իր այդ տափակ էությո՞ւնը, ի՞նչ էր որ ինքը, ի՞նչ ունէր իր մեջը կանացի, որ քաշեր, որ կապեր. ինքը հասարակ պաշտոնյա մըն էր միայն, սովորական աշխատավոր մը և ուրիշ ոչինչ:

Այն ապրած, տեսած, վայրած ու թեւովոր տղուն համար ի՞նչ էր որ ինքը:

Եւ երբ նայվածքը բարձրացուց նորին ու նետեց իր դիմացի կնոջ դալուկ դեմքին, զարմանքով տեսաւ, որ արցունքներ կվազեին անոր այտերին...

Անմիջապէս ձեռքը տարաւ իր աչքերուն. թաց էին: Այնպիսի սուր ամոթ մը զգաց հանկարծ, որ խսկուն մարեց լույսը, թեւով սրեց աչքերը ու անցաւ մյուս սենյակը:

Հա՛, այսպէս ուրեմն, կուլար. ատիկա էր պակաս, ան ալ հոս՝ հիւսնդանոցին մեջ, կես գիշերին, իր պաշտոնին գլուխը: Ամոթը տեղի տվաւ լսարկության:

Թափով մը գնաց նստեցաւ գրասեղանին առջևը, քիչ մը դեպի ինքը քաշեց հորանջող հատորը, արմուկները երկու կողմէն դրաւ սեղանին ու երկու ձեռքով գոցեց աչքերը:

Ու այդ գոց աչքերուն առջևին շարան-շարան սկսան անցնիլ տարիները, ամբողջ կյանք մը, կյանք մը, որ միայն աշխատանք էր ճանչցեր: Ա՛յ, իր պատանությունը՝ միշտ գիրք մը ձեռքը պարտեղին անկյունը, պատշգամին ծայրը կամ իր սենյակը մահճակալի գլխուն, լուսամուտին առջևը: Անկէ ետքը դասե՛ր, դասե՛ր, անվերջ դասեր. գրե՛, կարդա՛՛ ու գո՛ց ըրե, ի՞նչ, ինչո՞ւ, ինքն ալ չգիտեր: Վերջին յոթը-ութը տարին ալ համալսարանը լաբորատուարի լաբորատուար, կլինիկէ կլինիկ, դասախոսութենէ դասախոսություն ու այդպէս քաղաքէ քաղաք. լսե՛, դիտե՛, նո՛թ առ ու քննությո՛ւն տուր, նորե՛ն քննություն տուր, անվերջ քննությո՛ւն տուր:

Ահա՛ քեզի կյանք, ահա՛ քեզի երիտասարդություն: Քսանվեց տարին լրացուցեր էր արդեն, ամառը մտեր էր քսանյոթը և ահա ինչ որ ապրեր էր մինչև հիմա:

Ապրե՛ր էր: Ո՛չ: Սորվե՛ր էր: Բարդ ու տարօրինակ մեքենա մը ինքը, սորվելու մեքենա մը: Սորվեր էր ամբողջովին կլանված, համառ

ու ԲՈՒՆՆ աշխատանքով, իր ուժին ու իր գործին վստահ, հպարտ ինքնիրմով ու իր աշխատանքով: Արհամարհանք էր ունեցեր միայն ու տեսակ մը կարեկցություն իր շուրջի կանանց ու աղջիկներուն հանդեպ, որոնք չէին սորվեր, բայց կապրեին:

Եվ ահա՝ քսանյոթը տարին մտած, հանկարծ ինքն ալ կցանկար անոնց նման ապրելու, ծիծաղելի չէ՞ր: Միթե նույնը չէ՞, եթե հանկարծ այդ կյանքի աղջիկներեն մեկը ելլեր ու քսանյոթը տարեկան հասակին սորվիլ ուզեր, լրջորեն սորվիլ: Կդառնար զավեշտ մը, ինչպես որ հիմա ինքն ու իր ըրածը զավեշտ մըն էր: Օգնական բժիշկ մը արդեն, այդ վայրկյանին տեսակ մը տերը այդ ահագին հաստատության. իր այդքա՛ն, այդքան տարիներու աշխատանքին կռթնած՝ կեցեր էր հոն հայելին առջև ու կուլար...

Միջանցքին թիթև ոտնաձայն մը լսվեցավ, Ստեկըն իսկույն բարձրացուց գլուխը:

Մտավ Հիվանդապահ կին մը՝ դեմքը ամբողջ քունեն ճմուռած.

- Ներեցե՛ք, օրիո՛րդ: Թիվ 18-ի ցավերը սաստկացան նորեն. կարծեմ կարիք պիտի ըլլա ներարկումի, տեսնե՞րք անգամ մը:

- Իսկույն, - պատասխանեց աղջիկը, արագ վեր թռավ և, Հիվանդապահը իր ետևը թողնելով, սլացավ արագ ու կորավ երկար ու կոտրտվող նրբանցքի մը անկյունը:

Ը

Դժգույն արևը արդեն շատոնց ինկեր էր ներս: Հիվանդանոցը արթնցեր էր արդեն: Շարժում ու երթևեկ ամեն կողմ. կմաքրեին, կարբեին, կվալին ամեն անկյուն:

Գլուխն ու մարմինը ճեմակներու մեջ կորսված՝ Հիվանդապահ կիներու խումբ մը հավաքվեր էր օրապահի սենյակը, ու տեսակ մը զայրացկոտ ու տրտնջող տրամադրությամբ կխոսեին բանի մը մասին:

Օրիորդ Ստեկըն նստած իր սեղանին առջևը հոգնած շարժումով մը կխաղար ձեռքի մատիտին հետ և կհետևեր խոսակցության ծուլ ու ցրիվ՝ սպասելով իր փոխանորդդի գալուն:

Հանկարծ ներս նետվեցավ սպասավոր տղան և Հայտնեց, որ եկած է պարոն մը և տեսնել կուզե օրիորդը բժշկուհին:

Ստեկընի սիրտը ուժգին սեղմվեցավ, զգաց, որ սկսավ սաստիկ կարմրիլ և, ներկա եղողներուն ուշադրութենէն ազատվելու համար, իսկույն նետվեցավ դուրս ու վազեց սանդուղներէն վար դեպի ընդունարանը:

Ընդունարանը, մեջտեղի երկար սեղանին հենած, կեցեր էր Սուրեն՝ վերարկուն վերէն վար պինդ կոճկած, գլխարկը ձեռքը, դեմքը թարմ ու ամբողջ էութեանը կենդանութիւն ու աշխույժ դրոշմված:

Օրիորդի կերպարանքը նշմարելուն պես իսկույն դեմը նետվեցավ երկու թևերը առաջ պարզած.

– Բարի լո՛ւյս, օրիո՛րդ Ստեկըն:

Եւ առանց աղջկա ձեռքը բաց թողնելու՝ քիչ մը ետ քաշվեցավ և ուշադիր սկսավ դիտել անոր դեմքն ու աչքերը: Ետքը կամաց մը ձգեց անոր ձեռքը, բայց առանց աչքերը անոր դեմքէն զատելու՝ ավելցուց ջերմ ու հափշտակված.

– Ի՜նչ սիրուն ու տանջված դեմք ունիք այսօր:

– Իրա՞վ, – կմկմաց աղջիկը՝ չգիտնալով ինչպէս ազատվի անոր թափանցող հայացքէն: – Այո՛, գիշերը շատ եմ հոգնեմ:

– Ուրեմն անմիջապէս գացե՛ք տուն և ամբողջ օրը պառկեցե՛ք, որովհետև այս գիշեր նորէն չեք քնանալու:

– Ինչո՞ւ, ի՞նչ կա որ, – հարցուց աղջիկը զարմացած:

– Ոչինչ, պզտիկ նախատոնակ մը:

– Նախատոնա՞կ, և ո՞ւր:

– Մի՛ վախնաք, ոչինչ չկա, և ոչ ոք ալ չէ ըլլալու: Միայն Դուք ու ես, դեմ դեմի, համեստ ընթրիք մը, իմ սենյակս, ի պատիւ մեր նկարի աւարտումին:

– Ավարտեցի՞ք, արդե՞հ, – ուրախացավ աղջիկը ոգևորված:

– Այո՛, երեկ իրիկուն վերջին վրձինը դպցուցի: Զեկա Զեզի, գիտե՛ի՝ Հիվանդանոցն եք, բայց այնպե՛ս պետք ունեի Ձեր մոտը ըլլալու, այնպէս հոգիս լեցուն էր: Այս առտու ելեր եմ շատ կանուխ, ու քանի ժամ է կթափառեմ ձյուններուն ու հովերուն մեջ: Ինչեւէ, կխոսինք իրիկունը, հիմա այլևս չխանգարեմ Ձեզի: Ուրեմն ճիշտ ժամը յոթին,

կսպասեմ Ձեզի: Աղվոր իրիկուն մը անցընենք ես ու Դուք ու մեր պատկերը. «մեր», այո՞:

- Լավ, - պատասխանեց Ստեկըն Հուզումեն Հազիվ շնչելով ու մեքենաբար ձեռքը մեկնեց:

Տղան ջերմ սեղմեց, թեթև գլուխ տվավ ու հեռացավ: Իսկ աղջիկը մնաց անշարժ ու Հափշտակված: Թա՛րմ, թա՛րմ բան մը տղու դեմքեն, խոսքեն, Հագուստեն կարծես թափանցեր էր աղջկան կուրծքը: Թա՛րմ, ուրա՛խ ու լուսատու:

* * *

Քիչ մը ետքը, երբ ինքն ալ իր երկար վերարկուին վերջին կոճակները կոճկելով դուրս ելավ Հիվանդանոցեն դեպի տուն, մեկ միտք մը միայն պինդ ու համառ բուն էր դրեր անոր գլուխը:

«Այս իրիկուն, այս իրիկուն»:

Չէ՞ որ պատկերին ավարտելը պատրվակ մըն էր միայն, և ի՞նչ թափանցիկ պատրվակ: Բայց ե՞րբ էր գալու այդ «իրիկունը»:

Իզուր քանի մը անգամ քնանալ փորձեց, ոչ թե քնանալ, պառկիլ անգամ չկրցավ: Վազվզեց ասդին-անդին մանր-մունր գործերու, եղավ ծանոթ տիկնոջ մը տունը, ուր շատ քիչ կերթար, նորեն եկավ, նորեն գնաց, միշտ ցրված, միշտ դյուրագրգիռ: Ինքն ալ կզգար իր ըրածի անբնականությունը, ինքն ալ կգիտակցեր, որ երևի սաստիկ հոգնած է ըլլալու և պետք է որ մեկ-երկու ժամ քնանա, թեև հոգնություն բնավ չէր զգար, կարծես ընդհակառակը:

Բայց քանի սկսավ երեկոյանալ, այնքան թուլացավ իր աշխույժը. հոգնածություն չէր ատիկա, ոչ ալ անհամբերություն, այլ վախի նման անհանգստություն մը:

Պայմանավորված ժամը անցած էր բավական, երբ ետ հրեց Սուրենի բնակած տան դուռը ու սկսավ բարձրանալ սանդուղներեն:

Դիտմամբ էր քիչ մը ուշացեր. ինքզինքը չմատնելու տկար ճիգ մը: Եվ հիմա տեսակ մը վճռական, վստահ քայլերով էր, որ կբարձրանար՝ դեմքին անտարբեր արտահայտություն մը տված, աշխատելով, որ զսպե սրտին կատաղի զարկերը:

Բնակարանին դռան առջևը ականթարթ մը կանգ առավ, ձեռքը

կրծքին, շնչառությունը մեղմացուց և մեկեն սեղմեց զանգին կոծակը:

Ներսը շտապ քայլեր լսվեցան, տանտիկինը բացավ դուռը, հարգանքով ետ քաշվեցավ ու ըսավ ժպտուն.

– Հրամեցե՛ք, օրիո՛րդ, Հրամեցե՛ք: Պարոն Սուրենը այս վայրկյանիս կուգա, կապասեր Ձեզի, տեսավ, որ կուշանաք, երկու վայրկյանով դուրս ելավ: Իսկույն կվերադառնա: Խնդրեց, որ Ձեզի ներս Հրամցնեմ:

Ստեկըն խորին թիթևություն մը զգաց տղուն բացակայութենեն: Հանեց վերնոցը և առանց գլխարկն ու ձեռնոցները հանելու՝ մտավ տղուն սենյակը, որ տանտիկինը բացեր էր:

Ստեկընի առաջին զգացածը ախորժեկի ջերմություն մը եղավ, ախորժեկի լույս մը ու ախորժեկի անուշ հոտ մը, որ մեկ անգամեն գրկեց իր դեմքը:

Տանտիկինը գոցեր էր դուռը անոր հոսեն: Մինակ էր:

Նայեցավ կրակարանին, որ ուրախ կճարճատեր, պատի ու սեղանի լամպերը վառված էին երկուքն ալ, կահերն ու ամեն բան կարգի էր բերված առանձին խնամքով: Անկյունը տղու անկողինն էր ճապոն պատվարին հոսը:

Այնպե՛ս տաք, այնպե՛ս քաջող, այնպե՛ս հանգստացնող բան մը կար այդ բոլոր հոգածության, կահերուն ու լույսերուն մեջ:

Այդ սենյակը ինքը միայն անգամ մըն էր եղած, ան ալ կես մութով մը ու հարևանցի: Իրենք սովորաբար կըլլային կից աշխատանոցը, ուր տանող դուռը գոց էր հիմա, և դռան մեջ իր եռտտանիին վրա դրված էր նկարը, «մեր» նկարը:

Նորությունը մուգ բորդո թավիշի կտորն էր, որ իբրև շրջանակ փաթթեր էր Սուրենն պատկերին շուրջը անփուշթ ու ճաշակավոր շարժումով մը, և որուն մեջեն նայող նկարը կարծես ավելի խորություն, ավելի արտահայտություն էր ստացեր:

Գրեթե մեքենայորեն, առանց մտածելու եկավ չիտակ նկարին դեմը ու կեցավ: Կնայեր երկա՛ր, երկա՛ր:

Գեղեցիկ էին այդ ազոտո նշմարվող դիմագծերը, հմայող էին այդ աչքերը, այդ գլուխը իհարկե, որ կարելի էր սիրել, և՛ սիրել, և՛ պաշտել, դենև լույսերու ու շրջանակներու մեջ, դարձնել մտածումներու, երազանքի ու ստեղծագործության առարկա:

Եվ հանկարծ խենթ ու տարօրինակ զգացումի մը խլրտիլը զգաց կրծքին տակ: Նախա՞հձ, մի՞թե, իրավ, նախա՞հձ իր իսկ պատկերեն, իր սեփական պատկերին:

Զհօ որ ատիկա առնված էր իր դեմքեն, իր աչքերեն, իր հոգիեն, առնված էր իր մեջեն ու իր վրայեն: Ատիկա ինքն էր, ինքը. իր մարմնով ու իր հոգիով: Ինչե՞ն կնախանձեր, ինչո՞ւ կնախանձեր, ի՞նչ տարակույս, ի՞նչ վախ: Մարդ կույր պիտի ըլլա կամ հիմար իրեն՝ Ստեկընին նման, որ դեռ կասկած ունենա: Մի՞թե այդ պատկերին ամեն մեկ վրձինի հետքեն չէ՞ր հոսեր տղու գորովը, տղու հիացումը, տղու հափշտակութիւնը:

Ու բախտավոր հպարտութիւն մը, ամուր վստահութիւն մը իր գեղեցկության, իր հրապույրին, իր ուժին ու հաղթանակին զսպանակի մը պես ուղղեց աղջկան մարմինը, որ բոլորովին շտկվեցավ, ավելի ճկուն ու ավելի սլացիկ դարձավ:

Ուղի՛ղ, բա՛րձր, հպա՛րտ ու գեղեցի՛կ. կենդանի արձան մը իր կենդանի պատկերին դիմաց:

– Հիացի՛ր, հիացի՛ր, – խնդաց հանկարծ առնական զվարթ ձայն մը աղջկան հոսէն:

Ստեկըն ամբողջ մարմնով ցնցվեցավ ու նայեցավ ետ: Սուրեն մոտ եկավ աշխույժ՝ վարդերու թարմ ու ցոլոտ փունջ մը ձեռքին:

Դեղին վարդի մեծ կոկոն մը իր տերեւներուն հետ խրեց նկարի թափիչին մեջ:

– Այս մեկը օրվա հերոսին, – ըսավ ծիծաղելով և մնացած փունջը դնելով աղջկա ձեռքը՝ ավելցուց, – ա՛ս ալ իր ազնիւ ու գեղեցիկ օրիժինային:

– Ծնորհակա՛լ եմ, – կմկմաց աղջիկը ջերմ՝ տղու ձեռքը սեղմելով:

– Այս մնացածն ալ մեր քեֆին, – կցեց Սուրեն՝ թևին տակեն տուփերու, թղթի փոքրիկ ծրարներու ու ոլորներու ամբողջ խուրձ մը թափելով սեղանին վրա:

– Նո՞ր եք եկեր, – հարցուց միաժամանակ, – կհուսամ երկար չսպասեցիք ինձի:

– Ո՛չ, եկա այս վայրկյանիս:

– Լավ: Հանեցի՛ք ուրեմն գլխարկը, ձեռնոցները:

Եվ ինքը մոտ գալով, ծառայելու պատրաստ շարժումով մը կեցավ աղջկան դեմը: Ետքը ինքն ալ հանեց գլխարկն ու վերարկուն և բոլորը միասին տարավ դրավ անկողնին վրա:

– Դեհ, հիմա բանանք մեր սեղանը,– դիմեց աղջկան: – Ո՞ր դենք սեղանը. մեջտեղը, թե՞ քիչ մը այս կողմ, հոս ավելի մոտիկ է պատկերին:

– Թողե՛ք պատկերը հանգիստ, – ըսավ աղջիկը արհամարհանքի աղվոր ծամածուկթյամբ մը:

– Ո՛վ սուրբ համեստություն,– բացականչեց տղան:– Աղե՛կ, դենք մեջտեղը: Գիտե՛ք, ամեն բան մենք պիտի ընենք: Ըսի տանտիկնոջս, որ ոչ ոքի ներս չթողնե և ամենին առաջ ինքզինքը: Լավ չե՞մ կարգադրեր:

– Հիանալի՛:

– Նախ փոենք սա սիռոցը: Ա՛յ, աս ալ ամանները, հապա շարեցե՛ք տեսնեմ: Աս ալ Ձեզի բաժակները, աս ալ...

Եվ Սուրեն մաքոքի պես դյուրաշարժ, ճպուռի պես շատախոս, կիրթար ու կուգար անընդհատ պահարանն սեղանը, սեղանն գլորցըր, գլորցին պատվարին հստը և ամեն կողմն կկրեր ու կբերեր տոսիեր, պնակներ, անձեռոց, ուտեղիք, պտուղ: Բերավ և երկու աշտանակ, վառեց մոմերը, բերավ ծաղկամանը, դրավ սեղանին մեջտեղը: Եվ երբ ամեն պատրաստություն վերջացեր էր, հանեց պահարանն երկու շիշ գինի:

– Այս մեկը հին մեղավորներու համար, – ըսավ իր առջևը դնելով, – իսկ աս ալ Ձեզի մալազա, բժշկուհի եք, երևի կխմեք:

– Ո՛չ, այսօր բժշկությունը սատանաներուն, այսօր ես ալ Ձեզի հետ մեղավորներու գինիին, – պատասխանեց աղջիկը կտրուկ ու զվարթ՝ հաս հրելով մալազայի շիշը:

Եվ միևնույն ժամանակ զգաց, որ իր մեջը բուռն ու վայրի բան մը շարժվեցավ հանկարծ, և ծառացավ ամուր վճիռ մը՝ մեկդի՛, մեկդի թողնելու ամեն մտածում, ամեն հաշիվ, ամեն պայմանականություն և դվարճանալ, անգամ մը կարգին զվարճանալ իր ամբողջ սրտովը, իր ամբողջ էությամբ՝ ամբողջ-ամբողջ, առանց որևէ վերապահության:

– Ա՛յ, ատիկա հրաշալի է, ա՛յ ի՜նչ լավն եք: Ձեր կենացը:

Բացավ շիշը, իցանը չպրտեց սենյակին անկյունը և բաժակները լեցուց:

- Զեր կենացը, - ըսավ աղջիկը բաժակը բախելով:
- Բայց նախ Զերն էր, - նկատեց տղան:
- Ո՛հ, միասին, Զեր ու իմ, - վրա բերեց աղջիկն աշխույժ ու տիրական:

- Աղե՛կ, եթե այդպես է՝ եկե՛ք խմենք պրոտորշաֆթը ու այս Հիմար «Դուք»-երն ու «օրիորդ»-ները դնենք տոպրակը, - առաջարկեց տղան՝ ինքն ալ ոգևորվելով:

- Խմենք, - համաձայնեցավ աղջիկը կտրուկ շեշտով մը, երբ ամբողջ մարմնով կլողար:

Սեղանի երկու կողմեն ելան ոտքի, բաժակները բռնած թևերը հյուանիցին իրար ու սկսան խմելու:

Սուրեն դատարկեց մեկ զարկով, իսկ Ստեկըն հագլիվ ունայ մը խմեց ու հեռացուց չրթունքեն:

- Ո՛հ, ո՛հ, կարելի չէ, - պահանջեց տղան,- պրոտորշաֆթը կարելի չէ, պիտի խմեք մինչև վերջին կաթիլը, ատիկա մեր բարեկամովթյունը պիտի կապե իրարու:

Աղջիկը առանց ոչինչ առարկելու ծանր-ծանր քամեց ամբողջ բաժակը մինչև հատակը, միշտ գալարված տղու թևին:

Գինիոտ չրթունքներով ալ համբուրվեցան, ինչպես սովորովթյունը կպահանջե, ու նստեցան իրենց տեղը:

- Դե՛, Մա՛րգրիտ, քեզի տեսնեմ, այնպես ընես, որ տուփերս ու ամաններս՝ ոչ մեկը դժգոհ չմնա,- ըսավ տղան ժպտուն ու ընկերոջ շեշտով մը և պատառաքաղը վերցնելով՝ ավելցուց,- ուրեմն նիստը բացված է:

- Կաշխատիմ, - խնդաց աղջիկը,- Դուք անհոգ եղե՛ք:

- Եզակի՛, եզակի՛, թե չէ իսկույն տուգանք կլմնես, - պահանջեց տղան՝ գինիին շիջ սպառնալից վեր բարձրացնելով ու լեցնելու դիրքով:

- Անհո՛գ եղիր,- կմկմաց աղջիկը հագլիվ լսելի ձայնով մը:

Եվ այդ «եղիր»-ը կարծես այրեց անոր չրթունքները ախորժ, օտար ու բախտավոր զգացումով մը: Եվ անկե ետքը ալ որոշ չէր ըմբռներ, թե ի՞նչ կդառնար շուրջը, ի՞նչ կըսեր, ի՞նչ կըններ, ի՞նչ կուտեր, ի՞նչ կլսեր. այսքանը միայն շատ պարզ կգիտակցեր, որ այդ բոլորը լավ էր, շատ

լավ, որ ինքը իր ամբողջ կյանքին մեջ հրեք-երեք այդպես «լավ» եղած չէր:

Իսկ տղան անդադար կեյլեր ու կնատեր, կերթար ու կուգար, բաներ կբերեր ու կցուցներ, կուտեր, կըսեր, կծիծաղեր ու կպատմեր:

Եվ բաժանները կհաջորդեին իրարու: Ստեկըն այլևս չէր ուտեր, մեջիմեջ ումպ-ումպ կխմեր միայն, և օրորող ամպ մը գրկեր էր իր թևթևացած մարմինը: Նետվեր էր բազկաթոռի թիկունքին և հոնկե էրկտրական թերևորվ կապված էր կարծես տղու ամեն մեկ շարժումին, ամեն մեկ շեշտին, ամեն մեկ նայվածքին, որոնք անոր ամբողջ էությունը կցնցեին:

Եվ այնպե՛ս, այնպես խորին սլահանջ մը կզգար բռնելու և սեղմելու այդ ձեռքը, որ իր գեմը անդադար կշարժվեր, բռնելու ու քաշելու տղան իր քովը, դնելու իր թևթև մը պտուտքող գլուխը անոր ուսին:

Այնպե՛ս, այնպես կտենչար հոգին, որ Սուրենը դար, գրկեր ու ըսեր իր ականջն ի վար, ինչ որ վերջապես պետք է ըսվեր, քիչ մը ուշ կամ կանուխ, բայց որ պետք է ըսվեր, չէ՞ որ այլևս կասկած ըլլալ չի կրնար:

Եվ հիմա իր ամբողջ ներքին կոփվր բուռն ջանք մըն էր ինքզինքը զսպելու, որ չըլլա թե հանկարծ ինքը ըսեր այդ խոսքը, ինքը ըններ առաջին քայլը: Կուղեր, որ տղան ըլլար այդ առաջին քայլը ընողը, թե՛ հետաքրքրություն կար հող, թե՛ հպարտություն և թե՛ զուտ աղջկային քոքեթություն մը:

* * *

Բայց և զսպելը անկարելի էր: Իր մեջ հորդող զգացումներուն կերպ մը ելք տված ըլլալու համար հանկարծ խլեց ծաղիկները ծաղկամանն, քակեց թելը, թափեց ծաղիկները գոգը և դողդոջ մատներով սկսավ իրարու կապել՝ պսակ մը հյուսելով:

- Ի՞նչ բանի ես, - հարցուց տղան հետաքրքրված:

- Իսկույն, - պատասխանեց աղջիկը: - Հապա նախ այն կո՛ղմը քաշե այս սեղանը. չէ՞ որ քու ստեղծագործությունդ տոնը ունինք դեռ կատարելու:

- Օ՛հ, այսպես ըսած՝ պիտի սկսվի թագադրություն հանդեսը,

աղե՛կ, – բացականչեց սողան՝ այդ նոր խաղեն ոգևորվելով, և իր ուժեղ թևերով մեկ անգամեն վերցուց սեղանը իր բոլոր պարագաներովը և տարավ երկու քայլ անդին:

– Բե՛ր բարձ մը, – հրամայեց աղջիկը:

Տղան բազմոցին անկյունեն հափշտակեց պզտիկ, քառակուսի, նկարեն բարձը ու բերավ նետեց աղջկան ճիշտ ոտքերուն առջև:

– Ձռքե՛, – հրամայեց աղջիկը նորեն:

Սուրենն ծիծաղաշարժ լրջությամբ մը չոքեցավ, ձեռքերը ջերմեռանդ հավատավորի մը շարժումով միացուց իրար ու գլուխը թեթև մը կախեց:

Ստեկըն ելավ ոտքի, ծռեցավ քիչ մը, հարդարեց սղուն մագերը, պսակը հարմարցուց շուրջը և ձեռքերը դեռ միշտ անոր գլխուն, ըսավ կատակող հանդիսավորությամբ մը.

– Քու ինձի բերած վարդերեդ հյուսեցի քեզի այս պսակը, ընդունի՞ս պիտի:

– Այո՛, թագուհի՛:

– Բայց դուն կըսեիր՝ քու գլխուդ դրվելիք պսակը միայն ինքդ կընաս հյուսել, կըսեիր՝ անպետք են ուրիշներուն հյուսած պսակները:

– Ատիկա հյուսված է իմ բերած վարդերես:

– Բայց հյուսված է իմ ձեռքովս:

– Քու հոգիեդ այդ նկարը ընդունեցի, քու ձեռքեդ այդ պսակն ալ կընդունիմ:

– Միայն այդ նկա՞րը իմ հոգիես, – հարցուց աղջիկը շնչահեղձ ու դողալով:

– Ո՛չ, մեյ մը այդ նկարը, մեյ մըն ալ քու անգին մտերմությունդ, – բացականչեց սողան ջերմ ու սրտագին ոգևորությամբ մը՝ պսակը գլխուն ոտքի ցատկելով, – Մա՛րգրիտ, դուն միակ կինն ես կյանքիս մեջ, որուն ես չեմ մոտեցած ինչպես էգի մը. ես ատիկա հպարտությամբ կըսեմ երեսիդ, և դուն ալ իրավունք ունիս հպարտ ըլլալու: Դուն սորվեցուցիր ինձի կնոջ մեջ ընկեր մը տեսնել, մտերիմ մը, ոգևորող մը, դրդիչ մը, գործակից մը: Ես քեզմով ճանչցա կնոջ մը իսկական արժեքը, քեզմով ստացա նորեն լքած ոգևորություններս, քեզմով ստացա վերստին կորուսած աշխատանքս: Նայե՛, այդ պատկերը, ես դեռ իմ ոչ մեկ աշխա-

տանքս այդպես խորը չեմ սիրած: Տե՛ս, այդ նայվածքը: Ես երբե՛ք, երբե՛ք պիտի չմոռնամ, Մա՛րգրիտ, այն իրիկունը քու սենյակդ՝ կրակին դեմ, մի՞տքդ է: Ես այդպես խորը դեռ երբեք չէի զգացեր ստեղծելու պահանջը, ստեղծելու ուժն ու ստեղծելու հաճույքը: Ես այդ բոլորը պարտական եմ քեզի, քու անուշ ու ազնիվ հոգիիդ: Եվ ահա՛ ջերմ երախտիքով կհանեմ գլխես այս պսակը ու կմեկնեմ քեզի, դուռն, որ իմ մուսաա եղար...

- Այսինքն՝ քու մոտեիդ, - եղավ աղջկան չոր պատասխանը:

Տղան զարմանքով նայեցավ անոր և վրա բերավ իր նույն սրտագին ու զվարթ շեշտովը.

- Եվ ա՛ն, և ա՛ն, Մա՛րգրիտ: Դե՛, ընդունե՛ ուրեմն այս պսակը, որ դուռն ինքդ հյուանցիր իմ բերած վարդերես, իմ գլխուս համար և որը սակայն կվայելե միայն քու առատ ոսկի մագերեսը:

Եվ ձեռքը բարձր բռնած՝ կուզեր դնել պսակը անոր գլուխը, երբ Ստեկըն բուռն շարժումով մը հտ ըրավ անոր ձեռքը.

- Պահեցե՛ք Ձեզի, պահեցե՛ք Ձեզի, ինձի պեսդ չէ երախտագիտություն...

Տղան չհասկցավ, թե ինչ կար հոգ չարանալու, բայց համենայն դեպս ավելի չգրգռելու համար աղջիկը՝ խոշոր արվեստական ծիծաղով մը մոտեցավ նկարին.

- Ո՛վ դու դուստր մուսային ու արվեստին, դո՛ւն գոնե ընդունե իմ երախտագիտական զգացումներուս այս խոնարհ արտահայտությունը:

Անցուց պսակը նկարին աջ անկյունը ու դարձավ աղջկան.

- Դե՛ հիմա որ ամարտեցինք պսակադրության հանդեսը՝ նորեն մոտ քաշենք մեր սեղանը: Հապա վերցո՛ւր բաժակդ:

* * *

Բաժա՞կ, ի՞նչ բաժակ: Ստեկըն այլևս ոչինչ չէր ըմբռներ: Կծկվեր էր բազկաթուռին մեկ անկյունը և ապշած կրիտեր այդ զարմանալի սենյակը, այդ իր առջևի սեղանը՝ ուտելիքներով ու գինիով, ու իր դեմը այդ տղան, որ ժպիտը շրթունքին ու լայն շարժումներով բաներ մը կխոսեր:

Ո՞ւր էր ինքը, երա՞զ էր, ի՞նչ գործ ուներ ինքը այս կես գիշերին

այդ օտար մարդուն սենյակը: Հա՛, իրա՛վ, ինչպե՞ս չէ, եկեր էր տոնելու, այո՛, տոնելու...

Եվ Հանկարծ անգուսպ ամոթ մը վազեց իր մեջեն, ու խոր, կծու վիրավորանք մը խայթեց իր սիրտը: Եվ ամբողջ իր շուրջը, պատերը, լույսերը, զարդերը, սեղանը, գինին, անոր խոսվածքը, ծիծաղը, բոլորը, բոլորը միասին հսկա ծաղրանք մը ըլլար կարծես, անողոք, անսիրտ հեգնություն մը՝ իր երեսին նետված:

Ի՞նչ կուզեր իրմեն այդ մարդը, ինչո՞ւ էր կանչեր, ինչե՞ր կխոսեր այդպես անփուլթ, այդպես անվերջ ու զվարթ: Եվ ո՞վ էր այդ մարդը, այդ օտար մարդը, օտա՛ր, օտա՛ր, իհա՛րկե... Ի՞նչ կապ իր ու անոր մեջտեղը:

Կա՞պը, ա՛խ, հա՛, ա՛յ, այն դռան մեջ տնկված պատկերը, իր պատկերը, իրենց պատկերը, իր ու այդ օտար մարդու:

Այլ ամոթ չէր զգացածը, այլ կատաղի զայրույթ: Ինքը իր ամբողջ էությունը, իր ամբողջ սիրտն ու հոգին բացեր էր, դրեր էր անոր առջևը, որ ան՝ այդ նկարիչը, առիթը ունենա բան մը նկարելու, որ բարեհաճի աշխատելու, որ ստեղծագործելու փոհունակությունը վայելի: Ա՛յ, ա՛յ, այն նկարը, դռան մեջ, թավիչներով շրջանակված...

Խենթ ու վայրի քրքիջ մը դուրս խուժեց Հանկարծ աղջկա կրծքեն, հորդ ու անգուսպ, հիվանդ ծիծաղ մը, որ ոչինչով տարբեր չէր լացեն:

Տղան Հանկարծ այլայլեցավ, կտրեց իր խոսքը, մոտ շտապեց ու ծռեցավ աղջկան վրա գորովանքով.

– Ի՞նչ ունիս, ի՞նչ եղավ քեզի: Հանգստացի՛ր, հանգստացի՛ր, կեցի՛ր պուտ մը ջուր տամ քեզի:

Եվ մինչ Սուրեն ջուրը կբերեր, Ստեկըն կամաց մը ելավ ոտքի ու դարձավ դեպի եռոտանին, որուն վրայեն իր նկարը իրեն կնայեր՝ աչքերը լեցուն ծաղրանքով...

Ո՛հ, ինչ ատելի էին այդ աչքերը: Ստեկըն բնազդորեն, առանց գիտակցելու վերցուց սեղանեն առաջին հանդիպած դանակը, գինինն ազդված ոտներովը երկու քայլ ըրավ դեպի նկարը, և Հանկարծ սենյակի լուսթյան մեջ լսվեցավ վերեն վար պատռվող քաթանի խղճով ճռոցը:

Ջրի բաժակը վար ընկավ տղուն ձեռքեն, մինչ ինքը սարսափահար դեմքով վազեց դեպի նկարը:

– Ի՞նչ կընես, ի՞նչ կընես...

Եվ խելագար աչքերով կանգ առավ իր պատկերի լայն պատռվածքին առջևը, հրկուս կողմեն ձեռքերը սահեցան ու կախվեցան վար, լքված ու կորսված...

Քաթանի ձայնը, տղու հուռահատ բացականչությունը ուժգին ցնցեցին աղջիկը: Գինիին վերջին թեթև ամպը ցնդեցավ ուղեղեն, Ստեկըն նայեցավ իր ըրածին, նայեցավ տղուն ու նոր հասկացավ, թե ինչ էր ըրեր:

Սենյակի օդը կարծես սկսավ պակսիլ: Եվ աղջիկը ըմբռնեց, որ պետք է հեռանար, որ իսկույն պետք է հեռանար:

Ինքն ալ չպիտեի ինչպես՝ բոլորովին մեքենաբար խլեց գլխարկը ու կերպ մը գլխուն անցնելով՝ նետվեցավ միջանցք, քաշեց պատեն կախված վերարկուն, հոռեան ամուր գոցեց տան դուռը, սանդուղներեն վար ու փողոց:

Վերարկուն թևին, դեռ միշտ գլխարկը ասեղելով, այն ցուրտին, սառած մայթերուն վրային կվազեր ան, կվազեր խելակորույս: Եվ արցունքներն ալ կվազեին իր այտերեն վար, կվազեին, կգայթին ու կիյնային սառած գետինը:

Ժ

Իսկ Սուրեն կեցած էր անշարժ ու քարացած՝ իր պատռված նկարին դեմ: Պատռված նկար մըն ալ ինքը. ո՛չ մեկ մտածում, ո՛չ մեկ հուզում, միայն պաղ ու նոստած գիտակցում մը, որ փճացած էր իր այդքան օրերու աշխատանքը, իր ոգևորություն, իր ստեղծագործության պտուղը:

Ան կեցած էր քարացած՝ առանց դեռ ժամանակ ունենալու ինչպե՞սն ու ինչու՞ն ըմբռնելու, երբ հոռեան լավեցավ բնակարանի դռան ամուր գոցվելուն աղմուկը: Բնազդաբար նայեցավ ետ:

Մինակ էր: Ուրեմն թողեր էր ու փախեր, պատուեր էր ու փախեր: Բայց ինչո՞ւ:

Տղան անշարժացավ նորեն, այս անգամ աչքերը սենյակի կես մը բաց մնացած դռանը հառած, ու միտքը սկսավ աշխատիլ:

«Ինչո՞ւ»:

Այդ ինչուն մոլթն էր տղուն համար, մշուշոտ ու խորհրդավոր, որուն ծալքերուն տակեն Սուրեն բնազդը կզգար, որ դիմացի այդ աղջկան

մեջ արթնցեր էր կիներ, ա՛խ, նորեն այդ անխուսափելի «կիներ»:

Ու ցավոտ, կսկծոտ զգացում մը ողողեց տղու հոգին: Ափսոս՝ այդ բացառիկ աղվոր կապը, ուր սովորականությունը նորեն ներս կխուժեր: Ափսոս՝ այդ հոգին, որ ինքը այնքան աննման, այնքան հպարտ էր կարծեր ու դրեր էր այնպես բարձրերը, ահա կոպիտ ու անգուլթ իրականությունը կուգար իր տխմար երազները պատռելու:

Այո՛, «պատռելու», ա՛յ...

Չէ՞ որ ինքը գիտեր, ինքը առաջին գիտեր, որ այդ բոլորը տխմարություն էր, միամիտ տխմարություն:

Ու նայվածքը գամեց նորեն պատկերին, բայց այս անգամ ցավ չէր, որ կմարեր իր աչքերուն մեջը, ոչ ալ ամոստանք, այլ ընդհակառակը, չար բան մը կայծ կուտար հոն, չարախինդ գոհունակություն մը կարծես, որ պատռվեր ու մեջտեղէն վերցվեր էր այդ «տխմար» բանը:

Ջայրույթով և իսկը թշնամիի մը պես վրա գնաց նկարին, երկու թևով վերցրեց եռտասնիին հետ միասին, կից մը տվավ բացավ ետևի դուռը ու արհամարհոտ շարժումով մը ավելի նետեց, քան թե դրավ ներս՝ իր ցուրտ ու մուլթ աշխատանոցը:

Խառնակ սեղանը, թափված պտուղներն ու ծաղիկները, վառվող մոմերը ավելի գրգռեցին իր չարությունը: Ինքը ի՞նչ քնքշանքով մտածեր էր այդ բոլորի մասին, առեր էր, բերեր, կարգավորեր, ի՞նչ մասնավոր հոգածությամբ, ի՞նչ սիրով:

Ջգաց, որ սկսավ ամչնալ իր այդ զգացումներեն, իր այդ հիմար ոգևորութենեն: Ուժով մը թափ տվավ ձեռքը, արհամարհանքով, վերցուց վերարկուն ու դիտարկը և ինքն ալ իր կարգին ամուր մը զարկավ գոցեց բնակարանին դուռը ու շտապեց դուրս:

* * *

Կեսօրի մոտ էր, երբ Սուրեն աչքերը բացավ ու զգաց, որ գլուխը ծանր էր: Հիշեց՝ գիշերը շատ ուշ էր վերադարձեր տուն և չափազանց ալ քոնյակ էր խմեր:

Հիմա իր մեջը հոգնածություն մը կար միայն և... պատռվածք մը: Պատռված էր ամեն ինչ՝ և՛ աշխատանք, և՛ ջանք, և՛ հավատ, և՛ ոգևորություն, և՛ մտերմություն, և՛ ամեն հարաբերություն այն աղջկան հետ:

Վերջացած էր, իհարկե: Բայց նախ պետք էր, որ երթար անգամ մը ու տեսներ այդ աղջիկը: Ատիկա անհրաժեշտ էր. ինչո՞ւ էր անհրաժեշտ՝ ինքն ալ չգիտեր, բայց անհրաժեշտ էր:

Գուցե միայն հետաքրքրություն մըն էր ատիկա՝ տեսնելու, թե հիմա ինչպե՞ս պիտի նայեր այդ աղջիկը տղու աչքերուն, ի՞նչ պիտի ըսեր, ի՞նչ կ'մտածեր: Գուցե արդարություն զգացում մըն էր ատիկա, առնական արդարամտություն մը, որ իր կտրական դատավճիռը տալեն առաջ դատապարտյալին վերջին իրավունք մը կուտա խոսելու, որ բոլոր օրինավորությունները հարգված ըլլան: Գուցե անխոստովանելի ձգողություն մըն էր ատիկա, որ աղջիկը, այս բոլորին հակառակ, դեռ պահեր էր իր վրա և որուն տղան էջը կրնար ընդգիծանալ: Կամ գուցե սլարդ հետևանք մըն էր այդ տարօրինակ դրություն: Տղան չգիտեր ինչ ընելիքը, բայց բան մը ընել պետք էր, իսկ ընելիքը որոշելն առաջ ամենն բնական բանը նախ տեսնելին էր: Ե՛, վերջապես, ո՞վ կրնա տեսնել հոգիին բոլոր մթին խորշերը:

Ինչ որ ալ ըլլար մեկնությունը, մերկ իրողությունը ան էր սակայն, որ ճաշելու ատենները, երբ ամենն ալելի հավանականություն կար Ստեկընին տունը հանդիպելու, Սուրենը լուրջ ու ծանրակշիռ շարժումով մը ու անփութ ղեմք մը հագած քաշեց պանսիոնին զանգը:

- Օրիորդ Ստեկընը տո՞ւնն է:

- Օրիորդը... օրիորդը մեկնեցա՞վ, - կմկմաց սպասուհին տեսակ մը հուզված ու կարեկցուտ:

- Մեկնեցա՞վ, ինչպե՞ս թե՛ մեկնեցա՞վ, ո՞ւր, - հարցուց տղան՝ հազիվ իր ապշությունը զսպելով:

Կից սենյակին դուռս եկավ ինքը՝ պանսիոնի տիրուհին, սիրալիր բարևեց և բացատրեց մանրամասն, որ օրիորդ Ստեկընը նախորդ գիշերը վերադարձեր էր տուն բավական ուշ, շատ հուզված ու այլալյաժ. հայտներ էր, որ հեռագիր է ստացեր Ֆինլանդիային իր քրոջման և որ առտուն կանուխ անպատճառ մեկնի պիտի:

- Խեղճը ամբողջ գիշերը չքնացա՞վ, - ավելցուց տանտիրուհին խորին վշտակցությամբ, - ով գիտե՛ ինչ դժբախտություն է պատահած, ինքը ոչինչ չըսա՞վ, ես ալ չհարցուցի: Ամբողջ գիշերը հավաքեց, կապեց իր իրերը, առտուն կանուխ ալ շտապեց քաղաք ու հիվանդանոց գործերը

կարգադրելու, ետքն ալ տարինք ճամփու դրինք: Այսպես հագիվ ժամ մը կա, որ ես ալ տուն եմ դարձեր:

- Շնորհակալ եմ, տիկին, ցտեսովթյո՛ւն, - կմկմաց տղան անփուլթ երևալու գերագույն ճիգով մը և իսկույն դարձավ, սկսավ իջնել սանդուղներեն:

Ճնշող ու խեղդող զգացում մը ամբողջովին ծանր նստեցավ հոգիին, զգացում մը, թե ինքը այլևս զրկված էր այդ կնոջմեն, թե ինքը մինակ էր նորեն, բոլորովին մինակ այս լայն աշխարհիս երեսին, ինչպես որ եղեր էր միշտ մինչև այդ կնոջ հանդիպիլը:

Այդ միակ էակը, որ ինքը խորապես հարգեր էր ու սիրեր և որուն կապվեր էր իր ամբողջ հոգիովը, և որ ահա ամեն բան մեկ շարժումով պատռեր էր, թողեր ու գացեր:

Սանդուղի ամեն մեկ ոտքին հետ, որ ան կիջներ, կարծես կզգար, կարծես կտեսներ իր դեմը, թե ինչպես այդ աղջիկը կբարձրանար ու կբարձրանար իր աչքին, կբարձրանար ու կազնվանար:

- Ի՞նչ ավելի ազնիվ ու ավելի վսեմ, քան այդ լուիկ ու խորունկ սերը: Ի՞նչ ավելի բարձր ու հզոր, քան այդ լուիկ ու հպարտ անջատումը:

Այո՛, տղան այլևս տարակույս չուներ՝ սեր էր ատիկա: Բայց փոխանակ դժգոհություն ու տափակություն զգալու այդ անունեն՝ շատ պարզ գիտակցեց, որ հիմա իր հոգին հպարտ էր այդ բառեն:

Ու տարօրինակ ստրջանք մը մաղվեցավ իր վրա: Ինչպե՛ս ինքը կույրի պես անցեր էր այդ աղջկան քովեն, անցեր էր ու չէր տեսեր գուցե ամենեն ավելի խորը, ամենեն ավելի բարձր, ամենեն ավելի թանկագին բանը, որ կար այդ էակի հոգիին խորքը:

Եվ խելառ ցանկություն մը արագություն, գրեթե վազք տվավ անոր ոտքերուն: Վազել, հասնիլ, բռնել այդ խուսափող, այդ փախչող, այդ անհետացող արարածը, որ իր հոգիին ընկերն էր եղեր, որ իր սերն էր եղեր: Բայց ո՞ւր, ալ ո՞ւր...

Տղան ակամա կանգ առավ փողոցին մեջտեղը, քիչ մը մտածեց և դանդաղ, հիվանդ քայլերով ուղղվեցավ դեպի տուն, մոայլ ու բեկված մտավ շիտակ իր աշխատանոցը և առանց գլխարկն ու վրան հանելու՝ գնաց պատկերին առջևը, ձեռքերը դրավ վերարկուին դրպանները ու անշարժացավ:

Քիչ մը քրքրված, քիչ մըն ալ թողնած ծաղիկներու քովեն, քիչ մը խախտած, քիչ մըն ալ վար սահած թավիչի շրջանակին մեջեն կնայեր պատռվածքը՝ խոր ու լայն վերքի մը նման:

Տղան քնքշանքով մոտեցավ, խնամքով իրարու բերավ կտավը, շրջանակին պրկումը քիչ մը թուլցուց, ու երևացին նորեն այն երկու աչքերը և այն հոգին այդ երկու աչքերուն խորեն: Սուրեն հափշտակված կնայեր, կնայեր անհափ՝ երկյուղած հուզումով մը կուրծքը ուռած, և երբ վերջապես թողնց կտավը, իր վճիռը տված էր արդեն:

Ո՛չ, չէր պատռված, ինչ որ եղեր էր իր ու այդ հոգիին միջև, ատիկա չէր կրնար պատռվիլ, ատիկա իր կյանքին ամենեն աղվոր, ամենեն նուրբ ու ամենեն ներդաշնակ կապն էր: Այդ կապը պետք է մնար, պետք է մնար այս օրերին ալ անդին, իր կյանքի օրերին ալ անդին, դարերեն ալ անդին, պետք է մնար:

Քաշեց ծաղիկներն ու թավիչը, նետեց գետին անկյուն մը, պատռված պատկերը զգուշությամբ վերցուց եռոտանիեն, դրավ մոտը՝ աթոռի մը կունակին դիտելու հարմար դիրքով մը ու շտապեց դուրս՝ նոր շրջանակ բերելու:

* * *

Ամառը Մյունխենի տարեկան պատկերահանդեսին ընդհանուրի ուղադրության առարկա էր դարձեր «երիտասարդ հայ նկարչի մը» տաղանդավոր մեկ գործը:

Լրագրական քննադատներն մեկը «գիշերվան խորհրդավորությունն ու քաղողությունը» կգտներ այդ մութին մեջեն նայող զույգ մը աչքերուն խորքը:

Ուրիշները «հայտնի տառապանքը» կնշմարեին հոն:

Ավելի խորիմաստին մեկը «բողոքի մարմնացումը» կկարդար այդ նայվածքին մեջին:

«Գե՛ն չէ», – կըսեին ներողամիտ հնչել ուզող շեշտով մը նկարչական աշխարհի հին աստղերը՝ Հինները:

«Լույսի էֆեկտ է», – կըթմնջեին ցուցադիր ընկերները՝ նորերը:

Իսկ հեղինակը ինքը պատկերին տակը դրեր էր միայն մեկ բառ մը՝ «Կինը»:

1908, ամառ, Լոզան

ՀՈԳԻՆԵՐԸ ԾԱՐԱՎԻ

Վեպ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ՆՈՐ ՄՏԵՐՄՈՒԹՅՈՒՆ

Ա

Քսասներորդ դարուն սկիզբները, սեպտեմբերին կեսը և Բաքվի կայարանը:

Հարթակին վրա իրարանցումը շատ մեծ էր. մեկնողը առավան գնացքն էր դեպի Մոսկվա, որ միայն առաջին ու երկրորդ կարգի վագոններ ունի:

Ճիշտ մեջտեղի կապույտ ներկած «միջազգային» վագոնին ճիշտ մեջտեղի բաժանմունքին մեջ դեմ դեմի նստած էին այր ու կին: Ինը-տասը տարեկան սիրուն աղջիկ մը և երեք տարեկան ավելի ևս սիրուն տղա մը, հինած պատուհանին, կայարանի երթևեկը կդիտեին:

Իսկ անկյունները, դարակները և հոս ու հոն լեցուն էին կապոցներով ու իրերով:

– Վագոնեն իջնելու բնավ պետք չունիս, – կխոսեր ամուսինը, – թեյ, ջուր, խմիչք՝ ինչ որ ուզես, զանգը տո՛ւր, ծառայողը կբերե: Այս բաժանմունքը ուրիշ մարդ զալու իրավունք չունի, իսկ ճաշարանը անմիջապես ձեր հաջորդ վագոնն է: Քույր բաժանմունքներեն ծանոթներ իսկույն կճարվին, չես ձանձրանար, և վերջապես չորս օրվան ճամփա է: Միայն պատուհաններեն զգո՛ւյ՜ եղիւր, որ երեխաները չկախվին: Եվ միշտ տաք հագուստով եղե՛ք. քանի հյուսիս՝ այնքան ցուրտ:

– Երեխա՞ եմ, Աչո՛ւտ, – ժպտեցավ կինը ներողամիտ, – թե՞ առաջին անգամն է, որ կճամբորդեմ:

Եվ ձեռքը դրավ ամուսնու ձեռքին վրա: Աչոտ իսկույն բռնեց և մյուս ձեռքովը քնքշանքով սկսավ շոյել:

Դուրսը երկու ուժեղ զանգ տվին, և լսվեցավ ազդարարի հսկա ձայնը. «Ռոստով, Վորոնեժ, Քազլով, Մոսկվա»:

– Հայրիկիդ, մայրիկիդ, եղբայրներուդ՝ շատ բարեններս: Հասնելուդ պես կհեռագրես: Իսկ Ռոստովեն բացիկ մը գրե՛: Հասկցա՞ր, Արիի՛կ:

- Հասկցա, բայց լավ է, որ վագոնեն իջնես. չեմ ուզեր, որ ցատկես,-
ըսավ կինը անհանգիստ:

- Աղե՛կ, եկո՛ւր տեսնեմ, - ըսավ ամուսինը՝ ոտքի ելլելով:

Կինն ալ ոտքի ելավ, և ամուսինը փաթկեցան իրարու:

Ետքը աղջիկը եկավ, լավով նետվեցավ հորը վիզը, ետքն ալ հայրը
առավ պզտիկը գիրկը և երկար-երկար սեղմեց կրծքին ու կհամբուրեր
գուրգուրանքով:

Կինը հանկարծ փղձկեցավ և թաշկինակը սեղմեց դեմքին:

- Մամա՛, - պոռաց աղջիկը՝ մորը վրա նետվելով ու լալով:

- Լա՛վ, լա՛վ, լացն ավելորդ է, - ըսավ ամուսինը, անգամ մըն ալ
համբուրեց կինը և երրորդ զանգի հնչյունին հետ վագոնեն իջավ վար և
եկավ պատուհանին տակը:

- Գիշերվան նոր շապիկներդ դերեր եմ պահարանին վարի աչքը,
Մարիամին ըսե՛, որ անգամ մը նախ լվալ տա: Եվ լա՛վ եղիր. ուրա՛խ
եղիր, գիշերները ուշ մի՛ պառկիր,- կըսեր կինը՝ պատուհանեն կախված,
արցունքոտ աչքերով ու ժպտուն:

- Պապա՛, Զատիկին կուգաս, անպատճառ կուգաս, - կպոռար
աղջիկը:

- Երթա՛ք բարով, երթա՛ք բարով, - կկրկներ հայրը:

- Պապա՛... - բան մը ըսել կուզեր նաև պզտիկը, որ հանկարծ
վագոնը ցնցվեցավ ու սկսավ շարժվիլ: Երեխայի խոսքը կես մնաց, և
զարմացած կնայեր հետզհետե հեռացող հորը:

Աշոտ երեք քայլ ետ քաշվեցավ շարժվող վագոններեն և անթարթ
կնայեր այն թանկագին երեք գլուխներուն, որոնք դեռ իրեն նշան
կընեին:

Բայց շուտով երեք գլուխները սկսան իրարու ձուլվիլ, կազմվեցավ
անորոշ միություն մը. հիմա կշարժվեր ճերմակ լաթ մը:

Գնացքը թեթև կոր տվավ իր գույգ գծերուն հետ, և պատուհանը
կորսվեցավ: Իրարու ետևե հաջորդ վագոններն ալ անհայտացան նույն
կորուլթյան ետին:

Աշոտ Նուրյան, որ բարձրահասակ, թարմ ու միջին տարիքի
գրավիչ կազմվածք մըն էր, շարժվեցավ դեպի կայարան: Անգամ մըն ալ
նայեցավ զնացքի հեռացած ուղղությամբ, մտավ սպասման սրահը,

Հոնկե ալ դեպի լայն սանդուղները և իջավ կայարանին դուռը:

Արև, պայծառ օր մըն էր:

Աչքերով վայրկյան մը շուրջը փնտրեց և ձեռքով նշան մը ըրավ: Քիչ մը մեկուսի կեցած, երկու ձիով կառքի մը կառապանը հանկարծ ցնցվեցավ իր բարձունքին վրա, շարժեց սանձերը, և կառքը եկավ-կանգ առավ կայարանի սանդուղներուն ոտքը:

– Գնացի՛ն, Սաթվե՛յ, – ըսավ Նուրյան կառքը բարձրանալով, կես-կատակ, կեսլուրջ շեշտով մը:

– Այսօր գնացի՛ն, օր մըն ալ կուգան, պարո՛ն, – ըսավ կառապան Սաթվեյը:

– Այո՛, ամենքս ալ կերթանք ու կուգանք. չիտակ է քու կառապանի փրկստիպալությունդ: Քշե՛ ընկերության գրասենյակը:

Ընկերության գրասենյակը քաղաքի կեդրոնն էր, կայարանեն շատ հեռու: Աշոտ Նուրյան ինկավ կառքին մեկ կողմին վրա, սեպտեմբերի առտվան արևի շոյանքին տակ, և տարօրինակ զգացում մը ուներ մեջը: Կարծես դեռ այն կապույտ ու թավիշ վագոնին մեջն էր ինքը, իր կնոջ ու զսովակներուն հետ և կերթար ինքն ալ այն երեք թանկագին գլուխներուն հետ, թեև շատ լավ կտեսներ իր շուրջը, շատ լավ կճանչնար այդ Բաքուն և կըմբռներ, որ իր կառքն ու անոնց վագոնը հակառակ ուղղություններով կշարժվեին և ամեն վայրկյան իրարմե ավելի կհեռանային:

Ձէր կրնար ըսել, թե Հիմա ցավ կզգար անոնց երթալեն, քանի որ երկար ամիսներով խոսեր, կշռեր և համակերպեր էին, բայց և այնպես հոգիին խորքը տխուր բան մը կար Հիմա, որ կենդեք, իսկ տխուր ու ճնշող բաներն Աշոտ Նուրյան բնազդորեն կխուսափեր:

Եվ թեթևություն մը զգաց, երբ կառքը կանգ առավ ընկերության շենքին մուտքին առջևը: Թեթևությամբ ալ ցատկեց կառքեն վար ու սանդուղներեն արագ վեր շտապեց:

Առաջին հարկի դռնապանը ծանոթ ու հարգալից ժպիտով եկավ վերարկուն առնելու: Ծառան ալ, որ թեյի փոքրիկ ափսե մը ձեռքը կից սենյակեն դուրս կուգար, ասիսեն իսկույն դրավ մոտակա սեղանին վրա և լայն ժպիտով մը շտապեց նորեկին դեմը:

– Մարկ Իսայիչը եկա՞ծ է, – հարցուց Նուրյան:

- Այո՛, պարո՞ն կառավարիչ:
- Մոտը մարդ կա՞:
- Ո՛չ, պարո՞ն կառավարիչ:
- Հայտնե՛, որ եկած եմ:
- Դուք կրնաք ուղղակի մտնել, պարո՞ն կառավարիչ, - ժպտեցավ շատ կարգին հագնված պաշտոնյա մը, որ դեմի սենյակեն դուրս կուգար՝ ձեռքը թղթերով:

Պարզ էր, որ ընկերություն ու գրասենյակի տիրոջ կողմեն սիրով ընդունված մարդ մըն էր «պարոն կառավարիչը»:

- Հայտնե՛, որ եկած եմ, - կրկնեց Աշոտ ծառային:

* * *

Քիչ մը հտքը փոքրիկ նախասենյակի մը միջով Աշոտ Նուրյան կմտներ ընկերության տիրոջ ու հիմնադրի ընդարձակ ընդունարանը. հարուստ կահավորում, և ամեն ինչ շատ լայն ու առատ և ո՛չ առանց ճաշակի:

Ընդունարանի ճակտի պատին վրա շիտակ կեցած էր ամբողջ հասակովը ցարի խոշոր յուղաներկ նկարը, և ցարի պատկերին անմիջապես տակը, լայն բաղկաթոռին մեջ, նստած էր Մարկ Իսայիչ Առաֆեյով:

Շատ սուր ու խելացի աչքերով արևելյան լեցուն դեմք մը. բարձրահասակ ու հարուստ կազմով դարապաղցի մը, որուն միայն զինվորական հագուստն էր պակաս՝ առնվազն զնդապետ մը կարծվելու համար:

Աչքերը, քիթը, գլխուն կազմությունը և մարմնի եզերագծին ամբողջությունը, ինչպես և խոսվածքին Ղարապաղի շեշտը կատարյալ արևելք էր: Բայց մաքուր ածիված ալյուրը, կարճիկ պեխերը, շարժումներու զուսպ նրբություն մը, ինչպես և վերջին նորաձևությամբ կարված շատ ընտիր եվրոպական հագուստը կատարյալ արևմուտք էր: Արևմուտք էր նաև իր առջևի շատ մեծ սեղանը՝ վրայի բազմատեսակ կազմածներովն ու զարդերովը և, ընդհանրապես, սենյակին ամբողջ կահավորումը:

Ներքին արևելքի ու արտաքին արևմուտքի այս ներդաշնակ

ձուլումը ծնունդ էր Բաքվի, ավելի ճիշտը՝ Բաքվի նավթին, ավելի ևս ճիշտը՝ Հարմար ժամանակին գնված այն տասնյակ մը նավթահորերուն, որոնք լավ «բերք» կուտային, և որոնց մեջ հորերը, մանավանդ մեկը, արդեն քանի մը անգամ շատրվանած էին:

Եվ Ղարապաղի լեռներեն հայիվ մեկ-երկու հազար հայրենի ուղիներով դաշտը իջնող Մարկոս Առաքելյանը երկու-երեք տասնյակ տարիներու ընթացքին դարձեր էր արդեն կատարյալ Մարկ Իսայիչ Առաքելով, որ հայտնի էր ամբողջ Բաքվին՝ իբրև միլիոնատեր, իբրև բարեգործ և իբրև ձեռնարկող հանդուգն մարդ:

– Բարև, Մա՛րկ Իսայիչ, – ըսավ ժպտուն չեչտով մը Աշոտ Նուրյանը՝ մոտենալով խոշոր գրասեղանին:

– Նստե՛ն, նայի՛մ. աս ո՞ւր ես քանի մը օր է, – պատասխանեց մյուսը՝ առանց տեղեն երեւալու և մտերմորեն ձեռք տալով սեղանին վրայեն:

– Գալ չի կրցա, Մա՛րկ Իսայիչ, ներո՞ղ եղեք. կնիկս ճամփու դնելու վրա էի. կերթա Մոսկվա: Գիտե՞ք չէ՞ ի՞նչ ըսել է՝ կնիկը ճամփու դնել:

– Ե՞րբ պիտի մեկնի:

– Արդեն մեկնեցալ: Շիտակ կայարանեն կուգամ:

– Ղրկեցիր, հա՛, – ըսավ ընկերովթյան տերն ու տնօրենը մտածկոտ: Եվ հանկարծ ավելցուց.

– Քանի՞ տարեկան ես, որդի՛:

– Քառասուներեքս կերեր եմ ամբողջ, քառասունչորսեն ալ կրծեր եմ բալականին, – հղավ պատասխանը արվեստական-հուսահատ չեչտով մը:

– Կերածդ անուշ, բայց և այնպես, ինծի հետ համեմատած, դեռ երիտասարդ կհամարվիս: Եվ դիտե՞ս ինչ կա. սխալ է ըրածդ, աշխարհքս փորձանքավոր է. մարդս իր կնիկը իր քովեն հեռացնելու չէ:

– Ե՞ս եմ հեռացնողը, – բարկացավ Նուրյան, – երեք ամիս հակառակեր եմ, ոտքը դրեր է, թե պիտի երթամ: Դյուրի՞շ բան է կնկան խոսք հասկցնիլը:

– Աչո՛տ, որդի՛, չիտա՛կ ըսե. շա՛տ ես կնիկներուն ետեւն ինկած: Ներե՛, իբրև հայր կխոսիմ:

– Ե՛ս, – խնդաց Նուրյան՝ ձայնը երկարելով: – Ո՛չ ուրիշներու

կնկան նայած ունիմ, ո՛չ ալ ՝ հետաքրքրված :

- Ըսել է՝ կնի՛կդ քեզի չի սիրեր, - եզրակացուց Առաֆելով անողոր տրամաբանությամբ մը :

- Մա՛րկ Իսայիչ, տասնհինգ տարի է՝ սիրեր է ինձի և շատ կարգին, հիմա նո՞ր միտքը ինկավ :

- Հապա ինչո՞ւ կփախչի, որդի՛, - հարցուց դեմինը խնդուքեն ընդհատվող ձայնով մը :

- Ուրիշ է պատմությունը, Մա՛րկ Իսայիչ, լավ նվագել գիտեր դեռ աղջիկնութենեն, կուզե շարունակե :

- Տասնհի՞նգ տարի ետքը :

- Միշտ ալ դաշնամուրի առջև է եղած. շարունակ դասեր է առեր, հիմա ալ կուզե առաջնակարգ ուժերու ձեռքի տակ կատարելագործվի :

- Հը՛մ, արտի՛ստ պիտի դառնա, - եզրակացուց նորեն Առաֆելով, բայց այս անգամ արդեն երկմիտ տրամաբանությամբ :

- Չգիտեմ՝ ինչ պիտի դառնա, բայց գիտեմ, որ միայն տարիե՛մ ըր տուն պիտի դառնա, - պատասխանեց Նուրյան նորեն դիտավորյալ հուսահատ ձայնով մը :

- Դժվար բան է, - բացականչեց Առաֆելով խիստ անորոշ իմաստով մը : Եվ հանկարծ ավելցուց.

- Քանի որ քու մասին կխոսինք, գիտե՞ս՝ երեկ ով էր իմ մոտս :

Աշոտ Նուրյան լուռ կսպասեր տրված հարցի պատասխանին :

- Քեզի շատ մոտիկ ու քու լավ բարեկամներեդ մեկը, և գիտե՞ս՝ ինչ կըսեր ինձի :

Աշոտ Նուրյան նորեն անշարժ կսպասեր տրված հարցի պատասխանին :

Առաֆելով սիկարետ մը դրավ բերանը, վառեց, սիկարետին տուփը նետեց Աշոտին առջևը, ետեեն ալ լուցկիին տուփը ու շարունակեց.

- Քու մոտիկ բարեկամդ կըսեր ինձի, որ իմ ինժեներներս ու կառավարիչներս բոլորն ալ անսիրտ կերպով կկողոպտեն ինձի : Հիմա դուն ալ իմ ինժեներս ես և իմ գործարաններես մեկուն կառավարիչը, ի՞նչ կըսես ասոր, - և ժպտեցավ հսկա մարդուն լեցուն դեմքը ծխախոտի ամպի ծվեններուն ետեեն :

- Լավ կըսե, - պատասխանեց Աշոտ կարճ :

- Այդչա՞ր:

- Գիտե՞ք, Մա՛րկ Իսայիչ, ինծի բնավ չի հետաքրքրեր իմ մասին ուրիշներու ունեցած կարծիքը, մանավանդ ինծի այդպես մոտիկ ու լավ բարեկամ մարդոց կարծիքը: Ինծի կհետաքրքրի միայն մեկ մարդու մը կարծիքը. այն մարդը, որ վստահեր է ինծի ու գործ է հանձնել ինծի, և որուն համար ես կաշխատիմ գիշեր ու ցորեկ, և որ հիմա դեմս նստեր մոխերուն մեջնն կխնդա երեսիս: Շատ կուզի գիտնամ, թե այդ միակ մարդը ի՞նչ պատասխանեց իմ մոտիկ ու լավ բարեկամիս:

- Շատ վարպետն ես, հարցը նետեցիր իմ վիզու, բայց վնաս չունի. ես քեզի նման ու կնոջդ նման չեմ փախչիր: Ահա՛, թե ինչ ըսի հատկապես քեզի համար: Ըսի. այն ինժեները և կառավարիչը, որ հինգ տարվան մեջ իրեն հանձնած գործս եռապատկած է և իմ շահս՝ քառապատկած, ի՞նչ վնաս, իրեն համար ալ թող բան մը գողնա:

Վայրկյան մը լռեցին երկուքն ալ:

Նուրյան, ծխախոտին մոխիրը մոխրամանին մեջ թափթփելով, պատասխանեց՝ առանց դիմացինի երեսը նայելու.

- Շատ շնորհակալ եմ, Մա՛րկ Իսայիչ, որ մոտիկ ու լավ բարեկամիս այդպես եք պատասխանել, որովհետև լավ բարեկամները միայն այդ լեզուն կհասկնան: Բայց վստահ եմ, որ ինքներդ այդ համոզումեն չեք, գոնե ինչ որ ինծի կվերաբերի:

- Եվ ինչո՞ւ:

- Որովհետև Ձեր ըսածին մեջ երկու անճշտություն կա:

- Առաջին:

- Առաջին. որ Ձեր գործարանը մեծցնողը և գործերը ռապապատկողը Դուք ինքներդ էիք: Ես ըրած եմ միայն, ինչ որ պարտական է ընելու ինժեներ մը և կառավարիչ մը՝ Ձեր կամքին ու հրահանգին ենթակա

- Եվ երկրորդ:

- Երկրորդ ալ. իրավ է, գողնալ միշտ կարելի է, մանավանդ երբ այսպես մարդ կվալել Ձեր վստահությունը, բայց փորձանքը հոն է, որ այդ կարգի գործերուն մեջ ես շատ անճարակ մարդ եմ: Գիտե՞ք՝ որն է ինծի համար իմ պաշտոնիս ամենին ծանր մասը:

- Հը՞, ո՞րն է, - հարցուց շատ լուրջ:

- Երբ մարդու մը կաշառք պիտի տամ՝ գործը գլուխ բերելու համար. ուրիշ խոսքով՝ ամեն գործի մեջ:

Մարկ Իսայիչ սկսավ բարձրաձայն խնդալ:

Հանկարծ խնդուքը կտրեց ու դարձավ լրջորեն խոսակցին:

- Ինչքա՞ն դրամ ունիս բանքան, սեփական, ամոթ չըլլա հարցնելը. կպատասխանես, եթե կուզես:

- Ձեզի ես միշտ կպատասխանեմ, քանի որ Ձեզմե եմ ստացեր այդ դրամը: Ամեն տարի ռոճիկես երկու հազարի մը չափ խնայեր եմ, այսինքն՝ ավելի ճիշտը՝ կինս է խնայեր. ինծի որ մնար, ան ալ կհալեր:

- Ուրի՞շ:

- Մեկ-երկու հազար ալ ունեի արդեն Ձեզի գալես առաջ:

- Ուրի՞շ:

- Ուրիշ ոչինչ, եթե չհաշվենք կնոջս բերած տասը հատ պետական թղթերը՝ 4^{1/2} տոկոսով, որոնք նույնպես բանքան են, բայց կնոջս անունով:

- Ա՞ս է բոլորը:

- Է՛, եթե գրպաններս շատ որ խառնեմ, երևի քիչ մը մանրուք դուրս կուգա, - ըսավ Նուրյան խնդալով և ձեռքերը բաճկոնին գրպանները կոխելով:

- Ձե՛, որդի՛, ատով դուն մարդ չես դառնար:

- Բայց ես բնավ դիտավորություն չունիմ մարդ դառնալու, - պատասխանեց Նուրյան անփուլթ շեշտով մը:

- Անհո՞գ մարդ ես, - բացականչեց Առաֆելով Հանդիմանական, բայց բարյացակամ շեշտով մը:

Եվ քիչ մը ետքը ավելցուց.

- Այ թե ինչու է փախեր կնիկդ:

Նուրյան զարմացած նայեցավ խոսակցին երեսը: Բոլորովին նոր գաղափար մըն էր:

- Իրա՞վ, - ըսավ խնդալով:

- Հայտե՛, Հայտե՛, ելի՛ր-գնա՛ գործիդ, քեզմե խեր չկա, - վրա բերավ Առաֆելով կեսկատակ, կեսլուրջ:

Եվ ելավ ոտքի:

- Բայց շուտ-շուտ հանդիպե՛լ ինձի, քանի որ ալ կնիկ չունիս ճամփու դնելու: Խոսեցիք ունիմ:

- Գլխուս վրա: Սիկարետ մըն ալ կարելի՞ է առնել:

Առաֆելով ծոցցավ, գըրոցեն նոր չբացված տուփ մը հանեց և օդին մեջեն նետեց Նուրյանին

- Քեզի նվեր:

Նուրյան, հանկարծակիի եկած, օդին մեջ բռնել չկրցավ. տուփը ինկավ գետին:

- Գողնալ չգիտես, գոնե բռնե՛լ գիտցիր, մա՛րդ:

- Այո՛, Մա՛րկ Իսայիչ, այսօրվնե սկսած՝ քանի մը օր տունը վարժություն կընեմ մեր Մարիամին հետ, - պատասխանեց Աշոտ կատարյալ լրջությամբ:

Ծոցցավ, գետնեն վերցուց ծխախոտին տուփը, դրավ գրպանը և հանգիստ ելավ դուրս:

Առաֆելով կնայեր ետևեն համակրանքի բացահայտ ժպիտով մը:

* * *

Նուրյան հագիլ հասեր էր սանդուղներուն գլուխը, որ լսեց ետևեն իր անունը.

- Աշո՛տ, Աշո՛տ:

Կեցավ և դարձավ ետին:

Տարիքը առած, քիչ մը կուղ մարդ մըն էր եկողը՝ խոշոր սև ականոց-ներով և գրիչ մը ականջին ետևը:

- Բարի լո՛ւյս, - ըսավ ամենեն առաջ:

- Ի՞նչ է հրամանդ, - անցավ Նուրյան ուղղակի գործին:

- Եղբա՛յր, սա հաշիվը ինչո՞ւն է քեզ դրկեր գործարանեն:

- Ձգիտեմ՝ ինչ հաշվի մասին կխոսիս: Գիտեմ միայն, որ բոլոր հաշիվները անպայման դրկված են ձեզի իրենց ժամանակին: Լավ փնտրե՛ թղթերդ, կգտնես: Միայն գեշ չըլլար դուցե, եթե նախապես ականոցիդ թիվը փոխել տայիր:

- Քեզի կըսեմ՝ չէ՛ դրկված, եղբա՛յր:

- Քեզի կըսեմ՝ իմ գիտցածս ըսի, եղբա՛յր: Իսկ եթե սիրտդ հավել-յալ հայհոյանքի կարոտ ունի, հեռախոսե՛ օգնականիս. ան պարտքի տակ չի մնար:

Եվ Հանգիստ սկսավ իջնել սանդուղներեն:

– Գրավաճառանո՞ց, – հրամայեց՝ ոտքը դնելով կառքի ելակին:

Կառքը երկու փոքրիկ փողոց դարձավ ու կեցավ:

Գրավաճառի պաշտոնյան դեմ վագեց սիրալիր ժպիտով, երբ Աշոտ ներս մտավ:

– Դրքերը եկա՞ն, – հարցուց կառավարիչը:

– Գերմանիայեն գալիքները երեկ ստացանք, ֆրանսականները դեռ չեն եկած, բայց սովորական է. ֆրանսացիք միշտ կուշացնեն, շտապելու պետք չունին: Գերմանացիք են միշտ արագ ու ճշտապահ:

– Շատ շնորհակալ եմ այդ ցեղաբանական բացատրության համար, թեև ավելի կգերադասեի, որ գրքերս եկած ըլլային: Գոնե գերմաներենը կրնա՞մ ստանալ:

– Անշո՛ւշտ: Պակաս է միայն մեկ հատոր:

– Հո՞ն ալ. նույնիսկ գերմանական ճշտապահության մեջ:

– Սպառած է՝ կգրեն:

Պաշտոնյան մտավ կից բաժանմունքը և վերադարձավ՝ մեջքեն մինչև ծնոտը հասնող զանազան ձևի ու մեծություն գրքերու դեզ մը ներս բերելով, և դնել կուգեր սեղանին վրա, որ փաթթե:

– Ավելո՛րդ է, ավելո՛րդ է, այդպես չիտակ՝ դեպի կառք:

Պաշտոնյան իր բեռը հանեց փողոց, գրքերը դրավ ու հարմարցուց կառքին մեջ ոտքերուն տեղը, բարեկեց ու հեռացավ:

Կառապանը իր բարձունքեն դունչը երկարեց զարմանքի արտահայտություն բերելով և լեզուն բռնել չկրցավ:

– Պարոնը կարդա՞ պիտի այս բոլորը:

– Չէ ի՜նչ, ատ էր պակաս, – բացականչեց Նուրյան կատարյալ լրջությամբ, – բարակ-բարակ կտրենք պիտի և ձիերուդ համար ճանճաքչիկ պիտի շինենք: Ա՛յ մա՛րդ, ինչո՞ւ ես այդքան կարճ կտրեր խեղճերուն պոչը:

Կառապանը խնդուքը զսպեց, մորուքը քերեց ու թափ տվավ սանձերը:

Արդեն գիտեր. եթե հատուկ հրաման չկա, ըսել է՝ դեպի տուն:

Իսկ այդ տունը հեռու էր շատ: Ամբողջ քաղաքը պիտի անցներ, Սև քաղաքը պիտի կտրեր և դեռ բավական ալ պիտի շարունակեր

ձերմակ քաղաքին մեջ, մինչև հասներ Առաքելովի գործարանը:

Աշոտ Նուրյան վերցուցեր էր ոտքին տակի ամենեն մոտիկ հատորը, կղարձներ չկտրած երեսները և, գիրքը ծուռումուռ բռնելով, կարգալու փորձեր կրներ:

Նոր էին մտեր Սև քաղաքին մասը, որ Աշոտ ձեռքի գրքովը խթել սկսավ կառնալանին կողը՝ առանց որևէ կարևորութիւն տալու գրքի ճշտապահ Գերմանիայեն եկած ըլլալուն, ո՛չ ալ եվրոպական քաղաքավարութեան:

Կառնալանը դարձավ ետին:

– Սեղրակին ծակուռը, – հրամայեց Աշոտ:

Կառքը փոքրիկ շեղում մը ունեցավ գլխավոր պողոտայեն ու կանգ առավ հին ու կիսավեր շենքի մը առջևը:

Նուրյան իջավ կառքեն, դնաց դեպի գետնահարկի վրա փայտե նեղ ու ծուռ դուռը, բացաւ և սկսավ իջնել երեք-չորս աստիճանի սանդուղով «Խորվիրապը»: Ռուսերեն «ծակուռ» կըսեր միշտ և հայերեն՝ «Խորվիրապ» այն ցած սառստաղով նկուղին, որ բակի կողմեն երկու փոքրիկ պատուհաններով օդ ու լույս կատանար: Եվ ուրկե այդ վայրկյանին ներս էր ինկեր աղվոր արև մը, որ կենդանութիւն կոտար սովորաբար մռայլ այդ մութ անկյունին:

– Վա՛յ, պարո՞ն Աշոտ, – բացականչեց ուրախ նկուղին տերը՝ հյուրին դեմը շտապելով:

Քսաններկու-քսաներեք տարեկան, գյուղական դեմքով ու ձևերով համակրելի երիտասարդ մըն էր՝ ձեռքերն ու վրան կապած գոգնոցը մեկանի բծերով ծածկւած:

– Ինչպե՞ս է գործերնիս, – հարցուց Աշոտ:

– Հրաշալի, – պատասխանոց երիտասարդը շատ գոհ: – Երեք տեղե նոր պատվեր եմ ստացեր՝ դպրոցե մը, գրասենյակե մը և թղթավաճառի խանութի մը: Ա՛յ, մեր նշանակները կփակցնեի: Տե՛ս՝ ինչ աղվոր եղավ:

Աշոտ Նուրյան վերցուց մաշված սեղանի մը վրա շարված պատրաստ մեկանի շիշերեն հատ մը և կարդաց իր իսկ շարադրած նշանակը մեծ հաճուքով. «Ընտիր մեկան դպրոցի և գրասենյակի համար. ո՛չ կպտղի, ո՛չ կսրբվի. պատիվ կբերե սմեն գրասեղանի»:

- Հը՛մ, գեչ է՛, կարծեմ, - խնդաց երիտասարդի երեսին:

- Գե՞ղա որն է: Այսպես որ շարունակվի, միայն քու բաժինդ, պարո՞ն Աշոտ, կըլլա երեսուն ուրբի:

- Իմ բաժի՞նս: Արդեն խնդիրը բաժնեվճարի՞ Հասա՛վ: Դուն նայե՛, որ գլուխդ պահես:

- Ո՛չ, պարո՞ն Աշոտ, արդյունքին մեկ երրորդը՝ ծախքերուն, մեկ երրորդը՝ ինծի, մեկ երրորդն ալ՝ քեզի. արդարությո՛ւն: Աշխատանքը և վազվզուքը իմն է, այո՛, բայց գործին ամբողջ զաղափարը քուկդ է, չինելու ձևն ու գլուտը քուկդ է, հենարանս դուն ես, և հիմնադրության դրամն ալ քուկդ է:

- Անշո՛ւշտ, ես ուրացողը չեմ, - վրա բերավ Աշոտ առանց խնդալու: - Միայն գիտե՞ս ինչ. առայժմ, քանի որ այս ծակուռին մեջն ես, ես իրավունք չունիմ բաժին ստանալու, որովհետև այս ծակուռին արժեքն է, որ ինծի պիտի հասնի: Երբ այս «Խորվիրապեն» դուրս գաս և մարդավարի մթերանոց մը և աշխատանոց մը հիմնես, Հա՛, այն ատեն բան մը կ'մտածենք: Իսկ առայժմ իմ մեկ երրորդի բաժինս կ'ընես քու քապիտալիդ վրա:

- Է՛, գիտեի, որ այդպես պիտի ըսես վերջը, - ըսավ երիտասարդը տեսակ մը կոտորված, - ես կուզեի՝ Հավասար մնանք:

Աշոտ նայեցավ բարկացած կերպարանքով ու պոռաց վրան.

- Երեկ ի՞ջեր ես գլուղեն, այսօր կուղես Հավասար դառնաս ինծի: Ես դեռ քու Հոգիդ հանեմ պիտի. դեռ այնքան պիտի վազցնեմ քեզի, դեռ այնքան նոր բաներ չ'ինել պիտի տամ քեզի: Իսկ տպարանի մո՞ւլը... ըսած ձևովս փորձեցի՞ր:

- Կոշտ եղավ տեսակ մը, կ'իշխտի:

- Չափը լավ չես պահած: Իսկ սապոնի մասին մտածե՞ր ես:

- Պարո՞ն Աշոտ, կեցի՛ր, մեկին վարպետ դառնամ. ո՞ր մեկին հասնիմ:

- Հա՛, այդպե՛ս, խելքի՛ եկուր. քիչ մը համեստ: Ինծի Հավասա՛ր քալել կուզե եղեր, - հեգնեց՝ միևնույն ժամանակ չորս կողմի իրերը դիտելով:

- Ես այդ տեսակ բան չըսի, պարո՞ն Աշոտ. ես այդ մտքով չըսի, - բողոքեց տղան:

Աշոտ մոտեցավ Սեդրակին և, ծեծելով անոր ուսը, ըսավ հատիկ-հատիկ.

– Հասկցա: Նայե՛՜ կերկնեմ. եթե կուզես, որ ինձի ալ բան մը վճարես, նախ պետք է գլուխդ ու գործդ այս «վիրապեն» լույս աշխարհ հանես, հասկցա՞ր:

– Աստվա՛ծ է վկա, որ կհանեմ, պարո՞ն Աշոտ: Քեզի հաճելի ըլլալու համար՝ կհանեմ, պարո՞ն Աշոտ, – բացականչեց Սեդրակ երիտասարդական ջերմ ու վստահ շեշտով մը, որ երդումի կնմաներ:

– Որ այդպես է, տպագրական մոլոր վաղը կբերես ինձի. տեսնեմ՝ ի՞նչն է պակաս:

Ըսավ և առանց բարեկելու ելավ «ծակուռեն», գնաց, չիտակ բարձրացավ կառքը:

Երբ կառքը կշարժվեր, նոր միայն դարձավ ետին ձեռքի սրտագին բարևով և աղվոր ժպիտով մը:

* * *

Ակոբը՝ գործարանի կարճահասակ և մազ ու մորուքի մեջ կորսված դռնապանը, դեռ հեռվեն ճանչցավ իրենց կառքին տրոփը: Վեր ցատկեց իր ցածլիկ աթոռեն ու կռնակի վրա բացավ դարպասին զույգ երկաթե դռները:

Եվ կառավարիչ պարոնին կառքը հաղթական սլացքով մը մտավ ներս բարձր փայտե պոռներուն վրա դամված այն լայն, սև տախտակին տակեն, որուն վրայի ճերմակ խոշոր տառերը Մ.Ի.Առաֆելովի անունը կպանծացնեին օդին մեջ:

Կառքը մտավ ներս, անիվները քանի մը ոլոր ալ ըրին և կեցան կալվածքին ձախ կողմը՝ բնակարանի մեծ մուտքին առջև:

Ամբողջ կալվածքը օրավար մը հողի տարածություն էր՝ երեք կողմեն բարձր հողե պատով բաժնված փողոցեն ու թաթար հարևաններեն, չորրորդ կողմեն սահմանը Կասպից ծովն էր:

Դարպասեն մինչև ծով իրարու քով շարված խոշոր քարերով բավական լայն պողոտա մըն էր ձգված, որ ամբողջ կալվածը քրիստոնեական հավասարությամբ կբաժներ երկու մասերու:

Արևմտյան մասը բուն գանձարանն էր, հնոցարանը և քովն ալ

իրարու մոտ շարված հսկայական ու հաստափոր տակառներ, որոնց վրան, մեջը, շուրջը զանազան հաստության երկաթե խողովակներ կիջնեին, կելեին, կգալարվեին, կոլորվեին՝ մեկ տակառն մյուսը անցնելով և ո՛չ մեկ տեղ չվերջանալով:

Այդպես ալ գործարանային մասի գետնին վրա զանազան տրամագիծով խողովակներ, ամեն ուղղությամբ, կսողոսկեին իրարու զուգընթաց՝ իրար խաչաձևելով, իրարու գալով և իրարմե հեռանալով:

Իսկ օդին մեջ տիրապետող էլեկտրական թելերն էին՝ սյունե սյուն, շենքե շենք և լապտերե լապտեր վազող ամեն ուղղությամբ՝ տարածության մեջ երկրաչափական գծերու խիստ բարդ խաղ մը կազմելով:

Դարպասեն սկսած՝ այդ նույն արևմտյան բաժնին մեջ Հին ու նոր շարք մը սենյակներ, պահեստներ իրենց փոքրիկ պատշգամներուն հետ կունակնին տվեր էին կալվածքը անջրպետող հողե պատին: Մեկ-երկու փոքր շենքեր ալ կային ծովուն հարևան՝ ավելի մեկուսի և աչքե հեռու:

Կալվածքին արևելյան բաժինը բռնած էր երկհարկանի պարզ ու գեղեցիկ տուն մը փողոցին կողմը, այլև պարտեզ մը, որ բնակարանն մինչև ծովը կտարածվեր:

Այո՛, պարտեզ մը և իսկական պարտեզ մը՝ ծառերով, ծաղիկներու թաղերով և կանաչեղենի մարգերով, որ ո՛չ միայն բոլոր այցելուներու զարմանքը կշարժեր ներսի ու դուրսի անապատին ու ճերմակավուն ավազակույտերուն մեջ, այլև բոլոր կիսավերակ հարևան բակերու արդար նախանձին մշտական առարկան էր:

Պարտեզը ծովեն և գործարանային բաժնի երթևեկեն ազնվակա-նորեն զատված էր սիրուն վանդակով մը, նաև յոթը հատ յուղամբար-ներով՝ ամեն մեկը երկու-երեք մետր տրամագիծով և չորս-հինգ մետր բարձրությամբ, բոլորն ալ հրաշալի կարմիր ներկված, որոնցմե ամեն մեկը հպարտությամբ կկրեր իր վրա իր անունը, այսինքն՝ մեկն մինչև յոթը թիվերեն մեկն ու մեկը:

Տան շենքին վարի հարկը լայն միջանցքով մը վերածված էր երկու թևի: Ձախ թևը՝ փողոցի կողմը, գրասենյակային պաշտոնական մեկ-երկու սենյակ էր՝ առանձին մուտքով: Աջ թևը պարտեզին ու բակին վրա նայող անջատ բնակարան մըն էր՝ հատկացված կառավարչի օգնականին:

Գլխավոր մուտքին ճակատը քարե հանգիստ սանդուղները, իրենք իրենց վրա ուղղվելով, կհասնենին երկրորդ հարկը, որ ամբողջովին մեկ ընդարձակ հարկաբաժին մըն էր՝ հատկացված գործարանի պարոն կառավարչին, այսինքն՝ հինգ տարիի ի վեր բնակարանն էր Նուրյան ընտանիքին:

Պարոն Աշոտ, կառքեն իջնելով, գնաց շիտակ դրասենյակը:

Օգնականը, որ միջհասակ, աղ-պղպեղ մագերով գունդ-կտր մարդ մըն էր, իսկույն ելավ ոտքի՝ խնդալով.

– Ուրեմն՝ «մեծավորա» դարձավ նորեն այրի:

– Պետք է ըսենք՝ «հարդիս այրի», – սրբազրեց դրերու մեքենային առջև աշխատող տարեց աղջիկը՝ շարունակելով իր չխչխկոցը:

– Հարդե թե խոտե՝ չգիտեմ ճշմարիտ: Մինչև հիմա միայն ամառներն էր իմ այրիությունս, հիմա անցավ նաև ձմեռը: Իսկ նոր ի՞նչ կա:

Օգնականը արագ ու սեղմ հաշիվ տվավ ամբողջ առավոտյան գործունեության.

– Նիկողաշկան ճամփու դրի, վճարեցի շաբաթ մը ավելի: Մեշետի Հյուսնինը ընդունեց մեր առաջարկած գիները: Վաղը պիտի գա, որ պայմանագրությունը ստորագրվի: Թիվ 4 յուղամբարի նորոգումը ավարտեցավ. ճաշեն ետքը հոսումը հոն կըբարձնեմ: Պիպի-էյպալթեն հեռախոսով քեզի կհարցնենին՝ երկու անգամ: Քաղաքեն ալ Շուլցի կաշիի ընկերութենեն հեռախոսեցին: Օրվան թղթատարը սեղանիդ վրան է: Եվ Սիրվարդը ըսավ, որ այսօր ճաշին անպատճառ մեզի գաս:

– Շատ շնորհակալությունս կհայտնես տիկին Սիրվարդին, բայց ստիկա կըլլա մահացու հարված մը մեր Մարիամի հասցեին. իր տանտիկնության առաջին օրն իսկ ճաշին բացակայելու անկարելի է: Դեռ օրեր շատ կան:

– Այո՛, կըմբռնեմ այդ խիստ կարևոր առարկության ըովանդակ ուժը, – պատասխանեց օգնականը մեծ լրջությամբ:

Աշոտ անցավ ներսի սենյակը, իր գրասեղանին գլուխը և նամակները սրագ աչքե անցուց:

– Պարապ բաներ են, – ըսելով ելավ, անցավ մեջեմեջ սենյակներեն և բարձրացավ իր հարկաբաժինը:

Իր բնակարանի փոքրիկ բանալին ան միշտ ունեւր իր գրպանը, բայց, բացի ուշ գիշերներէն, գրեթե բնավ չէր գործածեր և կնոջը բողոքներուն կողտար միշտ միւլնուլն պատասխանը.

– Չեմ սիրեր դողի նման տուն մտնել:

Եվ այս անգամ գողի նման մտած չըլլալու համար ուժեղ մը սեղմեց չլիկտրական կոճակը”

Հռչակաւոր Մարիամն էր, որ բացավ դուռը ու քաշվեցավ ետ: Քառասունին սահմաններուն վրա, միջահասակ, արագաշարժ ու սևազգեստ կին մը:

– Մնացինք Կս ու դուն, Մարիա՛մ, – ըսավ Աշոտ Նուրյան՝ իր տան դուռը գոցելով:

– Եվ Զումշուտը, պարո՞ն, – սրբագրեց բարեխիղճ սպասուհին:

– Հա՛, իրա՛վ որ. սքանչելի՛ եռոտանի:

– Ինչպե՞ս, պարո՞ն:

Զումշուտը խոհարարն էր:

* * *

Աշոտ Նուրյան արագ անցավ շատ ճաշակով կահավորված և խիստ մաքուր, ընդարձակ սենյակներէն, ուր սակայն իրմե գատ մարդ չկար:

Ուրեմն նորեմ վերսկսած էին ամառային մինակութեան օրերը, որոնք շատ գեղեցիկ հեռանկար մը չէին խոստանար:

Միակ ու մեծ միւլթարությունն ան էր, որ առանց ընտանեկան ընդհատումներու ու խանգարման, ինչպես որոշեր էր, ամբողջովին նվիրվելու էր իր աշխատանքին:

«Քիմիան՝ իբրև հիմք գիտութեան». սա էր գրվելիք գրքին համար իր ընտրած վերնագիրը:

Շատ մը մտածումներ արդեն նիշ էր առած և ընդհանուր կերպով աշխատութեան ընթացքը գծած էր իր մտքին մեջ. Հոս ու Հոն կտորներ կզգար նույնիսկ, որ բոլորովին մշակված էին իր հոգիին մեջ տարիներէ ի վեր: Բայց շատ մը կետեր ու անցումներ, այլև գիտական հստակ փաստարկումներ, ինչպես և ամբողջ ընդարձակ գլուխներ դեռ շատ պղտոր ու անորոշ կանային իրեն համար:

Պետք էր քիմիական քանի մը նոր ու կարևոր երկեր հիմնովին

ուսումնասիրել և իր մտածման ու քննության նյութ դարձնել իր ըմբռնումի տեսակետին:

Իբրև քիմիայի պասկավոր ինժեներ՝ այդ բոլոր հարցերը դեռ ուսանողական նստարաններեն ծանոթ էին իրեն և ընտանի, բայց տասնհինգ տարվան անջրպետ մը կզատեր իրեն իր ուսանողական մտածումներեն և ընթերցումներեն:

Այդ տասնհինգ տարիները գործնական ըլլալու և «ոտքի ելլելու» տարիներ էին եղած էապես: Անշուշտ ո՛չ բոլորովին առանց մասնագիտական ընթերցումի ու մտածման, բայց և ո՛չ լրջովին նվիրված իր մասնագիտության կատարելագործումին:

Հիմա արդեն հասունցած էր թե՛ կյանքի փորձով, թե՛ տարիքով, թե՛ դատողությամբ և կզգար իր ուժերը. կզգար, որ կարող է լուրջ և արժեքավոր գործ մը արտադրել նաև զուտ գիտական հողի վրա:

Հերի՛ք էր, որչափ հացի համար էր աշխատեր, հերի՛ք էր, որչափ միայն ընտանիքի ու զավակներու հոգն էր քաշեր, հերի՛ք էր, որչափ ուրիշներու հարստությունները ավելցնելու ապերախտ աշխատանքին էր նվիրվեր:

Աշխատեր էր իբրև պարտավորություն, իր մտավոր և հոգեկան պատրաստությունն ու կարողությունները մանրեր էր և սպաս էր դրեր կյանքի պետքերուն:

Հիմա բողոք մըն էր արթնցած հոգիին խորքը. ի՛ր հաճույքին համար, ի՛ր մտածումներուն համար, ի՛ր կարողությունները գործադրելու համար աշխատիլ կուզեր քիչ մըն ալ՝ ինքն իրեն համար:

Եվ իր կնոջը մեկնումի պահանջներուն գիտեր, որ ինքը այն չափով դիմադրած չէր, որ կինը ձեռք քաշեր ձմեռ մը Մոսկվա մնալու իր միշտ հին ու միշտ նոր ծրագրեն: Ինքը գիտեր, որ հարկ եղած չափով հակառակած չէր, ինչպես նախորդ տարիներուն: Բողոքեր էր ու զիջեր, կարծես տեսակ մը պարտականություն ըլլար կատարածը, այնպե՛ս, անտարբեր չերևալու չափով, պատասխանատվությունը իր վրայեն նետելու չափով:

Եվ գիտեր նաև, կզգար, որ այս անգամ չափազանց դժգոհ չէր այսպես երկար ժամանակ մինակ մնալուն, թեև այդ մենությունը անշուշտ իր բազմակողմանի անախորժ կողմերը ուներ՝ հեռու կնոջմեն ու զավակներեն:

Բայց իր վարմունքի այդ գիտակցութենեն շատ խղճի խայթ չուներ:

«Եթե Արփիկը իրավունք ունի իր դաշնակի սիրուն ինծի ամբողջ տարի մը երեսի վրա թողնելու, ինչո՞ւ Համար ես իմ գիտությունս նվիրվելու սիրուն չի պիտի Համակերպելի իր ցանկությունն ու պահանջին»:

Տրամաբանություն մը, որուն շատ դժվար էր առարկել:

Մանր քայլերով Աշոտ Նուրյան իր ննջասենյակեն, տանու Հագուատին կոճակները կոճկելով, անցավ մեծ սենյակը, ուր գրասեղանին վրա տարեր-դիզեր էին իր Հետ նոր բերած գերմաներեն գրքերը:

Անցնելու ատեն ըսավ Մարիամին, որ իր սովորական կաթով սուրճը մեծ սենյակը բերե:

Ճոճաթուղ մտտ քաշեց գրասեղանին, նոր գրքերուն քովը, վարագույրներուն մեջեն ներս հորդող արևի առատ լույսին տակը: Գրասեղանին վրայեն նախ վերցուց գրքին թուղթերը կտրտելու փղոսկրե ահագին Հատիչը: Ետքը, գրքերուն կոճակները կարդալով, զատեց դեզին մեջեն Հատոր մը: Զինված իր Հատիչով՝ իր զատած գրքին Հետ փռվեցավ ճոճաթուղին և սկսավ կտրտել Հատորին ծալքերը մեծ Հաճույքով մը, որ Հատուկ է բոլոր գիրքը սիրողներուն:

Բ

Մնացական Մնացականյան՝ այսպես էր կառավարչի օգնականի անունը:

Աշտը ու Մնացականը ծանոթ էին իրար ուսանողության օրերեն՝ Յուրկի Համալսարանեն, ուր պատմության և լեզվագիտության ուսանող էր եղած Մնացականը, բայց ընտանեկան պատճառներով չէր կրցած ավարտել: Եկեր էր իր Հայրենի քաղաքը՝ Նուխի, դիմում էր կատարած պետական ուսումնական վարչության և Հաջողեր էր պատմության ուսուցչի իրավունք ձեռք բերել ուսուցիչական գիմնազիոններու մեջ:

Առաջին անգամ Հրավիրվեր էր Բաթում, աղջկանց գիմնազիոնը, ուր և Հանդիպեր էր Սիրվարդին՝ իբրև վերին դասարանի ընդունակ աշակերտուհի:

Պատմութեան ուսուցիչը և ընդունակ աշակերտուհին դարձեր էին անմիջապէս այր ու կին՝ վերջինիս ավարտական վկայականը ստորագրուելուն պէս: Այս խիստ հապճեպ ձևափոխութեան մեջ անշուշտ մեծ դեր ունեին ընդանուր պատմութեանը և այդ պատմութեանը ավանդելու նոր ուսուցչի սրտագին եղանակը:

Միայն թե ընդհանուր պատմութեան և ընդհանուր պատմութեան ուսուցիչ ըլլալու մեծ հմայքը աստիճանաբար սկսեր էր նվազել Սիրվարդի Հոգիին մեջ՝ նույն համեմատութեամբ, ինչ համեմատութեամբ որ սկսեր էր աճել իրենց զավակներուն թիվը:

Եւթեւրի ծնունդէն անմիջապէս ետքը առաջ էին եկեր որոշ-անորոշ դանդախներ ու դժգոհութիւն: Մարիի ծնունդը որոշ կերպարանք էր տվեր այդ դանդախներուն. պետք էր դասեր ունենալ ավելի բարձր ու հարուստ քաղաքի մը մեջ, և Մնացականը իր ընտանիքով փոխադրվեր էր Բաքու: Շուշանիկի ծննդեան հետ արդեն ձևակերպվեր էր վերջնականապէս ուսուցչութեանը թողնելու հարցը՝ Բաքվի չրջապատի վարակիչ աղղկեցութեան տակ, և հունիսին, դարձեց երկու փակումէն անմիջապէս ետք, Մնացականը մտեր էր նալթային համեստ գործի մը մեջ, որ, իր բոլոր համեստութեան հակառակ, կրկնակի եկամուտ կբերեր, քան պատմութեանն ու լեզվաբանութեանը միասին առած:

Մագաղապի ծնունդէն ետքն էր, որ Նուրյան եկեր էր Առաքելովի գործարանը՝ իբրև կառավարիչ և, շատ չանցած, հաջողեր էր բերելու իր հին ծանոթն ու ընկերը իր մօտը՝ իբրև օգնական: Եվ Առաքելովի գործարանը շատ խերով էր եկած Մնացականին. դեռ տարին չլրացած՝ կ'ընէր ծնէր էր իր հինգերորդ աղջիկը՝ Էմման:

Եվ Մնացական Մնացականյանը բոլոր ուսումնական մարդոց հասուկ եղող մանր սնապաշտութեամբ մը խորապէս հալոտացած էր, որ Առաքելովի օգնական-կառավարիչի՝ իր հարկաբաժինին մեջ իր աղջիկներուն թիվը հասներ պիտի իրենց գործարանի յուղամբարներու թիվին, որ արդեն ինքնին սրբազան թիվ մըն էր՝ յոթը:

Մնացականյանը, ըլլա դարձեց, ըլլա նալթի իր պաշտոններուն մեջ, վերին աստիճան պարտաճանաչ և գործը գիտցող դեմք մըն էր: Արտակարգ բան մը չունէր իր վրան՝ իբրև ընդունակութիւն և շատ ալ դանդաղաշարժ էր ամեն բանի մեջ, բայց ճիշտ այդ երկու

Հատկութիւններուն Համար ալ Հափազանց վատահելի մարդ էր:

Այլև սուր դիտող էր. կտեսներ ու կնկատեր մարդոց գործերու դուրան ու ներսը և իր պատմութեան ուսուցչի օրերէն մնացած Հին սովորութեամբ մը սքանչելի կերպով ամփոփել ու ձևակերպել գիտեր այդ բոլոր դիտողութիւնները՝ իբրև բնութագիր: Եվ այդ ներսի ու դուրսի նուրբ դիտողութիւնները Հաճախ շատ թանկագին էին Աշոտի Համար, որ ավելի դժուրին կիսաբեր մարդոց խոսքեն ու արտաքինեն:

Մնացական Մնացականյանի մեկ ուրիշ առանձնահատկութիւնն ալ ֆրանկ-մասոնական էր, թեև ինքը ոչ մեկ կապ ունեցած չէր բնավ այդ աղանդին հետ: Իրերուն ու երևույթներուն արտասովոր անուններ դնելու սերը չունէր: «Կինս» չէր ըսեր երբեք, այլ միշտ կըսէր գլուղավարի՝ մերինը, երեխաներուն Համար միշտ կըսէր՝ լակոտներ, միւսնույն է, իրենը ըլլար, թե ուրիշինը: Առաքելովի գործարանը միշտ կանխաներ՝ մեր վանքը, իսկ իր ընկեր Աշոտն ալ կանխաներ միշտ «մեծավոր»:

Երկու կառավարիչներու ընկերական կապը ազդած էր բնականորոն նաև անոնց կանանց Հարաբերութեան վրա: Տիկին Արփինեն ու տիկին Սիրվարդը օրը քանի մը անգամ իրարու կերթային ու կուգային: Մանավանդ որ տիկին Սիրվարդը, իր Հինգ զավակներուն ու ամբողջ օրը աշխատանքի վրա ըլլալուն Հակառակ, շատ աշխույժ, շատ միտքը բաց, շատ պարզհոգի, շատ պատրաստակամ և ամեն բանն Հասկցող կին մըն էր:

Տիկին Արփինեն, որ ուրիշներու ներքին կյանքի մասին բնավ խոսիլ չէր սիրեր, մեկ-երկու անգամ ըսած էր ամուսնուն, թե Մնացականներու տունը այրը Սիրվարդն էր, և կինը՝ Մնացականը: Եվ ասիկա ըսված էր առանց որևէ Հարութեան կամ քննադատութեան, այլ պարզ՝ իբրև ճշտում իրականութեան:

Մինչև տիկին Արփինեի մեկնիլը շաբաթվան մեջ Հինգշաբթի գիշերները երկու ընտանիքները կհավաքվէին կառավարչի բնակարանը՝ թեյն մինչև կեսգիշեր խոսելու, խաղալու, նվագելու և միասին ընթերլու, եթե թատրոն կամ այլ արդեւք մը չկար: Իսկ կիրակի գիշերներն ալ նույն ձևով և արարողութեամբ նույնը տեղի կունենար օգնական-կառավարիչի բնակարանին մեջ:

Տիկլին Նուրյանի մեկնումն հաջորդում էր երեք-չորս օր, բայց պարոն Աշոտ մինչև վերջը հրաժարած էր Մնացականի ամենօրյա հրավերներուն ընթացք տալն՝ պատճառաբանելով, որ միտքը զբաղած է, ու կաշխատի: Մնացականներն ալ բնականաբար չէին երեցած՝ չխանգարելու համար:

* * *

Կիրակի առտու էր:

Առաջին կիրակին պարոն Աշոտ Նուրյանի «ճգնավորության», ինչպես կըսեր Մնացականը:

Գիշերը ուշ էր եկած տուն իրենց ինժեներներու ակումբն և առտուն ալ սովորականն ուշ էր ելած:

Կիսահագնիված կնախաճաշեր, որ հեռախոսի զանգը հնչեց:

Պատասխանելով, գնաց, լսեց, պատասխանեց և եկավ՝ նախաճաշը շարունակելու: Քիչ մը հետո նորեն հնչեց հեռախոսին ձայնը: Վար դրավ ձեռքին դավաթը և գնաց գործիքին դուռը:

Իր հեռախոսը նախ կապված էր մասնավորապես վարի հարկի գրասենյակին, օգնականի տան, հնոցարանի, դռնապանի և կառապանի հետ, հետո ալ, անշուշտ, ընդհանուր ձևով՝ քաղաքի հետ:

«Իմ միակ խանգարիչս հիմա այս անիծած գործիքն է, – կգանգատեր ընկերոջը, – հանգիստ նստիլ չեն թողներ. թույլ չեն տար, որ մարդ կեդրոնանա»:

Նման մտածումներով ալ Աշոտ երկրորդ զանգահարութենն վերադարձավ իր միս-մինակ սեղանը: Նորեն քաղաքն էր և նորեն գործի պարսպ հարցեր՝ չնայելով կիրակի ըլլալուն:

Վերջապես ավարտեց նախաճաշիկը և կուգեր աչք մը նետել սեղանին վրա ինչպե՞ս օրվան լրագրին, որ նորեն հնչեց հեռախոսին գիլ ձայնը:

Այս անգամ բարկացավ: Արագ քայլերով մոտեցավ իր սեղանին, դժգոհ շարժումով վերցուց լսակը և բավական խիստ ձայնով մը հարցուց.

– Ո՞վ է:

Գործիքին մեջ հնչեց կանացի մեղմ ձայն մը: Եվ կառավարիչը իսկույն մեղմացուց իր ձայնն ու չեղար.

- Ա՛խ, տիկի՛ն Սիրվարդ, Դո՛ւք եք: Ի՞նչ կկամենաք:
- Ներեցե՛ք, որ գուցե կխանգարեմ: Բայց ես ինքս ուզեցա խոսիմ, որ նորեն չմերժեք: Այսօր ճաշին կսպասենք Ձեզի: Ճաշի կնատինք ճիշտ երկու և կեսին:
- Բայց, ներեցե՛ք, տիկի՛ն...
- Ձէ՛, ներեցեք-մերեցեք չկա. պիտի գաք անպատճառ: Մեզի է նաև Նորան:
- Ո՞վ է ձեզի:
- Նորա՛ն, Նորա՛ն, - կրկնեց տիկինը՝ հստակ արտասանելու ջանքով:
- Նորա՞:
- Այո՛:
- Իբանի՞ Նորան:
- Կապը հանկարծ խառնվեցավ գործիքին մեջ. խնդուքի նման բաներ մը լավեցան և փսփսուք խոսակցություն մը:
- Եվ հանկարծ հնչեց բոլորովին ուրիշ կանացի անուշ ձայն մը.
- Ո՛չ, հարգելի՛ պարոն, Իբանի Նորան չէ եկողը և Ձեզի խոսողը, այլ պարզապես Ազնավորյան Նորան՝ Սիրվարդի քրոջ աղջիկը, ան, որ պիտի գար Բաքու Սոչիեն, եթե կհիշեք:
- Իբրև վարժուհի Նավթային ընկերություններու միության Սև քաղաքի դպրոցին համար, - շարունակեց Աշոտ:
- Այո՛, նույն ինքը՝ այդ Նորան:
- Ուրեմն այդ Նորան թույլ պիտի տա ինծի, որ ես ալ հեռախոսի միջով պատիվ ունենամ անձա Ձեզի ծանոթացնելու:
- Ավելորդ աշխատանք է, հարգելի՛ պարոն, ես Ձեզի արդեն շատ լավ կճանչնամ:
- Ինծի՞. ո՞ւր և ինչպե՞ս:
- Նախ՝ Սիրվարդի երկար նամակներեն, երեկ իրիկուն ալ մինչև կեսգիշեր Սիրվարդի ու աղջիկներուն հետ շարունակ Ձեր մասին կխոսեինք, Եսթերը Ձեր լուսանկարը ցույց տվավ ինծի՝ քանի մը գիրքերով. հիմա ալ, ահա՛, լսեցի Ձեր ձայնը. կտեսնեք, որ անծանոթ մը չեք:
- Այլ երկու հին ծանոթներ, - եզրակացուց Աշոտ: - Եվ արդյոք

սուչիեցի մեր նորեկ Նորան թույլ կուտա՞ ինձի, որ իբրև բարեկամ տեղեկություն մը խնդրեմ իրմեն:

- Խնդրեմ, Հարգելի՛ պարոն, Ձեր տրամադրության տակն եմ:

- Ըսե՛ք, խնդրեմ, Սև ծովու շունչին տակ ապրող բոլո՞ր Նորաները այսպես գրավիչ ու ներդաշնակ ձայն կունենան: Սեր Կասպից ծովը այդ Հատկութենեն բնավ չունի:

Եվ Աշոտ աչքերը գոցեց, երբ ձայնը կատախաներ.

- Ձեմ կարծեր, որ Հոս ծովերը Հանցանք մը ունենան, ավելի Հավանորեն Հանցավորը Ձեր Հեռախոսն է, որ գուցե ձայները կփոխե:

- Ո՛չ, Նո՛րա, այդ մեկը թույլ չեմ տար ես Ձեզի, որ վիրավորեք իմ թանկագին խեղախոսս. իմ Հեռախոսս ամենևին սովորություն չունի ձայները փոխելու և, ընդհանրապես, սարսափելի կերպով անճոռնի ու կոպիտ ձայների կրքին ինձի: Խնդրեմ, իմ Հեռախոսս Հանցավոր չբռնեք:

- Աղեկ, - պատասխանեց անուշ ձայնը: - Ձեր Հեռախոսի և իմ ձայնիս մեջ եղած այս վեճը լուծելու շատ պարզ ու բնական ճամփա մը կա:

- Որ է՞:

- Զիշտ ժամը երկու և կեսին կըլլաք նստած մեր ճաշի սեղանին և կլսեք ձայնս առանց Հեռախոսի: Միայն թե, իբրև Ձեր Հին ծանոթը, խորհուրդ կուտամ Ձեզի, որ չուշանաք, որովհետև մորաքույրս բորչով պիտի սկսի ճաշը և հետո ալ՝ կարկանդակ. անհրաժեշտ է, որ կարկանդակները չստուին: Կընդունի՞ք առաջարկս:

- Կարելի՞ է չընդունիլ:

- Ուրեմն՝ ցտեսությո՛ւն:

- Յտեսությո՛ւն, Նո՛րա:

Գործիքը դրավ իր տեղը և սկսավ մտածել: Ի՞նչ տարիք պիտի ունենա այս լիզվանի աղջիկը: Տիկին Սիրվարդեն դատելով՝ անոր մեծ քրոջ աղջիկը երևի 22-23 տարեկան մը պիտի լլլա:

«Կամ դուցե արդեն տարիքը առած վարժուհի մըն է, - անցավ մտքեն, - աղվոր ձայները երբեմն երկար կզիմանան»:

Հիշեց տիկին Սիրանուշի՝ դերասանուհիի ձայնը, որ քանի մը անգամ լսած էր Հայ բեմեն: Եվ իր մտածումները գնացին թատրոնի ուղղությամբ:

Բայց և այնպես, ժամը ճիշտ երկուքուկեսին անսովոր հետաքրքրությամբ մըն էր, որ իջավ սանդուղներեն ու զարկավ իր օգնականի բնակարանին դուռը:

Ներսեն լավեցավ աղջիկներուն աղմուկն ու վազվզուքը, որոնք ծիծաղով դուռը բացին:

– Հը՞, հայրիկ-մայրիկը ո՞ւր են, – հարցուց Աշոտ:

– Հրամեցե՛ք, պարոն Աշոտ, հրամեցե՛ք, – լավեցավ խոհանոցի կողմեն դեմ շտապող «մայրիկի» ձայնը:

Եկավ, բարեկեց և միասին մտան նստելու սովորական սենյակը, ուր դեմ եկավ և «հայրիկը»:

– Իսկ Նորա՞ն ուր է, – հարցուց Նուրյան շատ մտերիմ շեշտով մը:

Ամենքը ուրախ խնդացին: Եվ Եսթեր, դառնալով դեպի կից հյուրասենյակը, ձայնեց երգող ձևով մը.

– Նորա՛, քեզի կփնտրեն:

Հյուրասենյակը թեթև քայլեր լավեցան, և երկու սենյակները իրարմե զատող զույգ կանաչ վարագույրներու կազմած սուր եռանկյունիին մեջ երևցավ աղջկան մը ականջի կերպարանքը:

Առատ ու շագանակի մագերը, կարճ կտրած, թափած էին ուսերուն, արտասովոր խոշոր ու սև արտահայտիչ աչքեր և մութ գույնի հագուստ՝ շատ պարզ ու ճաշակով:

Նուրյան, որ նույն անփույթ-մտերիմ շեշտով նոր կատակ մը ըսելու կպատրաստվեր, ականա զսպեց իր կատակը ու անշարժ մնաց: Բայց իսկույն քայլ մը ըրավ դեպի աղջիկը և ըսավ լուրջ ու ժպտուն.

– Բարի՛ եք եկեր: Շատ ուրախ եմ:

Եվ աղջիկը պատասխանեց.

– Իսկ ես պարտական եմ ամենեն առաջ Ձեզի՝ իմ խորին շնորհակալությունս հայտնելու: Գիտեմ, որ իմ, իբրև ուսուցիչ, Բաքու հրավիրվիլս հաջողած է Ձեր միջնորդությամբ:

– Սակայն իմ դերս եղած է շատ համեստ այդ գործին մեջ. պետք է՛ չափազանցել: Տիկին Սիրվարդը խնդրեց, որ խոսիմ Ձեր մասին Իվան Իվանիչի հետ և տվավ բոլոր հարկ եղած գրավոր տեղեկությունները:

Ես ալ անդամ մը տեսնվեցա հետը, թղթերը տվի իրեն: Իվան Իվանիչ թղթերը դրավ ծոցը, և ուրիշ ոչինչ:

Մնացական սկսավ բարձր խնդալ և միլենուլյն ժամանակ կխոսեր.

– Այո՛, շատ համեստ թղթերը դրավ ծոցը, ուրիշ ոչինչ: Եվ ահա՛ արդյունքը այդ շատ համեստ գործի:

Նուրյան ժպտեցավ և ըսավ մտածկոտ.

– Ծճմարիտն այն է, որ հանձնարարություններն ու միջնորդությունները ընդհանրապես անախորժություններ կբերեն իրենց հսկեն: Ջափազանց ուրախ եմ, որ այս անգամ, և անշուշտ շնորհիվ տիկին Սիրվարդի, այսպես հաճելի հետևանքի հասանք:

– Ներեցե՛ք, հարգելի՛ պարոն, – առարկեց աղջիկը, – բայց մի՛ շտապեք. ամեն բանի հաճելին կամ անհաճելին դեռ վերջը կերևա:

– Ըհ՛ը, կսպառնաք դպրոցական հեղափոխություն: Ինծի ինչ, թող վախնա Իվան Իվանիչը, ես իմ դերս ավարտեցի, – ըսավ Աշոտ՝ տեսակ մը կոճկվելով:

– Ուրեմն անցնինք ավելի լուրջ գործերու, – ավելցուց Մնացական՝ դեպի սեղանատուն առաջնորդելով իր հյուրը:

Քառասույսի լայն սեղանին առջևը տիկին Սիրվարդ իր քույն առավ Աշոտը, դիմացի կողմը մատնանիչ ըրավ Մնացականին ու քորջը աղջկան: Իսկ իր հորս աղջիկները, վերեն հաշվելով, իրենց գուլյնզգույն հագուստներով, ժապավեններով ու աչուկներով անցան սեղանի կողմերը՝ ծաղկի երկու փունջերու նման: Իսկ օրիորդ Էմմիկը արդեն շատոնց ճաշած էր և հիմա իր ցերեկվան քունը կվայլեր երկու սենյակ անդին:

Հաղիվ էին անձեռոցիկները բացվեր, որ տիկին Սիրվարդ բոլորովին անսպասելի կերպով հարձակողական մը սկսավ Նորայի վրա:

– Պարոն Աշոտ, մինչև հիմա մեր Նորայի շնորհալի կողմերը Ձեզի ցույց տվինք, հիմա ներկայացնեմ Ձեզի իր սարսափելի անշնորհքությունը:

– Վա՛յ, այդ տեսակ բա՞ն ալ կա, – բացականչեց Նուրյան չափազանց զարմանքով մը:

– Ինքնե՛րդ դատեցեք: Ազնիվ օրիորդա կմեկնի Սոչիեն՝ առանց բան մը գրելու ինծի, կմեկնի Թիֆլիսեն՝ առանց հեռագիր մը տալու, որ դեմը երթանք: Կհասնի Բաքու չորեքշաբթի առտու, իսկ այսօր կիրակի է՝ առանց նույնիսկ հեռախոսի զարկ մը տալու:

- Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, - բացականչեց պարոն Աշոտ մեծ լրջովթյամբ և Նորայրին նայելով:

- Երեկ իրիկուն Հանկարծ դուռը զարկին, Մազտաշան դուռը բացավ, թե՛ մայրիկ, քեզի կհարցնեն: Կուգամ, Հազված-սքված աղջիկ մը կեցած է դեմս՝ արձանի պես: «Օրիո՛րդ, ինչո՞ւ կը նամ ծառայել»: Արձանը անշարժ է ու կխնդա: «Օրիո՛րդ, կարծեմ ինծի էիք ուզած»: Օրիորդը նորեն կխնդա: Եվ Հանկարծ կասկած մը մեջս. ուշադրովթյամբ կնայիմ՝ դիրքս փոխելով, որ լույսը երեսին իյնա: Եվ ահա՝ մորաքույր ու նետվեցավ գիրկս:

- Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, - բացականչեց պարոն Աշոտ նույն լրջովթյամբ, առանց ծիծաղի:

Կնոջ նկարագրովթյունը լրացուց ամուսինը.

- Ես ալ գործարանեն կուգամ տուն: Մեր դուռը բաց է: Կմտնեմ ներս ու ի՞նչ տեսնեմ. շատ դժվար է նկարագրելը. ահագին զանգված մը՝ յոթը գլուխ, յոթը մարմին, բայց այնպես իրարու Հյուսված, որ չգիտես՝ ո՞ր գլուխը ո՞ր մարմնին կպատկանի:

Հորը զարմանքին շատ սպառնչ պատասխանը տվավ Մազտաշան.

- Մնած օրես մեր տունը Նորայրի մը անունը կար, ու ինքը չկար:

Վերջապես տեսանք իրար:

- Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, - կրկնեց Աշոտ նույն Հանդիմանական շեշտով:

- Բայց մեղադրելե առաջ մեղադրյալը կլսեն, - առարկեց աղջիկը:

- Կլսենք, խոսեցե՛ք:

- Սոչիեն մեկնումս ուշացավ. մայրիկս նոր էր առողջացել. անմիջապես թողնել չէի կրնար և ինքս ալ չգիտեի մեկնելու օրը: Թիֆլիս պատահական կերպով ճամփորդովթյունս կապվեցավ բաքվյի տիկնոջ մը մեկնումին Հետ, որ բողբոջին ավելորդ տեղը երկու օր քաջքեց՝ «Հա՛, իրիկունը, Հա՛, առտուն»: Եվ վերջն ալ հրդեհաշենքերու պես մեր կառքը Հասցուց մեզի կայարան, ուր Հազիվ Հասանք զնացքին: Աշխույժ ու խոսուն տիկին մը, Հայտնի ինժեների մը տիկինն էր:

- Հայտնի ինժեներ, - կրկնեց Աշոտ: - Անունը չըսա՞վ:

- Այո՛, ինժեներ Աժտարխանյան:

Աշոտ սկսավ խնդալ.

- Ինժեներ է, այո՛, բայց Հայտնի՞. վերջապես իր կնոջը կարծիքը:

– Ո՞ր է որ: Ես չեմ ճանչնար, – հետաքրքրվեցավ Մնացական:
 – Կճանչնա՛ս, բայց երևի այդ Հայտնի մարդուն անունը չգիտես:
 Նորան ճամիրորդեր է տիկին Մարգայի հետ:
 – Ազգային բուլդո՞ղը, – բացականչեց Մնացական:
 – Ազգայի՞ն և ազգային ի՞նչ, – հարցուց Նորա մեծ զարմանքով:
 – Այո՛, բայց այդ անունը միայն ներքին գործածութժյան համար է, – բացատրեց Մնացական ժպտուն:

– Հարցերով չընդհատենք մեղադրյալի պաշտպանողականը, – ըսավ Աշոտ պաշտոնական շեշտով: – Շարունակեցե՛ք, մեղադրյալ՝:

– Հառանք Բաքու, ճիշտ է, չորեքշաբթի առաոտ: Տիկինը ոչ մեկ կերպ չհամաձայնեցավ ինձի ազատ թողնելու: Կանչեց կառք մը ու յիտակ իր տունը: Ըսավ, որ ինքը կառաջնորդե ինձի, ուր որ պետք է: Բայց մինչև ճաշ պահեց ինձի և հեռախոսով ամբողջ քաղաքի հետ խոսեցավ: Ծաշեն հտքը, իրավ է, կառք մը առինք, ու տարավ ինձի դպրոց: Կճանչնար մեր դպրոցի տեսչուհին, ծանոթացուց ինձի, և խորհրդակցություն տեղի ունեցավ մեր ուսուցչանոցին մեջ, թե ուր տեղավորեն ինձի: Կուզեի՝ լավ ընտանիքի մը մեջ սննյակ մը ունենամ: Ուսուցչուհիներեն մեկը Հայտնեց, որ Կճանչնա այդ տեսակ ընտանիք մը: Եկավ հետո տիկինը, գնացինք սննյակը տեսնելու, և անմիջապես վարձեցի: Հինգշաբթի, ուրբաթ ու շաբաթ դպրոցն էի, արդեն ուշացած էի բավական ու տեղը պետք է հանեի: Ո՛չ դպրոցը և ո՛չ տունը վայրկյան մը ազատ ժամանակ չունեի: Ահա այդ խառն օրերուն չուզեցա իրար հանդիպինք. կուգի՝ ազատ ըլլամ և ամբողջովին ձեզի հետ: Շաբաթ օրը դասերես ազատովեցա թե չէ, լվացվեցա, սանրվեցա ու եկա: Գե՞ջ բան եմ ըրեր, սարո՞ն Նուրյան:

– Կարծես թե կան մեկ-երկու մեղմացուցիչ պարագաներ, չէ՞, տիկին Սիրվարդ, – խոսքը ուղղեց Աշոտ տիկնոջը:

– Այո՛, դժվար է այդ բուլդոլի ժանիքներեն ազատիլը. հաստիկ, կարճիկ և անզամ մը որ խածամ, վերջացավ, ալ թող չի տար ակաաներեն՝ ինչի համար կուգե ըլլա, – հաստատեց Մնացական:

– Է՛, ի՞նչ պատիժ տանք Հիմա այս մեղավորին, – ըսավ Աշոտ՝ միշտ խոսքը տիկին Սիրվարդին ուղղելով:

Տիկին Սիրվարդ բաժակը բռնեց և ըսավ պայծառ ժպիտով մը.

- Իմ անգլին Նորայիս կենացը:

Բարձրացավ սոսկալի աղմուկ ու իրարանցում: Շիշերն ու բաժակները իրար խառնվեցան, աթոռները ետ-ետ դնացին, աղջիկները չորսը միասին դուրս թռան, սեղանին փռուցը շատ սպառնալից կերպով դեպի աջ ծռեցույց, և բոլոր այդ խարտյաչ գլուխները վազեցին Նորայի վրա. Համբույրներ, բաժակներու զարկ և անմեղ կրծքերե ժայթքող ուրախական խենթ բացականչություններ:

Մնացական, բաժակը ձեռքը բռնած և գոհունակության ծիծաղ մը դեմքին, կսպսսեր ոտքի վրա, որ հերթը իրեն գա վերջապես՝ բաժակը դարնելու:

Երբ աղմուկը դադարեցավ, և Մնացական ալ իր սպասող բաժակը զարկավ, պարոն Նուրյան ձեռքը երկարեց իր բաժակին, ելավ ոտքի և ըսավ.

- Բայց վերջապես մենք ալ հոս ենք, Նո՛րա:

Աղջիկը, այդ բոլոր ցույցերեն հուզված ու շիկնած, ինքն ալ ելավ ոտքի, ծռեցավ քիչ մը ստաճ և սեղանին վրայեն բաժակը զարկավ Աշոտի բաժակին՝ իր խռովիչ նայվածքը գամած անոր աչքերուն:

Եվ ալ շատ երկար տևեց այդ կերուխումը:

Բաժակներն ու կենացները հաջորդեցին իրարու, և լեզուները ավելի ևս բացվեցան:

* * *

Եվ ճաշեն հետքն ալ, նստած հյուրասենյակի լայն ու ցած հարմար բազկաթոռներուն մեջ, կշարունակեին խոսակցությունը, միայն փոքրիկները անցեր էին պարտեզ:

Եվ երկու- երեք ժամվան ընթացքին ինչեր ասես չէին խոսած, ինչքա՛ն բաներ պատմվեր էին: Սոչի, Բաթում, Թիֆլիս, ուսանողության օրեր ու դեպքեր և ուսուցչական անվերջ հուշեր, հին ու նոր, հյուսված զվարճալի անեկդոտներու, իրենց գործարանի կյանքեն, չընապատի ու միջավայրի կյանքեն: Ինչքա՛ն ծանոթ ու անծանոթ մարդիկ եկեր ու անցեր էին անոնց առջևին՝ իրենց խոսքով ու գործով և իրենց ծիծաղելի թերություններով և աղվոր հուզիչ գծերով:

Աստված իմ, ի՞նչ հարուստ է կյանքը և ի՞նչ անսպառ աղբյուր: Ինչքա՞ն հոգիներ կան, ինչքա՞ն մարդիկ կապրին. ի՞նչ դեմքեր, և ի՞նչ սովորական ու տարօրինակ դեպքեր: Վերջ չկա, երբ երեք-չորս բարեկամներ իրարու կուգան կուշտ ճաշի մը ետքը:

Երբ Առաֆելովի գործարանին հետ կապված դեպքի մը մասին կխոսվեր, Նորա հանկարծ ընդհատեց.

- Իսկ ամոթ չըլլա հարցնելս՝ այս ձեր Առաֆելովի գործարանը ի՞նչ բանի գործարան է:

- Ո՛ր սարսափելի տգիտություն,- բացականչեց Աշոտ:

- Ո՛ր երջանիկ տգիտություն,- վրա բերավ Մնացական:

- Այո՛, չեմ տեսած, չեմ լսած,- պաշտպանվեցավ Նորա:

- Իսկ տեսա՞ծ եք, լսա՞ծ եք, գիտե՞ք, թե ինչ բան է նավթը,- հարցոց Աշոտ:

- Կարծեմ, - եղավ համեստ պատասխանը:

- Կարծեմը հերիք չէ: Եթե եկեր եք հոս և կուգեք բաքվցի դառնաք, ո՛չ միայն առանց կարծեմի՝ Հաստատ պիտի գիտնաք, թե ինչ բան է նավթը, այլև պիտեք է սուրիք նավթով, պետք է մտածեք նավթով, պետք է թաթիլիք, պիտեք է ծծվիք նավթով:

- Հապա՛, - ավելի ևս ընդգծել ուզեց Մնացական:

- Ատ ինչ սարսափելի բան է,- խնդաց Նորա:

- Սարսափելի ոչինչ չկա,- շարունակեց Աշոտ,- այլ պարզ իրականություն: Բաքու ըսվածը ինքը ծնունդ է նավթի, այսինքն՝ նավթը ինքն է: Բաքուն նավթի կյանքն է, նավթի ապրիլը և նավթի պաշտվիր: Արդեն հին, նախնական Բաքուն հավիտենական այրումի մշտապառ բազին մըն է եղած, ինչպես որ հիմակվան Բաքուն ալ մարդկային եռանդի, տենչանքներու և ակնկալություններու չմարվող ու չհատնող վառ այրում մըն է: Օրենքը նույն է բոլոր հոգիներու համար՝ ըլլա նավթի հոգին, ըլլա մարդու հոգին: Այրվելու կձգտի ամեն ինչ, բոց ու լույս տալու, հատնելու ու տեկելու միաժամանակ, պաշտվելու. սա է, ինչ որ կյանք կանվանենք:

- Մեծավորս այս ո՞ւրտեղվանք հասավ,- բացականչեց Մնացականը՝ կես մը կատակով, կես մը զարմացած:

- Պիտի խոստովանիմ, որ պատկառանքս ավելցավ դեպի այդ

Հեղուկը: Բայց Հոս՝ այս ձեր գործարանին մեջ ի՞նչ կընեք այդ պաշտելի նավթին հետ, – շարունակեց Նորա Հարցը փորփրել:

– Առջևը մոմ կվառենք ու կաղոթենք, – պատասխանեց Մնացական՝ երեսը խաչ հանելով:

– Այսօր չըջեցա՞ք բնավ մեր գործարանը, – Հարցուց Աշոտ:

– Ո՛չ, ամբողջ առտուն աղջիկներուն հետ էի, եկեղեցի երթալու ժամանակ չմնաց, – ժպտեցավ Նորա:

– Կուզեի՞ք արդյոք, որ Ձեզի ինքս առաջնորդեմ և տեղնուտեղը բացատրեմ, – Հարցուց պարոն կառավարիչը:

– Ա՛, եթե Ձեզի նեղություն չէ, անչափ շնորհակալ կմնամ:

– Հրաշալի կըլլա, – ուժ տվավ Մնացական, – ես ալ սա՛նկ կես ժամ մը կհանգստանամ՝ մինչև «սրիկաներուն» գալը:

«Սրիկաները» Մնացականի Փրանկ-մասոնական բարբառով թղթախաղի ընկեր կնշանակեր:

* * *

Տիկին Սիրվարդի խորհրդով Նորա Հագավ վերարկուն և պարոն կառավարիչի առաջնորդությամբ ելավ բակը, և ուղղվեցան դեպի Հնոցարանը:

Աշոտ ճանապարհին կբացատրեր.

– Կտեսնե՞ք այս մեծ խողովակը, որ կանոնավոր կերպով կգարնե. մեր գործարանին զարկերակն է, ճիշտ սրտի առտոին պես՝ գիշեր-ցերեկ հանքերեն նավթը կմղե Հոս: Եկե՛ք այս կողմ. աս ալ մեր Հնոցարանն է:

Եվ մտան լայն դռներով սրահն մը ներս:

Երեք ահագին Հնոցներ շարված էին իրարու քով՝ սրահին ճակատը: Հնոցներեն մեկը վառած չէր, իսկ մյուս երկուքը կվառեին խլացուցիչ աղմուկով:

– Գևտ՛րգ, վառե՛ք երրորդ Հնոցը, – Հրամայեց Աշոտ Հնոցապանին, որ շատ գեղեցիկ երիտասարդ մըն էր և Հարգալից կեցած էր մեկդի՝ շիփ-շիտակ:

Գևտրգ մոտեցավ պաղ Հնոցին, վերեն, վարեն մեկ-երկու պտուտակ դարձուց. հանկարծ թելի մը նման բարակ շերտ մը Գևտրգի ձեռքին մոտեն ժայթքեց դեպի Հնոցին ներսը՝ Հորիզոնական ցայտքով և իսկույն բռնկեցավ:

Վառ հնոցները դարձան երեք:

- Մարե՛, - հրամայեց կառավարիչը:

Գևորգը կատարեց հրամանը:

- Կոհսնեք, որ կվառի նավթը, իր ջերմությամբ կջնռուցանե ու կշողիպցնե իր չորս բոլորտիքը բարակ խողովակներու մեջն վազող նավթը, և այդ շողիներն են, որ մենք կգատենք. մեր գործարանը գատարան մըն է:

- Շողիին ի՞նչը կգատեք, - հարցուց աղջիկը տպավորված ու հետաքրքրված:

- Նախ դուրս ելլենք այս աղմուկեն:

Ելան: Դուռնեն քիչ մը աջ անցան, և տղան շարունակեց.

- Նավթ անվանածնիս քիմիապես պարզ մարմին մը չէ, ընդհակառակն, շատ բարդ բաղադրություն մըն է, բազմատեսակ իրարու ազդական քարբյուրաններու միացում՝ ամեն մեկը իր առանձնահատկություններով և իր ուրույն տարազով: Ճիշտ այնպես, ինչպես զանազան տեսակի մտածումներն ու զգացումները մեր մեջ, որ միասին մեր հոգին կկազմեն:

Աղջիկը վարմանքի ցնցում մը ունեցավ, մինչ Աշոտ հանգիստ ու մտածկոտ կշարունակեր.

- Եվ ինչպես որ մենք մեր որոշ տեսակի մտածումները և որոշ տեսակի զգացումները կգատենք իրարմե՝ հոգիին զանազան բաղադրիչ մասերը լավ ճանչնալու և ավելի նպատակահարմար կերպով օգտագործելու համար, ճիշտ այդպես ալ նավթն է:

Նորա կլսեր ու կժպտեր խոսակցի երեսին:

- Նավթի այդ զանազան բաղադրիչ մասերը օգտակար են տարբեր բաներու համար. մեքենաներ կյուղենք, մեքենաներ կվառենք, լույս տալու կգործածենք, ներկեր կչինենք, դեղեր կպատրաստենք: Եվ այդ մասերը իրարմե կգատենք, ահա՛, այդ իրարու քով շարված տակառներու մեջն ու շուրջը պտուտկոդ խողովակներուն մեջ: Տարբեր բաղադրիչ մասերը տարբեր աստիճանի պաղուծյան և ասկ կխտանան ու հեղուկի կվերածվին՝ այդ հաջորդական գալարումներուն մեջ. շողիները քանի առաջ կերթան, բնականաբար այնքան կպաղին:

- Եվ ի՞նչ կգառնան:

- Ամենեն թեթև տեսակները հասնաներն են, ասոնցմե խառնուրդ մըն է բենզինը, միջին տեսակները յուղեր են, մեր կերասխինը՝ օրինակ, ավելի թանձր տեսակներն ալ մեր թանձր յուղերն են, վազելինը՝ օրինակ, վերջին մրուր տեսակներն ալ մազուլթ կանվանենք: Մեր գործը ատոնք իրարմե զատելն է՝ ըստ կյանքի ու շուկայի պահանջին: Եկե՛ք ինձի հետ այս կողմ:

Եվ դեմքերնին դարձուցին դեպի պարտեզը:

- Առանձնացված յուղերը կհավաքենք այդ յուղամբարներուն մեջ, ուրիք զանազան ձևերով, բայց գլխավորապես հատուկ բեռնանավերով կփոխադրեն մեր նավամատույցեն: Կուղեք երթա՛նք նավամատույցը:

Եվ ուղղվեցան դեպի ծով:

- Ասիկա մեր ծովակալի ապարանքն է, - ըսավ Աշոտ շատ լուրջ՝ մատնանիչ ընելով փայտաշեն ողորմելի խրճիթ մը, և հանկարծ պոռաց.

- Աղա՛ Արուլթին:

Խրճիթին ետևներեն դուրս եկավ ահագին պեխերով, կորաքամակ ու զինված մարդ մը և բարեկեց:

- Ահա՛ ինքը՝ ծովակալը: Շանճ մը տո՛ղսամ չի կրնար անցնիլ ծովեն՝ մեր գործարանը և մանավանդ գործարանեն դեպի ծովը՝ առանց մեր Աղա Արուլթինի գիտության և թույլտվության: Չեմ կրնար հավտալ, որ աշխարհիս երեսին որեւէ պետության սահման այսպես խստորեն և մշտորեն հսկված ըլլա, ինչպես Առաֆելովի գործարանին սահմանները: Այնպես չէ՞, Աղա՛ Արուլթին:

- Ի՞նչ հրամայեց պարոն կառավարիչը, - հարցուց պահակը:

- Իբրև թե հՀասկցավ, - ըսավ Աշոտ աղջկան, - հրաշալի հասկցավ, Աստված ծովու հափ խեղճ է տվեր իրեն, բայց այնքան ծովերուն կնայի, որ ծովն ու խեղճը խառնվեր են իրար: Այսօր քանի՞ նավ եկավ:

- Ինը նավ եկավ ու գնաց, պարոն կառավարիչ, կսպասեմ Չալտրի բեռնանավին, այսօր կիրակի է, ուրիշ չի գար:

- Աղե՛կ, մեր սահմանները որ կպաշտպանես, ատիկա՝ քու իրավունքդ, բայց օղետան սահմաններուն վրա ինչո՞ւ կոխի կսարքես:

- Ես հանցանք չունիմ, պարոն կառավարիչ, մեր ազգի պատվին հայհոյեցին:

– Գիտե՛մ, գիտե՛մ, լսեր եմ, բայց զարնելուն ալ ձևը կա. այդպես անաստված չեն զարներ:

Եվ Նորայի Հետ բարձրացավ նավամատուլյցին տախտակամածը, որ բավական ընդարձակ քառանկյունի մը կկազմեր ցիցերու վրա՝ ծովուն մեջ երկարած:

Արևը թեքվեր էր արդեն, և դեմը՝ Հեռուն, Պիպի-էյպաթի նավթա-Հորերուն նավթահան ցցունքները ցայտուն կերպով կնկարվեին արևմուտքի դեղնակարմիր երկնքին վրա:

Աշոտ կանգ առավ նավամատուլյցի տախտակամածին ճիշտ մեջտեղը և բացականչեց.

– Ահա Ձեզի և մեր ամբողջ թագավորութունը, օրիո՛րդ Նորա:

Աղջիկը բացահայտ զարմանքի արտահայտությամբ մը իր նայվածքը նետեց խոսակցի դեմքին:

– Ինչո՞ւ զարմացաք:

– Ինչպե՞ս է, որ Դուք Ձեր առաջին բառին ինծի իմ անունովս կանչեցիք՝ առանց «օրիորդի» և Հիմա Հանկարծ՝ «օրիորդ»:

– Մտածելով չէր, ինքնիրենը եղավ, բայց շատ բնական կգտնեմ: Ձերիններուն Հետ ու ձերիններուն քովը, երբ Ձեզի անունովը կկանչեմ՝ առանց «օրիորդի», ատիկա կդառնա ընտանեկան կատակ մը, մտերիմ խաղ մը: Բայց Հոս, այս առանձնության մեջ, ես ու Դուք, եթե Նորա ըսեմ՝ առանց օրիորդի, պիտի Հնչեր անտեղի, քիչ մը չափազանց մտերիմ:

– Բան մը, որ Դուք անշուշտ չէիք ուզենար ունենալ ինծի Հետ:

– Ո՛չ, ինչո՞ւ, ատիկա ըսել չէի ուզեր: Բայց մտերմությունը բան մըն է, որ... Եվ վերջապես ատոր համար պետք է, որ միևնույն բանը Դուք ալ ուզեք:

– Ես կուզեմ, – ըսավ աղջիկը շատ պարզ, կարճ ու կտրուկ:

– Ուրեմն հարցը փակված է, Նո՛րա, – և ավելցուց, – առանց «օրիորդի»:

Խնդացին:

Քիչ մը լուռ, իրարու քով կեցած, դիտեցին ծովը, արևմուտքի և դիմացի ցամաքամասը՝ Հեռուն:

Եվ գրեթե լուռ վերադարձան տուն:

Դեմ եկավ տիկին Սիրվարդը:

- Ահա՛ Ձեր Նորան կհանձնեմ Ձեզի: Եվ ինձի ներող պիտի ըլլաք, որ ես մեկնիմ:

- Ինչպե՞ս: Այս գիշեր մեզի եք, - բողոքեց տիկինը:

- Շատ կցավիմ, տիկին Սիրվարդ: Ինքս ալ մեծ սիրով կուզեի մնամ, բայց ճիշտ այս առտու խոսք տվի ընկերոջս, որ ժամը վեցին իր մոտը ըլլամ՝ թեյին, և միասին երթալու ենք Կուլտուրական ընկերութեան ընդհանուր ժողովին:

- Է՛, չե՞ք կշտացեր ժողովներեն, հեռախոսով հայտնեցե՛ք, որ չեք կրնար երթալ, ու վերջացավ:

- Ժողովներեն կշտացած ըլլալս է, որ կհարկադրեի երթալս: Անպիտանը կսպառնա ինձի վարչութեան մեջ մտցնելու, երթամ, որ խոսք հասկցնեմ ու խանգարեմ: Կտեսնեք, որ անհրաժեշտ է: Եվ հազիվ ժամանակ ունիմ հազնվելու:

Տիկին Սիրվարդ, տեսակ մը կոտորված, ետ քաշվեցավ ուսի ցնցոմով մը:

Երբ Աշոտ մոտեցավ Նորային՝ հրաժեշտի ձեռք տալու համար, աղջիկը ըսավ շատ ցած ձայնով մը և տխուր ժպիտով.

- Ուրեմն՝ մեզի կթողնեք: Ահսո՛ս:

Գ

Դպրոցը ցրվեցավ օրվան աշխատանքեն ետքը:

Աշակերտներուն ետեհն վարժուհիները սկսան մեկնիլ՝ իրենց վերարկուներն ու գլխարկները շտկելով:

Նորան դեռ նստեր էր իր պարապ դասարանին մեջ՝ աշակերտական սեղանի մը վրա, և տեսրակներ կնայեր:

Տեսչուհին կամաց մը բացավ դասարանին դուռը և կեցավ դռան մեջ:

Բարձրահասակ, թիկնեղ, քիչ մը այրական կազմվածքով, դեմքը ո՛չ գեղեցիկ, բայց և ո՛չ անհրապույր:

Շեշտված կարճատեսութուն մը կհարկադրեր միշտ ականոց դնելու: Թեև ոսկե շրջանակ էին ականոցները և պենսնե, բայց և այնպես աչքերուն բարի ու գրավիչ արտահայտութիւնը կտկարացնէին:

Նորա, երբ պատահմամբ գլուխը բարձրացուց, տեսավ զեմը կեցած կերպարանքը, և երկուքն ալ ժպտեցան:

– Ես կարգիլեմ Ձեզի դասերեն հտըը դասարանին մեջ նստիլը, մյուս անգամ չհամարձակիք: Հինգ ժամը այդ անպիտան օղին մեջ պետք հղածեն ավելի է արդին:

– Իսկույն կվերջացնեմ, Մի-Միխայլնա, մեկ տետրակ մըն է մնացեր, – պատասխանեց Նորա:

– Գնացե՛ք տեսչանոցը, եթե այդքան աշխատասեր եք, կամ ավելի լավ է՝ բարձրանաք վեր՝ իմ քովս, գոնե առիթ կբռնեմ ու ճաշի կպահեմ Ձեզի:

– Խորապես շնորհակալ եմ, բայց տանտիկինս հիմա ինձի կսպասե ճաշի:

– Գո՞հ եք Ձեր բնակարանեն:

– Շա՛տ: Տիկինն ալ, աղջիկն ալ, ամուսինն ալ հրաշալի մարդիկ են:

– Ա՛հ, Ձեզի համար արդեն տմենքն ալ հրաշալի են, – խնդաց տեսչուհին:

– Անիրավ եք, Մի-Միխայլնա, ես այդ տեսակ բան մը ըսած չունիմ: Դուք ինձմե անհամեմատ ավելի լայնսիրտ եք. ո՛չ Ձեր կարգացած գրքերուն հաշիվը կա, ո՛չ Ձեր բարեկամներուն:

– Ա՛խ, Դուք, անպիտա՛հ, – խնդաց տեսչուհին, քիչ մը մտածեց, լրջացավ ու ըսավ, – բայց Ձեր ըսածին մեջ մեծ և դառն ճշմարտություն կա: Գիտե՛ք, Նո՛րա Պետրովնա, բարեկամները մեծ հայտարարով և պզտիկ համարիչով կոտորակներու կնմանին. ինչքան ալ շատ իրարու գումարես, մեկ ամբողջ մը չի ձևանար:

Այս թվաբանական փոխադասությունը նախ խնդուք պատճառեց Նորային, բայց հանկարծ աղջիկը ըմբռնեց իմաստին խորքը, տեսավ ոսկե ակնոցին ետևի տխուր նայվածքը, և սիրտը ցավեցավ:

– Ներեցե՛ք, Մի-Միխայլնա, ես գուցե անմիտ խոսեցա:

– Ի՞նչը պիտի ներեմ, հոգի՛ս: Դուն շատ խելոք խոսեցար: Եվ, ընդհանրապես, շատ խելացի գլուխ ունիս դուն: Ասիկա երեսիդ ըսելը գուցե մանկավարժական չէ, բայց սրտես կուզա, որ ըսեմ: Այո՛, իրա՛վ է, երբ ամբողջ մը ունենալ չես կրնար, կոտորակներու կղիմես: Ես շատ

բարեկամներ ունիմ և կսիրեմ երիտասարդ դեմքերով շրջապատված ըլլալ։
Եվ այդ պատճառով ալ վաղը իրիկուն, որ շաբաթ է, կուգաք ինծի իմ
թեյիս։ Արդեն ատիկա ըսելու համար էր, որ իջա ու Ձեր աշխատանքը
խանգարեցի։

- Խորապես շնորհակալ եմ,- պատասխանեց Նորա Պետրովնա։

- Կսպասեմ,- ըսավ Մի-Միխայլնան՝ իբրև եզրակացություն և
եղավ դասարանին։

Տեսչուհիին լրիվ անունն էր Մինա Միխայլիովնա Մելիքմուլայան։
Բայց օրվան ընթացքին աշակերտներու և ուսուցիչներու կողմէն այնքան
անգամ կկրկնվեր ու կկրկնվեր «Մինա Միխայլիովնան», որ շրթունք-
ներու վրա հետզհետե տաշվեր էր ու դարձեր՝ Մի- Միխայլնա։ Ամենքը
այդպես կկանչեին, և ինքը արդեն համակերպված էր։

Մանկավարժական պատրաստությունը ստացած էր Մոսկվա՝
բարձր կուրսերուն հետեւելով։ Տաս-տասերկու տարվան փորձառություն
ունէր արդեն ուսուցչական։ Եվ անընդհատ կկարդար, Նորայի նկատա-
ծին պես, գրեթէ ամէն տեսակի բան՝ գրական ու գիտական, գործնական
ու գեղարվեստական։

Եվ կհետաքրքրվեր կյանքի բոլոր երևույթներով և բոլոր հո-
սանքներով։ Անդամ էր մանկավարժական և այլ մեկ-երկու մարմիններու։
Այլև մոտիկ կապ ու երթևեկ կապահէր իր դպրոցի աշակերտներու գրեթէ
բոլոր ծնողներուն հետ և կօգնէր ամենուն ձեռքէն եկած բոլոր միջոց-
ներովը, կօգտագործէր իր ունեցած բազմաթիւ ու բազմատեսակ կա-
պերը։

Ընդունելության որոշ երեկոներ ունէր և հատկապես շաբաթ
իրիկունները կհրավիրեր թեյի, ուր շատ տարբեր շրջանակներու և դիր-
քերու մարդիկ հաճախ իրարու կհանդիպէին, և ուր ամէն տեսակի
հարցերու մասին կխոսվէր շատ մեծ հետաքրքրությամբ, ամէն բանի
համար տանտիկինը իր տեսակետը ունէր և խոսակցությունը վարելու
և կենդանացնելու շնորհք, որով և ամենուն հարգանք ու պատկառանք
կազդեր։

Իրեն հատկացված էր, իբրև տեսչի, դպրոցին վերին հարկը,
կբնակէր իր հոգեզավակին հետ, ունէր նաև հնամյա սպասուհի մը։

Հոգեզավակը հայ աղջիկ մըն էր՝ որբ, որ դեռ յոթը-ութը տարե-

կանհն առեր էր քովը, և հիմա արդեն հասած աղջիկ էր դարձած: Անունը Մարիամ էր, բայց Մի- Միխայլյան կկանչեր, նայելով իր տրամադրութ- լան և ներկա եղողներու ավելի կամ պակաս մոտերիմ ըլլալուն, զանազան ռուսական ձևերովը՝ նույն անունին՝ Մարի, Մերի, Մարուսյա, Մաշա, Մաշինկա, Մաշուռկա և ուրիշներ, բացի հայերեն Մարիամեն:

Այս բազմանուն Մարիամն էր և՛ իր ընկերը, և՛ իր աղջիկը, և՛ իր տնտեսուհին, և՛ իր սննեկապանը, և՛ իր օգնականը. մեկ խոսքով՝ իր ամեն ինչը տան մեջ:

Շատ փորձված և ջերմ կվարվեր իր ուսուցիչներուն հետ, որով և տաք մթնոլորտ մը կար միշտ դպրոցին մեջ:

Այդպես ալ շատ ջերմ կհրավոյ դեմ եկալ Նորային և շատ շուտով և առանց արտաքուստ մասնավորապես ցույց տալու՝ սրտանց սիրեց:

Սիրեց նախ ուսուցչական տեսակետեն: Իսկույն նկատեց, որ Նորան սքանչելի վարվիլ գիտե փոքրիկներուն հետ, իրեն կապել, սիրել ու սիրցնել: Այլև բնականեն շնորհք ուներ հասկցնելու, բացատրելու, սորվեցնելու:

Ասիկէ զատ՝ Մի- Միխայլյան իսկույն ըմբռնեց, որ այդ միշտ խոսքը տեղը բերել գիտցող և միշտ ինքզինքին տիրող սիրուն աղջիկը իր «թեյերուն» զարդը կրնա դառնալ:

* * *

Նորան իր հերթին, վերարկուին կոճակները կոճկելով, երբ դպրոցին դուրս կելլեր, անցողակի ու համակրական ականարկ մը սահեցուց դեպի վերին պատշգամբն ու պատուհանները:

Միակ անախորժն ան էր, որ հաջորդ իրիկունը ինքը ծրագրած էր մորքուրին երթալու նորեն, և, ահա՛, Մի- Միխայլյանայի «թեյը» եկած էր ու իր ծրագիրը խանգարած:

«Ի՜նչ ընեմ, կերթամ կիրակի առտու, - մտածեց, - թեև անշուշտ չաբաթ իրիկունեն երթալը ուրիշ է»:

Իր այս մտքերուն հետ գլուխը կախ կքալեր, երբ քովեն արագ ընթացող կառքի մը մեջեն հանկարծ իր անվան կանչվիլը լսեց և տեսալ հեռացող կառքին մեջեն կանացի հագուստի թև մը, որ, կառքի քովեն դուրս երկարած, կշարժվեր:

Նորա կանգ առավ, կեցավ և կառքը, աղջիկը շտապեց դեպի կառքը: Տիկին Մարգոն էր:

- Աս ի՞նչ լավ բռնեցի Ձեր օձիքը,- բացականչեց ուրախացած տիկին Աժտարխանյան,- ո՛ւր կփախչիք, ինչո՞ւ չեք գար մեզի, ե՞ս պետք է վազեմ Ձեր ետևեն: Արդեն ամենքդ այդպես եք: Բոլոր գործերը կնետեն վիզս, իրենք մատը մատին դպցնել չեն ուզեր և վերջն ալ կքննադատեն և հրաջքներ կպահանջեն: Ո՛չ, խնդրեմ, կսխալիք. ե՞ս պիտի պտտիմ փողոցն փողոց, տունն տուն՝ այս հիմար բաները ցրիվ տալու համար:

Եվ այս բոլորովին անսպասելի հանդիմանականին հետ տիկին Մարգո բացավ իր ծունկերուն վրա ձեռքի փոքրիկ պայուսակը, մեջի թխմած թուղթերեն դուրս քաշեց տոմսակներու կապոց մը և մեկնեց դեռ բերանը չբացած ու ապշահար Նորային:

- Ի՞նչ բան է ասիկա,- հարցուց վերջապես աղջիկը:

- Ի՞նչ պիտի ըլլա, չե՞ք տեսներ՝ տոմսակնե՛ր, Ձեր բաժինը տասը հատ եմ նշանակեր, մինչև երկուշաբթի բոլորը ծախված պիտի ըլլա:

- Ի՞նչ տոմսակներ են,- ուզեց տեղեկանալ Նորա:

- Ինչի կուզե ըլլա, Ձեզի համար միևնույն չէ՞: Գրասեր տիկիներու միությունը կազմակերպած է դասախոսություններու շարք մը այս ձմեռվան համար, նվաստս ալ՝ նախագահը Գրասերներու միության: Երկուշաբթի իրիկուն առաջին դասախոսությունն է՝ Հայոց դպրոցի վերին սրահին մեջ, խոսողը նոր համալսարանական երիտասարդ մըն է, պիտի տեսնես, որ շատ շնորհքով և խոսի պիտի նոր հայ գրականության մտավոր շարժումներու մասին: Նայեցեք, որ անպատճառ տասը տոմսակն ալ ծախած ըլլաք:

- Տասը հատ անկարող եմ, տիկի՛ն, գիտեք, որ նորեկ մըն եմ, և ծանոթներուս շրջանակը շատ նեղ է: Տվե՛ք մեկ-երկու հատ, դպրոցը ընկերներուս մեջ...

- Ա՛, ո՛չ, Ձեր տոմսերը դպրոցի համար չեն: Դպրոցի համար, ա՛յ, պիտի տանիմ Մի-Միխայլնային: Եվ ինչու՞ կուզեք տանիլ միայն Ձեր ծանոթներուն, ընդհակառակն, անծանոթներո՛ւն, անծանոթներո՛ւն. տարածելը այդպես կըլլա: Ձեր աչքերը ունեցող աղջկան ո՞վ կրնա մերժել:

- Տվե՛ք երեք հատ, փորձեմ,- ըսավ Նորա վարանքով:

- Աղեկ, այս անգամ բացառաբար կուտամ Ձեզի Հինգ Հատ,- սակարկեց տիկին Մարութ,- քանի որ կանգնեք, թե անծանոթ եք դեռ մեր քաղաքին, թեև երկու շաբաթ է, արդեն հոս եք: Սակայն գիտցե՛ք՝ Հաջորդ անգամ տասնն պակաս չըլլար, իմ ցուցակիս մեջ Ձեր անվան դեմ տաս եմ նշանակել: Եվ ըսե՛ք, խնդրեմ, ինչո՞ւ չեք գար մեզի: Այդ տոմսերուն արժեքը ինքներդ Ձեր ձեռքովը կառնեք, կբերեք տունս, Ձեզի Հետ խոսիլ կուզեմ՝ երկար-երկար և, վերջապես, կարոտեր եմ Ձեզի: Ուրեմն՝ ցտեսություն:

Հինգ Հատ տոմսը կտրեց, կոխեց աղջկան ձեռքը: Մնացածները ճմռթեց ու թխմեց նորեն փոքրիկ պայուսակը և ցուցամատով հրեց կառապանին չափազանց Հաստ ու լայն վերարկուին կոնակը.

- Դպրո՛ց:

Եվ կառքը ինչպես որ անակնկալ եկեր ու կեցեր էր, այնպես ալ Հանկարծ շարժվեցավ ու հեռացավ:

Իսկ այդ կարճ միջոցին Նորայի գլխուն մեջ ծրագիրը արդեն կազմված էր:

Արագ Հասավ տուն, մտավ շիտակ իր սենյակը և, առանց գլխարկն ու վերարկուն Հանելու, նստեցավ գրասեղանին առջևը, դուրս քաշեց նամակի թուղթ մը և սկսավ գրել Հայերեն՝ իր բարակ ու արագ ձեռագրովը. «Տոմսակներ են տվեր, որ ցրեմ իմ բարեկամներուս: Կհուսամ, պիտի չզարմանաք, որ սամենն առաջ միտքս եկողը իմ «Հին» բարեկամը եղավ: Կուգաք, եթե դասախոսության նյութը Ձեզի կհետաքրքրե»:

Ստորագրեց, տոմսակի մը հետ դրավ ծրարին մեջ, գրեց Աշոտ Նուրյանի Հասցեն, նիշ մը փակցուց, շտապեց փողոց, տարավ, նետեց մոտակա նամակի տուփը և իր պարտքը կատարած մեկու մը ներքին գտհունակությամբ ծանր-ծանր սկսավ տուն վերադառնալ:

Եվ այդ միջոցին էր, որ գլխուն մեջ Հին ծրագիրը ինքնիրենը Հիմնական սրբագրության ենթարկվեցավ:

«Կիրակի առտու ալիս ավելորդ է դուցե մորքուրին երթալը: Ավելի աղեկ է՝ կմնամ տունը, մայրիկիս երկար ու Համով նամակ մը կգրեմ, ետքն ալ Հագուստս կձևեմ ու կարգի կդնեմ մինչև ճաշ: Իրիկունս ալ Նինայի Հետ կերթանք օփերա. արդեն երեք անգամ խոստացեր եմ»:

Նինան տանտիկնոջ աղջիկն էր, գրեթե Նորային տարեկից,

չիկահեր ու բացսիրտ արարած մը, որ կտորեղենի մեծ վաճառանոցի մը մեջ գանձող էր:

Նորայի ուղեցույցն էր ամեն տեսակի գնումներու ատեն, անոր ընկերը՝ պտուկտներու ատեն և սիրելի խոսակից մը՝ իրիկունները սեղանի ատեն և սեղանեն հտքը:

Իր որոշումը տված մարդու մը վճռականությամբ Նորա բարձրացավ նորեն իր սենյակը, նետեց գլխարկն ու վերարկուն ավտոին վրա և ինքզինքն ալ՝ իր անկողինն վրա՝ սպասելով, որ ճաշի կանչեն:

* * *

Շաբաթն ու կիրակին անցան բոլորովին ըստ ծրագրի և շատ հաջող: Պզտիկ անախորժություն մը միայն սկսավ երկուշաբթի օրը, երբ իր դասերն ավարտեց:

«Իսկ եթե Նուրյան հանկարծ իրիկունը դասախոսության գալու չլլա՞ր»:

Հարց մըն էր, որ ծնունդ առավ, նախ, իբրև պարզ հարց մը: Բայց շուտով աղջկան գլխուն մեջ խոշորցավ և դարձավ ո՛չ միայն կարելիություն, այլև հավանականություն:

Ո՞վ գիտե՝ ինչքան այդ տեսակ տոմսակներ կղրկեին պարոն կառավարիչին: Մարդը ժամանա՞կ ուներ ատոնց բոլորին վազելու: Եվ ի՞նչ հետաքրքրություն պիտի ներկայացներ նոր հասած ուսանողի մը դրապատմական դատողությունները պարոն Նուրյանի համար:

«Իհա՛րկե, որ չէ գալու, հավանորեն դրամը պիտի ղրկե», - վճռեց գլխուն մեջ և ստուգեց, որ շատ անախորժ զգացում մը դրավ այդ մտածումը իր հոգիին վրա:

Ի՞նչ կարիք կար նոր ծանոթացած պարոնի մը տոմսակ ղրկելու, հիմար գաղափար էր, և խոստովանեցավ, որ առանց մտածելու էր վարված, այո՛, թեթևամիտ քայլ էր:

Բայց, է՛, եղածը եղած էր, և երկար մտածելը՝ այլևս ավելորդ, և ի՞նչ գեշ բան կար վերջապես. տոմսակ է, ղրկե՛ր էր: Ալ ամբողջ իրիկունը այդ մասին մտածել չուզեց:

Միայն երբ Հայոց դպրոցի մարմար սանդղակներեն ծանր-ծանր կբարձրանար միս-մինակը, զգաց, որ ցորեկվան նույն անախորժ

զգացումը սկսավ սանդուղի աստիճաններուն հետ ավելի ու ավելի բարձրանալ իր հոգիին մեջ:

Տիկին Մարգո սանդուղներուն դուխը վրան հարձակեցավ իր աղմկոտ բարևով: Նորա աչքերով սրահին չորս կողմը կփնտրեր. «Ձեր եկած»:

Եվ ընդհանրապես բազմություն չկար: Կարելի եղածին չափ պարապ աթոռներուն թիվը պակսեցնելու համար տիկին Մարգո կարգադրեց, որ դասախոսությունը քառորդ ժամ ուշ սկսի:

Եվ իրավ, եկան քանի մը հոգի ալ, և հնչեց վերջապես սկսելու զանգը: Նորայի աչքերը շարունակ դեպի դուռն էր: «Ձեկավ»:

Դասախոսը բարձրացավ ամբիոն: Եվ ճշմարիտ է, շատ հաճելի տեսքով երիտասարդ մըն էր, որ ռուսականացած հայերենով մը, բայց վարժ ու տրամաբան սկսավ իր հառաջաբանը:

Եվ հառաջաբանին կամաց մը անցավ ու մտավ բուն նյութը: Մարեցան Նորայի հոգիին մեջ վերջին հույսերը: Եվ այս անգամ արդեն խիստ անախորժ ներքին ճնշում մը ունեցավ. կզգար իր արժանապատվությունը վիրավորված: «Սխալ ըրի», – արտասանեցին շրթունքները զրեթե լսելի ձայնով:

Բայց ցնցեց մազերը, ետ նետեց դուխը և համառ հայացքը դամեց դասախոսին՝ երիտասարդի արտասանած բառերու իմաստին թափանցելու կտրուկ վճռականությամբ մը:

Դասախոսության կեսերուն մոտիկ էր, որ կամաց մը սրահին դուռը ճեղք եղավ, ու ճեղքին մեջին երեցավ Աշոտ Նուրյանի դեմքը:

Եվ այնպես ուժեղ զարկավ հանկարծ Նորայի սիրտը, որ ցավ զգաց խեղճ և ակամա ձեռքը տարավ կրծքին: Եվ ինքն ալ զարմացավ. «Մի՞թե այդ աստիճան սրտին էր առեր այդ մարդուն չգալը»:

Բավարարված խորունկ հանգստություն մը տիրեց իր ամբողջ մարմնին: Ո՛չ աջ դարձավ, ո՛չ ձախ. ուշադրությունը կեդրոնացուց նորեն դասախոսին վրա ու անշարժ մնաց մինչև վերջը:

Մտիերու թալրտուքին հետ ունկնդիրները ելան ոտքի, ոմանք մոտեցան երիտասարդին՝ շնորհավորելու, մյուսները, ավելի շտապող, ուղղվեցան շիտակ դեպի դուռը:

Նուրյան, երկու ուրիշ պարոններու հետ դուրսը, սանդուղին գլուխը կեցած, կխոսեր՝ երեսը դուրս եկող բազմութեան:

Երբ աղջիկը իր կողմը ուղղվեցավ, գնաց քայլ մը դեմը:

– Բա՛րև Զեզի, օրիո՛րդ Ազնավորյան:

– Բա՛րև Զեզի, պարո՞ն Նուրյան:

– Երեկ ու առջի օրը ձերինները անհամբեր կսպասեին Ձեր գալուն և շատ հիասթափեցան: Եսթերը ուղղակի բարկացած է, կզգուշացնեմ Զեզի:

– Այո՛, գալ չկրցա,– եղավ կարճ պատասխանը:

Եվ խառնվելով բազմութեան՝ երկուքով սկսան իջնել սանդուղներեն:

Դպրոցի դռան առջև հոսանքը ճեղքվեցավ երեքի: Նորան ու Աշոտը մեջտեղի փողոցն ի վար շիտակ իջնող խումբին մեջն էին:

– Դասախոսութեանը կարծես գեշ չէր,– հանկարծ հնչեց բարձր կանացի ձայն մը, որ մասնավոր խոսակցութեանները պահ մը ընդհատեց:

– Այո՛, կարելի է ըսել, ինչո՞ւ ոչ,– և նման անվստահ ձայնարկութեաններ լսվեցան աջն ու ձախն:

– Գիտե՞ք, տիկի՛ն, շատ խոշոր նյութ է, դժվար է մեկ ժամվան մեջ սղմեցնել, և մեծ փորձառութեան կպահանջվի: Ավելորդ մասեր կային, որ պետք էր գեղչել: Քանի մը կետեր ալ, ընդհակառակն, չի լուսաբանվեցան, ինչպես հարկն էր: Բայց և այնպես դիտավորութեանը և ընդհանուր դատողութեան ընթացքը գեշ չէին,– ասիկա արտասանողը շատ կտրուկ, իր բանը գիտցող, առնական ձայն մըն էր, ուրկե ետքը լուրջութեան տիրեց, և ծայր տվին նորեն մասնավոր խոսակցութեանները:

Փողոցի մը բերանը խումբը կրեց նոր պառակտում, իսկ փողոցին վերջը ամբողջ նախորդ խումբին մնացեր էին միայն հինգ հոգի՝ Աշոտը, օրիորդը և Աշոտին երեք բարեկամները:

Աշոտ կանգ առավ, երբ մտան հրապարակը:

– Դուք ո՞ր կողմ,– հարցուց բարեկամներուն:

– Դեպի ծով,– պատասխանեց խոսակիցը:

– Ուրեմն՝ գիշեր՝ բարի, մենք՝ դեպի հանրակառք:

Եվ լուռ զատվեցան մյուսներեն Աշոտն ու Նորան:

Հաղիվ էին մինակ մնացեր, որ Նորան կեցավ ու հարցուց.

– Անպատճառ հանրակառքով պետք է ըլլայ, շատ եք հոգնած:

– Ամենևին,– խնդաց տղան: – Եթե քաղելե ավելի կախորժիք, խնդրեմ: Ես միայն ավելի ուրախ կըլլամ:

Եվ փոխեցին իրենց ուղղությունը:

– Գոհ մնացի՞ք դասախոսութենեն,– հարցուց աղջիկը:– Շատ կուզեի, որ դժգոհ չըլլայիք՝ այդքան հեռուներեն գալին ետքը:

– Ի՞նչ կարևորություն ունի դասախոսությունը. ես դասախոսություն համար չեմ եկած:

– Հապա՞,– զարմացավ Նորա:

– Ինձի գրած էիք, որ գամ. ահա՛ հկեր եմ:

Այս աստիճան բաց խոսվածքը նախ չփոթություն պատճառեց. աղջկան միտքը խճճվեցավ, չգիտեր՝ ի՞նչ ձևով խոսասալի, բայց գտավ իր շիտակ պատասխանը.

– Այո՛, պարոն Նուրյան, Ձեզի հետ խոսիլը շատ հաճելի է ինձի. սքանչելի խոսակից եք:

– Մի՞թե,– ըսավ Աշոտ թերահավատ: – Այդ մեկ հատկությունը ես նշանակած չեմ իմ տաղանդներու ցուցակին մեջ:

– Ավելցուցե՛ք վերջը Ձեր ցուցակին: Բայց և այնպես դեռ չպատասխանեցիք իմ հարցումիս. գո՞հ եք դասախոսութենեն:

– Գոհ մնալու ոչինչ չկար: Այդ տեսակի վերացական ժողովրդական դասախոսություններու իմաստը ես չեմ հասկնար: Գրականությունը հոգի է, հոգիի արտահայտություն: Ժողովուրդի առաջ գրականության մասին խոսիլ ուղղող կա՛մ հեղինակի հոգին պետք է մեջտեղ դնե, կա՛մ հեղինակի ստեղծած տիպարներու հոգին, կա՛մ, վերջապես, ժամանակի ոգին և ասոր համար ալ ինքը պետք է հոգիով մոտենա հարցին: Վերացական դատողությունները և սոցիալիստական մեկնաբանությունները մարդոց հոգին չեն տաքցներ: Ձգգացի՞ք՝ ինչպես պաղ էր ամբողջ լսարանը, կարծես նկուղի մեջ ըլլայինք:

– Դուք կհետևեի՞ք հայ գրականության,– հարց տվավ հանկարծ աղջիկը:

- Բավական. ինչքան որ ժամանակս և մյուս աշխատանքներս
թուլլ կուտան:

- Իսկ ուր^օ և այլ գրականություններու^օ:

- Ատոնք գիշերային ընթերցում են,- խնդաց տղան,- Հիմա,
օրինակ՝ Դանտեցիոն է ձեռս:

- Իսկ ես, երևակայեցե՛ք, քիչ մը արխայիկ ճաշակ ունիմ. Հին ու
կլասիկ գրվածները կսիրեմ գուցե անոր համար, որ ուսուցիչ եմ և
ընդհանրապես շատ չափավոր կկարդամ:

- Կնշանակե, որ ընթերցումը Ձեզի համար աշխատանք է և ինք-
նազարգացում:

- Այո՛, այդպե՛ս է,- խոստովանեցավ աղջիկը:

- Իսկ ինծի համար, ընդհանուր առումով, գրական ընթերցումը
զվարճություն է, ժամանց, միջոց մըն է միտք հանգստացնելու, ուրիշ
աշխարհներու և ուրիշներու հոգիներուն մեջ թափառելու:

Խուսքը անցավ ուրիշ նյութերու շուրջ:

Բավական քալած էին, երբ տան մը վերին հարկեն լավեցավ նվագ
ու աղմկոտ երաժշտություն:

- Երաժշտությա՞ն հետ ինչպե՞ս եք,- հարցուց Աշոտ:

- Կսիրեմ լուրջ տեսակները: Երեկ իրիկուն օփերա էի. «Կավա-
լերիա ռուստիկանա». շատ ազդվեցա:

- Այո՛, սուր ճիչ մըն է՝ մարդկային ծարավ ու տառապող հոգիին:
Նորա քիչ մը լուռ ու մտածկոտ մնաց, վերջը ըսավ ժպիտով.

- Ինչպե՞ս կտեսնեմ, Ձեզի համար ամեն ինչ հոգի է՝ նավթեն ու
դտարանեն սկսած՝ մինչև գրականություն ու լսարան. ընթերցումը
հոգիներու մեջ թափառում է, և երաժշտությունը՝ հոգիի ծարավ ու ճիչ:

- Միթե սխալ է, այդպե՞ս չէ՞: Եվ մի՛ մոռնաք, որ իմ մասնա-
գիտությունս քիմիա է:

- Քիմիա՞ն ինչ կապ ունի հոգիի հետ:

- Բայց քիմիան ամեն նյութի ներքին էությունն է. ներքին կյանքը,
և հոգի անվանածնիս ալ ղղային նյութի ներքին էությունն է ու ներքին
կյանքը:

- Լավ չըմբռնեցի, բայց կփորձենք ուրիշ անգամ մը: Ձեր կողմը
դացող հանրակառքը կտեսնեմ, որ մեկնելու կալատրաստվի:

Ու կանգ առավ, հասած էին Սև քաղաքի հանրակառքի գլխավոր կայանին:

– Ինչպե՞ս,– բացականչեց Նուրյան,– Ձեզի թողնեմ մինակ այս հրապարակին մեջտեղը կես գիշերի՞ն:

– Ա՛, ես այդպես վախկոտ չեմ, և վերջապես բնակարանս հեռու չէ՝ դեմի փողոցին ծայրը:

– Կարելի է,– պատասխանեց Աշոտ հանգիստ,– բայց և այնպես Ձեզի ես փողոցին մեջտեղը առանձին ձգողը չեմ. այրմարդու զգացում մըն է ասիկա. կսիրենք պաշտպանի դերը խաղալ մեր սիրած կանանց կողքին:

– Աղե՛կ,– ժպտեցավ Նորա,– Ձեր՝ այրմարդու զգացումը բավարարելու համար՝ երթանք:

Քիչ մը վերջ կանգ առավ նորեն ու մատով ցույց տվավ դիմացի շենքը.

– Ահա՛ մեր տունը, ահա՛ այն վերինն ալ իմ սենյակս: Շատ շնորհակալ եմ: Պիտի ներեք, որ ներս հրավիրելու չեմ համարձակիր. տանտիրոջս ընտանիքը, անշուշտ, պառկած է արդեն, և ժամանակն ալ ուշ է:

– Եթե ուշ ալ չըլլար, ես Ձեր տունը չէի գար,– ժպտեցավ Նուրյան կեսկատակ:

– Ինչու՞,– հարցուց Նորա զարմանքով:

– Աշխարհքի օրենքով՝ նոր եկողն է, որ պիտի տա առաջին այցելությունը:

– Բայց այնպես դժվար է Ձեզի տունը գտնելը և մանավանդ ապաստ գտնելը: Նախորդ շաբթու ես երկու անգամ այնպե՛ս կարճ այցելությամբ եկած եմ մորաքուրիս. երկու անգամին ալ Ձեզի տեսնելու բախտը չունեցա, անգամ մը ըսին՝ քաղաք եք իջած, մյուս անգամ ըսին՝ զբաղված եք:

– Շատ կցավիմ: Եվ որպեսզի ուրիշ անգամ այդ տեսակ բան չպատահի, եկե՛ք ժամադիր ըլլանք, որ ես անպատճառ տունը գտնվիմ՝ և ազատ:

Նորա անմիջապես իր ժամը տվավ.

– Հինգշաբթի օրը, ժամը յոթին: Հարմար է:

– Գլխու՛ս վրա:

Աղջիկը մոտեցավ դռան, բանալին անցուց առանց աղմուկի և բացավ դուռը մեծ զգուշությամբ:

Իրարու ձեռք սեղմեցին, և Նուրյան հեռացավ:

Նորա նույն զգուշությամբ գոցեց կամաց մը տան դուռը, դրավ նիզը, բայց, փոխանակ առաջ շարժվելու, անշարժ մնաց մութին մեջ՝ ձեռքը սողնակին:

Ինքն ալ լավ չհասկցավ՝ զու՞լիս կղառնար, հոգնություն՞ն զգաց, թե՞ ինչ պատահեցավ:

Կգիտակցեիր միայն ներքին թրթռուն ջերմություն մը, և կարծես ոտքերը կտրված ըլլային գետնէն:

Դ

Չորս «սրիկաները» նստած էին երես երեսի, կանաչ սեղանին ամեն մեկ կողմը՝ մեկը:

Մեկը կբաժնէր խաղի թղթերը շատ վարժ ձեռքով մը, մյուսները իրենց բաժինը կփողվէին ու կդասավորէին:

Սեղանին երկու ծայրերը մեյ- մեկ մոմ կվառեր՝ կարծես արարողության ավելի հանդիսավորություն տալու համար, թեև սենյակի առաստաղեն կախված էլեկտրական երեք գունդերը բավարար լույս մը կլծափէին արդեն ամեն կողմ:

Լուռ էին չորսն ալ. կարծես սենյակը մարդ չկար: Դուրսեն ալ ձայն- ձուն չէր լսվեր, ուր թանձր մութ մը հաջորդէր էր խիստ ամպոտ իրիկվան:

Չորս սրիկաները չորսն ալ երբեմն ուսուցիչ էին եղած՝ ըստ պարոն Մնացականի վկայության, և ասոր համար ալ պարոն Մնացականը իր տան մեջ շաբաթը զրեթե երկու անգամ իրիկունները կազմվող այդ քառյակը կանվանէր «դասալիք ուսուցիչներու ակումբ»:

Բայց արդար ըլլալու համար պետք է ըսել, որ ակումբի չորս անդամներուն դասալիքության չափն ու աստիճանը շատ տարբեր էր իրարմէ:

Ամենէն լուրջը, իբրև ուսուցիչ և իբրև դասալիք, ինքն էր՝ պարոն

Մնացականը, և ամենին ալ վերջին դասալիքը: Մյուս երեքի մանկավարժական գործունեութիւնը տոնվազն 15-20 տարի առաջվան պատմութիւնն էր, եթէ ոչ ավելի:

Օրինակ՝ Մնացականի դեմը նստած և Հիմա անոր խաղընկերը եղող փոքրիկ մարդը, որ արդեն շնորհքով ճերմկած էր և իր ոսկե ակնոցներուն հետ շատ կասկածով մյուս սրիկաներու թղթերուն կնայեր, այո՛, եղած էր ուսուցիչ գալառական անկուն մը, բայց ստիկա այնքան հին պատմութիւնն էր, որ Հիմա, երբ հիշել կփորձեր, իրեն այնպես կթվէր, թէ այն սե մաղերով, սե փողկապով և արագ շարժումներով երիտասարդը բոլորովին ուրիշ Հակոբ Մաթիկյան մըն էր, քան այն Հակոբ Մաթիկյանը, որ Հիմա իր հայելին իրեն ցույց կուտար:

Հայելիի Հիմակվան ցույց տված Հակոբ Մաթիկյանը հաշվապահ էր Դոնյան բանքայի Բաքվի մասնաճյուղին մեջ՝ մշտապես, այսինքն՝ ինչքան որ իր բոլոր բարեկամները հիշել կընային:

Եվ այդ բոլոր բարեկամները գիտեին նաև, որ արտասովոր մսեղ կլին մը ունի՝ ռուսի և գերմանացիի խառնուրդ, և որ երեսնա չունի: Եվ որ շատ խելացի կերպով կինն ու ինքը կանոնադրապես կապեր ու զատեր էին իրենց կյանքին ընթացքը: Քունն ու ճաշը միասին էր և շատ սիրալիր. մնացած ժամանակը ամեն մեկը իրեն համար՝ ըստ իր ճաշակին:

Եվ այդ մնացած ժամանակը պարոն Մաթիկյան բաժնած էր երկու հավասար մասերու: Առտունները բանքան՝ իր հաշվապահական մատչաններուն և բարձր սեղանին հետը կորսված, իսկ իրիկունները՝ ցածր, կանաչ սեղանի մը եզերքը՝ թղթախաղի:

Ընդհանրապես դրամով կխաղային, բայց ճշմարտութիւնը կպահանջէ ընդդէմը, որ պարոն Մաթիկյան դրամի համար չէր, որ կխաղար, այլ պարզապէս կոչուով: Ինչպէս որ իր կոչումովը հաշվապահ էր, այնպէս ալ թուղթ խաղացող էր: Եվ շատ սակավապէս, շատ համեստ և շատ բարի մարդ մը:

Նույնը ըսել կարելի չէր, սակայն, Մաթիկյանի աջ կողմը նստած սրիկայի մասին, որուն ամենքը կարճ ու կտրուկ Առաքել անունը կուտային: Ասոր վարժապետութիւնը ավելի առասպելական բնույթ ունէր, քան պատմական: Մնացականը կպնդէր, որ ան ալ վարժապետ եղած է, բայց կուրանա: Մինչդեռ ինքը՝ Առաքելը, կխոստովանէր, թէ

կյանքի մեջ ունեցած է բավական մեծ հիմարուլթյուններ ու սխալանք, մարդ ենք ամենքս ալ, բայց վարժսպետ չէ եղած բնավ:

Միայն թե Առաքելի խոսքին հավտալը դժվար էր. վստահուլթյունը վերցված էր անդամ մը անոր վրայեն դասալիքներու այս ակումբին մեջ: Ո՛չ միայն անոր համար, որ խաղի ատեն ամենուն ալ աչքը Առաքելի ձեռքերուն ու թղթերուն վրա պիտի ըլլար, եթե խաղի մեջ խաղի մը գալ չէին ուզեր, այլ ընդհանրապէս դուրսն ալ, կյանքի մեջն ալ ամեն գործի ատեն պետք է միշտ զգուշուլթյամբ մոտենայիր Առաքելին, եթե ծուղակը իյնալ չէիր ուզեր:

Գեշ մարդ էր, լեզուն բերնին մեջ կդառնար: Եվ բոլոր մուլթ գործերու մեջ և դժվար վայրկյաններուն անգնահատելի ծառայուլթյուններ կմատուցաներ իր բարեկամներուն:

Իր շատ պարզ ու բնական փիլիսոփայուլթյունը կարելի էր ամփոփել հետևյալ մենախոսուլթյան մեջ. «Ով որ խելքը գլխուն մարդ է, իր հաշիվը պիտի գիտնա և աշխարհքի բաները քիչ մը խորեն հասկնա և ամեն ըսված խոսք հալած յուզի տեղ չընդունի: Առաքելը հանցանք ունի՞, եթե մարդիկ կան, որոնք հավի խելքով է՛ն աշխարհք եկած»:

Պարոն Մնացականյանը, որ աշխարհք եկած էր հավի խելքով, բազմատեսակ նուրբ գործերու հաջող կարգադրուլթյան համար հարմար էր դատած, որ Առաքելը միշտ կապված մնա իրենց «վանքին», և ասոր ամենեն խելացի ձևը համարեր էր անդամ արձանագրել այդ «անպիտան-պիտանի» մարդը դասալիք վարժապետներու ակումբին:

Առաքելի դեմը նստող և անոր ընկեր եղող երկարահասակ պարոնը երկար ալ դեմք մը ուներ և դեռ սև մազեր, միայն թե գլխուն գագաթի հատվածը կյոր ճաղատով մը մերկացած էր, թեև խիստ ճարպիկ «ներքին փոխառուլթյամբ մը», ինչպէս Մնացականը կըսեր, կողմնակի մազերու դեպի վեր սանրվածքով համեստորեն ծածկած էր գրեթե այդ անպատեհ ճաղատը:

Պարոն Ասատուրյան էր անունը: Եվ զանազան միջնորդի գործերով կզբաղեր, երբ թղթախաղով կամ կանանցով զբաղված էր:

Ուներ իր սեփական կինը, նույնիսկ երկուքը, մեկը՝ պաշտոնական, մյուսը՝ անպաշտոն, ինչպէս կպնդէր ամեն բանի մասին ճիշտ տեղեկուլթյուններ ունեցող պարոն Մնացականը:

Պարոն Ասատուրյանը ո՛չ միայն ուսուցիչ, այլ նույնիսկ տեսուչ էր եղած երբեմն, բայց «Հայ Հասարակության ապերախտութիւնն զզված», ինչպես ինքը կ'ընկեր, կանուխն քաշվեր էր և նվիրեր էր իր անձը ավելի հաստատ և ավելի երախտագիտ գործերու:

Թուղթերը արագ կ'հոսին չորս սրիկաներու ձեռքերուն ու մասներուն մեջն, և Հակոբ Մաթիկյանի գործերը հաջող չէին երթար:

– Հաշվապահութունդ ցույց տուր, նայինք,– կ'ըսեր մեջեմեջ, չարախինդ շեշտով մը, Առաքելը:

– Կյանքին պեսք է առնես, ինչ որ կ'յանքը կ'ուտա, բռնի ոչինչ չըլլար,– կ'իլլիստփայեր Հաշվապահը Համակերպած փիլիսոփայությամբ մը, որ արդյունք էր թիվերու անընկճելի և անողոք գումարումներուն:

– Մի՛ վախճար, Մաթի՛կ, տեղը կ'հանենք,– սիրտ կ'ուտար Մնացական միշտ հուսալից ու լավատես:

– Տո՛, կ'յանքին որ սպասես, քեզի ոչինչ չի տար: Սեղմես պիտի կ'յանքը, ճղմես պիտի, որ ուզածդ մեջն դուրս քաշես,– պատասխանեց Առաքելը՝ սեղմած բռունցքը սեղանին քսելով:

– Ատոր համար է, որ թուղթերս շարունակ կ'սեղմես ու կ'ճմլթես, երևի,– նկատեց Մնացական՝ խաղի ճմլված թուղթերն մեկը շտկելով:

– Մանավանդ ծայրերը,– ավելցուց Մաթիկ:

– Հա՛, Հա՛, բամբասանք չուզեր ընկերոջս հասցին,– պաշտպան կեցավ երկարահասակ պարոնը:

– Ահա՛ բամբասանքն սաստիկ վախցող մը,– խնդաց Մնացական ամբողջ կրծքովը:

Բոլի սենյակն միասին ներս մտան տիկին Սիրվարդ և օրրորդ Աղնավորյան և ընդհատեցին սրիկաներուն այս սիրալիր քաջքուկը:

– Մնացկա՛ն, մենք վեր կ'երթանք,– ըսավ տիկին Սիրվարդ,– ժամը ութը չեղած՝ դո՛ւք ալ վեր եկեք. թէյը այսօր վերջը պիտի խմենք: Եսլթերն ալ միասին կ'երեք. պզտիկներուն թեյը ես կ'արգադրեր եմ:

Հրամայեց և քրոջը աղջկան հետ «դասալիքներու ակումբեն» բարձրացավ սանդուղներով, և տվին վերի հարկի դռան զանգը:

Մարիամն էր բացողը:

Խնդալով ընդունեց և առաջնորդեց դահլիճ, ուր քիչ մը ետքը արագ քայլերով եկավ Աշոտ:

Հասնեց իսկույն ժամացույցը, նայեցավ և ըսավ.

- Ժամը ճիշտ յոթը. այդպես ալ գիտեի:

- Էրիկ մարդիկը թուղթի են, քիչ մը ետքը կուգան,- բացատրեց տիկին Սիրվարդ:

- Կրնան և ուշանալ, ինչքան որ կուգեն, սիրով երեքն ալ կնվիրեմ Մնացականին: Ինծի հետաքրքրողը դուք եք: Ա՛յ, եթե Եսթերն ալ միասին բերած ըլլայիք, կըլլար կատարյալ:

- Եսթերն ալ Զեզի շատ կսիրե, այնպես քնքուշ հոգածություն մը ունի Զեզի համար, պարո՞ն Աշոտ:

- Իրա՞վ,- խնդաց Նուրյան:- Ինչու՞ միասին չբերիք:

- Պզտիկներու հետն է զբաղված, վաղվան ալ դասեր ունի, վերջը հորը հետ կուգա:

Նուրյան ելավ, դարձուց էլեկտրականության կոճակը, վառեց առաստաղի ու պատերու բոլոր լամպերը, և դահլիճը ուրախ ու հանդիսավոր տեսք ստացավ:

- Արփիկիս դաշնակը որբ մնաց,- բացականչեց Սիրվարդ՝ դահլիճի մեկ մեծ մասը բռնող, խոշոր ու գեղեցիկ դաշնամուրին մոտենալով և, շոյելու նման, ձեռքը դնելով վրան:

- Տիկինը կնվաճե՞,- եզրակացուց Նորա:

- Եվ ան ալ ինչպե՛ս,- վրա բերավ Սիրվարդ գորովանքով:

Նստեցան ու սկսան խոսակցել, բայց խոսակցությունը չէր կապվեր, ինչպես հարկն է. ճնշված բան մը կար:

- Կհուսամ՝ չխանգարեցինք Զեզի,- ըսավ Նորա հանկարծ:

- Խանգարե՞լ: Զէ՞ որ կսպասեի: Աշխատանքի վրա չէի, թեև աշխատանոցն էի:

- Քիմիակա՞ն աշխատանոց:

- Բնականաբար:

- Հո՞ս, Ձեր բնակարանի՞ն մեջ:

- Այո՛: Վարն ալ ունինք գործարանին կից քիմիական

աշխատանոց մը, ուր սակայն ես անձամբ չեմ աշխատիր, միատեսակ ու միակերպ փորձեր են ու չափեր. ուրիշներ կընեն, երբեմն կստուգեմ: Ես իսկապէս կաշխատիմ վերը, իմ հատուկ աշխատանոցիս մեջ: Սենյակներեն մեկը, որ խոհանոցին կից էր, այս բնակարանը դարձրին ուս պէս վերածել տոյլ քիմիական աշխատանոցի:

– Կարելի՞ է արդյոք տեսնել,– ժպտեցաւ Նորա:

– Ինչու՞ չէ, թեւ հետաքրքիր ու մասնավոր բան մը չկա տեսնելու, երբ որ կամենաք, Ձեզի իսկույն կառաջնորդեի, եթե տիկին Սիրվարդը մինակ թողնելի չվախնայի:

– Ես ալ կուգամ,– ըսաւ տիկինը՝ ուղղակի ոտքի ելլելով:

– Այն ատեն ա՛յս կողմեն, եթե կհաճիք:

Եւ երկու կանանց առջեւ ինկած՝ ելաւ դահլիճէն: Անցան նեղ ու երկար միջանցքը, որ դեպի խոհանոց և սպասարկութեան սենյակները կտանէր: Բացաւ գլուխը խոհանոցի մուտքին ձախ կողմի դուռը և դարձուց էլեկտրական կոճակը:

– Ահա՛ Ձեզի մեր նոր աստծուն պարգուկ մեհյանը,– ըսաւ ժպտուն՝ ճամփա տալով տիկիններուն, որ ներս մտնեն:

Ճերմակ քարե հատակով, լայն ու մաքուր սենյակ մըն էր: Պատերուն տակ ճերմակ պահարաններ՝ դեղերով ու շիշերով: Մեջտեղը երկու ճերմակ սեղան, մեկը՝ ավելի փոքր ու գրելու պարագաներով, մյուսը՝ ավելի մեծ, վրան զանազան ձևի ու մեծութեան շիշեր՝ ապակի խողովակներով իրարու միացած, և ուրիշ ամաններ. կերևար, որ աշխատող ձեռքերը նոր էին հեռացեր. ամեն ինչ բաց էր ու ցրիւ: Իսկ անկյունը խոշոր, փորեղ շիշ մը կար՝ զգուշութեամբ տեղավորած ծակ տախտակի մը վրա:

– Աս ալ իմ քիմիական զգեստավորութիւնս,– ըսաւ Աչոտ՝ քիչ մը բարձրացնելով պատեն կախված աշխատանքի ճերմակ շապիկը:– Այս սլափին մեջինը, ապակի դասն ետևը, ծխնելուզն է, այսինքն՝ զոհարանս, ուր կկատարվին բոլոր փորձերը, որոնք հոտ կամ գտրոշիներ կարձակեն: Իսկ մնացած այս ծուռ ու շիտակ ապակիներն ու ամաններն ալ անհրաժեշտ ծխական իրերն են, որոնցմով կկատարվի «սրբազան արարողութիւնը»: Կտեսնեք, որ երեւի բան մը չկա:

Վերջացուց Աշոտ իր ծանոթացումը և, թևերը կրծքին վրա խա-
չածևած, կեցավ պատրաստակամ երկու կիներուն դիմացը:

- Շատ կաշխատիք, պարո՞ն Աշոտ, շատ է պատված Ձեր միտքը,-
նկատեց Սիրվարդ՝ մեղքցողի շեշտով մը:

- Ես այդ կարծիքն չեմ, ընդհակառակն, պաշտոնիս բերումով
չափազանց շատ պարապ ժամանակ կկորչի. ու՞ր էր թե ամբողջովին
նվիրվիլ կարողանայի իմ փորձերու:

- Հիմա, օրինակ, ի՞նչ փորձ է, որ կընեք հոս,- Հարցուց Նորա՝
սեղանին վրայի ամաններուն մեջը դիտելով:

- Հիմա՞: Ինչպե՞ս ըսեմ: Երկու տեսակի աշխատանք կա ձեռքս:
Մեկ-երկու փորձերը, որ կընեմ, որոնումներ են՝ գործնական տեսակի:

- Գործնական տեսակը որն է,- խնդաց աղջիկը:

- Հրապարակի վրա կան բազմատեսակ քիմիական նյութեր, որոնք
զանազան արհեստներու մեջ շատ կգործածվին, և որոնց մեկ մասը
դուրսերեն կրբերեն, երբեմն՝ շատ հեռուներեն, մյուսները կպատրաստվին
տեղին վրա, և հայտնի է իրենց շուկայի գինը: Արդ, եթե կարողանաս
այդ քիմիական նյութերը պատրաստել նոր եղանակով մը, որ ավելի աժան
նստի, կստանաս շահի նոր աղբյուր մը: Եթե շահ՞ մեծ է, կամ շատ
գործածական նյութ մըն է պատրաստածդ, կընաս հիմեղ գործարան
մը:

- Հա՛, ի՞նչ լավ կըլլա, պարո՞ն Աշոտ, ունենայինք սեփական
գործարան մը, իսկական մեր գործարանը,- շեշտեց տիկին Սիրվարդ
շատ սրտանց:

- Գործնականը հասկցա, ի՞նչ են հապա Ձեր մյուս տեսակի
փորձերը,- չարունակեց Նորա իր համառ հարցապնդումը:

- Գիտական որոնումներ: Զանազան փորձեր՝ գիտական
ճշմարտություն մը, որոշ տեսություն մը, ենթադրություն մը
ապացուցանելու համար: Գրելու վրա եմ աշխատություն մը, որ
կհարկադրե ինձի այս կարգի փորձերու:

- Շուտով կավարտի Ձեր աշխատությունը:

- Ա՛, ո՛չ, երկարաշունչ գործ է, տարիներո՞ւ:

Նորա նորեն ուշադրությամբ սկսավ դիտել շուրջի իրերն ու

անկյուղները և նշմարեց իրենց մտած դռան դեմը ուրիշ՝ ավելի փոքր դուռ մը:

– Այս դուռը ինչ է, – Հարցուց Հետաքրքիր:

– Այդ դուռը գիտության չի պատկանիր, – խնդաց Աշոտ:

– Ա՛խ, ներեցե՛ք, – ըսավ աղջիկը՝ քիչ մը ետ քաշվելով:

– Ո՛չ, խրթին ոչինչ չկա, կրնա՛ք բանալ, կամ, եթե կուզեք, փերադառնանք այդ դռնով. տեսած կըլլաք գրեթե մեր ամբողջ բնակարանը:

– Եվ շատ ալ աղեկ կըլլա, – Հաստատեց տիկին Սիրվարդ և ինքը սուսը անցավ, բացավ խորհրդավոր փոքր դուռը, մտավ ու լուսավորեց:

Լոգարան-լվացարան մըն էր՝ նորեն ճեփ-ճեփմակ քարե պատերով ու Հատակով: Բո՛ւն լոգարանը միայն, որ գետնեն մետրի մը չափ ավելի խոր, փոքր ավազան մըն էր, շինված էր կանաչ մոզաիկ քարերով: Դեմը լվացարան մը կար՝ լայն ու մեծ Հայելիով, քովն ալ կախարաններ՝ վրան գտնադրան մեծության ցամքիչներ ու սրբիչներ:

– Ա՛յ, ձեր ցնցուղը ինչ աղվոր է՝ լայն բերնով ու Հարմար: Մերինը այնպես նեղ է ու անշնորհք, – գանգատեցավ տիկին Սիրվարդ:

– Ըսեք Մնացականին՝ թող փոխել տա:

– Ա՛յ, անոր որ մնա գործը, – բացականչեց տիկին Սիրվարդ, անցավ հաջորդ սենյակը ու դարձուց հոն ալ լույսին կոճակը:

Մնոյմ ու կարմրավուն լույս մըն էր առաստաղեն. մտած էին ննջարանը:

Աջ կողմը զույգ անկողինները. մեկը՝ ծածկված, և ծածկույթին վրա՝ Հադուստի կտորներ, մյուսը պարզ էր, որ գործածության մեջ էր, քովն ալ փոքրիկ սեղան մը՝ վրան էլեկտրական փոքրիկ լամպով: Զախ կողմը՝ զարդասեղան մը՝ Հայելիներով, կից՝ ցածիկ բազմոց մը, և անկյունը՝ լայն ու բարձր պահարան մը՝ Հայելի դռներով:

– Կարծես տիկին Արփիկը կենդանացավ աչքիս առջև, – բացականչեց նորեն տիկին Սիրվարդ հուզվածով:

Անցան հաջորդ սենյակը, ուր երկու փոքրիկ անկողինները, սեղանին վրա ինկած խաղի տուպերն ու Հաշմանդամ տիկնիկ մը, ինչպես և պատերուն և լուսամուտի ապակիին փակցված թերթերն կտրված պատկերները կարծես անհամբեր կապասեին իրենց տերերու ներս գալուն:

Փոքրիկներու սենյակեն դիմացի դուռը հանեց սրահակ մը, և հոնկե ալ վերադարձան դահլիճ:

– Իսկ իմ վեպս վերջանալու վրա է. մեկ-երկու երես է մնացեր, պարոն Աշոտ,– ըսավ տիկին Սիրվարդ՝ պատին տակի ցածուկ դարակին վրայեն վերցնելով հաստ ռուսերեն ամսագրի մը նոր ստացված վերջին թիվը, որուն թերթերը դեռ չէին կտրված:

– Վերցուցե՛ք ամսագիրը, եթե կկամենաք, ես հիմա բանալու ալ ժամանակ չունիմ:

– Չէ՛, ա՛յս ամսագիրը չէ ուզածս, ես կուզեմ իմ կարդացած ամսագրիս շարունակութիւնը:

– «Եվրոպական տեղեկատու»:

– Այո՛, և անցա՛ծ տարվան թիվերը. Դիկկենսեն թարգմանութիւնները կան մեջը, հիանալի է:

– Վերցուցե՛ք. գրադարանս Ձեր տրամադրութեան տակ:

– Կրնա՞մ հիմա:

– Խնդրե՛մ, անմիջապէս:

Եվ գնաց ինքը դահլիճին խորքը, իր առանձնասենյակին դուռը ետ դրավ, մտավ և վառեց գրասեղանին վրայի էլեկտրականութիւնը:

Դռան դեմի ամբողջ պատը գրադարանն էր՝ մարդու կրկնակի բարձրութեան ապակի դռներով: Գրադարանի առջևն ալ դրված էր աշխատութեան սեղանը, որ հիմա ողողված էր առատ լույսով՝ սենյակին մյուս մասերը հաճելի կեսմութի մը մեջ պահելով:

– Տիկին Սիրվարդ, գրադարանի աջ թևին մի՛ մոտենաք բնավ. բոլորը անհամ գրքեր են՝ մասնագիտական: Միջին բաժինը Հայաստան է: Իսկ ձախ թևը ռուսերեն գրքերն են: Ամսագրերը պիտի փնտրեք վարի աչքերուն մեջ:

Եվ բացավ ռուսական բաժնի վարի մասին ապակիները: Սիրվարդ ծռեցավ վար և սկսավ փնտրել:

Նորա, որ անոնց ետեւն եկած էր ներս, կեցավ նախ վայրկյան մը դռան մեջ ու կղիտեր շուրջը, դեմն ու գրասեղանը, ետքը դանդաղ քայլերով մոտեցավ գրասեղանին, անցավ ետեւը և կեցավ աշխատութեան աթոռին քովը:

Եվ առաջին տեսածը եղավ սեղանի երկու անկյուններուն վրա

շեղակի դրված երկու լուսանկար՝ իրենց պարզ շրջանակներուն մեջ, քիչ մը թեք դիրքով:

– Տիկի՜նը,– Հարցուց Նորա իրեն մոտեցող տանտերին՝ մատնանիչ ընելով ձախ կողմի լուսանկարը:

– Այո՛:

Նորա անշարժ դիտեց լուսանկարը հեռիեն, հտքը կամաց մը նստեցալ աթոռին, երկարեց թևը, վերցուց լուսանկարը և նորեն երկար կդիտեր մոտիկեն:

Եվ զգուշությամբ դրավ նորեն տեղը:

– Շատ համակրելի դիմադծեր ունի Ձեր տիկինը: Ասոնք ալ, անշուշտ, Ձեր դավանեն՝ը: Ի՜նչ լավն են:

Եվ բավական մը անոնց ալ նայելեն հտքը Հայացքը իջեցուց իր առջևը՝ սեղանին վրա ցրիւ դրված ձեռագիր թերթիկներուն:

– Երևի Ձեր աշխատությունը:

– Այո՛:

Աղջիկը մնաց վայրկյան մը լուռ և հանկարծ ելավ ոտքի ու լացականչեց.

– Ի՜նչ լեցուն կյանք ունիք Դուք, պարո՞ն Նուրյան:

– Լեցու՞ն. ինչու՞ կկարծեք: Այնքան լեցուն, որքան ամեն մեկ աշխատավորի կյանքը:

– Ավելորդ համեստություն,– ըսավ աղջիկը՝ իր երազկոտ նայվածքին մեջն:

– Ես իմ թիվերս դրա,– ըսավ Սիրվարդ՝ երկու հասոր ձեռքը, ծած տեղեն շտկելով:

Լավեցալ դառն դանգը:

* * *

Խառն խոսակցության մը աղմուկին մեջ հնչեց Մնացականի խնդացող ձայնը դահլիճի սեմին վրա.

– Եկե՛ք, եկե՛ք, մի՛ քաշվիք: Ի՜նչ ամոթխած ու քաշվող արարածներ են, է՛: Մեծավորիս ներկայացնելու պատիւ ունիւմ դասալիք վարժապետներու ամբողջ «ոհմալը»: Եվ պարտական եմ ավելցնելու, որ այս

«սրիկաները», ինչպես վայել է վարժապետներու, սարսափելի անոթի են ու ծարավ:

- Որ այդպես է՝ շիտա՛կ դիմացի սենյակը,- հրամայեց տանտերը: Դիմացի սենյակը սեղանատունն էր՝ բոլորովին պատրաստ ու լուսավորված, Մարիամն ալ՝ ժպտուն ու հաղթական մեկ կողմը կեցած: Պաշտոնապես թեյի սեղան էր անունը, իրականին մեջ ամեն տեսակի խմիչքներ կային և ամեն տեսակի ալ ուտելիք. միայն բոլորն ալ պաղ՝ ձկնեղեն, պանիրեղեն, մսեղեն, աղցաններ ու պտուղ:

Խնդալով ու աղմուկով և միտումնավոր հիացումի բացականչություններով Մնացականի սրիկաները մտան սեղանատուն և տեղավորվեցան սեղանին վերին գլուխը:

Եկավ և Նորան՝ Եսթերի հետ, իրարու փաթթված, և նստեցան սեղանին մյուս անկյունը՝ տիկին Սիրվարդի քով:

Եկավ վերջապես և Աշոտ:

- Եկե՛ք, նայինք. Զեզի կսպասենք՝ արարողությունը սկսելու համար,- բացականչեց Հակոբ Մաթիկյան, որ տանտիրոջ ու տանու պայմաններուն ավելի ծանոթ կերևար:

- Պարո՞ն Նուրյան, եկե՛ք սեղանին գլուխը, այդպես կվայել, իբրև կառավարիչ և իբրև տանտեր,- ըսավ Առաքել՝ իր քովի տեղը մատնանիշ ընելով:

- Զէ՛, ես կնախընտրեմ իմ սեղանիս կանացի անկյունը,- պատասխանեց Աշոտ ու գնաց-նստեցավ տիկին Սիրվարդին քովը:

- Հասկցա՞նք, պարոն կառավարիչը կնախընտրե եղբր կանացի անկյունը: Սպասեցե՛ք, սպասեցե՛ք, պարոն կառավարիչ, ես այդ բոլորը աղվոր նամակ մը շինեմ և ղրկեմ տիկին Նուրյանին, որ սն ալ իմանա Ձեր նախընտրությունը,- ըսավ կատակ սպառնալիքով մը պարոն Ասատուրյանը:

- Հանգի՛ստ եղեք,- պոռաց հանկարծ տիկին Սիրվարդ հեզնությամբ:- Դուք Ձեր նամակներովը ո՛չ կգարմացնեք, ո՛չ ալ կվախցնեք տիկին Նուրյանը. անիկա շատ լավ կճանչնա մարդիկը. և՛ ի՛ր մարդը, և՛ այդ նամակները գրող մարդիկը:

- Կերա՞ր,- խնդաց, հաղթական, Մնացականը իր դեմը նստած Ասատուրյանի երեսին:

- Եղբայր, դուն այս կնոջ լեզվին հետ ինչպե՞ս պլուխ կհանես,- հարցուց Ասատուրյան համեստացած ձայնով մը:

- Կխնդրեմ, որ դուն իմ ներքին վարչական գործերուս մեջ քիթդ չկոխես: Ավելի լավ է՝ կոխես ձուկիդ փուշերուն մեջը:

Մնացականի հրամանով լեցուցին բաժակները, և սկսավ արարողությունը, որ տեղեց բավական երկար:

Ուտեին, խմեին, պտուղին ու թեյին ետքն ալ դեռ նստած խառնափնթոր դարձած սեղանին շուրջը՝ կծխեին՝ խոսելով:

Նորա կամաց մը ոտքի ելավ Սիրվարդի հետ. երթալ կուզեր. հաջորդ օրը դպրոց ուներ և գիշերը՝ աշխատանք:

Գլխով ընդհանուր բարև մը տվավ, և կանայք տանտիրոջ հետ ելան սրահը:

- Մամա՛, ես հետը կերթամ մինչև հանրակառք,- ըսավ Եսթեր:

- Ո՛չ,- արգելեց մայրը,- չեմ ուզեր առանձին վերադառնալդ:

- Ես հիմա իսկույն կկարգադրեմ,- ըսավ Աշոտ, մտավ դահլիճ և վերցուց սեղանին վրայեն հեռախոսը:

Դեռ հագլիվ էին հագվեր ու պատրաստվեր, որ բնակարանի կիսաբաց դռնեն ներս մտավ, շտապելով, Գևորգը՝ հնոցարանի վարիչը՝ իր թարմ ու աշխույժ շարժումովն ու իր գեղեցիկ երիտասարդությունը:

- Այս օրիորդները կտանիս մինչև հանրակառք,- պատվիրեց Աշոտ,- այս մեկը կդնես հանրակառքը, որ երթա, իսկ այս մյուսը կառնես ու հոտ կբերես, բայց նայի, որ չսխալիս, հա՛. մեկուն տեղ մյուս օրիորդը չդրկես:

- Ո՛չ, պարո՞ն կառավարիչ, չեմ սխալվիր, այս սեաչվի գեղեցիկ օրիորդը կդնեմ հանրակառքը, իսկ մեր կապուտաչվի սիրուն Եսթերը կբերեմ տուն,- պատասխանեց Գևորգ համարձակ խոսվածքով մը:

- Տեսա՞ք դուք սիր տված պատասխանը,- բացականչեց Նուրյան ուրախ ու գոհ:- Ճաշակին ալ տեղը:

Եվ խնդալով՝ աղջիկները Գևորգի հետ իջան սանդուղներեն վար:

* * *

Երբ հանրակառքին քովը, ծիծաղով ու կատակով, Նորա համբուրվեցավ Եսթերի հետ և աղվոր ժպիտով մը շնորհակալություն

Հայտնեց Գևորգին, սեղմեց անոր ձեռքը և բարձրացավ, նստեցավ, ու կառքը շարժվեցավ, իսկույն ինկավ անոր դեմքեն, թեղը փրթած դիմակի մը պես, ուրախությունն ու կատակի արտահայտութիւնը, որ աղջիկը սեղան նստելէն ի վեր ջանացեր էր իր երեսին վրա պահելու:

Կատակն ու խնդուքը նախ լուրջ դեմքի մը տեղի տվին, որ անմիջապէս դարձավ որոշակի տխուր: Այո՛, կզգար՝ իր հոգիին մեջ խռովք ուներ և շատ ճնշող ծանր բան մը:

Առանձին մնալուն պես ուզեց որոշ կերպով հասկնալ՝ ի՞նչ էր այդ ճնշող զգացումը: Զարակամութիւնն էր ուրիշներու բախտավորութեան հանդեպ, նախա՞նձ էր՝ ուրիշներու հոգեկան հարստութեան, թե՞ բողոք կյանքին դեմ, կյանքի անհավասար բաշխումին:

Ի՞նչ ձեռներեց և ի՞նչ բազմակողմանի շարժուն հոգի ուներ այդ մարդը, և այդ ամբողջ գործունյա ու հասուն հոգին կպատկաներ այն նուրբ ու ազնիւ կնոջ:

Այն զույգ մը Հրաշալի երեխաները կպատկանէին այն կնոջ: Եվ այդ ամբողջ տաք ու ճաշակով Հյուսիս թուրք կպատկաներ այն կնոջ: Ինքը անցեր էր այդ իրիկունը ուրիշի մը բուլնին ու թագաւորութեան մեջէն, ուրիշ մը, որ այդ ամենուն վրա ուներ նաև գեղեցիկ արվեստ մը՝ իր մատներուն ծայրը և ծնողներ՝ մայրաքաղաքին մեջ, ուր կրնար երթալ և ազատ նվիրվիլ իր հակումներուն, իր կատարելագործման: Աստված՝ իմ, ինչքա՞ն Հարուստ էր այդ նուրբ ու ազնիւ ու սիրուն կինը:

Եվ Նորա սկսավ համեմատել իր վիճակին հետ. ի՞նչ էր որ ինքը. միս-մինակ վարժուհի մը. մեկ-երկու տարի հոս, մեկ-երկու տարի ուրիշ քաղաք մը՝ շարունակ առանց իր սեփական անկյունի, շարունակ օտար ընտանիքի մը մեկ սենյակին մեջ կծկւած՝ իր մեկ-երկու պայտասկներուն հետ, որոնք իրենց տիրոջ պես հոգնած էին այդ թափառումներէն ու այդ մենտլթենէն: Իրեն միակ Հարազատ եղող հոգին մայրն էր, ուրկե սակայն ամբողջ տարին հեռու կապրեր, ան ալ միմիայն մըն էր իր աղջկանը պես:

Հանրակառքի ուժեղ ցնցում մը հանկարծ կարծես սթափեցուց և ուրիշ ուղղութիւն տվավ անոր մտքերուն: Նորա զարմացած նայեցավ շուրջը՝ դուրսը. դեռ կայան մը կար մինչև իր իջնելը:

«Ո՛հ,- մտածեց,- այս մտածումները առողջ չեն, տգեղ են. ազնիվ բան չէ ուրիշի բախտավորութեան համար նեղութիւնն զգալը, այդ տեսակի զգացումները ես չեմ ուզեր հոգիիս մեջ: Եվ վերջապես գողութեան պէս բան մըն է տիրոջ բացակայութեան ուրիշի մը հարստութիւնը շոշափելը: Եվ արդեն հոս է սխալը: Ի՞նչ գործ ունիմ ես ուրիշի մը բույնին մեջ»:

Երբ քիչ մը հոգք հանրակառքին իջավ և դեպի տունը կողոզվեր, արդեն կտրուկ ու հաստատ տված էր հոգիին մեջ իր որոշումը:

Այն ոտք չզննել Նուրյաններուն բնակարանը: Մորաքրոջն ալ երթալ ուշ-ուշ, ճաշերէն հոգքը, կարճ հանդիպումներով, որ առիթ չներկայանա այցելութիւններու և ընդունելութիւններու: Եվ լեցնե՛լ հոգին, լեցուն լլկալ աշխատանքով, դաստիարակութեամբ. լեցուն լլկալ այնպէս, ինչպէս որ կըներ պարոն Աշոտը, և անշուշտ ասոր համար ալ այնպէս ուժեղ հոգի ունէր ան, այնպէս հասուն էր ու կենսութեամբ: Այո՛, լեցնել հոգին:

Ե

Մինա Միխայիլովնան նոր էր ելեր հետճաշան հանգիստէն, պատվիրեր էր բաժակ մը թեյ և, հաստ գիրք մը ձեռքը, նստեր էր լուսամուտին բալկոնին կից բազկաթոռի մը մեջ՝ լայն ու տաք շալի մը մեջ փաթթված և արդեն մթնել սկսող օրվան վերջին լույսերը որսալով՝ կ'ընտար վերջացնել սկսած էջը:

Դուրսը հանկարծ դուռները բացվեցան-գոցվեցան, ծիծաղ ու սղմուկ լսվեցաւ, և ներս խոյացաւ օրհորդ Ազնավորյանը՝ սանդուղները արագ ելլելէն շնչատ:

- Խե՞ր է,- հարցուց տեսչուհին՝ ակնոցները դնելով, որ կարդալու ատեն կ'հաներ:

- Խե՞ր է, անշուշտ: Կեցե՛ք մեյ մը շունչ առնեմ:

Վերարկուին կոծակները քակեց, գլխարկը հանեց, նետեց քովը և լսավ:

- Շիտակ կուգամ դռքտոր Պատտոնովի մոտեն, իր մասնավոր դասընթացներուն ունկնդիր գրվեցա:

- Կարծեմ բժշկական գիտական դասեր են համալսարանի՝ իբրև նախապատրաստութիւն:

- Այո՛, Մի-Միխայլնա:

- Հիմա ալ բժի՛շկ դառնալու կպատրաստվինք:

- Ո՛հ: Կմտածեմ՝ պարզապես ուսումնա լրացնեմ և ավելի բարձր զարգացման համար հող պատրաստեմ: Հոգեբանությունն ու մանկավարժությունը ինչի՞ են նման առանց խորունկ բնագիտական հիմքի: Ըսի, պարզապես, Պլատոնովին, թե ի՞նչ խեղճ ու կրակ քանի մը խառնակ ծանոթություն է իմ բոլոր ունեցած բնագիտական ուսումնա, ինչպես բոլոր գիմնագիտներ ավարտողները: Խնդաց, հարցուփորձեց դիրքս ու վիճակս և վերջապես խորհուրդ տվավ, որ ամենեն առաջ հետևիմ միայն կենդանաբանության և բուսական բնախոսության: Կենդանաբանությունը դասախոսողը ինքն է և խոստացավ ամեն կերպով օգնել ինծի հիմա ալ, վերջն ալ:

- Այդպե՞ս, - ըսավ ակաաներուն մեջեն Մի-Միխայլնա անորոշ բացականչությամբ մը:

- Զգիտեք՝ ինչպե՛ս ուրախ եմ: Անմիջապես արձանագրվեցա, քարտս ունիմ արդեն. ուսանողի պես բան մըն եմ: Շաբաթական լսելու եմ վեց ժամ, բայց ըսավ, որ գոնե շաբաթական տասներկու ժամ պետք է հատկացնեմ տանու սիսթեմատիկ աշխատանքի:

Մինա Միխայիլովնա, փոխանակ բան մը ըսելու, ելավ ոտքի և դարձուց էլեկտրական կոճակը: Վերադարձավ, կեցավ աղջկան դիմացը և, իր շալի ծալքերուն մեջ միշտ փաթթված, նախ աղվոր մը դիտեց խոսակցին դեմքը և վերջը ըսավ՝ կարծես ինքն իրեն հետ խոսելով:

- Ահա՛, թե ինչ է եղեր պատճառը: Շաբաթ մը կա՝ կտեսնեմ, որ մեջդ բան մը կդառնա. ցրվա՞ծ ըսեմ, մտազբա՞ղ ըսեմ, կարծեցի, թե տունեն ձախորդ լուրեր ունիս: Բայց հարցնել չեմ սիրեր, սիրելի՛ս, երբ մարդիկ իրենք ուղղակի չեն գար ու չեն ըսեր: Ա՞ս էր ուրեմն:

- Կհուսամ, որ չեք հանդիմաներ ինծի արած քայլիս համար: Ապահո՛վ եղեք, որ իմ դպրոցական պարտավորություններես ոչինչ չէ փոխվելու:

- Ատրկա չէ՛ իմ մտահոգությունս. կճանչնամ քու պարտաճանաչ բնավորությունդ և ճիշտ ատոր համար ալ կվախնամ. ուսանող և վարժուհի միաժամանակ շատ դժվար է հասցնիլ, շունչդ կտրած վազես պիտի:

- Ճիշտ իմ ուզածս ալ ատիկա է. կուզեմ թաղվիլ աշխատանքի մեջ. կուզեմ լեցնեմ բոլոր ժամերս. կուզեմ հոգիս լեցվիլ. կուզեմ ես ալ բան մը դառնամ:

- Նո՛րա Պետրովնա, ի՞նչ է պատահեր Ձեզի,- ըսավ Հանկարծ տեսուհին ու նստավ քովի աթոռին:

- Ի՞նչ պիտի պատահի: Ոչի՞նչ: Դուք կրցեր եք համալսարանը ուսանիլ, ուրիշներ կերթան մայրաքաղաքները՝ կատարելագործվելու, ես ատոր հնարավորությունը չունիմ, բայց երիտասարդ եմ և կրնամ հո՛ս կատարելագործվիլ. ավարտել կուզեմ ինքնաշխատություն համալսարանը:

- Բայց մինչև հիմա այդ մասին ինձի ոչինչ չէիք ակնարկած:

- Ահա՛ եկեր եմ և կըսեմ, և Դուք առաջին անձն եք, որուն այդ մասին կխոսիմ:

- Շնորհակա՛լ եմ:

- Ձե՛, միայն շնորհակալությանը չըլլար,- խնդաց աղջիկը:- Ձեզմե փոքրիկ խնդիրք մը ունիմ: Դասընթացքիս վեց ժամերեն հինգը դարոցիս ժամերուն չի հանդիպիր, միայն մեկը, ուր փորձեր և ցուցադրություններ ալ պիտի ըլլան. երեքշաբթի օրերը մեր վերջին ժամին կքսվի: Հաշվեցի, որ, եթե կառքով ալ հասկե երթալու ըլլամ, ճիշտ ժամանակին չեմ հասնիր: Պիտի խնդրեմ Ձեզմե, որ երեքշաբթի օրերը վերջին դասս հինգ վայրկյան ավելի կանուխ սկսիմ և տասը վայրկյան ավելի կանուխ վերջացնեմ:

- Ա՛ս է Ձեր խնդիրքը:

- Այո՛, Մի-Միխայլնա, փոխարենը տվե՛ք ինձի ուրիշ հավելյալ աշխատանք մը: Դուք լավն եք. գիտեմ, որ կհարմարցնեք: Ահա՛ աս ալ Ձեզի՝ կաշառելու համար:

Եվ գրպանակեն գտնալովոր ծալած թղթի կտոր մը հանելով՝ դրավ Մինա Միխայլովնայի ծնկան վրա:

- Ի՞նչ բան է ասիկա,- հարցուց տեսուհին տեսակ մը խոժոռած:

- Կաշառք,- կրկնեց աղջիկը կախարդող ժպիտով մը:- Վաղը գիշեր ջութակահալ Բերկմանի բենեֆիսն է. կարգացի հայտարարությունը, բոլորը ընտիր կտորներ, գիտեմ, որ մանավանդ թավջութակը շատ կսիրեք. առի երկու տոմսակ, ինչ որ գտա. իրար ձեռքն կխլեին, կերթանք միասին:

- Ձէ՛, այս տեսակ բաներ որ ընելու ըլլաք, Նո՛րա Պետրովնա, ես կսկսիմ բարկանալ:

- Վնաս չունի, քիչ մըն ալ բարկացեք, բայց կերթանք միասին: Եվ իմ տասը վայրկյանը կկրճատվի, չէ՞, - խնդաց խիստ չարաճիճի նայվածքով մը:

- Երեքշաբթի օրերը Դուք ընդմիշտ ազատ եք Ձեր Հինգերորդ ժամին՝ այսօրվնե սկսած:

- Բայց պզտիկները ինչպե՞ս զրկենք ժամ մը: Ո՛չ:

- Պզտիկները չեն զրկվիր, Ձեզի չափ ես ալ կընամ զբաղեցնել այդ մեկ ժամը:

- Ո՛չ, Մի-Միխայլնա, Դուք արդեն շատ եք բեռնավորված: Ո՛չ, ընդունիլ չեմ կրնար:

- Այն ատեն ես ալ Ձեր տոմսակը ընդունիլ չեմ կրնար, - ըսավ տեսչուհին շատ լուրջ՝ տոմսակները աղջկան ծնկան վրա դնելով:

Վայրկյան մը երկուքն ալ նայեցան իրարու խստորեն, և սակարկությունը ավարտեցավ կնոջավարի. համբուրվեցան:

* * *

Ոչ շատ մեծ սրահը լեցուն էր բերնեբերան: Եվ զարմանալի կերպով իսկույն տաք հարաբերություն մը ստեղծվեցավ նվազողներուն և ունկնդիրներուն միջև: Ամենքն ալ կապրեին: Ամենքն ալ ոգևորված էին, և բախտավոր վայրկյանի մը պես անցավ մեկուկես ժամը:

Կոճակները զգուշությամբ կոճկող, օձիքները խնամքով փաթթող և գրեթե անխոս հասարակության հետ, երբ լայն սանդուղներեն վար կիջնեին տեսչուհին ու Նորան, տեսչուհին ըսավ երազկոտ.

- Հրաշալի՛ էր, հոգի՛ս, անչափ շնորհակալ եմ քեզի:

Քուկեն քայլող աղջիկը ոչինչ չպատասխանեց, խոսելու կվախնար, որ իր ներքին անհանպատությունը կմատնե: Անշուշտ, երաժշտությունը հուզեր ու թուլցուցեր էր իր վերջին օրերու ընդհանրապես շատ դյուրագրգիռ ջիղերը: Բայց այդ երաժշտության մեջնե թավջութակի այն խոր թրթիռներուն տակեն երաժշտական անձնական թեկ մը կհնչեր իր հոգիին մեջ:

«Հիմա՛ր ես դուն: Հիմար աղջիկ ես դուն: Խեղճ ու Հիմար աղջիկ մըն ես դուն»,– կկրկներ այդ հնչուն ձայնը իր հոգիին:

Բոլոր դադարներուն գեշ գսավող խռովքով մը իր աչքերը շրջան էին ըրեր պարտերին ու լոժերուն վրա: Անշուշտ արտաքին Հիմնալի անտարբեր երևույթով, բայց ներքին բուռն ու խենթ հույսով մը. կարելի է, որ նորեն գա ան, ինչպիսի եկեր էր իր առաջին կանչին, կարելի է, որ ան նորեն գար նույնիսկ իր հոգիի անխոս կանչին: Ջէր եկած:

Եվ Հիմա, որ դերև ելած հույսով դուրս կելլեր երաժշտության շենքեն, շատ տխուր ու անախորժ էր խոստովանելը իր արթուն գիտակցության առջև, թե անմիտ ու սղայական հույսերով օրորվող աղջիկ մըն էր ինքը:

Բայց ինչ որ հույսն ու որոնումը չտվին «խեղճ ու Հիմար աղջկան», տվալ կույր պատահականությունը, որ այս անգամ հագեր էր տիկին Մարգոյի կերպարանքը:

Նվագահանդեսի հաջորդ իրիկունն էր, երբ Նորա ավարտեց իր ընթացիկ աշխատանքները, ծալեց կենդանաբանության իր հաստափոր գիրքը, ժողկեց տետրակները, զգաց, որ հոգնած է:

Թարմանալ ուզեց և մտածեց տեղ մը երթա. ու՞ր: Ահա՛ հոս էր, որ երկու աչքերը լաթով մը ամուր կապած պատահականությունը եկալ ու ներկայացալ հոգնած, խեղճ ու անմիտ աղջկան տիկին Մարգոյի կերպարանքով:

«Երթա՛մ Աժտարխանյաններուն. շատոնց է՝ չեմ եղած»,– վճռեց հանկարծ, թուալ ոտքի, արագ փոխեց հագուստը, մազերուն արագ հարդարանք մը տվալ, անցուց վրան քոքեթ գդակը և դուրս նետվեցալ դեսի պատահականության կանչը:

* * *

Դուռը բացողը ինքը տիկին Մարգոն էր, որ ուրախության շալլ արտահայտություններով ընդունեց աղջկը ուղղակի իր թևերուն մեջ:

Հագվիլ անոր թևերեն ազատված՝ տեսալ, որ միջանցքի երկու կողմի կախարանները լեցուն էին այրական վերարկուներով ու գլխարկներով:

– Ընդունելություն ունիք, հանդես ունիք, ի՞նչ է,– բացականչեց

Նորա՝ տեսակ մը ետ քաշվելով, կարծես, դուրս ելլելու համար եկած ճամփովը և շատ դժգոհ այդ անպատեհ անակնկալին: Բնավ պետք չէր զգար բազմության:

- Քեզի չեն ուտեր, այ՛ն աղջի՛կ, մի՛ վախնար, ու՞ր կփախչիս: Եվ անոնք մեզի հետ գործ չունին: Խորհրդակցություն մըն է ամուսնուս սենյակը: Մենք կըլլանք առանձին:

Եվ հյուրը առաջնորդեց ուղղակի սեղանատուն, ուր ճերմակ սփռոցով երկար սեղանին վերին ծայրը կՖշշար ահագին դեղին սա՝ մավարը:

Եվ սամավարին մոտիկ սեղանին առջևը թեյ կխմեր երիտասարդ տիկին մը:

- Ա՛, տիկին՝ն Զամինյան,- բացականչեց ուրախությամբ Նորա՝ դեպի սեղանը երթալով:

Տիկնոջ ծանոթացած էր այդ նույն տան մեջ իր նախորդ այցերուն և համակրանք կզգար:

Սիրով ու ամուր ձեռք տվին իրարու:

- Իմ ամուսինս ալ ներսն է. կսպասեմ՝ վիշտացնեն իրենց անվերջ ու ձանձրալի խորհրդակցությունը, որ երթանք տուն:

Տիկին Մարգո բաժակ մը թեյ ալ լեցուց ու դրավ Նորայի առջև: Եվ զանգատեցալ

- Իսկ դուն ինչու՞ այսքան ուշ - ուշ կերևաս մեջտեղ:

- Գործս շատ է, տիկին Մարգո, հագիվ կհասնիմ: Հիմա ալ գիրքս գոցեր ու եկեր եմ երկու վայրկյանով՝ Ձեր որպիսությունը հարցնելու:

- Երախտապարտ եմ այդ երկու վայրկյանին համար ալ: Ինչ կվերաբերի որպիսությանս՝ մարմնապես՝ փառք Աստծու, իսկ հոգեպես...

Խոսքը կես՝ ձգեց ու գնաց պահարանեն չոր սրբիչ մը հանելու՝ բաժակներուն համար:

- Իսկ հոգեպես... - պնդեց Նորա:

- Իսկ հոգեպեսը լավ չէ: Պակաս կա, բանի մը պակասը կա:

- Զարմանալի կին եք,- ըսավ աղջիկը:- Այնքան գործերու մեջ եք խրված, այնքան մտածումներ ու ձեռնարկներ ունիք ամեն կողմ, այնքան կվազվզեք և նորեն բանի պակաս կզգաք:

– Կերեւա, որ դեռ երեխա ես: Այդ բոլոր վազվզուքը, այդ բոլոր գործերն ու տակնուվրայութիւնը, ա՛յ իմ ծծկեր մանուկս, ճիշտ անոր համար են, որ պակաս կա, որ բանի մը պակասը կա հոս՝ կրծքի տակ: Հավիտենական փնտրտուք մը, անվերջ խարխափում մը՝ պատի պատ: Կյանքի մեջ բան մը պակաս կա. ամեն բանի մեջ բան մը պակաս կա. հոգիիս խորքը պակաս մը կա:

– Լավ չեմ ըմբռնիր, ճշմարիտ: Եթե պարոն Աժտարխանյանը չունենայիք Ձեր քովը, ենթադրութիւն մը ընել անշուշտ կարելի էր:

– Ամուսինը չէ, որ պիտի լեցնէ այդ պակասը կամ սկիզբները՝ դուցի, բայց շատ չանցած՝ կսկսի կրկին որոնումը, և կուգա նորեն անհագ ծաւալը:

Խորհրդակցութեան սրահէն դուրս եկավ սպասուհին՝ Թեյի պարապ բաժակներով, ափսեւն ձեռքը, և հայտնեց, որ ալ Թեյ ցանկացող չկա:

– Ա՛յ, մարդի՛կ, որոնց ծաւալը հագեցած է,– կատակեց Նորա:

– Մի՛ կարծիր,– առարկեց տանտիկինը,– բոլորն ալ ծաւալ են:

– Ամեն պարագայի լավ նշան է, որ Թեյ ուզող չկա. խորհրդակցութիւնը, ուրեմն, շուտով պիտի վերջանա,– եզրակացուց տիկին Ջամիլյան:

– Ատ ի՛նչ անհամբեր ես,– խնդաց տիկին Մարգո,– ահա՛ ինչ ըսել է՝ նորապսակ. եկեր է իր ամուսնու ետեւն, ատիկա կարծես հերիք չէ, հիմա ալ Թեյի բաժակները կհաշվէ, Թե երբ է մարդը ազատվելու, որ առնե–տանի: Կտանի՛ս, կտանի՛ս, քուկինդ է. ձեռքեդ առնող չկա: Կկշտանա՛ս, մի՛ վախնար:

– Նախ, Մարգո՛, պատահմունք մըն է, որ ես եկեր եմ, չգիտեի, որ ամուսինս հոս էր, և հիմա ալ տունը գործ ունիմ, ատոր կշտապեմ: Մնացածը, սիրելի՛ օրիորդս, Մարգոյի վառ երեւակայութիւնն է,– ինքզինքը արդարացնել փորձեց երիտասարդ տիկինը:

– Գիտե՛նք, գիտե՛նք,– բացականչեց Մարգո խնդալով,– Ձեր տանու գործերն ալ կհասկնանք, բայց ի՛նչ պետք ունիս արդարանալու, քու կատարյալ իրավունքդ, ես նախանձես է, որ կլսոսիմ: Խմե՛, հոգի՛ս, մինչև նորեն նորին ծաւալիս:

Այդ միջոցին խորհրդակցութեան դուռը բացվեցավ, և սեղանատան

առջևն անցավ տարիքը առած, քիչ մը կորաքամակ, ճաղատ գլխով մարդ մը, որուն կընկերանար պարոն Աժտարխանյան՝ հարգանքի բոլոր արտահայտություններով:

– Ինժեներ Սուլիչ,– փսփսաց տիկին Մարգո իր ընկերներուն՝ մեծ ակնածանքով:

Պարոն Աժտարխանյան ճամփու դրավ իր նշանավոր Սուլիչը և արագ վերադարձավ խորհրդակցության, բայց բացված դռնն լավող աթոռներուն աղմուկը և խոսակցության ժխորը ավետեցին, որ ժողովը կցրվեր:

* * *

Եվ սեղանատան դռան առջև երևացին երկու անծանոթ պարոններ, որոնք, խրված շատ լուրջ խոսակցության մը ծալքերուն մեջ, անցան ուղղակի:

Ետքը երևաց պարոն Զամինյանը՝ Իվան Իվանիչի հետ, որոնք հանկարծ կանգ առին, երբ տեսան սեղանատան մեջի կանացի հասարակութունը:

– Պարոն Զամինյան, անծանոթ ու անհամբեր տիկին մը Զեզի կիստրե հոս,– ըսավ տիկին Մարգո:

– Զեր ամուսինը, տիկին Մարգո, անհամ հարցերով խեղդեց մեզի ներսը՝ իր նեղ աշխատանոցի մուխերուն մեջ,– զանգատեցավ Իվան Իվանիչ և իսկույն ավելցուց,– մինչդեռ հոս հետաքրքիր հասարակութուն ունիք:

– Ուրեմն աթոռ մը առե՛ք:

Նույն միջոցին խոսակցելով սեղանատուն մտավ տանտերը՝ պարոն Աշոտ Նուրյանի թեք մտած:

Թեյի գլալը Նորայի ձեռքեն կամաց մը սահեցավ բաժակին մեջ, բայց աղջիկը ինքը անշարժ մնաց:

Նուրյան նախ ձեռքը սովավ երկու տիկիններուն, ետքը մոտեցավ օրիորդին.

– Իսկ օրիորդ Ազնավորյանը ինչ գործ ունի հոս:

– Իսկ պարոն Նուրյանը ինչ գործ ունի հոս,– պատասխանեց Նորա նույն շեշտով:

- Մենք գործի մարդ ենք, օրիորդ,- պատասխանեց Զամինյան Նուրյանի փոխարեն:

- Մենք ալ գործի կանայք ենք, պարոն,- պատասխանեց ամուսնուն իր տիկինը՝ իբրև թե օգնութեան գալով օրիորդին:

- Օրիորդ Ազնավորյան,- դիմեց իվան իվանիչ Նորային,- անցած օր Մինա Միխայիլովնայի մոտ էի, Ձեր մասին կխոսեմ այն տեսակի հափշտակութեամբ և հիացումով. ըսե՛ք, խնդրեմ, ի՞նչ եք ըրեր, ինչո՞վ եք կախարդեր մեր խեղճ Մինա Միխայիլովնան:

Օրիորդ Ազնավորյան վայրկյան մը լուրջ մտածեց և վերջը ըսավ հատիկ - հատիկ.

- Հարգելի պարոն իվան իվանիչ, Մինա Միխայիլովնան բնավ խեղճ չէ, միայն չափազանց բարի է: Եվ ինչպես կտեսնեմ Ձեր խոսքերեն, քիչ մըն ալ չուայլ՝ իր համակրանքի արտահայտութեան մեջ: Ամեն պարագայի՝ երբ Մինա Միխայիլովնան մասնավոր խոսակցութեան մը մեջ ըսեր է բաներ՝ քիչ մը չափազանցելով, ո՛չ անոր համար, անշուշտ, որ հասարակութեան առջև ինծի ծիծաղելի դրութեան մեջ դնե:

- Կնեքե՛ք, օրիորդ Ազնավորյան, ես միայն կատակ ըրի,- վրա բերավ իսկույն իվան իվանիչ ջերմ չեչուով մը և ավելցուց,- բայց Ձեր տված պատասխանը հասկցուց արդեն, թե ինչով եք կախարդեր մեր շատ հարգելի Մինա Միխայիլովնան:

Իվան իվանիչ բարեկազմ, քիչ մը դիրութեան հակվող միջահասակ մարդ մըն էր՝ շատ համակրելի և խելացի դիմագծերով, կենսալից և աշխատունակ: Բացի իր հիմնական գործեն, որ էր Բաքվի նավթ արդյունաբերողներու ընդհանուր ընկերութեան հիմնած մեկ-երկու տասնյակ դպրոցներու վերին տեսչութիւնը, մասնակից էր նաև ամեն տեսակի հայ ազգային և ռուս պետական խորհուրդներու, ժողովներու, այլ և զանազան մասնավոր առևտրական-արդյունաբերական ձեռնարկներու և կվայելեր շատ գործն հասկցող և շատ լայն մտավոր պատրաստութիւն ունեցող մարդու համբավ:

Իր պաշտոնական ու պետական անունն էր իվան իվանիչ Տերունով, հայ լրագիրներու մեջ կստորագրեր, և իր անունը հիշելու ատեն, որ շատ հաճախ կպատահեր, կգրեին՝ Նովհաննես Տերունյան:

Իսկ ինքը, որ յուրացուցած էր ու սիրած էր ռուս կուլտուրան և

որ միաժամանակ շատ կսիրեր ու կպաշտպաներ իր ազգային Հայ կոլտուրան և որ իր բնավորությամբ ալ ծայրահեղություններե խուսափող, ոսկի միջուկը փնտրող և հաշտարար հոգի ունեւ, ցանկացեր էր այդ իր անվան պոչին վրա կատարվող Հայ ու ռուս ընդհարումին վերջ դնել և ընտրեր էր ամենեն արմատական միջոցը. կտրել պարզապես այդ անպետք և կռվի պատճառ դարձող պոչը. իր անունը դարձուցեր էր Հովհաննես Տերուն՝ հայերենի համար և Իվան Իվանիչ Տերուն՝ ռուսերենի համար:

Բայց ատիկա արժեք մը ունեւ միայն գրականության մեջ, թե չէ գործնական կյանքի մեջ իրեն ծանոթ շատ լայն և ընդարձակ շրջանակը ամենքն ալ կկանչեին շատ պարզ կերպով՝ Իվան Իվանիչ: Անշուշտ, այդ լայն շրջանակին մեջ կային ուրիշ շատ մը Իվան Իվանիչներ ալ, բայց երբ խոսքը այդ ուրիշ Իվան Իվանիչներու մասին էր, որեւէ բացահայտիչով մը ստիպված էին լրացնելու, թե որու մասին է խոսքը: Միայն երբ դպրոցական ընդհանուր վերատեսչի մասին էր խոսքը, առանց որեւէ հավելումի ու բացահայտիչի կըսեին պարզապես՝ Իվան Իվանիչ:

Թեյի սեղանին շուրջը հասարակությունը տաք խոսակցության էր բռնվեր արդեն, երբ տիկին Ջամինյան կամաց մը ոտքի ելավ՝ մեկնելու համար:

Մյուսներն ալ ոտքի ելան: Եվ Աշոտ Նուրյան գլխու թեթև խոնարհությամբ մը խոսքը ուղղեց տիկին Ջամինյանին և օրիորդին.

– Եթե Ջամինյան ամուլը և օրիորդ Ազնավորյան ինծի պատիվ կընեն, պատրաստ եմ հայտարարելու, որ վարը մեր գործարանին կառքը իրենց հրամանին է:

– Ա՛խ, շատ շնորհակալ եմք, հեռու չէ մեր տունը, ինչու՞ նեղություն պատճառենք Ձեզի, – ըսավ տիկին Ջամինյան:

– Ի՞նչ նեղության բան կա. մեր երեքի բնակարաններն ալ նույն գծի վրա են: Ամենեն առաջ, տիկին Ջամինյան, Ձեզի կտանինք Ձեր բնակարանը, վերջը օրիորդ Ազնավորյանը կհասցնենք իր տունը և, վերջապես, ինծի ալ՝ մեր գործարանը: Իմ կառապանս, չնայելով իր կառքի նեղությանը, շատ կսիրե լայն հասարակությունը:

Ահա՛ այսպես էր, որ քիչ մը հետո, երբ Զամինյան ամուսինները մեծ շնորհակալություններով իջան կառքեն իրենց դռան առջև, և Աշոտ անցավ Նորայի քովը, պատահմունքը կարծես թե ավարտեց իր ընկերքը: Կլամե՛ կարծես թե, որովհետև մարդ երբեք չգիտես, թե ուր կվերջանան պատահմունքին խաղերը, և ուր կսկսին անհրաժեշտություն ծայրերը:

Վայրկյան մը լուռ էին երկուքն ալ և կփնտրելին ճիշտ այդ անհրաժեշտության ծայրերը: Կառքը արագ կթավալեր:

– Բայց գիտե՞ք, Նո՛րա, վայրկյան մը շատ նեղը դրիք այսօր մեր սիրելի իվան իվանիչը,– ծայրը բացավ Աշոտ խնդալով:

– Ինչու՞: Ես ըսի, կարծեմ, շատ պարզ ճշմարտությունը:

– Ա՛յ իմ խելոք աղջիկս,– բացականչեց Հանկարծ Աշոտ բարձր խնդուքով,– ամենեն ավելի նեղը դնող բաները ամենեն պարզ ճշմարտություններն են: Բայց Ձեր տված պատասխանը, որ շատ լավն էր՝ բերան ծեփելու համար, բնավ խսկական պատասխանը չէր իվան իվանիչի տված հարցին: Օրինակ՝ ի՞նչ պիտի պատասխանեիք ինձի, եթե ես Ձեզի հարց տայի, թե ինչու՞ ամենքը Ձեզի այդպես սրտանց կդնահատեն:

– Պիտի պատասխանեի, որ Ձեր ըսածը ճշմարիտ է: Ճշմարտությունը այն է, որ երբ մարդիկ իրարու քով կուգան, բանի մը մասին խոսելու պահանջը ունին, և ընդհանուր ծանոթի մը մասին խոսիլը ամենեն դյուրին և ձեռքի տակ եղող նյութն է: Եթե այդ ընդհանուր ծանոթը որևէ պատճառով հաճելի չէ, խոսքը կդառնա բամբասանք, եթե այդ ընդհանուր ծանոթը որևէ մասնավոր տհաճություն մը չէ պատճառած, իր մասին ըսվածը կդառնա, ահա՛, գովասանք:

– Միայն այդչա՛փ: Բայց ես գիտեմ մեկը, որ կհիանա Ձեր վրա՝ Ձեր գծած սահմաններեն շատ դուրս և շատ բարձր:

Աղջկան սիրտը կծկում մը ունեցավ, բայց իր ձայնին տեղը մնալու ուժեղ ճիգով մը հարցուց շատ հանգիստ.

– Մի՞թե, և ո՞վ է այդ մեկը:

– Գևորգը:

Նորա ապշած և, անտարակույս, բավական հիասթափ նայեցավ իր ուղեկցին.

- Գևորգը ով է:

- Այն գեղեցիկ, կտրիճ երիտասարդը, որ վերջին անգամ, երբ մեր տունն էիք, տարավ Ձեզի մինչև Հանրակառք:

- Իրա՞վ:

- Անցած օր նստեր էր Հնոցարանին առջևը, ցածրիկ աթոռի մը վրա և, աչքերը ծովուն, սուզվեր էր իր մտքերուն մեջ այն աստիճան, որ չնկատեց իսկ իրեն մոտենալս: «Հը՛, տղա՛, ու՞ր է խելքդ,- Հարցուցի և կատակի Համար ավելցուցի իր խոսքերը:- Ջլլա, թե,- ըսի,- այն սեաշ-վի գեղեցիկ աղջիկը խելքդ Հանրակառքը դրավ ու հետը տարավ»:

- Չա՛ր մարդ եք, պարո՞ն նուրյան:

- Նորա՛, գիտե՞ք ինչ պատասխանեց,- ըսավ Աշոտ՝ բոլորովին փոխված և լուրջ խոսվածքով մը:- Նախ ելավ ոտքի, շտկվեցավ զինվորի մը պես և ըսավ. «Պարո՞ն կառավարիչ, ինչու՞ կծաղրեք ինձի, Դուք շատ լավ գիտեք, թե ինչքան հեռու ենք մենք իրարմե՝ այն օրիորդն ու ես: Բայց Ձեր խոսքին մեջ կա բան մը, որ չիտակ է. եթե Աստված մեկուն երջանկության Համը տալ ուզե, այդ օրիորդին նման աղջկան մը նայվածքը կենտե անոր երեսին»:

- Խե՛նթ տղա,- ըսավ Նորա հուզված և ամեցած:

- Այդ տղան ես առաջին օրեն Համակրած եմ,- շարունակեց Աշոտ,- երկու տարիեն ավելի է՝ մեր գործարանն է. շատ աչքաբաց և շատ անխի՛վ Հոգիի տեր, միշտ ալ սիրով եմ վերաբերված հետը: Բայց այդ խոսքը ըսած վայրկյանեն արդեն բոլորովին փոխվեցավ աչքիս. կարծես Հարազատ եղբայրս ըլլա:

Եվ լռեց:

Աղջիկն ալ ոչինչ չպատասխանեց, բայց կամաց մը դարձուց գլուխը և զգացումով լեցուն նայվածքը նետեց Աշոտի դեմքին:

Եվ երկար կնայեին անոնք իրարու զեղուն և անթարթ աչքերով, մինչև որ երկուքն ալ, կարծես միևնույն հրամանով, գոցեցին իրենց աչքերը, և ամեն մեկը ինկավ կառքին իր անկունը:

Եվ բավական տեղ կառքը կթավալեր լուռ:

- Իսկ ի՞նչ խորհրդակցություն էր Ձեր այսօրվան ունեցածը,- Հարցուց Հանկարծ Նորա բոլորովին գործնական շեշտով մը:

- Ծրագիր մըն է. սոսինձ պատրաստելու գործարան մը Հիմնել՝

50,000 ուտրլի դրամագլխով՝ իբրև անանուն ընկերություն. եթե գլուխ դա, գիշ գործ է:

– Հալանություն կա՞ գլուխ գալու:

– Հարցը կախված է Սուլիչին, այն մեջքը ծռած մարդը՝ ճաղատ գլխով, դրամագլխուն կեսը ան է ապահովելու, մնացածը՝ մենք՝ Հինգս: Ուրեմն և՛ շահի առյուծի բաժինը երթալու է Սուլիչին: Բայց մենք ալ իրական կամ անվանական պաշտոններ կունենանք, որու համար վճարվի պիտի մեզի մեր համեստ դրամագլուխներու շահաբաժինեն զատ:

Կառքը կեցավ օրիորդ Ազնավորյանի դռան առջև: Աշոտ վար իջավ, մեծ զդուշուկյամբ բռնեց Նորայի ձեռքեն ու թեկն, իջնելուն օգնեց, տվավ դռան զանգը և, գլխարկը հանած, մոտեցավ օրիորդին՝ հրաժեշտի համար.

– Իսկ ի՞նչ ըսեմ տիկին Սիրվարդին:

– Ըսե՛ք, որ վաղը գիշեր իրենց եմ:

Ու կառքը մեկնեցավ:

2

Շաբաթ իրիկուն գործարանի դրասենյակին մեջ իրենց գործերը կարգադրելեն հտքը կառավարիչն ու օգնականը խոսելով մտան վերջինիս բնակարանը:

Դահլիճը մարդ չկար: Ամենքը հավաքվել էին սեղանատուն, ուր անհամեմատ ավելի տաք էր:

Տիկին Սիրվարդ Եսթերի հետ կար կկարերին մեծ սեղանին քովը: Ամենեն փոքրիկը, գետինը՝ անկյուն մը նստած, կխաղար ինքնիրենը: Իսկ պատուհանին տակ նստած էր, ցած աթոռակի մը վրա, Նորան և ուրիշ աթոռի մը վրա տախտակ մը կռթնցուցած՝ երկու միջնակ աղջիկները նստեցուցեր էր քովը և ջրաներկերը երրորդ աթոռի մը վրա շարած՝ երեխաներուն ջրաներկով աշխատիլ կսորվեցնե:

– Հը՛, դալուց ենք բացեր,– բացականչեց Մնացական՝ ներս մտնելով:

– Ան դալրոցեն չի կշտանար որ,– պատասխանեց կինը:– Հրամեցե՛ք, պարո՞ն Աշոտ, հիմա թեյը պատրաստ կրլա:

Պարոն Աշոտ մոտեցավ ջրաներկի դասարանին, դիտեց քիչ մը Նորայի ճկուն մատներուն տակ վրձինին շարժումները և հետաքրքրված ավելի վար ծռեցավ: Եւ ըսավ.

– Ինչքա՛ն քիչ բանով կարելի է գեղեցիկ նկար ստեղծել. ընդամենը մեկ–երկու կետ, մեկ–երկու գիծ:

– Այո՛ւ,– պատասխանեց աղջիկը՝ աշխատանքը շարունակելով,– բոլոր գեղարվեստները և բոլոր բնությունը այդպէս են. մեկ–երկու կետ, մեկ–երկու գիծ:

– Դուք նկարչության դաս առա՞ծ եք:

– Կարճ ատեն մը: Պզտիկներուն հետ զբաղվիլ ուզողը բոլոր գեղարվեստներուն պետք է մոտենա. քիչ մը նկարել, քիչ մը ծեփել, քիչ մը կարուճակ, քիչ մը երգ ու նվագ, քիչ մը պար ու խաղ:

– Այսինքն՝ ճպտակներուն արհեստը,– եզրակացուց Մնացական:– Սիրով՛րդ, ես վայրկյան մը կերթամ դիմաց՝ մեր հարեանին, մինչև գալս՝ կհուսամ քու դերձակությունդ ավարտած ըլլա, Նորայի ալ դպրոցը, որ կարողանանք այս սենյակը ավելի հետաքրքիր բաներու հատկացնել:

– Ես իմ դպրոցս արձակեցի,– ըսավ Նորա՝ ոտքի ելլելով:– Մագտաշա՛, հոգի՛ս, ժողվե՛ տեսնեմ այս ներկերն ու վրձինները: Այ, շատ ապրիս:

Մնացականները, մեծերը, ելած էին դուրս:

Նորա մտերիմ մոտեցավ Աշոտին և ավելի ևս մտերիմ շեշտով մը ըսավ կսմայ.

– Շարունակ Զեզի կսպասի, կհուսայի, որ ավելի շուտով պիտի գաք:

– Երկու ձանձրալի մարդ ունեինք ներսը. պետք է երթային, որ կարողանայի: Կուզե՞ք մենք ալ երթանք պարտեզ ու ծովափ՝ պզտիկ պտույտ մը ընելու, թեև դուրսը ամպ ու մռայլ է, բայց մեղմ իրիկուն է:

– Մե՛ծ սիրով. մինչև հիմա նստած եմ եղբեր, քիչ մը ոտքերս կբացվին:

Ելան միջանցք, հագան արագ վերարկուները և անցան պարտեզ:

Մութի ու լույսի կռիվն էր. ամպերն ալ խտացեր ու դիզվեր էին վերը բամբակե ծածկոցի մը պէս:

Խոսելով կտրեցին պարտեզը և յուզամբարներուն, ետևին իջան ծովուն եզերքը ու կանդ առին խիճերուն վրա՝ ջուրի բոլորովին հպին:

Այլիքները պղտոր թավալումով կուգային-կփռվեին խիճերուն վրա ու ժանյակ կհյուսեին, բայց, գործը կես թողած, կքաշվեին ետ. ծովը կկանչեր: Սակայն առանց հուսահատելու՝ քիչ մը ետքը նորեն կուգային՝ ընդհատված ու ավրված փորձը նորոգելու:

Աշոտ ու Նորա լուռ էին: Կեցեր էին իրարու կից՝ աչքերնին նետած հեռուն՝ ծովու կիսաաքող տարածության վրա: Եվ շատ հաճելի ջերմ զգացում մը՝ իրենց կրծքին տակ, որ հոն էին երկուքով, որ մինակ էին իրարու քով:

– Զարմանալի օրորող զգացում է՝ այսպես՝ ծովուն դեմ ու կեսմութին,– հեծծեցին հանկարծ Նորայի շրթունքները մեղմ ու հրազկոտ:

– Գո՞հ եք, որ եկանք:

– Ա՛յ, չա՛տ:

Եվ գլուխը թեթև մը դարձուց դեպի տղուն դեմքը, ու թեթև մը կփստեր անոր աչքերուն:

Աշոտ այդ շոյող նայվածքին տակ հաճույքեն, հուզումեն ու քնքշանքեն ինքն ալ չիմացավ՝ ինչպես թեք կամաց մը բարձրացուց և գրկեց մտերմորեն ու մեղմ անոր մեջքը:

Աղջիկը տղու թևին շոշափումը զգաց թե չէ, դող մը վազեց ամբողջ մարմնեն, և բնագրական հանկարծ շարժումով մը քայլ մը ետ քաշվեցավ:

– Վախեցա՞ք,– ըսավ տղան:

– Պարո՞ն Աշոտ,– պատասխանեց աղջիկը հուզումեն դողացող ձայնով մը և աղաչանքի շեշտով, – այս տեսակ բան պետք չէ ընեք. կպրկեք ինձի Զեր թանկադին մտերմութենեն:

– Բայց... բայց... – կմկմաց տղան անախորժ զգացումով մը,– բայց ճիշտ այդ մտերմությունն էր, որ թևս բարձրացուց ու բերավ Զեզի:

– Ո՛չ, պարո՞ն Աշոտ, կխնդրեմ Զեզի, ո՛չ թևերու մտերմությունը:

Եվ տղու հոգիին մեջ ծառացավ Հպարտությունը.

– Ներեցե՛ք, օրիո՛րդ, կարծեմ մենք երկուքս ալ սխալանքի մեջ ենք, և լավ է, որ վերադառնանք տուն:

Եվ դարձան եկած ճամփով: Կզարներ Նորայի սիրտը ամուր, և

պետք զգայ թողած ծանր տպավորութիւնը մեղմելու:

- Ըրած խնդրանքես պետք չէ նեղանաք. Դուք շատ լավ գիտեք իմ զգացումներս Ձեր Հանդես. չեմ ծածկած Ձեզմէ:

- Ջրաներկի ո՞ր գույները կխառնեք իրար, որ մանիշակի գույնը ստացվի,- Հարցուց ուղեկիցը բոլորովին օտար ճայնով մը:

Նորա ցնցվեցաւ, շունչը պահեց ու լռեց: Կզգար, որ եթե շրթունքները բանար, Հեծկտար պիտի:

Երբ պարտեզէն տան մոտեցան, Աշոտի առաջին մտածումը եղաւ՝ բարձրանալ ուղղակի իր բնակարանը, բայց հասկցաւ, որ շատ կոպիտ կըլլար իր վարմունքը և տնեցիներու համար ալ՝ անհասկնալի. դեռ քիչ մը առաջ էր, որ հայտարարած էր տիկին Սիրվարդին, թե ամբողջ իրիկունը անոնց հետ է ըլլալու:

Համակերպեցաւ պատշաճութեան պահանջներուն: Եվ Եղեմեն արտաքսված Ադամ-Եվային նման՝ Աշոտն ու Նորան քով քովի, լուռ ու զխահակ մտան Մնացականներու բնակարանէն ներս:

* * *

- Շուտով դարձաք,- ըսաւ տիկինը՝ սեղանին սփռոցը փռելով:

- Դուրսը հոմ եղանակ էր,- պատասխանեց Աշոտ երկմիտ:

Սպասուհին տնքալով բերավ սամավարը: Աշոտ գնաց-բացաւ էլեկտրական լույսերը:

- Հա՛, հիմա սենյակը կենդանացաւ,- բացականչեց կարծես սաստիկ ուրախացած:

Եվ սկսաւ անդադար խոսիլ՝ աջն ու ձախն, և՛ փոքրիկներուն հետ, և՛՝ մեծերուն, թե՛ կատակ, թե՛ լուրջ: Եվ բարձրացաւ ընդհանուր տրամադրութիւնը. ուռեցաւ երեխաներուն աղմուկն ու ծիծաղը: Եվ այս իրարանցումը, ձուլվելով առատ լույսերուն և սամավարի արձակած գոլորշիներուն, առաջացուց բացառիկ ու զվարթ միջավայր մը:

Միայն Նորան էր, որ կտեսներ այս բոլոր խաղ ու խնդուքին խորքը թաքնված իսկութիւնը: Ակուսները սեղմած՝ խոհանոցէն սեղանատուն և սեղանատունէն դեպի խոհանոց կվազեր՝ Եսթերի ու Սիրվարդի հետ՝ մանր-մունր տնտեսական պահանջներով: Եվ միեւնոյն ժամանակ կմտածեր՝ ի՞նչ ըսեր, ինչպե՞ս ըներ, որ կերպ մը անոր սիրտը առներ,

մոռցնել տար, բայց ջրաներկի ու մանիշակի պատմությունը վերջնականապես փակեր էր իր բերանը:

Շուտով իրար ետևե սկսան գալ «Դասալիք վարժապետներու ակումբին» անդամները՝ ամեն անգամ ալ կատակի, սրախոսություններու և ծիծաղի նոր առիթ ու աղբյուր դառնալով:

Թեյերը խմած էին արդեն՝ մեկը ոտքի վրա, մյուսը սեղանին, մեկը բազմոցին վրա, մյուսը աթոռին՝ ամեն մեկը փոքրիկ պնակներու մեջ իր անուշեղենի ու լիմոնի պաշարը իր քովը ապահոված:

– Սա Ասատուրն ալ չեկալ, որ գործը սկսինք,– բացականչեց Առաքել, որ, խաղի սեղանին գլուխը անցած, խաղի թղթերուն հետ կխաղար անհամբեր:

– Եվ ամեն անգամ ալ ան է ուշացողը. միշտ պիտի սպասենք,– վրա բերավ Մաթիկյան բացահայտ բողոքի շեշտով մը:

Հանկարծ մեջ նետվեցավ նուրյան.

– Այսօր սպասելու պետք չունիք. ե՛ս կխաղամ անոր տեղը;

– Բրավո՛ւ,– պոռաց Մնացական՝ ուրախութունեն ծափահարելով:

– Ա՛յ աղվոր բան, ա՛յ գեղեցիկ բան,– կկրկներ Հակոբ Մաթիկյան իր մեծ բավականութենին:

– Սա կատարյալ Հրաչք է,– ավելցուց Առաքել մեծ զարմանքով:

– Ուրեմն՝ մեծավորս այսօր կմտնե սրիկաներուն շարքը,– եղբայրացուց Մնացական՝ թեյի պարապ բաժակը սեղանին դնելով:

– Այո՛, այսօր նետեցին ինծի սրիկաներուն շարքը,– ըսավ Աշոտ լուրջ ու խորունկ հառաչանքով մը:

Ամենքը խնդացին պարոն կառավարչի վարպետ դերասանության և լավ տրամադրություն վրա և մոտեցան կանաչ սեղանին:

Առաքել իր սովորական հանդիսավոր շարժումով վառեց կանաչ սեղանին երկու բոլորովին ավելորդ մոմերը՝ իբրև հնավանդ ու կարևոր ծես մը:

Թուղթ ձգեցին տեսնելու համար, թե ով որու ընկեր պիտի ըլլա:

Աշոտ ինկավ Առաքելին ընկեր:

– Փա՛ղք քեզ, Աստվա՛ծ,– բացականչեց Աշոտ՝ երկու թևերը երկինք տարածելով,– բայց է այսօր բախտս՝ հորանջողի մը բերնին նման:

Բարձրացավ խելագար ծիծաղ մը. նույնիսկ Նորան չկրցավ խնդուքը բռնել:

– Մեծավո՛րս, թեև շատ կցավիմ, բայց պարտական եմ ըսելու, որ դուն պատահական հյուր մըն ես, որ մեզի հետ կխաղաս: Դասալիքներու ակումբին իսկական անդամ դառնալու մեծ պատիվը ունենալու համար միայն սրիկա ըլլալը հերիք չէ, պետք է նաև վարժապետ եղած ըլլաս. թերություն մը, որ դժբախտաբար սրբագրել չես կրնար:

– Ինչու՞ չի կրնար, – մեջ նետվեցավ Մաթիկյան շատ լուրջ ձայնով մը, որ վարժ չէր կատակներ ընելու: – Կեղծ ու շինծու վարժապետական վկայական մը գտնելը անկարելի չէ, Առաքելը կճարե իր խաղընկերոջը համար:

– Ա՛յ, եղբայր, հանգի՛ստ ձգեցեք Առաքելը, – բացականչեց ինքը՝ Առաքելը: – Արդեն իմ անդամության վկայականս կեղծ է, նա՛ Մնացականի հնարածը:

– Ատանկ բաները բարձր չեն ըսեր, – հանդիմանեց Մնացական կեղծ շուկով մը:

Եվ խաղը սկսավ: Եվ բավական ատեն լուռ. խորին լուրթյուն մը:

Նորա քիչ մը ասդին-անդին դարձավ՝ խաղի սեղանին շուրջը և եկավ-կեցավ Մնացականի ու Առաքելի մեջտեղը՝ Մնացականի աթոռին հենած, կոնակը՝ սրահին ու դեմքը՝ Աշոտին:

Աշոտ սկիզբները կխուսափեր աղջկան նայելի, բայց, կամքին հակառակ, ամեն անգամ, որ աչքը աղջկա դեմքին ինկավ, հոնկե այն տեսակ ջերմ, հորդ, սիրով ու հոգիով լեցուն նայվածք մը իրեն կդիմավորեր, որ սկսավ խռովք զգալ, և ամեն ինչ իրար խառնվեցավ հոգիին մեջ՝ և՛ խաղը, և՛ շուրջը, և՛ դեմը, և՛ իր ըսածն ու ըրածը:

Սկսավ այն աստիճան սխալ ու անհարմար բաներ խաղալ, որ ընկերը բողոքել սկսավ:

– Ինչպե՞ս կարելի է կարմիր բացվիլ. չտեսա՞ր անոր գույնը, – պոռաց հանկարծ Առաքել ընկերոջը վրա:

– Հապա ուրիշ ի՞նչ բացվեի, – ըսավ Աշոտ հանցավորի նման:

– Ինչպես թե՛ ի՞նչ բացվեի. հապա այս սեին հիմար աղջիկը ինչու՞ չես նետեր. գրկեր-կեցեր եւ:

Ամենքը սկսան նորեն բարձր խնդալ:

– Աշխարհք է, կապտահի,- պատասխանեց Աշոտ՝ կես մը ժպտուն, կես մը մոլորված:

– Այս անգամ ներե՛, Առաքե՛լ, դեռ նոր սրիկա է,- օգնության եկավ Մնացականը:

Աշոտ, իբրև թե խնդալուն համար, ծածկեց դեմքը երկու ձեռքով և կզգար, որ երջանիկ բան մը կհոսեր իր ամբողջ էության միջով:

Երբ տղան դեմքը ծածկեց, Նորա իսկույն հեռացավ և ինկավ բազկավթով մը խորքը, մորաքրոջը քովը:

Աշոտ գլուխը հանկարծ բարձրացուց՝ այն գինովցնող աչքերուն վառ կարոտովը. անհայտացել էին. փնտրեց, չգտավ, և ալ ամեն հետաքրքրություն չբացած էր սրիկաներու սեղանին:

Աշոտ ելլել կուզեր, կարծես փուչերու վրա էր նստած:

Կապանքն արձակվածի պես վեր ցատկեց տեղեն, երբ սենյակ մտավ չորրորդ՝ ուշացած սրիկան:

– Եկե՛ք, եկե՛ք, անցե՛ք Ձեր տեղը և շնորհակա՛լ եղեք, որ այսպես պատավոր կերպով և հաղթական Ձեզի կհանձնեմ Ձեր աթոռը և Ձեր ընկերը:

– Լա՛վ. խաղը գոնե լրացուցե՛ք,- արգիլել ուզեց նորեկը քաղաքավարությամբ:

– Ձէ՛, չէ՛, սիրելի՛ս, կշտացա. հոգնեցա սրիկայութենեն:

Եվ գրեթե բռնի նստեցուց նորեկը իր ելած աթոռին, թուղթերը կոխեց անոր ձեռքը և ազատություն շունչ մը առնելով՝ գնաց դեպի տիկին Սիրվարդը:

– Եկե՛ք մեր քովը. անոնք անհամ մարդիկ են,- ըսավ տիկին Սիրվարդ կամաց ձայնով մը:

* * *

Աշոտ նստեցավ ճաշի սեղանին մոտիկ՝ կանանց դեմը, բայց ինքն ալ չգիտեր՝ ինչ կուզեր:

– Թեև ամենեն շիտակն է, կարծեմ, կամացուկ մը բարձրանամ սենյակս,- ըսավ բարձրաձայն մտածելով:

– Ո՛չ, ի՞նչ կշտապեք, հապա Ձեր տված խո՞սքը, ես Ձեզի համար պուղինգ եմ պատրաստել,- բողոքեց տիկին Սիրվարդ:

- Շատ շնորհակալ եմ, բայց գուցե ավելի լավ է...

- Գուցե-մուցե չկա, ո՛չ,- ըսավ տիկինը կտրուկ և շտապ գնաց դեպի խոհանոց:

- Պարո՞ն Աշոտ, եկե՛ք հոս,- ըսավ հանկարծ Նորա՝ քովի բազկաթուռը մատնանիչ ընելով:

Աշոտ վարանած նայեցավ աղջկան. և՛ երթալ կուզեր, և՛ քենը շարունակել կուզեր:

- Բան մը պիտի հարցնեմ Զեզի,- բացատրեց Նորա խնդրող ձայնով ու աչքերով:

Աշոտ գնաց, նստեցավ Նորայի մատնանիչ ըրած տեղը և ըսավ համառ ու խելթ չեշտով մը.

- Զեր հրամանին;

Նորա քիչ մը ավելի դեմքը մոտեցուց անոր և ըսավ գրեթե ականջին.

- Մնացե՛ք, պարոն Աշոտ: Դուք որ հեռանաք, կյանքը կչքանա այս սենյակեն: Մի՛ երթաք:

- Այո՞,- ըսավ Աշոտ՝ ձայնը երկնցնելով և բոլորովին բարձրաձայն:- Այո՞, կա՛ այդ տեսակ բան մը. «Ողբսականին» մեջն է. Սիկլիլիայի եզերքները կապրեին, Սիրենա էր անոնց անունը, սաստիկ անուշ ձայն և հրապուրիչ խոսվածք ունեին: Բայց վա՛յ այն նավորդին, որ անոնց սև աչքերեն ու երգերեն հափշտակված՝ մոտենալ ու բռնել ուզեր. նավը կխորտակվեր ժայռերուն վրա, և նավորդն ալ կառներ երջանկովթյան համը:

Նորա կախեց գլուխը կրծքին, որ չխնդա, բայց սիրտը կխնդար. զգաց, որ սառույցը կոտրված է:

- Ատ ի՞նչ պատմություն է,- հարցուց Եսթեր՝ անդին հետաքրքրված:

- Ասիկա հինցած ու մոռցված հունական առասպել մըն է,- պատասխանեց Աշոտ՝ խիստ անտարբեր ձայնով մը և հանկարծ թափով ավելցուց,- Եսթե՛ր, ինծի քոնյակ մը կբերե՞ս:

- Ուզածնիդ քոնյակ ըլլա,- պատասխանեց աղջիկը՝ դեպի պահարանը վազելով:

- Մենք ալ հոս ենք, մենք ալ հոս ենք,- լավեցավ խաղասեղանեն:

Աղջիկը գավաթիկները լեցուց, չորս հատը ափսեի մը մեջ՝ դրավ խաղասեղանին, իսկ հինգերորդը իր ձեռքովը տարավ-տվավ պարոն Աշոտին:

- Իմ անուշ Եսթերին կենացը,- ըսավ Նուբյան և մեկ ումպով խմեց:- Հիմա կերթա, կըսես մայրիկիդ՝ եթե խոհանոցը պիտի մնա, ես գնացի, իսկ եթե անմիջապես գա ու մեզի հետ անցած օրվան պես ձիարչավ խաղա, հա՛, կմնամ, և պուդինգն ալ կուտենք:

Բարձրացավ նորեն մեծ ոգևորություն, Եսթերը վազեց դուռս, երկու իրմեն փոքրիկ քույրերն ալ եկան, տիկինն ալ վերադարձավ խնդումներս:

Մագառաշան մյուս սենյակեն քարտեզի պես ոլորած թուղթ մը բերավ ու բացավ-տարածեց ճաշի սեղանին վրա:

Թուղթին վրա նկարվածը խոշոր շրջանակ մըն էր՝ կազմված բազմաթիվ փոքր քառակուսի նկարներե, որոնք իրարու կպած և երկար երիզի մը պես շրջանաձև կդառնային և հետզհետե, իրենց շրջանակը փոքրացնելով, կուգային ու ճիշտ շրջանակին կեդրոնը կավարտեին:

Յուրաքանչյուր քառակուսիի մեջ անջատ նկար մըն էր. որևէ տեսարան մը՝ մարդիկ, կենդանիներ, բուսականություն, դե, դժոխք, ծաղրանկարներ և, ճիշտ կեդրոնն ալ, արքայություն:

Ամեն անջատ նկար ուներ իր թիվը: Խաղացողները կարգով կնետեին երկու զառերը, և, ըստ եկած թիվերու, ամեն մեկը իր արճիճե փոքրիկ ձիավորը կցատկեցներ ու կղներ հաշվի ցույց տված նոր պատկերին վրա: Պատկերներ կային, ուր իյնողը խաղը ծայրեն պիտի սկսեր՝ բոլոր ներկաներուն մեծ ուրախություն պատճառելով: Պատկերներ կային, ուր հասնողը քանի մը պատկեր ետ կնետվեր կամ, ընդհակառակն, առաջ: Իսկ ով առաջին անգամ ոտքը արքայություն դներ, խաղը շահած կըլլար:

Մանկական խաղ մը, որ մեծերուն ալ մեծ բավականություն կպատճառեր, երբ պատկերներուն բովանդակությունը, թիվերուն ետևառաջ նետելու կարողությունը, խաղացողներուն բնավորությունը, սեռը և այլ հատկությունները իրարու կհյուսվեին և հազար տեսակի կատակներու և ակնարկներու ծնունդ կուտային:

Մեծերը՝ իրենց աթոռները իրարու սեղմած, փոքրիկները՝

ծունկերով աթոռներուն վրա, վեց հոգիով եկեր-խմբվեր էին սեղանին մեկ անկյունը՝ դուխները իրարու ու կխաղալին այն տեսակ ոգևորությունը մը, բացականչություններով, պոռոցներով, ծիծաղով, կատակով ու զվարճությամբ, որ թուղթ խաղացող լուրջները ներողամիտ ժպիտով մը մեջեմեջ անոնց կնայեին:

– Երեսանե՛ր, քիչ մը կամաց, որ հոս իրարու խոսք հասկնանք, – կհագնեին սրիկաներու սեղանեն:

Բայց ո՞վ է սրիկաներուն ականջ դնողը:

Աչոտ ու Նորա այդ ընդհանուր խումբին մեջ նստած էին իրարու քով, սեղմված իրարու: Եւ այդ հուզումնալից շարժումներու եւ իրարանցման միջոցին երկուքի ձեռքերը բնական կերպով հաճախ կուգային իրարու, կհենվեին իրարու կամ կարգիլեին իրար:

Խաղին ու պատահմունքին բերած դիպվածներն էին ասոնք, որ այդ օրվան ծովագերյա օրենսդրության դրած արգելքին տակ չէին իյնար, անշուշտ:

Կեսգիշերին մոտ էր, որ վերջ գտավ ինչպես «սրիկաներուն» թղթխաղը, այնպես ալ «երեսաներուն» ճիստապը:

Եվ երկու սեղանները, իրար ծաղրելով, բացին ընթրիքի սեղանը:

* * *

Աչոտ Նուրյան հաջորդ առտուն սովորականեն շատ ուշ արթնցավ: Նախաճաշիկը Մարիամին բերել տվավ անկողնին քովը: Եվ անկողնեն հլավ ավելի եւ ուշ:

Հողացավ, լվացվեցավ, ածիլվեցավ եւ կեսհագնված ու կես մը մերկ՝ երկարատեն անցավ սենյակե սենյակ՝ առանց որեւէ լուրջ գործի:

Աշխատելու բնավ տրամադրություն չկար. անսովոր ու խանգարված բան մը կար մեջը. պետք ուներ իր հոգեկան վիճակը կարգի դնելու:

Կեսօրվան մոտերն էր, որ վերջապես հանգավ որոշման, լրիվ հագվեցավ, վերարկուն նետեց ուսերուն եւ իջավ գրասենյակ:

Երկու մեջեմեջ սենյակներն ալ պարապ էին. կիրակի էր. ո՛չ հաշվապահ, ո՛չ մեքենագրող, ո՛չ եկող-գացող:

Պարոն կառավարիչը մեծ սենյակեն անցավ շիտակ իրեն հատուկ

փոքր սենյակը, կեցավ իր գրասենդանին գլուխը, վերցուց հեռախոսը և դիմեց իրեն պատասխանող տիկին Սիրվարդին.

– Խնդրեմ, ըսե՛ք Նորային, որ վայրկյան մը ինձի գա: Կխոսիմ Ձեզի վարի հարկեն՝ զրասենյակեն: Միայն խնդրեմ չուշանա. տեղ պիտի երթամ:

Հեռախոսը դրավ իր օղակներուն և սկսավ խառնել օրվան թղթատարը, որ նամակներու, լրագիրներու ու կապոցներու բավական խոշոր դեզով մը դրած էր սեղանին վրա:

Նորա չուշացավ: Լավեցան մյուս սենյակեն իր արագ ու թեթև քայլերը, և թարմ ու կոկիկ հագված իր կերպարանքը նկարվեցավ դռան պարապին մեջ:

Պահ մը գուսպ ժպիտով մը նայեցան իրարու, և աղջիկը մոտեցավ սեղանին:

– Պարոն կառավարիչը կարծեմ կանչեր է ինձի,– ըսավ կիսահեզնոտ պաշտոնականությամբ:

– Խնդրե՛մ,– պատասխանեց Աշոտ՝ ինքն ալ լուրջ՝ մատնանիչ ընելով սեղանին մյուս կողմի կաշի բազկաթոռը:

Աղջիկը նստեցավ:

– Նո՛րա, ես կանչեցի քեզի, որ թարմ գլխով, մեկուսի և ինչպես կվալել երկու բացսիրտ ու ազնիվ մարդոց, խոսինք անգամ մը ես ու դու:

Առաջին անգամն էր, որ Աշոտ դուռով կխոսեր: Աղջիկը թեթև մը գլուխը կախեց և նայվածքը նետեց գոգը:

Հաջորդեց փոքրիկ լուռությոն մը, մինչև Աշոտ վերսկսավ.

– Դուռն շատ գրավիչ աղջիկ ես, Նո՛րա, և շատ սիրելի: Ես ամեն անգամ մեծ սիրով կհանդիպիմ քեզի, անհամբեր կսպասեմ մեր վերստին տեսություն և վերջն ալ հաճույքով կհիշեմ քու ըսածդ ու ըրածդ: Անտարբերություն ձևացնելը և աչքակապուկ խաղալը ո՛չ քու առաքինությունն է, ո՛չ ալ իմ: Այդ պատճառով ալ հիմա պարտականություն կգգամ քու առջևդ խոստովանելու, որ դուռն երեկ իրիկուն իրավացի էիր. թևերու մտերմության իմ ըրած շարժումս, իրավ ուր, բոլորովին անտեղի էր: Միակ արդարացումս ան է, որ ինքս ալ չգիտեմ, թե ինչպես եղավ. մեր այս նոր տեսակի ու անսովոր

Հարաբերություններուն մեջ խեղճ թե՛ և, երևի, հանկարծակիի եկավ: Ամեն պարագայի կողքեմ, որ վստահ ըլլաս, Նո՛րա, ասկե ետքը, ինչքան ալ խոր ըլլա մեր փոխադարձ համակրությունը, այլևս չի կրկնվիր թե՛ հերոս մտերմություն փորձը. ո՛չ թե՛ հերոս մտերմություն, ո՛չ ալ շրթունքներու, ինչքան ալ մեծ ըլլա մեր մտերմությունը: Գո՛հ ես:

Նորա կամաց մը բարձրացուց գլուխը, իր լեցուն նայվածքը նետեց Աշոտի աչքերուն` իբրև թե հանդիմանություն և ըսավ բողոքի կերպով մը, որ շատ հաշտ կ'էնչեր.

- Շատ անպիտան բաներ կ'իտուիք: Եվ ինչ կարիք կա` հին դարմանը հովին տալու: Երեկ գիշերվան պատահարը մենք կարգադրեր էինք արդեն:

- Աղե՛կ, թող կարգադրված ալ մնա ուրեմն: Հիմա անցնինք օրակարգի հաջորդ հարցին,` խոսվածքը փոխեց Աշոտ` աթոռին վրա շտկվելով: Երեկ իրիկուն խոսքի մեջ ըսիր, որ այս իրիկուն շուտ պիտի վերադառնաս տուն: Այսինքն` ժամը քանիի՞ն:

- Վեց-վեցուկեա. լավ է` յոթին տունը ըլլամ. պատրաստելու շատ դասեր ունիմ երկուշաբթիի համար: Բայց ինչու՞ հարցուցիք:

- Իսկու՛յն:

Դուրսը ոտքի ձայներ լսվեցան, և Աշոտ նստած տեղեն քիչ մը թեքվեցավ` տեսնելու համար, թե ո՞վ էր եկողը:

Եկողը իր օգնականն էր, որ ամբողջ կերպարանքով երեցավ փոքրիկ սենյակի դուռն քառակուսի շրջանակին մեջ:

- Բարի հաջողում մեծավորիս, կվախնամ «բարի լույս» ըսելու, արդեն կեսօր է: Խե՛ր է,` ավելցուց` ժպտելով Նորային:

- Այս վայրկյանիս կիմանաս խերն ու շառը,` պատասխանեց Աշոտ, վերցուց հեռախոսին լսակը և հատիկ-հատիկ սկսավ թիվերը տալ:

- Ատ որու՞ հետ կ'իտուիս,` հարցուց Մնացական:

Պարոն կառավարիչը ձեռքի կտրուկ շարժում մը ըրավ, որ լուրջություն կապահանջեր, և սկսավ խոսիլ գործիքին մեջ.

- Ի՜նչ. ո՞վ: Հա՛, Սեդրա՛կ, գիտցա՞ր` ով է կանչողը: Այո՛, ես ինքս: Քեֆը ինչպե՞ս է: Ե՛ս, փա՛ռք Աստծու, կապրինք արևին տակը: Լո՛ւ՛, Սեդրա՛կ, քեզմե բան մը պիտի խնդրեմ, կկատարե՞ս: Ա՛յ, ի՜նչ լավ տղա ես: Ուրեմն կերթաս քաղաք, Մայիլովի սինեման, քեզմե շատ հեռու

չէ, կառնեսու երեք հատ տոմսակ՝ ճաշեն ետքի համար՝ վերջին շարքերեն: Ի՞նչ, իհա՛րկե միասին. արտը ցորեն պիտի ցանենք: Ինծի՛ նայե, պետք եղած դրամը ունի՞ս ձեռքդ: Ի՞նչ. արդեն կատարյալ կապիտալիստ ես դարձել: Հիմա նայե՛՜ ինչ կըսեմ: Տոմսակները կառնես, կնստիս հանրակառքը և ինքդ քու մեկանոտ ձեռքերովդ կբերես գործարան՝ շխտակ իմ բնակարանս, հասկցա՞ր: Միայն, խնդրեմ, շատ չուշանաս, որ ճաշենք միասին: Գիտես, որ մինակ մարդ եմ, կուրախանամ: Հա՛, պարապ բաներ մի՛ խոսիր: Ո՛չ, սիրելի՛ս, ե՛ս պետք է շնորհակալ ըլլամ քեզի: Ուրեմն կսպասեմ:

Վերջացուց ու լսակը դրավ տեղը:

– Ի՞նչ պատմություն է, – հարցուց Մնացական, որ Նորայի պես, լուռ ու անշարժ, հետեւեր էր ամբողջ խոսակցության:

– Այս ձեր Նորան միաքը դեր է մորաքրոջն ու Եսթերին անակնկալ մը ընե այսօր և խելոքը կմտածեր՝ ինքը երթա՝ տոմսակները նախօրոք գնելու, լավ էր, որ հայտնեց ինծի: Տոմսակներուն ետեւն վազելու փոխարեն՝ ավելի լավ չէ՞, որ տոմսակներն իրենք ձեր ետեւն վազեն:

– Ուրիշ խոսքով՝ ճաշեն ետքը մինակ եմ մնալու, – դժգոհեցավ Մնացական և իր դանդաղ շարժումովը ելավ դուրս:

– Աս ի՞նչ ամեն բան իրար խառնեցիք, – բացականչեց Նորա մինակ մնալուն պես:

Աչոտ ժպտուն մատը տարավ շրթունքին.

– Խոսիլն ավելորդ է: Գիտեմ, որ մորքուրդ ֆիլմը կսիրե, Եսթերն ալ, անտարակույս, շատ պիտի ուրախանա: Երեքով կնատիք մեր կառքը, աղայափարի կերթաք: Վեցը քիչ մը անց կվերջանա: Կպատվիրեք կառքին, որ գա Ձեզի առնելու, քեզի կձգեն տունդ և իրենք կուզան: Եվ ժամը յոթին հաստատ կըլլաս գործիդ գլուխը: Գիտեմ, որ այսօր շատ ընտիր խաղ է՝ «Բլոկ վատիս»:

– Հա՞, Սինքեիչի՛նը. կարդացած եմ, – ուրախացավ Նորա:

– Տեսա՞ր, ավելի աղեկ:

– Միայն մեկ պայմանով: Բանի որ իմ անունովս և իմ կողմես հայտարարեցիք, պետք է, որ տոմսերը ես վճարեմ:

– Է՛, հարգելի՛ օրիորդ, – պոռաց հանկարծ Նուրյան աղջկա

երեսին, – ասիկա թւերու մտերմությունն է, թույլ պիտի տա՞ն ինծի, որ քեզի փոքրիկ հաճույք մը պատճառեմ, թե՞ ոչ:

Նորա լուռ նայեցաւ Աշոտի աչքերուն, և միակ պատասխանը եղաւ.

– Իսկ Դու՞ք:

– Ես ի՞նչ:

– Դու՞ք ինչ եք ընելու այստեղ:

– Եթե քեզի կհետաքրքրե, ահա՛ ամբողջ օրվան ուղեգրիս: Հիմա երթալուդ պես պիտի բարձրանամ վեր՝ դբաղվելու, մինչև ճաշի հշուրս գա, ճաշեն հտքը ժամադրություն ունիմ. գործի մարդիկ են գալու: Թեյս կերթամ մեր ակումբը խմելու, իննի մոտերը կվերադառնամ տուն, կքաշվիմ սենյակս, կառնեմ գիրք մը, կերկնամ ծուլության բազմոցիս վրա, աչքերս կգոցեմ ու կջանամ երեկայելու, թե ինչպես Նորան, նստած իր լուսամփոփին տակ, գլուխը երկու ձեռքերուն մեջն առած, վաղվան կենդանաբանության դասը կպատրաստե:

– Է՛, հիմա որ այդ խոսքը ինծի ըսիք, կկարծե՞ք, որ այլևս հանգիստ կերպով նստիլ և պարապիլ կարողանամ, – ըսավ աղջիկը տեսակ մը տխուր ու մոլորված ժպիտով:

Աշոտ հանկարծ վեր ցատկեց նստած տեղեն, ամբողջ մարմնով շտկվեցավ և ըսավ կտրուկ.

– Ո՛չ, Նո՛րա, ես կատակ ըրի. իրավունք չունիմ քեզի խանգարելու: Ես պիտի խոսիմ միայն իմ գրքիս հետ, դուն ալ խոսե՛ք ու կենդանիներուդ հետ, և ամեն ինչ կրոյա կարգին:

– Անկարելի՛ մարդ եք Դուք, – բացականչեց Նորա՝ ինքն ալ ոտքի ցատկելով և ինչ ըսելիքը չգիտնալով:

Նետվեցավ սենյակեն դուրս:

Է

Ուսուցչական ժողով էր Մինա Միխայիլովնայի փոքրիկ տեսչանոցին մեջ:

Սենյակի գրեթե ամբողջ երկայնքովը սեղան մըն էր՝ իր կապույտ ծածկոցով: Սեղանին գլուխը ինքը՝ տեսչուհին. ակնոցներու վեհության հտեհն իր բարի ու հանգիստ նայվածքը կպտտցնեի սեղանին շուրջը

նստած իր «տասերկու առաքյալներուն» վրա, որոնք սակայն կանացի սեռին կ'աատկանեին:

Բացի երկու հոգիէ: Մեկը ռուս մըն էր, որ ռուսաց և ընդհանուր պատմությունները դաս կուտար դպրոցի վերին կարգերուն, արդեն ճերմկած, զուտ ռուսական քիթով և չափազանց նեղ ճակատով:

Երկրորդ ալըը հայ մըն էր՝ բարձրահասակ, նուրբ կազմով, քիչ մը շեկ մագերով և շատ մեղմ ու զգուշ խոսվածքով: Եվ ընդհանրապես իր բոլոր շարժումներուն, դեմքին ու նայվածքին մեջ նախատեսող, դիջող ու պատրաստակամ բան մը ունեւր և խի'ստ քաղաքավարի, որ չափազանց կ'ընահատուեր իր այցելած դպրոցներու ուսուցչուհիներեն նույնչափ, որչափ և վերին կարգերու աշակերտուհիներեն:

Ժամանակը առաջացած էր, և ժողովը՝ իր ավարտումին մոտ, բայց օրակարգի վերջին հարցը դեռ իր եղրակացութեան չէր հանգած:

Նորա նստած էր մանկապարտեզի վարիչ-վարժուհիին քովը, որ փարթամ կազմվածքով կ'էն մըն էր: Նորա նստած էր աթոռը քիչ մը ետ քաշած և մանկապարտեզի փարթամութեան ապաստանած՝ կարելի եղածին չափ չնկատելու համար:

Աչքերը ընդհանրապես գոց էին: Բայց բաց ըլլային թե գոց՝ միւսնույն է. իր ամբողջ էութեամբ օրորուն հոգեկան վիճակի մը մեջ էր: Կարծես իրաւ որ ճոճքի մեջ ըլլար, թեև տակի աթոռը շատ հաստատուն տեսակեն էր: Եվ հոգիին մեջ իսկապես միայն մեկ մտածում մը կար: Հաստատու ու բախտավոր գիտակցութեան մը, որ դուրսը՝ հեռուն, ուրիշ սենյակի մը մեջ, ուրիշներով շրջապատված, ուրիշ հոգի մը կար, որ ճիշտ այս վայրկեանիս անշուշտ իր մասին կ'մտածեր, ինչպես ինքը՝ անոր մասին:

Այս գիտակցութեանը արտաստվոր հպարտութեամբ մը լեցուցած էր Նորայի հոգին, մյուս կողմին ալ՝ կթուլցներ կարծես անոր մարմնին բոլոր հոգերուն պտուտակները: Զգճգվելու, կոտորվելու, փուլելու, հորանջելու տարօրինակ պահանջներ կ'զգար, թեև նստած էր խելոքիկ մը աթոռին վրա՝ քիչ մը ծուռ դիրքով, մեկ թևը աթոռի թիկունքին և գլուխն ալ թևին վրա:

Եվ կ'հետեւր հայտնված կարծիքներու փոխանակութեան, այսինքն՝ գիտեր, որ կխոսեին շարադրութեանները ինչպես սրբագրելու

Հավիտենական Հարցին շուրջը. գիտեր, որ պարոն Արմեն Կարինյանը, թեև մաթեմատիկայի ուսուցիչ, կպաշտպաներ շատ գրեթե տալու, Հաճախ գրեթե տալու, բայց քիչ սրբագրելու սկզբունքը՝ շատ քաղաքավարի ու մեղմ արտահայտություններով, բայց անընկճելի համառություն, մինչ լեզվի ուսուցիչները, մանավանդ երկու տիկին, Հակառակը կփաստեին. լավ է քիչ գրեթե տալ, բայց ճիշտ գրեթե տալ, այսինքն՝ մանրամասն ամեն գրված սրբագրել և նույնիսկ սրբագրածը նորեն գրեթե տալ:

Նորա գիտեր, կլսեր թե՛ր ու դեմ ըսվածները, բայց տարօրինակ կերպով հեռու էր իր հոգին այդ բոլոր խնդիրներեն: Եվ այն աստիճանի, որ ինքն ալ զգաց ու նկատեց իր ներքին վերաբերումը և ամօքացավ. ինչպես ամենքը գործով էին զբաղված՝ դպրոցով և լուրջ հարցերով, մինչ ինքը եսականորեն թաղվեր էր իր անձնական նեղ զգացումներուն մեջ ու կօրորվեր:

Սակայն ամօքնալն ալ ոչինչ չփոխեց. միշտ նույն օրոցքի մեջն էր հոգին:

Նորեն Մինա Միխայիլովնան էր, որ կրցավ բան մը փոխել՝ հայտարարելով, որ ժամանակը արդեն ուշ է, և հարցը՝ դեռ պարզաբանություն կարոտ:

Հնչեց երջանիկ պզտիկ զանգակը: Ժողովը փակված էր. ամենքը ելան ոտքի և շատ արագ ցրվեցան՝ մեկ-երկուքը դեռ ճանապարհին ալ վիճելով երկու հակադիր կարծիքներուն շուրջը:

Քիչ մը վերջը պարոն Արմեն Կարինյանը և Նորա Ազնավորյանը միասին կհեռանային դպրոցին դուռնեն:

Պարոն Կարինյանը մեկնումներու միջոցին գրեթե միշտ կերթար միանալու մինակ մնացած տիկնոջ կամ օրիորդին՝ միշտ պատրաստակամ օգնելու և օգուտակար ըլլալու: Եվ արդեն քանի մը անգամներ ուղեկցեր էր Նորային մինչև տուն:

– Ես Համակարծիք եմ Ձեզի, պարոն Կարինյան, թեև ժողովի ատեն խոսիլ չուզեցա:

– Ինչու՞, խոսեցե՛ք, որ Հարցին ուրիշ ընթացք տանք:

– Այո՛, բայց արդեն ուշ էր, եթե ամենքը խոսին, ավելի կերկարի:

– Ձին ուզեր Հասկնալ, որ խոսիլը խոսելով կսորվվի, և գրելն ալ՝ գրելով: Ինչքան աշակերտները շատ գրեն, այնքան կվարժվին լավ գրելու,

ինքզինքնին կսրբադրեն: Ես լիզվի ուսուցիչ չեմ, բայց անգամ մը ուսանողներն ուսուցիչը հիվանդացավ, ընկերոջս դասը հանձնեցին ինձի. երեք ամսվան մեջ ահագին տարբերություն եղավ հետևանքը: Շաբաթը երկու անգամ գրել կուտայի, հնարավոր է այդքան բան սրբագրելը, և սրբագրելով գուցե սրբագրողը բան մը սորվի, բայց սրբագրվողը ոչինչ ալ չի սորվիր:

– Դուք Ձեր ուսանողները ո՞ր կերպով սորված. սքանչելի նուրբ կխոսիք և զուտ ուսանական արտասանություն:

– Դուք առաջինը չեք, օրիորդ, ատիկա ինձի ըսողը,– խնդաց տղան:– Մենք եկատերինադարցի ենք. մանկութենես միայն ուսանեմ եմ խոսած, ինչըն ալ՝ ուսս գիմնագիտոն և ուսս համալսարան: Կարինյանները շատ մեծ ու տարածված ընտանիք են Հյուսիսային Կովկասի մեջ. բազմաթիվ, բազմաթիվ:

«Որ շատ կվայլե մաթեմատիկայի ուսուցչին»,– կուզեր կատակել Նորա, բայց ինքն ալ չգիտեր՝ ինչու լեզուն զսպեց. կզգար, որ այդ միշտ կորեկտ մարդուն հետ ավելորդ կատակ ընելու չէր համարձակեր: Ատոր փոխարեն հարցուց.

– Համալսարանը ո՞ր ճյուղն էք ավարտած:

– Իրավաբանական, թեև ավարտած օրես մինչև հիմա ուսուցիչ եմ մաթեմատիկի և մնալու եմ ուսուցիչ. շատ ավելի կսիրեմ, շատ ավելի մոտիկ է հակումներուս և հետաքրքրությունս: Եվ Դուք կարծեմ տրապիզոնցի եք, օրիորդ:

Նորա զարմանքով նայեցավ տղուն:

– Ինչե՞ն գիտեք:

– Լսած եմ,– խնդաց երիտասարդը:

– Մայրս տրապիզոնցի է, այո՛, բայց ծնած եմ Սոչի:

– Ես ալ սեծովյան եմ,– վրա բերավ Կարինյան:– Մանկութանս գրեթե բոլոր ամառները անցուցած եմ Նովոռուսիյաքեն ո՛չ շատ հեռու ծովափերյա դյուղերը:

– Ուրեմն կսիրեք ծովը,– շեշտեց աղջիկը:

– Սև ծովը՝ շատ, բայց ո՛չ այս անպիտան Կասպից ծովը:

– Դուք ալ,– հանկարծ դուրս ցատկեց Նորայի լեզվին ծայրեն. հիշեց Աշոտի առաջին կատակը հեռախոսին մեջքեն, որ բնավ չէր մոռնար:

- Ուրեմն Դուք ալ այդպես կզգաք,- եզրակացուց Կարինյան:- Անհոգի ծով է, անհոգի քաղաք, մարդիկն ալ՝ անհոգի:

- Հոգին մարդա իր մեջ պետք է ունենա. ծովն ու քաղաքը ի՞նչ ընեն:

Ըսավ աղջիկը ու կանգ առավ:

- Շատ շնորհակալ եմ Ձեր ուղեկցութենեն. ուրախ եմ, որ Հայրենակից դուրս եկանք իրարու՝ ծովային Հայրենակցություն: Ես հոս պետք է ներս մտնեմ. փոքրիկ գործ մը ունիմ հեռախոսով:

- Հա՛, շատ լավ, կուզե՞ք՝ հոս սպասեմ, մինչև վերջացնեք,- առաջարկեց Կարինյան իր մշտական սիրալիրությամբ:

- Ո՛չ, ի՞նչ կարիք կա, որ սպասեք, և, վերջապես, հոսկե քանի մը բայլ է մինչև մեր տունը:

Արմեն Կարինյան առանց որևէ խոսքի հանեց գլխարկը, շատ հարգալից բարեկեց օրիորդը ու հեռացավ:

* * *

Եվ Նորա մտավ շիտակ հեռախոսին խցիկը, դուռը ետևեն զգուշությամբ փակեց, վերցուց գործիքին լսակը և տվավ Աշոտի բնակարանին թիվերը:

Աշոտ, մեքենաներու լայն նկար մը փռած իրենց դահլիճը, դաշնամուրին վրա, բաներ մը կհաշվեր, որ հեռախոսին զանգը հնչեց:

Ծանր շարժումով մը և դեռ մտքին մեջ իր հաշիվները շարունակելով՝ գնաց, գրասենդանին վրայեն վերցուց գործիքը, մոտեցուց դեմքին:

- Առաֆելովի գործարանը: Նուրյան: Ո՞վ է խոսողը,- հարցուց ոտակերեն:

- Ինձի անձամբ չեք ճանչնար, պարո՞ն,- եղավ պատասխանը՝ նմանապես ուռեերեն,- ես Ձեր ուսու հաճախորդներեն մեկուն տիկինն եմ և կուզեի Ձեզի շատ կարևոր, բայց զաղտնի բան մը հարցնեմ: Կարելի՞ է:

- Անշուշտ որ կարելի է, հարգելի՛ տիկին,- պատասխանեց Նուրյան հայերեն:- Միայն պետք է գիտնա տիկինը, որ կեղծելը շատ դժվար և շատ մեծ արվեստ է, մանավանդ Ձերինին նման հոգի բռնող ձայն մը կեղծելը: Եվ ի՞նչ է Ձեր կարևոր հարցնելիքը, հարգելի՛ տիկին:

Եվ նստավ գրասեղանին ծայրը:

– Գիտե՞ք, որ այս շաբաթ իրիկուն Կուլտուրական ընկերություն տարեկան պարահանդեսն է,– լավեցավ գործիքին մեջեն աղջկան ծիծաղող ձայնը:

– Ինչպե՞ս կրնամ չգիտնալ, Հարգելի՛ տիկին, արդեն երկու տոմսակ ստացած եմ՝ ըստ նախորդ տարիներու հնավանդ սովորության:

– Եվ ի՞նչ է պարոնի դիտավորությունը. երթա՞ք պիտի պարահանդեսին:

– Կարծեմ՝ ո՛չ, Հարգելի տիկին: Կա՛մ ես պիտի բացակայիմ, կա՛մ Մնացականները. գործարանը, սկզբունքով, չի կրնար բանիլ առանց կառավարիչի. ավելի Հարմար է, անշուշտ, որ ես բացակայիմ:

– Բայց գիտե՞ք, աս չորրորդ օրն է, որ չեմ տեսած Ձեզի,– ըսավ աղջիկը՝ իբրև հակառակը պնդող փաստ մը, որ ո՛չ մեկ առարկություն չէր վերցնել:

– Իրա՞վ միայն չորս օր է,– Հարցուց տղան խնդալով:– Իսկ ես կկարծեի, որ գոնե չորս շաբաթ մը կըլլա, որ չեմ տեսած Ձեզի, սիրելի՛ տիկին:

– Եթե շաբաթ իրիկուն չի գաք, մինչև վաղ շաբթվան չգիտեմ ո՛ր օրը կդառնա ուղիղ չորս տարի:

– Որպեսզի հանկարծ չորս դար չդառնա, պետք է կերպով մը Հարմարցնեմ ու գամ:

– Ա՛յ, այդպես,– հնչեց ձայնը գոհ ու քմայնոտ, – մանավանդ, որ նստե՛ր եմ, հատուկ շրջագգեստ կկարեմ հատուկ Ձեզի համար:

– Ուղղակի սքանչելի՛ տիկին:

– Գոնե երբեմն կհիշե՞ք այդ սքանչելի տիկինը:

– Երբե՛ք, բնա՛վ, ամենևե՛ն, բնա՛վ երբեք, մտքե՛ս անցուցած չունիմ:

– Իսկ ի՞նչ կկարծեք, այդ սքանչելի տիկինը բնավ կհիշե՞ք Ձեզի:

– Ձեմ կարծե՛ր, որ հիշե. ինչու՞ պիտի հիշե: Ի՞նչ պետք ունի հիշելու:

– Հրաշալի: Ուրեմն՝ ցտեսություն Կուլտուրականի պարահանդեսին:

– Ցտեսություն, անգի՛ն տիկին:

Աշոտ գործիքը շատ ծանր շարժումով մը դրավ իր տեղը և երազուն երկար մնաց՝ իր սեղանին ծայրը նստած:

Վերջապես իջավ և ուզեց աշխատանքը շարունակել: Դանդաղ քայլերով գնաց իր մենարանը, անցավ գրասեղանին առջևը ու լամպը վառեց:

Դեմը կնոջը լուսանկարն էր: Քիչ մը ատեն անթարթ դիտեց, ինչպես կընեւ սովորաբար՝ ամեն անգամ ալ ջերմ զգացումով: Բայց այս անգամ զգաց, որ իր հոգիին մեջ տարօրինակ ու անախորժ բան մը կար. դժգոհության ու հանդիմանության նմանող բան մը՝ ինքն իր անձին դեմ, որ մարդա կունենա, երբ կըսե կամ կընե բան մը, որ անարդար է ուրիշի հանդեպ:

Բնավ չփորձեց սքողել կամ չտեսնելու տալ այդ ներքին ինքն իրմե դժգոհությունը՝ ո՛չ իր գիտակցության առջև, ո՛չ ալ այդ աղվոր լուսանկարին առջև, որ այնքան ճիշտ բռնած էր իր կնոջ բնորոշող արտահայտությունը:

Կհասկնար, որ իր քալած ճամփան շատ էր սկզուն, և գիտեւ, որ շատերը կսայթաքին, բայց խիստ էր վստահ ինքն իր վրա, իր հոգիի ու բնավորության շիտակության վրա. Արփիկը իր կինն էր, իր սիրած ու հարգած կինը, իր ամբողջ կյանքին ընկերը և իր երեխաներուն մայրը. ի՞նչ ըսել է սայթաքում: Նորայի հանդեպ իր զգացումը, իրավ է, նոր ու տարօրինակ էր, որովհետև բացառիկ էր ու արտասովոր, շուտով կվարժվեին երկուքն ալ այդ նորության, և ջուրը ճամփան կգտնեւ:

Բայց ինչու՞ համար էր ուրեմն այդ խորքերեն եկող հանդիմանությունը ինքն իր դեմ. միթե անցած էր կարելի ու ներելի բաներուն սահմանը: Իսկապես բան մը ըրած չէր, որ աններելի անվանել կարողանար իր կնոջ հանդեպ: Բայց ստիպված էր խոստովանելու, որ ներելի ու աններելի ճիշտ սահմանին վրայեն կքալեւ Հիմա և պարանի վրա քալողի մը պես՝ պետք է՝ արտասովոր ճիգեր ընեւ, ահա՛, իր բարոյական հավասարակշռությունը չկորսնցնելու համար:

Իր ակամա ըրած այս համեմատութենեն չախորժեցավ. ունքերը հավաքվեցան, և դեմքը առավ իր երկու ափերուն մեջ, ինչպես կընեւ սովորաբար, երբ հարցի մը ավելի խորքը թափանցել ուզեւ:

Բայց իր մտածել կրցածը մեծ բան մը չեղավ, իր եզրակացությունը

կարելի է անվանել պարզապես դատական հետաճգում. մեջտեղը լուրջ ոչինչ չկա, առանց ջուրի բոբիկնալու կարիք չկա:

Եվ ցատկեց ոտքի:

* * *

Իսկ օրիորդ Ազնավորյան հորդած սրտով դուրս եկավ հեռախոսի խցիկեն և խաղուն տրամադրությամբ հասավ տուն:

Դուռը գոցելուն պես վազեց սեղանատուն:

– Ուշացա, հա՛, մանկավարժական ժողով ունեինք, շատ երկնցավ, գայլի պես անոթի եմ:

– Սարսափելի՛ր գայլ, որ ծխոխիկի չափ բան կուտես,– խնդաց Աննա Ստեփանովնան:

– Օ՛, ծխոխիկները սաստիկ շատակեր են,– շաղակրատեց Նորա՝ անընդհատ շարժվելով և վերարկուին կոճակները քակելով:

– Դե՛, եկու՛ր, եկու՛ր, նստե՛,– հրավիրեց Նինա:

– Կնցե՛ք, երթամ, վրայես թափ տամ դպրոցի փոշին ու գամ,– բացականչեց կայտառ, ժպիտ մը նետեց ամբողջ ընտանիքին, որ երեք հոգիե կրադկանար, և դուրս վազեց:

Սենյակին մեջտեղը դրած էր քառակուսի սեղանը՝ միշտ շատ մաքուր սփռոցով մը ծածկված: Դեմ դեմի նստած էին իրենց թեյի բաժակներուն առջևը՝ մայր ու աղջիկ, որ նոր էր վերադարձեր ինքն ալ աշխատանքե: Երկուքին մեջտեղը Նորայի պարապ աթոռն էր և պարապ թեյի բաժակը, որու չորս կողմը սակայն շատ լեցուն էր. պանիր, կարագ, պաղ միս, սալաթ, ապխտած ձուկ և քաղցրեղեն:

Սեղանին չորրորդ կողմը, ուր ճաշի ատեն հայրիկը նստած կըլլար, Հիմա փառավոր բազմած էր արտակարգ խոշոր փորով սամավարը: Իրավ է, կյանքի երկարատև կռվին ու ժամանակի ժանիքներուն վերքերն ու հետքերը բավական կային իր վրա, բայց անթերի կերպով դեղին էր ու փայլուն:

Նինայի հորը տան մեջ ամենքը հայրիկ կկոչեին՝ ընդհանրապես, նույնիսկ Նորան:

Իրիկունները սեղանի իր կողմը սամավարին գիծած՝ ինքը կնստեր ցած ու լայն, քիչ մը հինցած, բայց դեռ ներկայանալի ու պատկառելի իր

կաշիւն բազկաթոռին մեջ: Բոլորն էր իր բազկաթոռն անբաժան փոքրիկ սեղանը՝ վրան բաժակ մը թեյ, ծխախոտի տուփը՝ իր հատուկ մոխրամանին և հատուկ լուցկիի ամանին հետ: Սենյակին այդ անկյունը, իր այս բոլոր պարագաներով, հայրիկի բացարձակ ու անփոփոխ կալվածն էր:

Իսկ հայրիկը ինքը վաթսուներ անոց, բայց դեռ հազիվ ճերմկիւ սկսող մաղերով, չափազանց մանր աչքերով, քիչ մը մոնղոլական դիմագծերով, հաղթանդամ, լայնաթիկունք և հսկայական կազմի մարդ մըն էր: Նայողը սկամա կմտածեր, թե այդ պզտիկ աչքերը ինչպե՞ս հերիք կուզային այդ ահադին զանգվածին:

Իսկ այդ պզտիկ աչքերուն շուրջը միշտ հաճելի ժպիտ մը կ'ստացար՝ անհիշաչար, ներողամիտ ու բարի, և մոռցնել կուտար ամեն համեմատութիւն և անհամեմատութիւն:

Մեքենավար էր գործարանի մը մեջ, ավագ մաշինիստ, արդեն երկար տարիներն ի վեր, բոլոր շրջապատողներին ճանչցված՝ իբրև անփոփոխ վարպետ իր գործին մեջ և իբրև շիտակ ու պարտաճանաչ մարդ՝ շատ լավ վճարված ու հարգված:

Իր ձեռքին տակ մեքենաները կբանին անթերի, արդեն անթերի մեքենա մըն ալ ինքն էր:

Վայրկյանը վայրկյանին կելլեր անկողնին, վայրկյանը վայրկյանին տունն դուրս կուգար և ճիշտ վայրկյանին իր պաշտոնին գլուխն էր. իրիկունը սուլիչի առաջին հնչյունին աշխատանքի շապիկը կհաներ վրային՝ ինչ կուգէ ըլլա, կուգէ աշխարհը փուլ գա: Բայց աշխարհը փուլ չէր գար, և երբեք որեւէ անհամութիւն տեղի չէր ունենար, որովհետև ան ունէր իր սեփական ժամացուցակը և նախօրոք ամէն մանրամասնութեամբ ամեն ինչ նախատեսած ու կարգադրած կըլլար միշտ և վայրկյանը վայրկյանին իրենց տան դուռը կգարներ և կ'իրավորվեր, եթե անմիջապէս կ'ինը դուռը չբանար. կնիկ ըսածդ պետք է գիտնա իր ամուսնու ժամերը և փողոցը սպասցնել չտա: Եվ վայրկյանը վայրկյանին ալ իր բազկաթոռին մեջն էր՝ սամավարի եռուն դրացիութեամբ, և թեյին բաժակը պետք չէ, որ ուշանար:

Չարութիւնը ո՛չ մեկ անցքով չէր կրցեր թափանցել այդ խրոխտ և ուժեղ կազմվածքէն ներս. դիմեր էր խորամանկութեան. ծպտվեր էր՝

իրբւն ուրիշները բարկացնելու դեր և միայն այդ կերպարանքի տակ կրցներ էր ներս սպրդել: Հայրիկը շատ կսիրեր լսած խոսքերը դիտմամբ ծուռ հասկնալ կամ ծուռ մեկնել, մատի փաթթման շինել և հակառակիլ դիմացինի կարծիքներուն:

Եվ ինչքան որ սիրելի էր դիմացինը, այնքան ավելի հաճախ և այնքան ավելի շեշտված կերպով կգործադրվեր հոգեբանական այդ դիմակահանդեսը: Կինն ու աղջիկը արդեն սովոր էին, որ Հայրիկը բարկացնել կսիրե, և կջանային թակարդը չիյնան, թեև ո՛չ միշտ կատարյալ հաջողությամբ, որովհետև կարելի էր որոշել՝ ե՞րբ էր բնական խոսակցություն, և ե՞րբ կսկսեր խաղը:

Իրենց նոր վարձկալի գալեն ետքը շատ կսիրեր մանավանդ Նորայի հետ իյնալը: Նախ, որ իր աղջկան պես սիրեց առաջին օրեն: Եվ երկրորդ, որ Նորան պարտքի տակ չէր մնար և պատասխանելու համար գրպանները չէր փնտրեր: «Ակուա ունի այդ սատանային աղջիկը», - կըսեր իր «պառավին»:

* * *

Սատանային աղջիկը հանկարծ հովի մը պես նետվեցավ սենյակեն ներս:

Լվացվեր էր, հագուստները փոխեր և ուտելուն նետեր էր հավելյալ ճերմակ ժաքեթ մը:

Շիտակ եկավ, նստավ իր տեղը և տեղավորվելով՝ ըսավ.

- Դուրսը այսօր աղվո՛ր ցուրտ է. շա՛տ հաճելի:

- Դուրսի ի՞նչն ես գտեր հաճելի, ա՛յ իմ աղունիկս, - առարկեց իսկույն հայրիկը: - Քիչ մը առաջ ես ալ դուրսն էի. պաղ հով մը, թաց երկինք և ցեխոտ գետին:

- Այո՛, մեր Բաքուն շատ է ցեխոտ, - գանգատեցավ Նինա:

- Բաքուն ո՛չ թե ցեխոտ է, այլ ինքը իր տեղովը ցեխի խոշոր կույտ մըն է, - ընդդէմ հայրը:

- Նո՛ւ, հայրի՛կ, ինչպե՛ս կարելի է. մաքուր և սքանչելի չինք է մեր վաճառատուները և մեր ամբողջ փողոցը, - բողոքեց աղջիկը:

- Եվ մեկտեղ առի մեջի մարդիկը, - մեկնաբանեց հայրը:

Եվ Նորա հանկարծ մեջ նետվեցավ.

- Ինչպե՞ս, ես Հիմա ցե՞խ եմ, իմ Նինաս ցե՞խ է, ալ չխոսինք Աննա Ստեփանուկնայի մասին:

- Ընդհանրապես չեն խոսիր ներկաներու մասին,- խրատեց Հայրիկը և ավելցուց,- բայց Բաքվի մարդիկը ցած ու տմարդի երկոտանիներ են:

- Պարապ խոսքեր են, Հայրի՛կ,- բացականչեց Նորա իր սեղանեն:- Ծշմարտությունն ան է, որ ամեն տեղ ալ մարդիկ երեք տեսակի են:

- Մո՛տ եկուր, նայիմ՝ ո՞րն է այդ երեք տեսակը. հո՛ս եկուր,- Հրամայեց Հայրիկը՝ իր փոքրիկ աչքերը ավելի ևս կծկելով:

Նորա ձեռքի պատառը դրավ վար, ցատկեց ոտքի, մոտեցավ ու կեցավ խոշոր բազկաթոռին դիմացը և ժպտուն սկսավ համրել մատներուն վրա.

- Առաջին՝ ա՛յն մարդիկը, որոնք մասամբ միայն մարդ են՝ իրենց էության միայն մեկ քառորդը, կեսը, երեք քառորդը՝ ամենեն շատ:

- Իսկ մյուս կեսն ու քառորդը ինչ է:

- Անասուն կամ դազան:

- Ատիկա ընդունեցինք,- վավերացուց «բարձրագույն աթոռը»:

- Երկրորդ՝ այն մարդիկը, որ միայն մարդ են՝ ո՛չ ավելի, ո՛չ պակաս, բայց մարդ են:

- Ատոնք շատ չեն,- պնդեց Հայրիկը,- բայց, ինչևէ, ընդունեցինք այդ երկրորդ տեսակն ալ: Երրորդը:

- Երրորդ տեսակն ալ այն մարդիկն են, որ հասարակ ու սովորական մարդ չեն, այլ...

Եվ Նորա կանգ առավ: Մտքին մեջ կփնտրեր ամենեն հարմար բառը, որ Աշոտ Նուրյանի էությունը արտահայտել կարողանար:

- Այլ... Աստված,- օգնության հասավ «լայն բազկաթոռը» կեսհեգնությամբ:

- Հսենք՝ աստվածային,- քիչ մը մեղմացուց Նորա:- Աս ալ կընդունի՞ք, Հայրի՛կ:

- Այդպես մի՛ նայիր իմ աչքերուս. սատանա է նստած քու աչքերուդ խորքը,- եղավ պատասխանը:

Եվ հակառակ իր խոսքին խստությանը՝ աղվոր ժպիտ մը կխաղար իր պզտիկ աչքերուն շուրջը:

Նորա վազեց սեղան, նստաւ իր տեղը և շարունակեց ուտելը, բայց հանկարծ ընդհատեց նորին, անձեռնդիմով սրբեց շրթունքները և ըսավ.

– Ինչ կուզեք՝ ըսեք, Պավել՝ Վասիլիչ, ցեխ, հով, մարդ թե գաղան, բայց կյանքը գեղեցիկ է:

– Հա՛, կյանքը գեղեցիկ է,– ծաղրեց Պավել Վասիլիչ:– Գիտե՛մ՝ ինչն է քեզի այդպես դուր եկողը կյանքի մեջ. երիտասարդութիւն և սիր. չէ՞:

– Է՛, ըսենք թե,– ընդունեց աղջիկը պայմանական ձևով:

– Ի՞նչ բան է երիտասարդութիւնը ըսածդ. տհասութիւն և հիմարութիւն, որ բաց դռները թողած՝ գլուխը պատին կզարնեն՝ իրեն ճամփա բանալու համար. իր ըրածը ինքն ալ չգիտե ու իր ամանեն դուրս կ'թափի չհասած գինի, և քանի՞ տարի կ'տես քու այդ նշանաւոր երիտասարդութիւնը. առաջին երեխադ որ աշխարհ կուգա, վերջացաւ:

– Բայց սե՛րը,– պնդեց Նորա:

– Ա՛յ, աղունա՛կս, դուն դեռ ի՞նչ գիտես, թե ինչ բան է սերը՝ ո՛չ դուն, ո՛չ ալ, ա՛յ, Նինադ: Եթե խոսքի մը միայն առաջին բառը ըսեմ քեզի, դուն իմ ըսելիքս կ'հասկնա՞ս: Սեր կոչվածը շատ երկար խոսք մըն է՝ շատ-շատ բառերու և տարբեր տեսակի բառերու շղթայի մը կազմված: Նախ՝ մարդու՛ն գնա, քանի մը տարի ապրե՛ր մարդուդ հետ, երեխա ունեցի՛ր, մեծցու՛ր այդ երեխաները, վերջը եկու՛ր, ու կ'խոսիմ քեզի հետ, թե ինչ է սերը:

– Ատիկա փախու՛ստ է, Պավել՝ Վասիլիչ,– հայտարարեց Նորա հաղթական և շարունակեց իր հացին կարագ քսել:

– Ինչպե՛ս որ կ'հաճիք,– պատասխանեց Պավել Վասիլիչ մտածկոտ և հանկարծ ավելցուց շեշտով մը, ուր ճշմարիտ թախիծ մը կ'հնչեր,– այսքա՛ն ապրեիր եմ, աղջի՛կս, վաթսունչորս տարիս լրացաւ: Խեղճ չեմ ապրած, ճախողածներէն չեմ, սերն ալ տեսեր եմ, եթե ինծի չեմ հավտար, հարցու՛ր «պառաւիյա»: Բայց ահա կ'ըսեմ քեզի, բան մը չեմ հասկեր այս կյանքէն. ինչու՞ եկա, ինչու՞ կերթամ, ինչու՞ համար է այս բոլոր իրարանցումը. վայրկյան մըն է հիմար, կարճ ու պակաս բան մը, և ամէն ինչ՝ փուչ ու ոչինչ. տրին-տրաւա:

– Այսօր շատ ձախ եք տրամադրված, Պավել՝ Վասիլիչ,– ժպտեցաւ Նորա անոր խոսքերուն անախորժութիւնը վրայէն նետելու ջանքով և կ'լավ ոտքի:

Հայրիկը հանեց իր եզրակացությունը.

– Եթե արժեք ունեցող ու մնացող մխիթարական բան մը կա, ան ալ աշխատանքն է, թեև վերջիվերջո չգիտես, թե ինչու համար է նաև այդ աշխատանքը. պատասու մը հացի՞ համար:

– Իսկ այս աղջիկը, հապա այս աղջիկը, – պոռաց Նորա՝ Նինայի մեջքեն երկու ձեռքով ռռնած դեպի հայրը քշելով:

Պավել Վասիլիչ խոսքով պատասխանն չտվավ, բայց իր՝ արջուկի մանրիկ աչքերը այն տեսակ խնդուքով ու սիրով նայեցան Նինայի աչքերուն, որ աղջիկը նետվեցավ հորը վիզը:

– Ուրեմն այլևս ես երթալ կրնամ, – ըսավ Նորա ժպտուն, – մանավանդ շատ ստիպողական գործ ունիմ ներսը:

Իսկ այդ շատ ստիպողական գործը մեզի հայտնի է արդեն. վարդապետն չրջագզիստը, որ, իրավ է, շատ ստիպողական էր և կարևոր դեր ուներ կատարելիք:

Ը

Կուտուրականի կրթական պարահանդեսը՝ կերկնվեր ամեն տարի դեկտեմբերի առաջին շաբաթ իրիկունը, Հայ ակումբի սրահներուն մեջ և շատ հաճախված ու հարգի պարահանդես էր:

Զուտ արդյունքը, որ ամեն տարի քանի մը հազարի կհասներ, ամբողջովին հատկացված էր քաղաքի չունևոր Հայ աշակերտներուն՝ գրենական պիտույք, նախաճաշիկ և ումանց նաև հագուստ մատուկարարելու:

Եվ հանդեսին ղեկավարությունը հանձն կառներ միշտ քաղաքի ամենեն ճանչցված ընտանիքներեն խումբ մը տիկիներ, որոնց մեջն էր, ինչ ըսել կուզե, նաև տիկին Մարգոն:

Եվ անոր ներչնչած ցուցակովն էր, որ կազմեր էին Հյուրընկալ մարմինը՝ տասը հարմար կիներբ: «Հարմար» բառը, որ իհարկի բացատրության պեստք չուներ, մոտավորապես կնշանակեր՝ թարմ, սիրուն, խոսուն և ճաշակով հագված:

Այդ տասը «Հարմարներուն» մեջն էին ինքը՝ տիկին Մարգոն, և անոր մասնավորապես հանձնարարած Նորան: Եվ Հյուրընկալ մարմնի

այդ տասը անդամները իրենց «Հարմարության» չքանչանը կկրեն ձախ կրծքին վրա՝ կարմիր ժապավենով մը:

Պարահանդեսը իր լրիվ ընթացքին մեջն էր: Բազմությունը, ճահիճ բռնած ջրի պես, դանդաղ հոսանք կուտար սենյակե սենյակ: Նվազը կատաղի չափ կուտար, և զույգերը կդառնային կեդրոնական սրահին մեջտեղը՝ արգելքի հանդիպած ջրի պտույտքներուն նման:

Հայկական պարերը, ինչպես և բազմաթիվ անականկալներ, սկսելու էին կեսգիշերին ետքը:

Երբ Աշոտ Նուրյան ոտք դրավ սանդուղի ամենավերին աստիճանին, անմիջապես շրջապատվեցավ երեք «Հարմարներով», որոնցմե մեկը՝ նույն ինքը՝ տիկին Մարգոն, որ, շատ սիրալիք ձեռք տալով եկողին, բացականչեց խորին ցավակցությամբ.

– Խեղճ պարոն Նուրյան, այս տարի կներկայանաք մեր հանդեսին անտիկին:

– Այսքան տիկնավորներուն պետք է նաև քանի մը անտիկին, – խոսքի տակ չմնաց Նուրյան:

– Գեշ Հաչիվ չէ, – վավերացուց տիկին Մարգոն:

Դեռ երեք «Հարմարներուն» հետ իր Հաչիվը չէր կարգադրած, որ հեռվին սլացավ թարմ կարմրություն մը՝ շիտակ նորեկի վրա:

– Իսկ մորաքո՞ւյրս, ո՞ւր է մորաքույրս, – կպոռար դեռ հեռվին:

Եկավ ու շիտակ կեցավ նորեկին առջևը: Նուրյան արագ քննական ականարկ մը նետեց աղջկան վրա՝ ոտքեն մինչև գլուխը:

Վարդագույն հագուստ, վարդագույն կոշիկ, վարդի զույգ մը կոկոն՝ սև մազերուն մեջ և իր զույգ այտերուն վարդերը՝ անվերջ վազվզելեն, պարելեն և հանդիպման վայրկյանի հուզումեն:

Թարմություն ու վարդ: Եվ թարմություն մը ցնցեց Աշոտի հոգին, երբ իրարու ձեռք տվին:

Եվ տիկին Մարգոն, միշտ գիտակից իր դերին, հրամայեց.

– Եկե՛ք ինձի հետ, պարոն Նուրյան:

Եվ Աշոտ հարկադրվեցավ անոր հետեւիլու: Տիկինը առաջնորդեց նորեկը քովի մեծ սրահին խորքը նստած խումբ մը տիկիններուն քովը. կեցավ, խոնարհություն մը ըրավ և ըսավ հանդիսավոր.

- Ազնի՛վ տիկիկներ, ձեր խնամքին կհանձնեմ այս խեղճ ու որբ անտիկինը, մխիթարեցե՛ք:

Եվ հեռացավ:

Նստողները բոլորն ալ ծանոթ դեմքեր էին Աշոտին, մեկ-երկուքը նույնիսկ ընտանեկան կապերով:

- Եկու՛ր քույս, Աշո՛տ,- կանչեց անոնցմե մեկը՝ քովի պարապ աթոռը մատնանիչ ընելով:

- Ատ ինչպե՞ս է, որ ես Ձեր պարելը մինչև հիմա չեմ տեսել, պարո՞ն Նուրյան,- հարցուց տեսքոտ կին մը, որ շատ ալ ճաշակով հագված էր:

- Շատ զարմանալու պատճառ չեք ունենար, եթե հայտնեմ, որ ես ինքս ալ շատ-շատոնց է, որ իմ պարելս տեսած չունիմ:

- Ինչու՞:

- Ատիկա այն ինչուներեն է, որոնք կարծես բանավոր պատճառ չունին. ինչու՞ ամեն պտուղ չի պատվաստվիր ամեն ծառի:

- Բնա՞վ չեք պարած:

- Երիտասարդ օրերուս, այո՛, և եթե կարելի է հավատ ընծայել հետդ պարող գեղեցիկ կանանց խոսքին, բավականին տանելի:

- Ես հիմա կստուգեմ. հաջորդ վախճ կպարենք միասին, և կհուսամ, որ կընդունիք տալիք վճիռս:

- Ձեր վճիռը սիրով կընդունիմ, միայն շատ կցավիմ, որ Ձեր առաջարկը ընդունիլ չեմ կրնար,- ժպտեցավ Նուրյան:

- Ուրեմն կմերժեք ինձի:

- Ան խոսք է տվեր, որ կնոջ բացակայության ուրիշի հետ չպարեմ,- մեջ նետվեցավ երրորդ մը:

- Ա՛յ, տիկին Պարուկյանը ինչքա՞ն շիտակ գուշակեց,- պատասխանեց Աշոտ՝ գուշակող տիկնոջ թեթև խոնարհություն մը ընելով:

- Զարմանալի՛ հավատարմություն,- բացականչեց մյուսը:

- Շատո՞նց է՝ եկած ես, Աննա՛,,- դարձավ Աշոտ իր ազգական տիկնոջ և հետը խոսակցության բռնվեցավ: Քիչ մը ետքն ալ կամաց մը հեռացավ հարգելի տիկիկներու խնամքեն:

Եվ մոտեցավ երեք այրերու, որոնք, սրահի դռան մեջ կեցած, կխոսակցեին: Ատոնցմե մեկը խսկույն դարձավ մոտեցողին.

– Ա՛, եղբայր, աս ու՞ր ես, մեջտեղ չկաա. ո՛չ մեկ տեղ չեմ հանդիպիր քեզի վերջերս. ի՞նչ բանի ես:

– Չգնություն կմշակեմ, – եղավ պատասխանը:

– Ի՞նչ կմշակես: Մշակելեդ հոգը՝ մարդավարի բան մը մշակիր:

– Գործերս շատ են, սիրելի՛ս:

– Անիկա միտքը դրեր է՝ շուտով հարստանա, – նկատեց երրորդը:

– Այսօր ամենքն ալ գուշակ են դարձեր, – ըսավ Աշոտ լրջորեն, –

Ասուված աղոթքդ լսե:

Սրահի մյուս դռներն հանկարծ ներս նետվեցավ Նորա և բարձրաձայն կանչեց լուրջ կարգադրության մը ձևով.

– Պարո՞ն Նուրյան, վայրկյա՛ն մը:

– Ներեցե՛ք, – ըսավ Նուրյան խոսակիցներուն և դիմեց դեպի աղջիկը:

Իրարու եկան սրահին ճիշտ մեջտեղը:

Չորս կողմի բազմության մեջ աղջիկը պարզությամբ ձեռքը դրավ Աշոտի ուսին և ծռեցավ դեպի ականջը.

– Բայց չըսիք ինձի. ես հագվիր եմ միայն Ձեզի համար. կհավնի՞ք:

– Ես հավնիր եմ քեզի, ինչ ալ որ հագնիս: Դուն վարդ մըն ես ինքնին ստանց այդ բոլոր վարդերուն, և քու անուշ բույրդ գլխու պտույտ կուտա, – փափսացին տղուն շրթունքները աղջկա ականջին: Աղջկան գլուխն ալ պտույտ հկավ. կամքի ուժեղ ճիգով մը հագլիվ կրցավ ինքզինքը պահել և բարձրաձայն խնդալով՝ վազեց ետ՝ մյուս սենյակը:

Մինչ պարոն Նուրյան շատ հանդարտ շարժումով մը և վերին աստիճանի անտարբեր դեմքով մոտեցավ նորեն իր թողած ընկերներուն:

* * *

Եվ քիչ մը ետքը չորսը միասին ուղղվեցան դեպի բյուֆեն՝ կոկորդը թրջելու:

Ընդարձակ սրահ մըն էր, որ փոքր սեղաններով դարձուցեր էին ռեստորան: Եվ սեղաններուն մեկ մասը արդեն բռնված էր, ուր այդ ու

կին տարբեր խումբերով ու տարբեր խմիչքներ իրենց առջևը՝ կխոսակցեին:

Խմբումներեն մեկը ավելի մեծ էր. երկու սեղան միացուցեր էին իրարու. տասն-տասներկու հոգի մը՝ այր թե կին նստած էին շուրջը. հինգ-վեց հոգի մըն ալ կեցած էին անոնց ետևը:

Պարոն Աժտարխանյան՝ նստածներեն մեկը, ձեռքը դրեր էր իր խմիչքի բաժակին վրա ու բաներ մը կըսեր:

- Հոս ի՞նչ կճառեն,- ըսավ Աշոտի ընկերներեն մեկը:

Եվ չորսով մոտեցան ու ավելցուցին ունկնդիրներուն բազմությունը՝ մեծ բավականություն պատճառելով խոսողին, որուն ոգևորությունը թե առավ:

Նորա, որ հեռվեն տեսեր էր Նուրյանի բյուրեղե հրթալը, ինքն ալ դիմացի դռնին մտավ ներս և կեցավ խմբված բազմության մյուս ծայրը՝ Աշոտի դեմոդեմ:

Իսկ պարոն Աժտարխանյան կխոսեր շատ տաքցած.

- Դուք բոլորդ ալ կմտածեք ինձի՝ պես, մի՛ննույն բանը, բայց չե՛ք ըսեր, իսկ ես կըսեմ, ինչ որ կմտածեմ: Սեռն է աշխարհքը դարձնողը, ավելի կարևոր և ավելի պիտանի բան չկա աշխարհիս երեսին՝ ո՛չ կենդանիներու և ո՛չ ալ մարդիկներու կյանքին մեջ, քան այր ու կնոջ իրարու շուրջ դառնալը: Ինչու՞ կխնդաք: Հերքեցե՛ք, եթե այդպես չէ:

- Բարեկա՛մս, առնվազն կչափազանցեք, և, իհարկե, ատոր պատասխանատուն Ձեր առջևի այդ չարաճիճի բաժակն է,- պատասխանեց, անուշի կապելով, Իվան Իվանիչ Տերուն սեղանի մյուս ծայրեն, երկու տիկիններու մեջտեղեն:

- Իմ բաժակս, սիրելի՛ Իվան Իվանիչ, դեռ երկրորդն է միայն, իսկ ես պատիվ ունիմ սեղանակիցներուս հայտնելու, որ մինչև քսաներկուերորդ բաժակը կընամ հասնիլ՝ առանց ոտքերս ու դատողությունս որևէ վտանգի ենթարկելու:

- Քանի որ այդպես ապահովագրված է Ձեր դատողության շիտակ քալելը,- մեջ մտավ ուրիշ, տարիքը առած լուրջ պարոն մը,- դժվար պիտի չըլլա Ձեզի ցույց տալը, որ սիրախաղերեն ու սիրաբանություններեն անդին շատ ավելի լուրջ գործեր ու մտածումներ կան ամեն մարդու համար:

- Ինչպե՞ս չէ,- Հեգնեց Աժտարխանյան,- օրինակ՝ Հարեանիդ նավթի խողովակը ծակել և անոր նավթը գողնալ:

Լուրջ պարոնին դեմքը Հանկարծ տարօրինակ արտահայտություն մը առավ, և ներկաները աչքի պոչով սկսան իրարու նայիլ, բայց ճառախոսը անտարբեր կշարունակեր իր օրինակները.

- Կամ, օրինակ, առավինե մինչև իրիկուն նստիլ պտուտակավոր բարձր աթոռի մը վրա և ուրիշներու գործին ու գրպանին հաշիվները պահել: Կամ, օրինակ, առևտրական սուտեր, խաբեություններ ու խարդախություններ մտածել ու տարածել՝ բանավոր ու գրավոր: Կամ, օրինակ, քաղաքապետարանի նիստերուն մեջ կեղծիքներ ու ղեղձումներ պաշտպանել՝ խոշոր-խոշոր բառերով և բարոյական բարձր սկզբունքներով և, անշուշտ, Հնչուն վճարով: Կամ, օրինակ, լրագիրներու ու բրոշյուրներու էջերուն մեջ Հասկցած ու Հասկցած բաներու մասին պարապ-պարապ հոգևածներ թխել՝ բարձրաթուիչ պահանջներով: Կամ, օրինակ, դրամսեյակի մը մութ անկյունը կծկված՝ գիշեր-ցերեկ միտք ընել, թե ինչպես ընենք, որ երկուքով գնածը հինգով, ութով, տասով ծախենք: Եվ այլն, և այլն. ասոնք են, չէ՞, ձեր ավելի կարևոր և ավելի բարձր գործերը: Ես գիտե՛մ, ինչ որ կըսեմ և ես կըսեմ, ինչ որ կմտածեմ: Եթե հիմա վարպետ բժիշկ մը Հնար ունենար՝ այս մեր պարահանդեսի մեջ եղողներուն զանգերեն հորիզոնական կերպով կափարիչները բանալու, պլիտի տեսնելք, որ առանց բացառություն ամեն այրմարդու գլխուն մեջ կին մը կա նստած, և ամեն կնոջ գլխուն մեջ այրմարդ մը կա նստած:

Բարձրացավ սարսափելի ծիծաղ ու ծափահարություն, հավաքված բազմությունը աճեցավ մյուս սեղաններեն նոր եկվորներով:

Գինինը լեցուցին ու խմեցին ճառախոսի կենացը: Ընդհանուր իրարանցումին մեջ Աշոտ և Նորա կնայեին իրար ու կծպտեին. գոնե իրենց համար ճիշտ էր մարդուն ըսածը: Եվ ո՞վ գիտե՞ ինչքա՞ն, ինչքա՞ն ներկա զույգեր, իրարու կից կամ իրարմե շատ հեռու նստած, նույն խոստովանությունը կընեին իրենց հոգիներուն մեջ:

- Կհուսամ՝ այդ գանգային հարցը չի վերաբերիլ սեփական կնոջ կամ սեփական մարդուն. գանգին մեջ անոր ներկայությունը կրկա բնական,- ճշտել ուզեց անպատճառ քովը նստած երկարահասակ պարոն մը:

- Ո՛հ, ընդհակառակն, ատիկա կրլյա անբնական: Պարոննե՛ր, ես կըսեմ, ինչ որ կմտածեմ. ի՞նչ կարիք կա սուտի ու կեղծավորության. ամեն մարդ իր կինը կրնա նստեցնել բազկաթոռին, աթոռին, բազմոցին կամ...

- Վերջապես ուրիշ շատ տեղեր,- հնչեց ձայն մը բազմության մեջէն:

Եվ նորեն բարձրացավ ահագին ծիծաղ ու աղմուկ:

- Բայց ի՞նչ պետք ունի իր գլխուն մեջ նստեցնելու,- շարունակեց ճառախոսը առանց իր խոսքին թելը կտրելու:- Գլխուն մեջ կպտտցնենք, ինչ որ չունինք ու կտենչանք. Եեռքի տակ եղածը ո՞վ կփնտրե:

- Ինչ լավ է, որ տիկին Մարգոն դուրսը զբաղված է և ներկա չէ,- շատ վտանգավոր քայլ մը արավ սեղանակից տիկին մը և չարաչար պատժեցավ:

- Հարգելի տիկին Սիրան, ես ու կինս բնավ չենք խառնվիր իրարու գործին. ան ի՛ր ճամփան ունի, ես՝ ի՛մ ճամփաս: Միայն թե լավ չէ, որ անուններ մեջտեղ կդնենք: Եթե ես ալ Հանկարծ այդ ճամփով քայլեմ, շատ կդժվարանա Ձեր վիճակը:

Ներկաներուն դեմքերը զանազան տեսակի արտահայտություններ առին, և ծիծաղները զսպվեցան: Պարզ էր, որ ճառախոսի ըսել ուզած, բայց չըսած բաները մյուսներուն ալ հայտնի էին:

- Պարոն Աժտարխանյան,- մեջ մտավ ճառախոսին ճիշտ դեմը նստած շատ Հարգելի ու տարիքոտ մարդ մը՝ Հարցը գոցելու բացահայտ ճիգով:- Եթե Ձեր ըսածները չիտակ ալ ըլլան, ամեն բան մերկ չը՛սվիր. բանաստեղծական ամոթխած քող մը միջտ ալելի Հաճելի է ու կուտուրական, մանավանդ, Կուտուրականի այս սրահներուն մեջ: Գանգերը բանալեն ի՞նչ օգուտ:

- Ատիկա տարբեր Հարց է,- մեղմացավ ճառախոսը,- բայց երբ կխոսվի բանի մը մասին, ես սովոր եմ ըսելու, ինչ որ կմտածեմ. իրողությունները ըսելու ալ ամոթ չեմ զգար: Ով կամչնա, թող քողարկվի:

- Գինի,- հրամայեց երկարահասակ պարոնը,- խմե՛նք մեր անքող ու անամոթ ճառախոսին կենացը:

Եվ նորեն ծիծաղ բարձրացավ, բայց արդեն բոլոր կողմերեն ալ Հաշտ:

Պարերն ու ոգևորութիւնը նոր աճում էին ստացել սրահն սրահ, ուր առատ հոսող խմիչքը, անշուշտ, շատ կարևոր դեր մը ունէր:

Կազմակերպիչ մարմինը գոհ էր, հյուրընկալները՝ նմանապես. ամեն ինչ հաջող կերթար: Տասը «Հարմարները» կվազվզէին ամեն կողմ, կհասնէին ամենուն՝ հոս՝ կատակ մը, հոն՝ խմիչք, Հարմարութիւն մը՝ մեկուն, ուրիշ մը կհաննէին պարելու, որ կենդանութիւն տիրե ամեն տեղ:

Տիկին Մարդո դռներուն մեջ դեմ դեմի եկավ Նորային, ջերմորեն գրկեց ու համբուրեց.

– Ապրի՛ս, հոգի՛ս, շա՛տ ապրիս: Վա՛րդ ես, կրա՛կ ես, կրակե՛ վարդ ես: Նայե՛, որ շատ խմցնես. բլուֆեն պետք է սպառի, փշրանք չի՛ պիտի մնա: Հայ մանուկներու համար է, վազե՛:

Հազիվ թե Մեծն Վարդան սպարապետը իր 1035 նահատակներուն ավելի ազդու տված ըլլար իր քաջալերանքը և ավելի մեծ նվիրումով:

Եվ Նորա անընդհատ կվազեր հոս ու հոն: Բայց իրմեն ավելի կվազէին իր աչքերը՝ պարի մեջ ըլլար թե խոսքի ու կատակի, ներսը ըլլար թե դուրսը, դռներուն բացվածքնն թե բազմութիւններուն մեջնն, կվազէին իր աչքերը ամեն կողմ ու կգտնէին իսկույն իր փնտրած կերպարանքը:

Պարը երբ կանգ առավ պահ մը...

– Եկե՛ք ետեւս, – ըսավ Նորա իր պարընկերոջ, որ թարմ երիտասարդ մըն էր՝ համալսարանական համազգեստով:

Եվ ինքը վազեց, ճանապարհին աթոռի մը վրայնն վերցուց ընկերոջ մը խոշոր շալը, նետեց ուսերուն և դիմեց շիտակ մեծ սրահին ճակտի փոքրիկ սենյակը, որ թավիշ կանաչ վարագույրներով կիսովին զատված էր մեծ սրահէն:

Պատի տակի ցածիկ ու փափուկ տախտին վրա նստած էին Աշոտն ու պարոն Զամինյանը և իրենց գործերնն կխոսէին: Աշոտ կիսովին երկնցած էր տախտին վրա՝ հենված թեթև մը աջ ձեռքին:

– Ա՛, ի՛նչ տաք է, – բացականչեց աղջիկը՝ ներս նետուելով: – Հոս ավելի զով է:

– Հրամեցե՛ք, օրիո՛րդ, հանգստացե՛ք, – ըսավ Զամինյան:

– Կարելի՞ է, պարոն Նուրյան, գտնալ քիչ մը ձեր բազմոցեն, – հարցուց աղջիկը և առանց պատասխանի սպասելու ինկա՛վ տախտին վրա կոնակը Աշոտի կոնակին:

Նշան ըրավ մատով իր պարնկերին, որ ան ալ նստի դիմացի ավոտին: Միևնույն ժամանակ վրայի շալին մեկ մեծ մասը այնպես մը չպրտեց դեպի պատը, որ ծածկեց Աշոտի աջ թևն ու ձեռքը:

Շալի ծալքին տակ երկու ձեռքերը խսկույն իրար գտան և ամուր սեղմվեցան իրարու:

Աղջիկը բարձրաձայն կխնդար, բաներ մը կպատմեր իր ուսանող պարնկերին, որ մեծ հաճույքով և քիչ մը վարանած կնայի իր դիմացի խոսող ու խնդացող ու կես մը պառկած վարդին և կզարմանար իրեն վիճակված այս անսպասելի բախտին:

Եվ Աշոտ Նուրյան, ներքին հեշտանքով, երգիծական ժպիտ մը միայն չրթունքին, կշարունակեր իր գործի ընկերոջ հետ իր գործի խոսակցությունը:

Այս խաղը տեղեց մեկ-երկու վայրկյան, մինչև որ Նորա, վերջին անգամ մը ամուր սեղմելով Աշոտի մատները, շալը հանկարծ հտ քաշեց, մեկ ուստյունով ցատկեց ոտքի, նշան մը ըրավ իր պարնկերին և դարձավ իր հարևան խոսակիցներուն.

– Կհուսամ չխանդարեցինք պարոններուն խոսակցությունը:

– Ամենևի՛ն, օրիո՛րդ, – պատասխանեց Զամինյան:

– Շնորհակալություն ձեր անփոխարինելի հյուրասիրության համար, – քրքջաց Նորա ու վազեց դուրս:

Ուսանողն ալ՝ իր վարդին հետևեց:

– Ահա՛ եռանդ ու ոգևորություն, – ըսավ Զամինյան ժպտուն՝ անոնց հետևեց նայելով:

– Այո՛, երիտասարդություն, – պատասխանեց Նուրյան, և տխուր չեղտ մը կար մեջը:

Նայեցավ ժամացույցը:

Քիչ մը հտքը դուրսը ինքը մոտեցավ Նորային.

– Ես կմեկնիմ, Նո՛րա:

– Ա՛, ո՛չ, – բողոքեց աղջիկը:

– Ես երթամ, որ դրկեմ Մնացականները:

– Դուք որ երթաք, կերթաւ և իմ ուրախությունս, – պատասխանեց ունքերը ժողվելով:

– Քու ուրախությունդ ինծի պես հիմար չէ, ան չի թողներ քեզի, ան չի թողներ իր թամիչ վարդը, – ժպտեցավ Աշոտ:

– Հա՛, երեխա կխաբեք աղվոր խոսքերով, – ըսավ աղջիկը՝ երեխայի պես չրթունքները ուռցնելով:

– Եթե կուգես, որ ճամփան ալ, տունն ալ, վաղն ալ հոգիս ուրախ ըլլա ու միշտ քեզի հետ, ցատկե՛, պարե՛, դվարճացի՛ր, ինչքան որ կրնաս: Գիտցի՛ր, Նո՛րա, որ քու ուրախությունդ է նաև ի՛մ ուրախությունս:

– Ա՛յն, – ըսավ աղջիկը սրտին խորքեն:

Սանդուղին գլուխը իրարմե բաժնվեցան: Սանդուղի հաջորդ հարթակին վրան էր Աշոտ, որ աչքով ու գլխով վերջին բարեւ մը տվին իրարու:

* * *

Քանի սանդուղներուն ամեն մեկ ոտքեն վար կիջներ Աշոտ, կարծես տխրության նոր շերտ մը ավելի կդիզվեր իր կրծքին վրա:

Բեկված հոգիով վարը՝ հանդերձատանը, վերցուց հեռախոսը և հայտնեց Մնացականին, որ պատրաստ ըլլան, որ նստին իսկույն իր բերելիք կառքը:

Հագավ մուշտակ-վերարկուն, դարձուց օձիքը, դրավ Աստրախան գլխարկը և անցուց կրկնակոշիկները:

Դուռնեն որ ելավ, կձյուններ:

Ծառան կառք մը կանչեց: Աշոտ ըսավ իր հասցեն ու բարձրացավ կառքը:

Աղվոր մը սեղմվեցավ վերարկուին մեջ, կրիայի պես ներս քաշեց գլուխը մուշտակի լայն օձիքին ետին, ոտքերը պաշտպանեց կառքի կաշի ծածկոցով, և ձիերը շարժվեցան:

Ձյունը կտեղար խոշոր ճերմակ փաթիլներով, և դեմը՝ էլեկտրական լամպերու լույսին տակ, կարծես ճերմակ կետերու ծով մը ըլլար, որուն մեջնէ կխոյանային երեք ձիերը՝ թեթև կառքին հետ:

Այդ խոյանքին մեջն էր և դիզված տխրության մը ճնշումին տակ, որ Աշոտ առաջին անգամ պարզ ըմբռնեց և խոստովանեցավ ինքն իր հոգիին մեջ, որ կսիրեր. անխմաստ էր ժխտելը, մեղմելը, դյուրեւը:

Հապա Արփիօկը. ինչպե՞ս էր կատարված այդ անկարելի փոփոխությունը, և ի՞նչ էր իր փնտրածը, ի՞նչ էր իր ուզածը:

Նո՞ր սեր, նորե՞ն սիրել, ապրիլ նորեն անգամ մըն ալ նո՞ր սիրով: Կարծես, թե աս պիտի ըլլար բնազդական որոնումը: Իր Հին սերը մաշված էր երևի: Մինչ մարդկային տենչացող Հոգին կարծես մաշիլ չգիտե, ո՛չ ալ Հագենալ, և կսկսի խուլ կարոտ մը՝ Հին օրերու սուր Հուզումներուն: Վազք մը, հետապնդում մը անցնող երիտասարդության ետեմն՝ բռնելու, պահելու, ետ կանչելու կյանքն ու երիտասարդությունը:

Այդպե՞ս էր:

Հանկարծ դեմի ձյունեղեն վարագույրին ետեմն բարձրացավ միջնադարյան դռքոտոր Ֆաուստին կերպարանքը, ինչպես որ տեսեր էր գերմանական բեմերուն վրա: Այդ մարմնացումը՝ երիտասարդանալու տենչանքին, այդ մարդկային խելագար ծարավը՝ նորեն ապրելու, սնվամ մըն ալ ապրելու իր երիտասարդությունը՝ բոլոր տառապանքներուն ընդդեմ, բոլոր արդարությունները ոտքի տակ տալով և Հոգին սատա-նային ծախելով. նորե՞ն ապրիլ նոր սիրով մը:

Եվ Հանկարծ Հնչեց Աշոտի ականջին Մեֆիսթոֆելի գարշելի ծիծաղը, որ սթափեցնող ազդեցություն ըրավ:

Այո՛, խելագար բան մըն էր իր ուզածն, ու իր ըրածը՝ խելագար ու Հանցավոր. կզգար, կհասկնար: Ինքը ամուսնացած մարդ մը՝ ընտանիքով, պարտավորություններով և տասնհինգ տարվան հուշերով կաշկանդված. ի՞նչ պիտի ըլլար իրենց բոլորին ալ վիճակը այս նոր սիրո պայմաններուն տակ:

Այո՛, խելագար բան մըն էր իր ուզածն ու իր ըրածը. ինքը արդեն տարիքը առած, նստած ու լրջացած մարդ մը, մինչ Նորան խայտացող Հոգիով, դեռ չապրած, թարմ արարած մը՝ Հագար խենթության ու տղայություններու կարոտով. ինքը ինչպե՞ս պիտի կարողանար բավարարել այդ զեղուն մանուկ Հոգին: Տղայություններու այդ խայտանքը և մանր Հագարավոր զվարճություններու պահանջը այլևս իրեն համար չէին. ատոնց համար ո՛չ ժամանակ ունեւ, ո՛չ հակում, ատոնք կարդացված էին իրեն համար. ինչպե՞ս պիտի կարողանար նորեն կարդալ:

Բայց պե՛տք էր: Եթե երիտասարդ Հոգի մը քեզի կապել կուզես, պետք է ապրիս երիտասարդի մը պես, պետք է հարմարվիս երիտա-

սարդուլթյան պահանջներուն, պետք է գտնե տասը տարի մը հտ դարձնես կյանքիդ անկողը, սովորութիւններդ ու հակումներդ: Ձէ՞ որ նորեն ապրիլ կուզես ու նորեն սիրել՝ այն հին, թարմ սիրով:

Այս բոլորը կառարկե՛ր Աշոտի միտքը, բայց կզգար միեւնոյն ժամանակ, որ այս բոլոր առարկութիւնները ուշ էին մնացե՛ր. ալ ուշ էր, դեպքերուն ընթացքը ալ չէին կրնար փոխել:

Նորան կսիրե՛ր, ալ կասկածն դուրս է, որ ան ալ կսիրե՛ր: Այդ գիտակցումը, այդ կարեւրութիւնը խոր հեշտանք մը, բախտավորութիւն մը կմաղենին Աշոտի հոգիին մեջ: Եվ այդ անակնկալ, նոր սուր ու բացառիկ ապրումին համար, անշուշտ, պետք է վճարվեր բարձր գին՝ բացառիկ:

Ձիւրը կվազեն իրենց համաչափ տրոփով: Եվ ձյունը միակերպ, հանգիստ ու մաքուր կտեղար ամեն-ամեն բանի վրա՝ վերը՝ տարածութիւնը կետկիտելով, վարը՝ ամեն ինչ ճերմկեցնելով:

Եվ թափվող ձյունի կիտավոր ֆոնին վրայեն իրեն կնայեն այն վարդ-աղջկա սերեն հորդող աչքերը՝ ճիշտ այն դիրքով, ինչպես որ թողեր էր քիչ մը առաջ Կուլտուրականի սանդուղին գլուխը:

Ճնշումն ու տխրութիւնը չքացած էին արդեն Նուրյանի կրծքին տակեն: Հոն հիմա միայն կարոտ մը կվառեր, որ խնկամանն բարձրացող խոնկի բուլբուլ մը պես դեպի վեր կգալարեր՝ դեպի այդ կիտկիտավոր շղարշին մեջ փաթթված գեղեցիկ գլուխը:

Եվ Մեֆիսթոֆելի անպիտան ծիծաղը ալ չէր լսվեր: Եվ ի՞նչ փուլթ, եթե լսվեր ալ, Մեֆիսթոֆի դերը հեգնելն է, Ֆաուստին դերը՝ սիրելը. ամեն մեկը պիտի խաղա իր դերը:

Հեռուն՝ ձյունի փաթիլներուն իրարանցումին մեջեն, պլպլաց Առաֆելովի դործարանի մուտքին լամպը, որուն առջև. քիչ մը հտքը կառքը կեցալ:

«Իհրասան Աշոտ Նուրյանը կխաղա Գյոթիի Ֆաուստին դերը»,
ըսավ բարձրաձայն՝ կառքին մեջ կեցած և թատերական հայտագրի ոճով:

- Ինչպե՞ս, - հարցուց դործարանին դռնապանը, որ մոտ էր վազած՝ պարոն կառավարչին օգնելու:

- Սքանչելի՛ ձյուն է և վալսուրդյան գիշեր, - խնդաց Աշոտ:

- Այո՛, պարո՞ն կառավարիչ, - հաստատեց գործարանին դռնապանը՝ հրկրորդ անգամ «ինչպե՞ս» հարցնելը անհարմար գտնելով:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԹԵՎԵՐՈՒՆ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ա

Պարահանդեսին հաջորդող երեք օրերը Նորան անկողնի մեջ էր՝ գրիթե դպրոցի անհրաժեշտ ժամերեն դուրս մնացած բոլոր ժամանակը. նախ՝ քնատուլթյուն, և երկրորդ՝ հարբուխի նման բան մը: Ինքն ալ կզարմանար, որ կարելի էր այդքան շատ և այդքան իրար ետևե քնանալ:

- Հապա՛, սիրելի՛ս, վարդ դառնալը այդպես է, - ըսեր էր Միխայլինան, - բույրեղ ինքդ կլթմրիս:

Բնագդական պահանջ մըն էր կարծես այդ անկուշտ քունը, որովհետև այդ մեկ-երկու հանգստի օրերուն հաջորդեցին լարված աշխատանքի օրերը: Կարդալու, պատրաստելու, սրբագրելու, կարգի բերելու ահագին դործ էր դիզվեր իր գրասեղանին վրա՝ թի՛ դպրոցը, թի՛ սուենը, կարծես շաբաթներով աշխատած չլլար: Եվ դեռ մասնը ու մեծ վազվզուք ալ կար՝ թե՛ անցած պարահանդեսի և թե՛ դպրոցի կապակցությամբ:

Եվ Նորա կաշխատեր սրտանց ու ոգևորությամբ: Զարմանալի հանգիստ մը կղզար իր հոգիին մեջ: Անշուշտ այն «անկարելի մարդը» հոն էր միշտ և շարունակ՝ աղջկա քնքշանքին ու շոյանքին ենթակա: Բայց զարմանալի կերպով հիմա այս բոլորը կկատարվեր շատ մեղմ ու շատ վարպետ կերպով՝ առանց Նորայի ընթացիկ գործերը խանգարելու և առանց անոր ուշադրությունը ցրելու:

Անբացատրելի անդորր, գոհ ու լեցուն բան մը կար իր մեջը: Չէր հիշեր, որ երբեք, ուրիշ անգամ այս տեսակ զգացում ունեցած ըլլար: Եվ այդ զարմանալի հոգեկան խաղաղությունը խորին հաճույք կպատճառեր իրեն ամեն անգամ, որ կգիտակցեր:

Շաբաթվան վերջին օրը դասերը շուտ կվերջանային:

Նորա շտապեց տուն, լողացավ, հարդարվեցավ, ճաշեց արագ և

եկավ իր տաքուկ սենյակը, փաթթվեցավ իր վարժապետական լայնածափալ կանաչավուն շալին մեջ, ոտքերը վեր ժողվեց իր բազմոցին վրա և սկսավ կար-կարկտուք ընելու: Այդպես կապահանջեր շաբաթ օրվան իր օրակարգը:

Իրիկունը պիտի երթար Մի-Միխայլենայի հերթական թեյին, իսկ հաջորդ առտուն... մորքուրին:

Մորքուրին երթալը հիմա ամբողջ շաբաթվան մը սպասումներու ծաղիկներեն կապված, գլխու պտույտ տվող և անուշաբույր փունջ մըն էր:

Քանի մը ասեղ հաղիվ էր զարկած, որ տան դուռը զարկին: Նորա լսեց տանտիկնոջ բանալը, խոսակցության մը ձայնը եկավ հեռվեն, ետքը բացվեցավ կից դահլիճին դուռը, ոտքի ձայները մոտեցան, և հանկարծ զարկին իր դուռը:

- Մորաքո՛ւյրս, - բացականչեց ու վեր թռավ՝ դուռը ինքը բանալու:

Ու դեմ դեմի եկավ Աշոտին:

Անսակնկալ հաճույքի հորդ կարմիր մը ողողեց դեմքը, երբ, հրճվանքի բացականչութուն մը զսպել չկրնալով, երկու ձեռքով սեղմեց տղուն պարզած ձեռքը:

Աշոտ ազատ ձեռքովը դուռը գոցեց: Եվ իսկույն նետեց վրային վերարկուն ու գլխարկը և խնդաց աղջկա դեմքին.

- Տեսա՞ դուն նազ կընես, ստիպվեցա ես զայլու. ձե մը հնարեցի:

- Մինա՞կ եք:

- Տիկին Սիրվարդի հետ իջանք քաղաք, կառքը ձգեցի իրեն. պետք է երթար ատամնաբույժին, հոքն ալ գնումներ ունի՝ իրիկվան համար: Ժամադիր եղանք, որ քու քովդ իրար հանդիպինք ու քեզի ալ առնենք ու երթանք մեզի:

- Ա՛խ, ափսո՞ս, - պոռաց աղջիկը շատ սրտնեղած, - խոսք եմ տված Մի-Միխայլենային: Հանցանք կղառնա, որ չերթամ:

- Բայց մահացու վիրավորանք կղառնա տիկին Սիրվարդի համար, եթե հիմա մեզի հետ չգաս. այս գիշեր Մեհրապյանները հյուր են դալու:

- Վա՛յ, ին՛ր ըլլա. ի՞նչ հով է փչեր, մորքուրս երեւի գոհ է:

- Հովերու ուղղութիւնն բան չեմ հասկնար, բայց կտեսնեմ, որ

մորքուրդ կպատրաստվի անոնց ոսկիի հարստության դեմ իր արյան գանձերը ցուցադրելու:

- Այո՛, անոնք զավակ չունին, - խնդաց Նորա, - իր հինգ աղջիկները դեմը պիտի շարն:

- Հաշիվդ քիչ մը սխալ ըրիր. իր վե՛ց աղջիկները, - ժպտեցավ տղան՝ Նորան մատնանիչ ընելով:

- Ինչպիսի Հռոմի նշանավոր Կոռնելիան՝ Գրակքյաններուն մայրը:

- Այո՛, և գիտե՞ս՝ տիկին Սիրվարդի վրա այնպես հռոմեական հով մը կա, ցեղային բան մը ունի՝ մատրոնա:

- Տրապիզոնեն կուգա այդ ցեղային գիծը. տաս-տասերկու ընտանիքի կապուկ մըն է, և գիտենք ամենքս ալ, որ հին նախարարական տոհմն մը կուգանք:

- Իշխանուհի՛, - խորունկ գլուխ տվավ Աշոտ աղջկան:

- Է՛, Դուք ծիծաղեցե՛ք, իսկ ես արժեք կուտամ, - պաշտպանեց Նորա իր հպարտությունը: - Բայց ոտքի վրա մնացիք, նստեցե՛ք:

Եվ ավթոռ մը քշեց առաջ:

- Հո՛ս եկուր, նստի՛նք սա քու փոքրիկ սեղանիդ երկու կողմը. կարի սեղա՞ն է, ի՞նչ է, կատարյալ ծիտիկի սեղան: Նո՛րա, դիտմամբ շուտ եմ եկեր, որ քիչ մը գոնե միմյակ ըլլանք ու ու դուն՝ քու այս պարզուկ ու անգին սենյակիդ մեջ:

Աշոտի ուզածին պես նստեցան սենյակին մեջտեղը, պզտիկ սեղանին երկու կողմը, դեմ դեմի: Եվ Աշոտ հաճույքով ու կարոտով իր նայվածքը կսահեցնեք սենյակին շուրջը՝ կահերուն և իրերուն վրա:

- Դուք դեռ սենյակս չէի՞ք տեսած:

- Տեսած եմ անգամ մը հարևանցի. քու նոր եկած օրերդ էին. Եսթերը բերի քեզի:

- Հա՛, կհիշեմ: Գալս երեք ամիս կա ու չկա, բայց ես ինչպե՛ս եմ փոխվիր այսքան կարճ ժամանակվան մեջ, ինքզինքս չեմ ճանչնար, մեծցեր եմ սասը սարով: Ա՛խ, քու հոգիիդ նման հոգիի մը կապվող հոգին անշուշտ որ պիտի հասուննար:

- Ըսել է՝ քիչ մը կսիրե՛ս ինձի, Նո՛րա:

- Հա՛, - ըսավ աղջիկը ա՛յն աստիճան պարզ ու բնական շեշտով մը, որ տղուն խնդալը եկավ:

– Իսկ դո՞ւն, – ավելցուց իսկույն աղջիկը նույն սլարգուլթյամբ և հզակի:

– Ե՛ս, Նո՛րա, Հիմա քեզմով կապրիմ և այն տեսակի երեխայու-
թյուններ սկսեմ եմ ընել, որ կամենամ քեզի խոստովանելու: Քու բռնած,
քու գործածած իրերդ սրբություն մըն են ինձի համար: Զնուք սեղմելիս
հոքը ալ ուրիշ բան բռնել չիմ ուզեր, որ հետքը մնա, որ բույրը մնա
ինչքան կարելի է երկար: Ա՛ռ, գուցե ճանչնաս, – ըսավ Աշոտ ու ծոցի
դրպանին հանեց փոքրիկ թաշկինակ մը ու նետեց աղջկան դիրկը:

Նորա, առանց ոչինչ պատասխանելու, վերցուց թաշկինակը, դրավ
սեղանին, ելավ, իր գրասեղանին վրային վերցուց փոքրիկ ձեռքի
պայուսակը, հանեց մեջեն փոքրիկ ծոցի տետրակ մը՝ կապտավուն կաշի
կազմով, և նետեց խոսակցին առջև՝ սեղանին վրա:

– Ա՛ռ, գուցե ճանչնաս:

– Վա՛յ, դուն անախտա՛ն, ե՞րբ ես գողցեր. փնտրեցի, փնտրեցի,
չգտա:

Ու կիսնդային երկար իրարու դիմքի՝ երկուքն ալ թեթև մը միգո-
տած աչքերով:

Աշոտ կամաց մը սեղանին վրային բռնեց աղջկան ձեռքը և լուռ
սկսավ շոյել, հոքը մոտեցուց իրեն ու քիչ մը ծռեցավ՝ կարծես համբու-
րելու համար, բայց հանկարծ բարձրացուց գլուխը և հարցուց գգվող
ձայնով մը.

– Կարելի՞ է, իշխանուհի՛:

– Ա՛խ, մեր ձեռքերը արդեն այնքան ճմուլկեր են իրար, – եղավ
աղջկան չեղ պատասխանը:

Բայց Աշոտ իր մտքին մեջ այդ չեղը շտկեց, վերածեց ուղիղ պա-
տասխանի, բարձրացուց քիչ մըն ալ աղջկա դաստակը, դարձուց ներսի
կողմը, և շրթունքները եկան ու կոճկվեցան ճիշտ հոն, ուր ձեռնոցին
կոճակները կուգան իրարու:

* * *

– Զարմա՛նք է, – բացականչեց Նուրյան՝ վերջապես գլուխը բարձ-
րացնելով աղջկա դաստակեն, – ես բնավ չէի կրնար երևակայել, որ կարելի

է երկրորդ անգամ այսպէս սիրել, այսպէս թարմ, այսպէս նոր, այսպէս խոր ու այսպէս ջինջ աղբյուրներն:

- Այո՛, - ըսավ Նորա, - նույն զարմանքը կապրիմ ու ես իմ վերաբերմամբ:

Աշոտ Հարցական նայեցավ անոր աչքերուն. լավ չէր հասկնար:

- Դուք իմ առաջին սերս չես, Աշո՛տ: Գիտեմ, պիտի չախորժիս, բայց պետք կզգամ, որ Հայտնեմ քեզի անմիջապէս:

- Անախորժ, այսինքն՝ ավելի ճիշտը՝ անսպասելի. բնավ չէի մտածած այդ ուղղութեամբ, և ո՛ր կապրի իմ ախոյանս:

- Հեռու:

- Կճանչնամ:

- Ամենևին: Թարմ տղա մը, ինծմե՛հ Հագիվ երկու տարու մեծ:

- Ըսե՛ ինծի իր մասին, ինչքան որ կրնաս կամ ինչքան որ կուզես:

- Ես կրնամ ըսել քեզի մեկ ծայրեն մյուսը՝ և բոլոր մանրամասնութիւններով, բայց քեզի համար հետաքրքիր ոչինչ չունի իմ այդ առաջին կապը և քիչ մը տղայական է գուցէ, թիւ տեւական ու խորունկ զգացում մըն էր:

- Պատմե՛:

- Երեք տարի առաջ, Թիֆլիս, երիտասարդական երեկույթներու մեջ հանդիպեցանք իրարու. ինքը Երևանեն էր, մեջեմեջ կուգար Թիֆլիս, շատ շուտով կապվեցանք, ամեն գալուն միասին էինք, մեր բոլոր ծանոթները ժպիտով կնայեին մեզի: Այնպէս որ՝ մենք նշանածներ էինք դուրսի աշխարհին համար, բայց իրարու խոսք էինք տված, որ կատարելապէս ազատ ենք մնալու երկուքս ալ: Սրտով տղա էր, Աշո՛տ, խիզախ, նվիրվող հոգիով և հափշտակված: Եվ ատ էր արդեն, որ ինծի կքաշեր: Պետք է շուտով սահմանը անցներ, ինքզինքը նվիրած էր հայրենիքի ազատութեան: Տարվան մը չափ կար մեր կապը, երբ եկավ ու Հայտնեց, որ կմեկնի: Խոսք տվի իրեն, որ իր ուր բոլոր պետք չէ հետապնդեմ և, մանավանդ, պետք չէ իրեն գրեմ: Լուրեր, իհարկե, կղրկեր կողմնակի ճամփով: Վախ, հպարտութիւն, պաշտամունք և սպասում հշուտված էին իրարու ամբողջ տարի մը: Վերջը...

- Մեռա՞վ, - հարցուց Աշոտ կարեկցութեամբ:

- Ո՛չ: Վերջը հայտնեցին ինծի, որ ձերբակալված է, բայց ոչինչ

ապացուցանել չէին կրցած թուրքերը և, իբրև ռուսահպատակի, զրկած են Պոլիս: Ռուս կառավարութիւնը ազատած է և զրկած Օղեսսա՝ պայմանով, որ քաղաքին պետք չէ հեռանա:

– Ուրեմն Օղեսսա՞ է հիմա:

– Ո՛չ, կարծեմ՝ ինչո՞ւ: ամուսնացած է ռուս կնոջ մը հետ:

Աշոտ ամբողջ մարմնով ցնցվեցաւ վրդովուժին:

– Այո՛: Ռուս կինը, կարծեմ, մասնավոր հրապույր մը ունի մեր Հայ երիտասարդներուն համար. մանավանդ, երբ վրան ալ հեղափոխական հակումներ ունի: Թեև ես պատրաստ էի ամեն քայլի. իր մեկ նշանով սահմանը կանցնելի: Կերթալի, ուր որ ուղեր, կընկի, ինչ որ ուղեր: Այդ ամուսնութեան լուրը ինծի խորը վիրավորեց. հաշտվիլ չէր կրնար հուլիս այդ վարմունքին հետ: Բայց այդ վիրավորանքն էր, որ իսկապես ազատութիւնս բերաւ ինծի:

– Իմ խեղճ Նորաս, – բացականչեց տղան սրտագին հուզումով ու խորին ցավակցութեամբ: – Ո՛վ գիտե՞ ինչքան տառապե՞ր ես:

– Հալիս չհինգ-վեց ամիս է, որ գտեր եմ հավասարակշռութիւնս: Եւ չհոգիս վերջին սկրտութենէն մոռցուց ինծի Բաքուն: Քու տեսքդ ամեն ինչ սրեց:

– Հիմա կհասկնամ, – ըսաւ Աշոտ՝ տխուր գլուխը շարժելով: – Քու խոսքիդ, վարմունքիդ ու նայվածքիդ մեջ բաներ մը կան, երբեմն այնպես խորքեն, այնպես ապրկած, կզարմանայի: Հիմա՛ր տղա, ձեռքե փախցուցեր է քեզի պես դանձը:

Քիչ մը լռեց և ավելցուց դառն ժպիտով մը.

– Ուրեմն դու ևս ալ կապրիրնք հիմա մեր կյանքի տեսակ մը երկրորդ տպագրութիւնը: Եւ ես ուրախ եմ նուէնիսկ, եթե չիտակը պիտի խոսիմ, քանի որ հիմա քիչ մը ավելի հավասարած ենք իրարու. ես պիտի համակերպիմ քու երբեմնի նշանածիդ գոյութեանը, ինչպես դու ևս ալ՝ իմ կնոջս գոյութեանը:

– Ձե՛ս խոսած ինծի երբեք կնոջ մասին:

– Կխոսի՛մ, Նո՛րա: Անշուշտ որ, պիտի խոսինք, քանի որ այսքան առաջ գնաց իմ ու քու կապը: Բայց իմ պատմութիւնս քուկինիդ պես պարզ չէ. շատ հին և շատ բարդ:

Ըսավ, ելավ նստած տեղեն, քայլ մը, երկու գնաց, եկավ սենյակին մեջ և հանկարծ նետվեցավ Նորայի բազմոցին անկյունը:

– Եկո՛ւր քովս, տո՛ւր ձեռքդ ինծի, նայե՛ աչքերուս: Այդպե՛ս: Հիմա պատմեմ ինծի քու գործերեդ, աշխատանքեդ, մտածումներեդ, բարեկամներեդ. այսօր խոսինք չեզոք նյութերու մասին:

Այդ զարմանալի չեզոքությունը նոր սկսելու վրա էր, որ լավեցավ փողոցեն կառքի մը արագ թավալումը, և որ կանգ առավ իրենց տան առջև:

– Մորաքո՛ւյրս, – բացականչեց Նորա, վեր ցատկեց բազմոցեն ու վազեց դեպի փողոցին դուռը:

– Այս ի՛նչ ուշացաք, – ըսավ Նուրյան՝ դիմավորելով տիկին Սիրվարդը Նորայի սենյակին սեմին վրա, – կես ժամեն ավելի է՝ եկեր եմ:

– Է՛, պատրա՛ստ ես, – հարցուց Սիրվարդ՝ աղջկան դառնալով:

– Պարոն Նուրյանը ինչպե՞ս մինակ թողնեի և ինչպե՞ս պատրաստվի, երբ ան նստած էր հոս:

– Հանցավորը մե՛նք եղանք, – ըսավ Աշոտ՝ վերարկուն ու գլխարկը առնելով: – Ահա՛ ես կաքթորեմ ինքզինքս կնիկներու դրախտեն:

Եվ ելավ դահլիճ՝ վերարկուն հագնելով:

Քանի մը վայրկյան հուզը գործարանին ձիերը իրենց սովոր ցեխոտ ճամփով կքաշեին իրենց ճակատագիր կառքը դեպի տուն:

Կառապանին քովի փաթթած թուղթերուն, տուփերուն դեզին վրա ավելցած էր Նորայի փոքրիկ պայուսակը, որ իրիկունը հարգելի հյուրերուն ներկայանալու համար անհրաժեշտ եղող հագուստները կկրեր:

Իսկ կառքին մեջ տիկին Սիրվարդ և պարոն Աշոտ աղվոր խորհուրդներ կուտային Նորային, թե ինչ հեռախոսեր Մինա Միխայիլովնային՝ իր հանցավոր բացակայությունը ապավորությունը կարելի եղածին չափ մեղմելու համար:

Բ

Կիրակի առտու, հակառակ նախորդ գիշերվան հյուրասիրության և ուշ պառկելուն, տիկին Սիրվարդ ու Նորան ելեր էին շատ կանուխ՝ դեռ լույսը լավ չբացված և առժամյա վայրիվերո հագուստներով կեցած

էին տաք խոհանոցին մեջ, վառարանին մոտիկ, սեղանի մը երկու կողմը, որուն վրա տիկին Սիրվարդ խմորեղեն կըսանար, և Նորա իբրև թե կօգնէր: Սպասուհին ներսին սենյակները մաքրելու վրա էր:

Ձեռքերը կաշխատեին խմորին վրա, և շրթունքները կխոսեին ամեն բանի վրա: Կխոսեին անոնք, ինչպես կընան խոսիլ միայն արյունով ու սրտով իրարու կապված երկու կիներ: Սոչիեն, Բաքվեն, Նորայի մորմեն, Մնացականներու ընտանեկան հարցերին, գործարանն, հինն ու նորեն, ինչպես որ բերել խոսքին դյուրաթեք հոսանքը:

Եվ հաճախ կուգար պարոն Աշոտի անունը այդ լեզվարշավի ընթացքին: Նորա առաջին օրին արդեն գիտեր, որ մորթուրը անտարբեր կերպով խոսիլ չէր կրնար Աշոտի մասին, որ և բնավ չէր ծածկեր.

«Այո՛, շատ սիրելի և լավ մարդ է Մնացականը, և ինքը դժգոհ չէ իր ճակատագրին: Բայց ի՞նչ ըսել կուզե, որ պարոն Աշոտ բոլորովին ուրիշ տեսակի մարդ է՝ և՛ ուսումը, և՛ բնավորութունը, և՛ աշխարհք տեսած, և՛ իր վարքն ու վարմունքը. ո՛չ խմել, ո՛չ ծխել, ո՛չ գիշերները՝ դուրս: Ինքը շատ լավ գիտե, թե քանի-քանի կանայք հում-հում կուտեին այդ տղան, եթե ձեռքերն իյնար, բայց Աշոտը այդ տեղվանքը չէ բնավ, թեև շիտակ է, որ պատվական ալ կին մը ունի՝ չա՛տ սիրելի ու չա՛տ աղմկական»:

Եվ այն բոլոր մանր-մունր դեպքերը, որ կպատմեր տիկին Սիրվարդ.՝ Աշոտի ու Արփինեի կյանքին և իր հուշերեն, տարօրինակ ազդեցութուն մը կընեին Նորայի վրա:

Տիկին Սիրվարդ, եթե իր աչքերը բարձրացնել կարողանար իր հրաշալի բացվող խմորեն և իր քրոջ աղջկան դեմքին նետել մտածել իր նայվածքը, շատ պիտի զարմանար հոն կատարվող այլազան փոփոխութուններուն վրա:

Երբեմն ժպիտ մըն էր, որ կսահեր երկմիտ ու չարաճճի, երբեմն վարի շրթունքն էր, որ ամուր խածված կմնար վերի ու վարի ճերմակ ու խոշոր ակունքներուն մեջ, երբեմն արյունն էր, որ կողողեր հանկարծ անոր այտերը, և աչքերը, որ կլրջնային, կխնդրային կամ կմռայելին:

Նորայի ձայնն էր միայն, որ եմթակա էր մորաքրոջ զգայարանքին, և այդ ձայնն ալ այն աստիճան հանգիստ էր, զուսպ ու բնական, որ

տիկին Սիրվարդի խելքեն-մտքեն անգամ անցնիլ չէր կրնար, թե հեռավոր կապ մը անգամ կրնա դոյություն ունենալ իր ըսածներուն և իր դեմի խոսակցին միջև:

Ինչպես ամեն մայր ու մորաքույր, ան ալ կնայեր իր հասուննալու վրա եղող Եսթերի և իր հասունցած Նորայի վրա, ինչպես երեխայի մը վրա, որուն ծնողն էր կամ ծնունդն էր տեսած ու որու ոտքի ելլելուն ու լեզու բանալուն ականատես էր եղած:

Պարոն Աշոտն ու իրենց Նորան ծովերով ու սարերով իրարմե անջատ պատկերներ էին տիկին Սիրվարդի մտքին մեջ, թեև շատ հաճախ միասին էին անոնք իր իսկ հարկին տակ, իր իսկ սեղանին շուրջը, իր իսկ հսկողութեան տակ:

Եվ Նորա ականամ մտածեց. «Ի՞նչ պիտի զգար, ի՞նչ պիտի խորհեր, ինչպե՞ս պիտի վերաբերվեր մորքուրը, եթե հանկարծ տեսնել կարողանար իմ հոգիս»:

Նորա կրմբոներ, որ խիստ անհասկանալի պիտի ըլլար այդ իրողությունը անոր համար՝ և՛ աններելի, և՛ չա՛տ անախորժ:

«Բայց ո՞վ գիտե, – կմտածեր միևնույն ժամանակ: – Մորքուրը այնքա՜ն լայնհոգի էր և այնքա՜ն սիրող սիրտ ունեւ. կարելի է, որ հասկնար երկու իրար որոնող սրտերու անդիմադրելի կսպը»:

Ներսէն լավող երեխաներուն աղմուկը և սլզտիկին լացը ազդարարեցին, որ ժամանակն էր խմորեղենը արագելու և խոսեղենը հապավելու:

Նախաճաշիկը անցավ մեծ կենդանութեամբ, ինչպես միշտ կըլլար, երբ Նորան իրենց հետ էր: Եվ հատկապես նախաճաշիկը, որովհետև միայն վեց աղջիկները կըլլային սեղանին շուրջը՝ իրենց անսպառ շաղակրատանքով, բոլորն ալ կիսատ ու խենթ-մենթ հագնուած:

Նորան ու Եսթերը քաշվեցան վերջապես իրենց սենյակը՝ կարգի մտնելու: Կտրուկներն միշտ նույն սենյակը:

Եվ բավական ուշ, երբ դուրս եկան, իրավ որ բոլորովին կարգի էին մտած՝ թարմ, առույգ ու գեղեցիկ, բոլորովին պատրաստի տիկնիկներ՝ ծախող խանութի մը ցուցափեղկը դրվելու համար:

Դուրսը սքանչելի արեւ օր մըն էր:

– Կուգե՞ս երթանք պարտեզ՝ ձյուներուն վրա, – առաջարկեց Շաթիր:

– Երթա՛նք, – պատասխանեց Նորա իսկույն, անփուլթ վճռակա՝ նությամբ մը, որ հատուկ է ծրագիր չունեցող պարապ մարդու:

Եվ Նորա, իրա՛վ որ, իր ծրագիրը չուներ այդ օրը և պարապ էր, քանի որ Աշոտ ամբողջ օրով բացակա էր տունեն:

Նախորդ իրիկունը Հյուրերու աղմուկին մեջ հայտնի էր Աշոտ Նորային, որ կիրակի առտու Առաֆելովի հետ պետք է երթային Բալասանիի հեռուները՝ մեկ-երկու հոգ տեսնելու՝ ընկերության ծրագրած նոր ձեռնարկի մը համար:

Հավանորեն ուշ դառնային քաղաք: Եվ այդ տեսակ պարագաներուն պարոն Առաֆելով սովորություն ուներ Աշոտը միասին տանելու տուն՝ ճաշի: Իսկ տիկին Առաֆելով ու աղջիկը այնպես շուտով բաց էին թողնել իրենց հյուրը, երբեմն մինչև ուշ գիշեր:

Այս բոլորը հասկցուցեր էր Աշոտ Նորային:

– Եվ այդքան ժամանակը ի՞նչ կընեք տիկին և օրիորդ Առաֆելովներու հետ միասին, – հարցուցեր էր Նորա կեսլուրջ, կեսկատակ:

– Վտանգավոր ոչինչ չկա, մի՛ վախճար, – եղեր էր պատասխանը: – Ահա հաշվեմ, տե՛ս: Նախ՝ տիկինը շուշեցի է, այսինքն՝ գրեթե ինծի հետ համապըզապի. ամբողջ ժամանակը կխոսինք Ղարաբաղի բարբառով, որ սքանչելի հարմարություն կուտա և՛ կատակի, և՛ սրախոսության: Երկրորդ՝ առատ դրամը նետեր է այդ ընտանիքը Եվրոպայի բոլոր կողմերն ու անկյունները, ես ալ բավական թափառած եմ ուսանողական տարիներուս հոս ու հոն, որով միշտ հաճելի հին հուշեր կան՝ ըսելու ու խոսելու: Եվ երրորդ՝ երբ բոլոր դրամագլուխը կապառենք, կնստինք չորսով թուղթ խաղալու, և խիստ հետաքրքիր խաղ մը, որովհետև Առաֆելով շատ զվարճալի առանձնահատկություններ ունի խաղալու աստին: Կտեսնե՞ս, հոգի՛ս, որ վտանգ չկա:

Եվ հիմա Նորա վտանգի տեսակետեն ապահով էր բոլորովին,

միայն թե իր՝ ամբողջ օր մը Առաֆելովի գործարանը գտնվիլը կորսնցուցեր էր այլևս իր ներքին իմաստը. անիմաստ օր մըն էր, որ կերպ մը պետք է անցներ:

Փաթթվեցան երկու աղջիկները ոտքե-գլուխ իրենց ճմեռվան պատյաններուն մեջ և ելան պարտեզ:

Հաճելի էր անկոխ ու անրիժ ձյուններուն վրայեն քալելը՝ ոտքերուն կնիքը թողնելով իրենց հտեհն:

Ծանր-ծանր ու խոսելով հասան պարտեզին ծայրը, և Եսթերը հտ դառնալ կուգեր արդեն, ու Նորան թեհն քաշեց դեպի ծովեզրը:

Արևի շողերը պայծառ լողանք մը կառնեին պաղ ջուրերուն մեջ, միևնույն ժամանակ շատ հաճելի տաքություն մը կթափեին եզերքի ձյուններուն և այդ ձյունները կոխկրտող աղջիկներուն վրա:

Նորա առաջնորդեց մինչև ջուրին եզրը և կանգ առավ հոն, ճիշտ հոն, ուր անգամ մը, իրիկուն մը կեցած էր Աշոտի հետ: Ինքը կեցավ հոն, ուր կեցած էր ինքը այն օրը, և Եսթերն ալ կանգնած մնաց հոն, ուր Աշոտն էր կեցած այն իրիկունը:

Եվ կեցան երկու աղջիկները ջուրին դեմը՝ անխոս:

Նորա կամաց մը գոցեց աչքերը, չքացան արև, լույս ու առավոտ: Իրիկուն էր՝ արդեն կեսմութ. ավազներուն վրա կեցած է ինքը՝ ներքին զսպած հուզումով մը և կզգա մեջքին վրա թև մը, որ կքսվի, որ կփարի ու կքաշե:

Եվ իրավ որ թևը կկծկվեր, կքաշեր: Նորա վախցավ, որ կորսնցնե պիտի հավասարակշռությունը և վար չիյնալու համար բացավ հանկարծ աչքերը:

Բացավ, ծռեցավ քիչ մը դեպի Եսթերը, թևերը քնքշությամբ նետեց անոր վիզը և շրթունքներով փակավ աղջկա շրթունքներուն՝ ամուր, խիստ ամուր համբույրով մը:

Եսթեր, հանկարծակիի եկած այդ անակնկալ և այդպես բուռն քնքշանքեն, հագիվ կրցավ պատասխանել համբույրին և հիմա հարցական ու զարմանքով կնայի անոր:

– Շատ լավ աղջիկ ես, Եսթե՛ր, շա՛տ կսիրեմ քեզի, – եղավ բացարձակորեն համոզիչ բացատրությունը:

Եվ անոնց քայլերը ուղղվեցան դեպի իրենց նախամատույցը, երբ քրոջը ձայնը տունեն Եսթերը կանչեց:

* * *

Նորա կեցավ մինակ նախամատույցին վրա և երկար կղիտեր պարանոմ կապված, յուղ փոխադրելու բռնանալով, որուն վրա հիմա ո՛չ աշխատանք կար, ո՛չ մարդ:

Եվ երբ լանդադ քայլերով վարձարանի Հնոցարանին քովեն տուն կվերադառնար, մտածեց Հանկարծ այցելություն մը տա իր Հիացողին: Գաղափարը շատ հաճելի եղավ: Եվ խաղը ավելի ևս տաքցնելու համար ուղեց Հանկարծակիի բերել:

Զոռչուկթյամբ նեղ ճեղք մը ըրալ Հնոցարանի երկու ահագին դռներուն մեջ ու կամաց մը ներս սպրդեցավ:

Ընդարձակ սրահին խորքը, ինչպես միշտ, Հնոցները կվառեն ահագին աղմուկով: Արևին լույսը բարձր, նեղ ու փոշոտ պատուհաններին ներս ներս կթափանցեր՝ իր բնածին ուժեն բավական տուժած:

Քարահատակ և մերկ սրահին մեջ երկու աթոռ կար միայն՝ Հնոցներուն դեմը պարապ մնացած:

Ատոր փոխարեն աջ կողմի պատին տակ՝ լույսի ամենեն աղքատ մասին մեջ, շինված էր տախտակներով ու ապակիներով մեկուկես մետրանոց քառակուսի, այսինքն՝ խորանարդ տնակ մը՝ վարի մասերը և առաստաղը տախտակած, կեսմեջքեն վեր՝ ամեն կողմեն ապակի:

Ելեկտրական լամպ մը կվառեր մեջը՝ պարզ սեղանի մը վրա, որ զանազան մեծության հաշվեմատյաններու և հաշվեթղթերու տակ կորսված էր. հաշվեթղթեր ու ցանկեր կախված էին նաև սպակիներուն մեջտեղի տախտակե մասերուն վրա:

Ահա՛ այդ լուսավորված լապտերին մեջն էր, որ նստած էր Գևորգ ու կզրեր:

Աղջիկը թեթև քայլերով մոտեցավ քովնտի և անցավ կամաց մը դիմացը: Տղան ավելի ուժեղ լույսի մեջ էր ու կաշխատեր. չնկատեց:

Նորա լուռ մնաց, անշարժ, մինչև որ երիտասարդը պատահամբ դուրսը քիչ մը բարձրացուց ու դեմը տեսավ, կարծես, կերպարանք մը:

Զարմանքով շտկվեցավ իր աթոռին վրա և սկսավ դիտել: Աղջիկը՝ ոչ մեկ չարժուամ:

Գևորգ կես մը ապշած, կես մը վախցած ցատկեց ոտքի և դեմքը մոտեցուց ապակիին՝ ավելի հստակ տեսնելու համար և տեսավ այն խոշոր աղվոր աչքերը, որոնք անուշ կինդային:

- Բարև, Գևորգ, - ձայն հանեց վերջապես աղջիկը:

Գևորգ բացավ իր լապտերին դուռը, և աղջիկը իսկույն ձեռքը մեկնեց: Գևորգ մեծ վարանումով երկարեց ձեռքը:

- Մաքուր էեմ, օրիորդ, միշտ յուղի ու ժանգի մեջ:

Աղջիկը բռնեց ու սեղմեց ամուր այդ վարանոտ ձեռքը՝ ժպտալով և ըսավ.

- Բնականաբար, աշխատավորի ձեռք է. սամենն ազնիվ ձեռքը:

- Ծիշտ՝ ինչ որ կըսես պարոն Աշոտը, - վրա բերավ տղան՝ կարծես զարմանալով:

- Ի՞նչ կա զարմանալու, ան ալ աշխատավոր մըն է, ես ալ աշխատավոր մըն եմ. գիտե՞ս, որ վարժուհի եմ:

- Աշխատանք կա, աշխատանք ալ կա, - պատասխանեց տղան շատ համեստ:

- Ի՞նչ կընես հիմա դուն հոս:

- Խնդիր կ'վճռեի:

- Խնդի՞ր. գործարանի հաշիվներ:

- Ո՛չ, - խնդաց տղան, - ալճալրայի հաշիվներ:

Նորա զարմացած դեմք մը շինեց, առանց ոչինչ ըսելու մտավ Գևորգին լապտերը, նստավ անոր տեղը և սկսավ թերթել ալճալրայի ուսերեն գիրքը և տղուն տետրակը:

Եվ սկսավ հարցաքննությունը:

- Դպրոց եղե՞ր ես:

- Գյուղը, տղայությանս:

- Ռուսերեն ուրկե՞ գիտես:

- Քիչ մը՝ դպրոցեն, քիչ մը՝ քաղքի մեջ հորս կողմես, քիչ մըն ալ՝ կարդալով:

- Այսպե՞ս՝ ինքնիրե՞նդ:

- Պարոն Աշոտը կ'օգնե ինձի:

- Դա՞ն կուտա քեզի:

- Կրացատրե չհասկցածս, մնացածը գրքի վրա ցույց կուտա, ինչ որ պիտք է: Ալճնալրան նորեն դյուրին է, կարելի է գրքով, մեքենագիտության մեջ շատ խրթին բաներ կան, քիմիան ալ, մինչև փորձը չընենք, բան չեմ հասկնար:

- Ատո՞նք ալ պարոն Աշոտը կսորվեցնեն:

- Ուրիշ ո՞վ պիտի սորվեցնեն:

- Շա՞տ կսիրես պարոն Աշոտը, - հարցուց աղջիկը հանկարծ խնդալով:

- Ինչպե՞ս կրնամ չսիրել, օրիո՛րդ, - պատասխանեց տղան՝ ուսերը վեր քաշելով իր գործավորի կապույտ վարտիք-շապիկին մեջ: - Ան էր, որ ինձի դրվեց աշխատելու. սիրտ կուտա միշտ, կօգնեն: Այս գործարանը մտա տղետ, բուլի գյուղացի: Երկուքուկես տարի է: Կզգամ, որ հիմա ուրիշ մարդ կգառնամ: Պարոն Աշոտը միայն իմ կառավարիչս է. ան ուժեղ մագնիս մըն է, որ հոգիիս մեջն բոլոր արժեքավոր փոշի երկաթները դուրս կքաշեն, կարժեքավորեն:

- Այդ մագնիսի պատմությո՞ւնն ալ անկե ես սորվեմ, - հարցուց Նորա ժպտուն:

- Այո՞, եթե կուզեք, անցած օր մագնիսականությունը կբացատրեմ:

- Հը՛մ, - բացականչեց հանկարծ աղջիկը՝ ոտքի ելլելով: - Այդ տեսակի հնոցապանություն այդ տեսակի կառավարիչի ձեռքի տակ ամենքն ալ կընեն, ես ալ կընեմ:

- Կանայք չեն ընդունվիր, - կատակեց տղան:

Նորա քիչ մը լուռ նայեցավ տղուն ու ըսավ հանկարծ խիստ լուրջ շեշտով մը.

- Աշխատե՛, սիրելի՛ս, աշխատե՛: Նայե՛ ինձի, շիտակ աչքերուս մեջը և լսե՛, ինչ որ կըսեմ քեզի: Դուն մե՛ծ բախտ մը ունիս քու քովդ և մե՛ծ ապագա մը՝ առջևդ:

Վերջին կտորը ըսված է գուշակողի մը, տեսանողի մը վճռակա-նությամբ: Եվ տղան, սաստիկ հուզված, նայվածքը չէր կրնար հեռացնել աղջկան վստահ ու հրամայող, սև ու աղվոր աչքերեն:

Նորա նորեն բռնեց ու սեղմնեց անոր ձեռքը և արագ ելավ դուրս։ Տղան խելք ու ժամանակ ալ չունեցավ սթափվելու, երթալու դուռը բանալու կամ բան մը ըսելու։

Իր լապտերի դուռն մեջ, կռնակը տված դռան սյուններուն, իր կապույտ շապիկ-վարտիքին մեջ քարացեր էր՝ աչքերը հառած պարապին մեջն Նորայի սքանչելի աչքերուն, և մտքին մեջ կհնչեր. «Դուն մն'ծ բախտ մը ունիս քու քովդ և մե'ծ ապագա մը՝ առջևդ»։

* * *

Հաջորդող երկու շաբաթները շատ խառն օրեր էին «իրար որոնող երկու սրտերուն» համար։ Երկուքն ալ ցրված էին շատ և զբաղումներու տակ թաղված։

Մեկ-երկու անգամ տեսան իրար, բայց շատ հարեանցի։ Կարոտնին կառնին հեռվեն՝ հեռախոսին մեջն իրարու ձայն չոյելով։

Դպրոցը ամսվան վերջին Նոր տարվան հանդես պիտք է ունենար՝ երգ, ներկայացում, արտասանութիւն, զանազան խաղեր, դիմակահանդես և նվերներ և սեղան։ Եվ այդ բոլորը պիտք էր ծրագրել, կազմակերպել, պատրաստել ու սորվեցնել։ Ժողով, խորհրդակցութիւն, փորձեր և զնումներ, անվերջ զնումներ՝ խանութի խանութ, շուկայի շուկա։

Միևնույն ժամանակ դպրոցական առաջին եռամսյակը լրացած էր, պիտք է նիշեր դրվեին, միջինն ճանվեին, և ծնողներու հետ տեսակցիլ էր պետք։

Դասերն ալ կչարունակվեին իրենց ընթացքով՝ այնպես, որ Նորա իրիկունները տուն կուգար չարաչար հոգնած։ Բարեբախտաբար իր գիտական դասախոսութիւնները, տոներու առիթով, ընդհատվել էին կանուխեն, թե չէ Նորա ուղղակի անկարող էր հասնելու։

Աչտտ ալ շատ հաճախ քաղաք կիջներ. ժամերով ընկերութեան գրասենյակն էր, ուր ամեն բանի մասին կխոսվեր, այլև կաթիլ մը՝ այն գործի մասին, որու համար ինժեներ-կառավարիչն խնդրած էին, որ գրասենյակը գտնվի։

Գործարանն ալ տակն ու վրա էր քիչ մը։ Նավթի բաղադրիչներն մեկը, որ մինչև հիմա չէին առանձնացներ, շուկայի նոր պահանջներուն

Հարմարվելով, նոր տարիներն սկսած, պետք է դատ թորեին: Ուրեմն և թորիչ խողովակներու շարքերուն մեջ բավական նորոթյուն և փոփոխություն պետք է մտնել:

Շիտակ ու կեռ խողովակներու ամբողջ շեղմ մը դիպած էր Հնոցարանին դեմը, և սայլերը շարունակ բանիւր կրեւերին մեծ դարպասեն ներս՝ ցեխի ուղիներ բանալով ձյունոտ հողին վրա, դռնապանի երկ-հարկանի հայհոյանքներուն տակ:

Վարպետ մը և երկու գործավոր շարունակ երկար կարաններուն վրա էին կամ խողովակներու վրա բարձր հեծած: Եվ այս բոլորը կկատարվեր, բնականաբար, Աշոտի հրահանգներուն համաձայն և անոր վերին հսկողութեան տակ:

Ասոր նման կարկոտող ու կռուցող աշխատանք մը կկատարվեր նաև Աշոտի ներքին աշխարհին մեջ: Հոն ալ Աշոտ նոր խողովակներ դնելու և հիններուն հետ հարմարեցնելու ջանքեր կըներ, բայց սպարդ-յուն: Իր դեմը կբարձրանար անողոք երկընտրանքը. պետք է կտրվին կապերը՝ և՛ բոլոր կապերը, և՛ անմիջապես: Կա՛մ մեկուն հետ, կա՛մ մյուսի, բայց անկարելի կթվեր իրեն և՛ մեկը, և՛ մյուսը:

Սկիզբը վատ ու անսիրտ համարեց իր տունեն ու ընտանիքեն կտրվելու մտածումն անգամ. բայց քանի սկսավ խորքը մտնել և կշռել հարցը ամեն կողմեն, այնքան սկսավ դալ այն եզրակացութեան, թե ուրիշ ճամբա չկա. աս էր միակ ելքը:

Երբ հակումներն ու զգացումները ուրիշ կողմ կթեքեին, ի՞նչ իմաստ ունի համառիւն ու կապված մնալ ուզելը, և ի՞նչ շահ Արփիկին այդ կենակցութենեն, ի՞նչ կյանք և ի՞նչ բախտավորութիւն կընա տալ ասկէ ետքը իր կնոջը, եթէ նույնիսկ ծածկէ ամեն ինչ, խեղդէ իր մեջ իր զգացումը և փախչի Նորային: Հետեանքը կրլա ավելի չար. իր մաքուր ու բարձրհոգի Արփիկը կամաց-կամաց պիտի դառնա բանտապան մը՝ առանց իր իսկ գիտնալուն իր այդ անառողջ ընտանիքին մեջ: Եվ միթե կընա չզգալ Արփիկի նուրբ ու զգայուն հոգին այդ բոլորը. անկարելի բաներ են: Եվ ի՞նչ ընտանիք, ի՞նչ զավակ, ի՞նչ կրթութիւն այդ բոլոր լարումին, ցավին ու փոխադարձ դժգոհութիւններուն ու մեղադրանքներուն մեջ:

Ո՛չ, ինքը իրավունք չունի ինքզինքը դնելու այդ տեսակ ծուռ

պայմաններու մեջ, ո՛չ ալ, մանավանդ, Արփիկը: Լավագույն է՝ բաժան ապրին ու իրար միշտ հարգեն, քան ապրին միասին տան մը մեջ, ուրկե թռած է և՛ հարգանք, և՛ սիր:

Եվ Աշոտ օրե օր կուգար այն համոզումին, որ միակ առողջ ու բնական ճամփան բաժանումն էր: Ծանր պիտի ըլլար, դժվար և ցավագին այդ խզումը, անտարակույս: Կճանչնար իր կինը. ո՛չ պիտի հոկառակեր, ո՛չ պիտի մեղադրեր, ո՛չ ալ արտաքին որեւէ աղմուկ ու դժվարութիւն ստեղծեր, բայց լուռ ու ծածուկ պիտի տառապեր. Աշոտ ամենեւնի ամելլի ատկե կվախնար:

Արփիկը իր վերջին նամակին մեջ գանգատած էր, թե բավական ժամանակ է՝ լուր հունի: Աշոտ, նախ, քիչ մը զարմացավ. ինքը միշտ գրած էր, բայց երբ թեթեւ հաշիվ մը ըրավ, տեսավ, որ ճիշտ է: Սկիզբները, իրա՛վ է, գրած էր ամեն շաբթու, որ աննկատելի կերպով դարձեր էր տասը-տասներկու օրը անգամ մը: Իսկ վերջերս երեցավ, որ մոտ ամիս մըն է՝ գրած չուներ, և չէր ալ նկատած, որ չէ գրած:

Արդեն դրամ փոխադրելու ալ ժամանակն էր: Գնաց բանքան և չեքը պատրաստել տվալ: Սպասման ժամանակէն օգտվիլ ուզելով՝ վերցուց բանքային նամակի թուղթ մը ու ծրար և սկսավ գրել կնոջը:

Առաջին իսկ բառեն դեմ եկավ դժվարութեան: Սովորաբար կսկսեր քնքշանքի բառով մը, բայց այս անգամ իրեն իրավունք չտվալ այդ կարգի բան մը գրելու. կեղծիք պիտի ըլլար և սուտ գրութիւն: Տակեն դուրս գալու համար սաստիկ զբաղված և շատ դործնական շեշտ մը առավ. «Արփի՛կ, բանքային կգրեմ քեզի այս տողերը և շատ կշտապեմ»: Կհետեւին ղրկած չեքին քանակը և ինչ հաշիվով ըլլալը: Շտապած էր դրամը ղրկելու, որ տոններուն չուշանա: Բացառիկ գումար մըն ալ ամելցուցած էր՝ երեխաներուն Նոր տարվա նվերներ գնելու համար: Շատ բարեներ կղրկեր Արփիկի ծնողներուն ու եղբայրներուն, կգրկեր երեխաները և հաջողութիւն ու առողջութիւն կմաղթեր բոլորին:

Ձգաց, որ կնոջ համար ոչինչ չգրեց, նորեն պահ մը վարանցավ. Նոր տարի էր, և անշուշտ սիրտը պիտի կոտրեր. ուզեցավ ամելցնե. «Եվ համբույրներս քեզի», բայց գրիչը առաջ չգնաց:

Ո՛չ, ատիկա կըլլար խաբեութիւն: Բաժնվիլ էր պետք, աղե՛կ, կբաժնվին, բայց միշտ ազնիվ, չիտակ ու ճակատաբաց, ինչպէս որ միասին

ապրեր էին: Սուտ ու գտեհկուլթյուն ու կեղծիք ո՛չ մեկ պայմանով պետք է մտներ իրենց հարաբերություն մեջ:

Եվ նամակը ստորագրվեցավ առանց այդ սուտ համբույրներուն: Չեքին հետ միասին դրավ նամակը ծրարը, վարժ ձեռքով գրեց կնոջ հասցեն ու ինքը անձամբ տարավ նամակատուն և ապահովագրեց:

Ստացագիրը դեռ ձեռքը կեցած էր նամակատան սանդուղներուն վրա՝ մտածկոտ, աչքերը հառած հեռուն, եկող ու դացող բազմության մեջտեղը: Խոր տխրություն մը ծանրացեր էր հոգիին վրա, և այն զարմանալի զգացումը ուներ, թե դերեզմանատունն և կվերադառնար՝ դեռ նոր գոցված փոսի մը մոտեն, ուր շատ թանկագին բան մը տարեր էին ու թաղեր:

Գ

Դեկտեմբերի 31-ի իրիկունը «տոնածառ» էր Մնացականներու տունը, որուն հրավիրված էին Առաֆելովի գործարանին հետ որևէ կապ ունեցող բոլոր աշխատավորներուն երեխաները:

Իրարու վրա մեծ ու պզտիկ երեսունի չափ երեխաներ խռնված էին ահագին տոնածառին շուրջը, որ դեր էին հյուրասենյակին մեկ կողմը՝ բազկաթոռներն ու այլ կահերը սենյակի մյուս մասին վրա տեղավորելով, որ երեխաներու շարժումին ազատ տեղ մնա:

Ժամը վեցեն մինչև ինը երգեր, խաղեր, կատակներ, նվերներ, ուտելիք, թեյ ու քաղցրեղեն հաջորդեր էին իրար: Նորա, Եսթեր և ուրիշ օրիորդ մը կխաղցնեին ու կգրաղցնեին փոքրիկները, մինչ տիկին Սիրվարդ, սպասուհին և Նուրյաններուն Մարիամը հազիվ կհասնեին՝ հյուրասիրելու երեխաներու հետ եկած մայր ու քույրերը:

Իննի մոտերն էր, որ վերջապես տոնածառին գույնզգույն մոմերը մեկիկ-մեկիկ հատնիլ ու մարիլ սկսան, և ընդհանուր աղմուկին ու իրարանցման մեջ մայրերը իրենց երեխաները փաթթեցին շալերով, վզնոցներով ու վերարկուներով: Եվ ամեն մեկը այդպես փաթթված, իր պտուղի ու շաքարեղենի կապոցիկներովը բռնցված, թևին տակն ալ՝ ստացած նվերները, ծնողներուն հետ կամաց-կամաց ցրվեցան:

Իսկույն բացվեցան հյուրասենյակի բոլոր պատուհաններն ու

դռները՝ օդը փոխելու համար: Սպասուհիները արագ ավելցին ու մաքրեցին: Տիկին Սիրվարդը տարավ աղջիկները քնացնելու, իսկ Եսթերն ու Նորան մտան իրենց սենյակը՝ շունչ քաշելու:

Ժամ մը ետքն էր, բնակարանը՝ մաքրված ու տաքցած, բոլորը սկսան դուրս գալ իրենց թաքստոցներեն և պատրաստել մեծերուն սեղանը՝ Նոր տարին դիմավորելու:

Պարոն Նուրյան գացած էր ինժեներներուն ակումբը՝ իրենց ընդհանուր Նոր տարվան հանդիպումին: Ընտանիք ունեցողները կմնային սովորաբար մեկ-երկու ժամ, կեսգիշերն մեկ-երկու ժամ առաջ կմաղթեին իրարու բախտավոր տարի և կշտապեին իրենց ընտանիքին հետ ըլլալու: Իսկ ամուրիները կմնային մինչև ուշ գիշեր:

Նուրյան խոստացած էր մինչև տասնմեկ անպատճառ վերադառնալ: Եվ ճիշտ տասնմեկին կառքը մտավ բակը:

Աշոտ վայրկյան մը բարձրացավ վեր՝ իր բնակարանը, և քիչ մը ետքը հնչեց Մնացականներու դռան զանգը: Քանի մը հոգի վազեցին բանալու, և մտավ պարոն Աշոտ՝ գլխարկով ու վերարկուով և թևերուն տակը՝ զանազան մեծ ու փոքր կապոցներով, և այդպես ալ բեռնավորված՝ մտավ տաք սենյակը:

– Շնորհավո՛ր Նոր տարի, և ահա՛ ձեզի, ո՛ւՖ, – բացականչեց՝ սաստիկ հոգնած ձևացնելով:

– Այ խանութները ուրիշ բան չկա՞ր, – հարցուց տիկին Սիրվարդ:

– Շա՛տ, – պատասխանեց Աշոտ, – բայց ընտրելն է դժվարը. մարդալ վեց աղջի՞կ ունենա:

– Վե՞ցը ուրտեղեն հանեցիք, – բացականչեց Սիրվարդ զարմացած ու անհանգիստ:

– Հապա Նորա՞ն:

– Ա՛խ, այդպե՛ս, – հանգստացավ կինը:

– Խեղճ կնիկս վախցուցիր. կարծեց, թի իրավ վեց հատ է. դժվար է այս լակոտներուն շիտակ հաշիվը պահելը, – միջամտեց Մնացական:

– Հիմա նորեն կերպ մը տակեն դուրս եկա, – շարունակեց Աշոտ, – բաներ մը ընտրեցի, բայց կմտածեմ՝ ի՞նչ պիտի ըլլա իմ վիճակս քանի մը տարի ետքը, երբ ձեր աղջիկներուն թիվը տասը դառնա հանկարծ:

- Ձէ՛, յոթեն անդին չենք անցնիր, մի՛ վախնար, - խնդաց Մնացական:

- Ա՛ն ինչու պիտի վախնա, դո՛ւն վախցիր, - դարձավ կինը ամուսնուն: - Ձէ՛, Աստված ինչ որ տվեր է, Հերի՛ք է, շնորհակալ եմ:

Աշոտ իր բերածներեն չորս փաթեթ դրավ մեկ կողմ՝ սեղանին վրա:

- Ասոնք քնացողներուն բաժինը, առտուն կղնեք անկողիններուն քովը: Անուննին գրած եմ:

Եվ վերցուց ուրիշ փաթեթ մը:

- Աս մեկը, տիկի՛ն Սիրվարդ, Ձեզի Համար է. Հագուստացու, կՀուսամ, որ Հալնիք: Գիտեմ, որ Մնացականի ընտրած գույներուն շատ չեք հալնիր:

- Եղբա՛յր, դրպարտությունը ինչո՞ւ Համար է, - բողոքեց Մնացական շատ սրտանց: - Ես երբեք կնոջս Համար կտոր առած չունիմ կյանքիս մեջ:

- Ի՛նչ աղվոր է, ի՛նչ անուշ գույն, շատ շնորհակալ եմ, - ըսավ տիկին Սիրվարդ՝ բացահայտ ուրախությամբ կերպասին ծայրը կրծքին վրա բռնելով:

- Աս գլանիկն ալ, Մնացական, քեզի, որ տունը լեցնիս ծխախոտիդ աղնիվ մոխսովը. կլսեն ճանճ ու մոծակ փախցնելու Համար շատ օգտակար է:

- Շին կենա մեծավորս, շատ շնորհակալ եմ:

- Վրան ալ աղվորիկ պզտիկ կատու մը կա, բայց վնաս չունի. երեւի անոր Համար է, որ աչքով չտան քեզի:

- Է՛, շին կենա մեծավորս, ատոր Համար ալ շնորհակալ եմ:

- Տեսնեմ, Հայրի՛կ, տեսնեմ, - բացականչեց Եսթեր՝ հորը նոր գլանիկին վազելով:

- Ձէ՛, դո՛ւն Հոս եկուր, - ըսավ Աշոտ: - Աս մեկը, տիկի՛ն Սիրվարդ, Հինգերորդ աղջկանդ Համար:

Եվ աջ գրպանեն բարակ թուղթի մեջ փաթթած բան մը երկարեց Եսթերին և միևնույն ժամանակ ձախ գրպանեն Հանելով նմանապես բարակ թուղթի մեջ փաթթած ուրիշ բան մը՝ մեկնեց Նորային:

- Աս ալ, տիկի՛ն Սիրվարդ, վեցերորդ աղջկանդ:

- Ա՛, շատ երես կուտաս աղջիկներուս, - ըսավ տիկինը դժգոհ ձայնով մը և չափազանց գոհ աչքերով:

Եսթերինը շատ աղվոր, պարզ ու մանկական ապարանջան մըն էր, իսկ Նորայինը փոքրիկ, թևի ժամացույց մը՝ սև մետաղե ու սև մետաքս կապով, որ նորույթ մըն էր՝ նոր Բաքու հասած:

Եսթեր ուրախութենէն նետվեցավ պարոն Աշոտին վիզը, և համբուրվեցան:

Նորա ծանր շարժումով մը, առանց ոչինչ ըսելու, բացաւ թուղթը, քիչ մը լուռ դիտեց և հանկարծ պզտիկ աղջկան մը պես ցատկոտելով վազեց տիկնոջ վրա և դրկեց մեծ հուզումով.

- Նայե՛, մորքո՛ւր, նայե՛:

Նվերները անցան ձեռքե ձեռք: Մայրերնին նորեն շնորհակալություն հայտնեց:

- Ասիկա ինչպե՞ս կկապեն, - հարցուց Նորա՝ կապիչին դիրքը փորձելով:

- Բերե՛ք ինծի, կապեմ, - ըսավ Աշոտ:

Աղջիկը մոտեցավ, զարդը տվավ անոր և մեկնեց դաստակը:

- Ձէ՛, մյուս դաստակը՝ սրտի կողմինը, որ սիրտդ ու ժամացույցը մեկտեղ աշխատին, - ըսավ Աշոտ անտարբեր ու կատակի շեշտով մը:

Եվ ժամացույցը կապեց ու ամրացուց ճիշտ հոն, ուր անգամ մը համբուրած էր այնքան ջերմորեն:

Անցան սեղանատուն: Սեղանը կտքար պտուղներու և քաղցրեղեններու կույտերուն տակ, որոնց մեջիերեն գինիի երկար շիշերը հեգնանքով իրենց սուր քիթերը կցցեին: Կարծես կխնդային մարդկային տարօրինակ հիմարություններուն վրա: Դեկտեմբեր 31-ի գիշերն ալ ճիշտ այն տեսակ գիշեր մըն է, ինչպես բոլոր մյուս գիշերները. ի՞նչ են տեսեր այդ մարդ ըսված զարմանալի արարածները, որ այս գիշեր անպատճառ ուտեն պիտի ու խմեն բոլոր չափերեն անդին և տարօրինակություններ պիտի ընեն:

Երբ պարոն Նուրյան նստավ իր աթոռին և իր պնակի մեջի անձեռոցիկը վերցնել կուզեր, տակեն ելավ նուրբ կաշիե սքանչելի գրպանակ մը՝ սև, և վրան շատ սիրուն փորագրված ոսկորե հատիչ մը՝ գրքի թուղ-

Թերը կտրելու համար: Առաջինը տիկին Սիրվարդի նվերն էր, երկրորդը՝ Մնացականի:

– Գիտեմ, որ մեծավորս գրքին թուղթերը կտրտելը շատ կսիրե, – ըսավ Մնացական:

– Դուռն թուղթ կտրտելը կմտածես, ես դրամաթուղթ դիզելը կմտածեմ, – սրախոսեց տիկին Սիրվարդ և արժանացավ առաջին մրցանակին:

Շիշերը բացվեցան, և խմեցին տանտիկնոջ կենացը: Սիրվարդ իսկույն առաջարկեց տիկին Արփիկի ու ձագուկներուն կենացը: Մեծ աղմուկով ընդունվեցավ, և ամենքը իրենց բաժակները զարկին Նուրյանի բաժակին:

Եվ ալ կենացները հաջորդեցին իրարու՝ գլուխները հետզհետե ավելի տաքցնելով:

* * *

Հանկարծ դուռն զանգը հնչեց ուժեղ, եկան հարևան գործարանեն չորս-հինգ բարձրադիր պաշտոնյաներ, քիչ մը ետքն ալ եկավ պարոն Մաթիկյանը՝ իր օտարազգի տիկնոջ հետ, իբրև բացառութիւն, տարին մեկ անգամ Նոր տարին միասին դիմավորելու համար:

Եվ աղմուկը ավելի ևս մեծցավ: Տիկինը, իրավ որ, դեր էր՝ պետք եղածն գուցե քիչիկ մը ավելի, բայց շատ հաճելի դեմք ու վարմունք ունեւր:

Հայերենն ու ռուսերենը սեղանին շուրջը խառնվեցան իրարու, ինչպես և հայ ու ռուս երգերը: Տիկին Մաթիկյան շատ հաճելի ձայնով կերգեր մասնավորապես մալոռուսական ռոմանսներ:

Տիկնոջ երգած այդ ռոմանսներեն մեկը շատ խիստ ազդեցութիւն ըրավ Աշոտի տրամադրութեան վրա. Արփիկի սիրած երգերեն մեկն էր, և երբ այդ օտարուհին կերգեր, խիստ կենդանի գույներով ներկայացան ամուսնու հուշերուն մեջ իր կնոջ դեմքը, դիրքը, ձայնը, հնչյունը և արտահայտութիւնները՝ ըստ երգի պահանջած բովանդակութեան:

Եվ այն անհանգիստ զգացումը, որ հագիլ գսպած էր ինքն իր հոգիին մեջ, երբ իր կնոջ ու զավակներուն կենացը կխմեին և կհիշեին

նախորդ տարվան միասին անցուցած դեպքերը, հիմա երգի բերած հուշերու ավելի կենդանի ազդեցության տակ ավելի ևս շեշտվեցավ ու խորացավ:

Խղճահարությո՞ւնն էր՝ այդ բոլորը այդքան շուտ մոռնալուն, կարո՞տ մըն էր, կմեղքնա՞ր, թե՞ դժգոհությունն մըն էր ինքն իր դեմ, իր այդ զգացած անհանգստության դեմ:

Խառնուրդ բան մըն էր, որ կճնշեր հիմա իր հոգիին վրա, որ խեղդելու և ուրիշներուն զգալ չտալու համար մեկ կողմեն ուժայ-ուժայ իր գինին կխմեր և շարունակ ընդհանուր խոսք ու կատակի մեջ կխառնվեր:

Շատերը ոտքի վրա էին, երբեմն կխռնվեին սեղանին շուրջը, երբեմն հոսանքը կողղվեր սինյակին այս ու այն կողմը, երբեմն նույնիսկ կհոսեր քովի հյուրասենյակը՝ ծխախոտի մոլխին և խոսակցության ժխորին հետ:

Այդ տեսակ վայրկյան մըն էր, որ Աշոտ ականթարթ մը մինակ մնաց և, առիթնն օգտվելով, գրեթե բնազդաբար մտավ Մնացականի աշխատության սենյակը, ուր լույս չէր վառված, բայց բաց դռներեն բավականաչափ լույս ներս կիյնար:

Իսկույն նետվեցավ կաշի բազկաթոռին խորքը և դեմքը գոցեց, որ բոլորովին մինակ ըլլա, որ ամեն ինչ մոռնա, չմտածե ոչինչ, հանգստանա:

Երբ քիչ մը հետո ուզեցավ թիկունքին հենվի ու դեմքը բացավ, սրտի ուժգին սեղմում մը ունեցավ: Իր մոտը՝ անմիջապես իր առջևը, սենյակի կեսմութին մեջ կեցած էր Նորան՝ շիփ-շիտակ ու անշարժ:

Իսկույն ինքն ալ ընդոստ ելավ ոտքի:

– Ինչո՞ւ ես տխուր, – հարցուց աղջիկը՝ իր նայվածքը անոր հոգին նետելով մութին մեջն:

– Տխո՞ւր, – հարցուց տղան իբրև թե զարմանքով, – ինչպե՞ս թե տխուր՝ այսքան խնդուքի, խոսքի ու կատակի մեջ:

– Քու խոսքն ու կատակը կրնան խաբել ուրիշները: Բայց ո՛չ ես կրնամ բան մը ծածկել քեզմե, ո՛չ ալ դուն՝ ինձմե: Մինք կտեսնենք ամեն ինչ իրարու հոգիի մեջ: Կապված են իրարու մեր հոգիները հազար թեկերով:

- Այդպե՛ս է, - Հաստատեց տղան:

- Ա՛յս, Աշո՛տ, շատ կլախնամ, որ իմ սերս տխրություն կուտաքեղի: Եվ կհասկնամ՝ դուն ամեն բան ունիս կյանքիդ մեջ, որ գոհ ըլլաս, հանգիստ ու բախտավոր, դուն բանի պետք չունիս: Իմ սերս կխանգարե միայն քու հանգիստդ, քու բախտավորությունդ: Իմ սերս բոլորովին ավելորդ բան մըն է քեզի:

Աշոտ ծանր շարժումով մը բարձրացուց թևերը և բռնեց երկու կողմեն աղջկան վար կախված երկու ձեռքերը և ըսավ շատ լուրջ, շատ խորունկ ու սրտազին շշնջունով մը.

- Ա՛յ, հիմա, որ բռնած եմ քու երկու անգին ձեռքերդ, և՛ հանգիստ եմ, և՛ բախտավոր:

- Բաժակները պատրա՛ստ. վայրկյան մը միայն մնաց տասերկուքին, - լավեցավ ներսեն պարոն Մաթիկյանի իրար անցած ձայնը, որ ժամացույցը ձեռքը կսպասեր:

Նորա բոլոր ուժովը սեղմեց Աշոտի երկու ձեռքերը և արագ դուրս սլացավ սենյակին:

Քիչ մը վերջը ելավ և Աշոտ:

Ամենքը զանազան դռներն կշտապեին գինեսեղանին շուրջը. բաժակները կլեցվեին, և ամենքը իրարանցման և հուզման մեջ էին. կարծես կայարանը ըլլային, և շոգեկառքը մեկներ պիտի:

Երբ պատի խոշոր ու կլոր ժամացույցը իր քիչ մը խռպոտ ձայնով սկսավ տասերկուքը զարնել, բոլոր բազմությունը խելագարի պես, բաժակներնին բարձր բռնած, սկսան պոռալ, ինչքան ձայն ունեին.

- Շնորհավո՛ր Նոր տարի, շնորհավո՛ր Նոր տարի:

Բաժակները բախվեցան իրարու. թևերն ու բարեմաղթությունները հյուսվեցան ամբողջական զանգվածի մը:

Աշոտ ու Նորա այդ զանգվածին մեջ կեցած էին իրարմե քիչ մը հեռու, շեղակի իրարու դեմ և, գինիի բաժակները չրթունքներուն դրած ու խմել ձևացնելով, կնայեին երկար իրարու սերեն գինով աչքերով:

Եվ բարձր լավեցավ հանկարծ տիկին Սիրվարդի հնչուն ձայնը.

- Թո՛ղ հանգիստ ու բախտավորություն բերե մեր այս Նոր տարին:

Նոր տարվան առաջին օրը պաշտոնական այցելություններու էր Հատկացված:

Կեսօրվան մոտ ընդհանուր Հայկական: «Բառութիւն» էր Հայ դպրոցի միծ սրահին մեջ, ուր Բաքվի Հայ մտավորական շերտը կուգար իրար տեսնելու և Նո՛ր տարի, նո՛ր Հոկտ ու նո՛ր բարի իրար ցանկալու:

Բառութեն առաջ ու ետքն ալ անխուսափելի այցելություններն էին՝ միշտ հյուսված խմիչքի ու քաղցրեղենի, այսինքն՝ Նոր տարվան առաջին նահատակությունը, ինչպես կըսեր Աշոտ:

Եթե Նոր տարվան առաջին օրը անհամ այցելություններու օրն էր, Նոր տարվան երկրորդ օրը եղավ Համով այցելության օրը:

- Մարիամս վաղը ձեզի ճաշի կհրավիրեմ, - ըսած էր պարոն Նուրյան նախորդ իրիկունը իր հարկը բարձրանալու ատեն: - Իսկ ճաշին ետքն ալ պատվիրած եմ երկու սահնակ. չորս Հոգիով աղվոր արչավ մը:

«Մարիամի ճաշը» և՛ ուրախ անցավ. և՛ ընդհանուր քվեարկությամբ Հայտարարվեցավ շատ համով:

Ամենքն ալ Հրաշալի տրամադրված էին: Եսթերը քիչ մը դժգոհ էր, որ սահնակներուն վրա տեղ չկար իրեն: Բայց վերջապես ստիպված էր ընդունելու, որ տասնչորս տարեկանը դեռ լրացուցած չըլլալը խոշոր թերություն մըն է, անշուշտ, որ ունի իր անխուսափելի անպատեհությունները. եթե պետք է մեկը գեղջեղ, ա՛ն կըլլա գեղջվածը:

Ժամը ճիշտ չորսին հնչեց բսկին մեջ սահնակներու բոժոժներուն զվարթ ղողանջը:

Երեքձիանի սաստիկ ցած սահնակներ էին. նստած տեղեղ ձեռքով կրնայիր գետնի ձյունը շռափել: Ներկված էին մաքուր կապույտ: Ամեն մեկուն վրա երկու Հոգիի տեղ կար միայն՝ պայմանով, որ նստողները շատ հաստ չըլլային: Ետևի կողմի տախտակն մասը ավելի բարձր էր՝ մեջքերը պաշտպանելու համար: Իսկ ոտքերուն առջևը կառապանին տեղն էր՝ մեկ Հոգինոց նեղ տեղ մը՝ նորեն քիչ մը ավելի բարձր դիրքով:

Ոչխարի ահագին մորթի մը փռած էր ոտքերուն տեղը, խիստ թավամազ, ուրիշ ավելի խոշոր ու նորեն թավ մորթի մը փռված էր նստելու տեղը և կոնակը: Կաշին օղակվող ծածկոց մըն ալ կպաշտպաներ նստողները հովեն ու ձյունեն գրեթե մինչև ծնոտը:

Չորս արշավորդները, հյուսիսային բևեռ երթալու նման տաք Հագված ու պատսպարված, երեցան բակը և տունը մնացողներուն նախանձով լեցուն աչքերուն տակ բարձրացան, այսինքն՝ մտան սահնակները:

Սահնակներեն մեկը տրամադրված էր Մնացական ամուսիններուն: Նորան ալ բնականաբար հյուրընկալվեցավ Նուրյանի սահնակը:

Նուրյանին կառապանը շարժվեցավ առաջինը, Մնացականները՝ ետևին:

Կուշտ կերած ձիերը, բաշերը թափ տալով և բոժոժները ցնցելով, դուրս թոցուցին սահնակները. կառապանները հագլիվ կզուպին:

Քանի դեռ իրենց երկար փողոցին մեջն էին և բնակված մասերեն դեռ դուրս չէին եկած, արտասովոր բան մը չկար: Քաղաքին մեջ ամենքն ալ նստած էին սահնակ՝ ավելի կամ պակաս:

Բայց հարցը բոլորովին փոխվեցավ, երբ շենքերը վերջ առին, գետնին ցեխը ավարտվեցավ, և բացվեցավ արշավանքին առջև անեղր ճերմակ տարածություն մը՝ պայծառ կապույտ երկնքին տակ:

Կսլանային շիտակ դեպի արևելք. աջեն ծովն էր՝ քիչ մը հեռուն, ձախը՝ ձյունապատ ցածրիկ բլուրներ: Արևը ետևին էր ու իր ճառագայթներովը կխաղար ձիերու սմբակներուն տակեն անընդհատ վեր նետվող ձյունի փոշին հետ, որ ծխածանի բոլոր գույներով կկայծկտար:

Կառապանները առատ նվերի վստահությամբ անխնա կշաչեին իրենց երկար մտրակները, և երեք կատաղի ձիերը, ականջները հովին տված, անսանձ հաճույքով կթուցնեին թեթև սահնակը՝ բառի իսկական աուտմով: Նստողները չէին զգար դետինը, կարծես օդին մեջն կերթային:

– Այս ի՞նչ աքանջելի զգացում է, – ըսավ Նորա կամաց ձայնով մը և բնազդորեն ընկերոջը սեղմվեցավ: – Եվ ինչ հրաշալի տեսարան. այս անսահման մաքր՝ ու կայծկտո՞ւն ու լուսավո՞ր տարածությունը, որ կհոսի ու կուահի ինքը, որ կքաշե ու կտանի մեզի:

– Եվ գիտե՞ս՝ ինչի է նման, Նո՛րա:

– Ըսե՛:

– Քու հոգիիդ, որ նույնպես մաքուր է ձյունի պես, նույնպես անհոռ, կայծկտուն ու լուսավոր, որ նույնպես կհոսի ու կվազե ու կքաշե ու կտանի ինձի:

Ըսավ և բռնեց աղջկան ձեռքը:

Նորա աչքերը գոցեց և սկսավ բարձրաձայն խնդալ: Միևնույն ժամանակ իր բռնված ձեռքը կամաց մը տարավ դեպի իր մեջքը և Հոն իրեն բռնող տղուն ձեռքը Հանձնեց իր մյուս ձեռքին, որ օգնության էր եկած հակառակ կողմեն: Օգնելու եկած ձեռքը ամուր բռնեց իրեն Հանձնված ավանդը, այսինքն՝ Աշոտի թևը և սկսավ կամաց-կամաց քաշել, ինչպես որ կրնեն օգնական շոգեմակույկները, երբ հեռուններեն եկող խոշոր նավերը նավահանգիստ կմտցնեն:

Եվ քիչ մը ետքը Աշոտի թևը ողջամբ հասավ նավահանգիստ, այսինքն՝ արդեն փարած էր աղջկա իրանին և աղջկան ձեռքին հետ միասին եկեր ու սեղմվեր էր կես մը անոր կողին, կես մը կրծքին:

Եվ այս բարդ նավահանգաւայրին ամբողջ աշխատանքի միջոցին Նորա կխնդար շարունակ ամբողջ կրծքով՝ միշտ աչքերը գոց:

Աղջկան խնդուքը կհնչեր ուրախ ու բարձր, ինչքան ատեն որ Աշոտ թողած էր իր նավը օգնական շոգեմակույկի խնամքին: Սակայն երբ շոգենավը ինքը սկսավ իր պտուտաակը դարձնել, և երբ տղուն թևը պրկվեցավ, գալարեցավ ամուր և քաշեց իրեն աղջկան մարմինը, Նորայի ծիծաղը կարծես դանակով կտրվեցավ:

Եվ կաշի ծածկոցի կիսատ գաղտնապահության ետևը տիրեց խորին լռություն:

Սահնակը կթռչեր զանգակներու անուշ ղողանջին տակ՝ խենթ ձիերու համաչափ տրոփին հետ: Ո՛չ, կյանքն էր, որ կթռչեր մաղվող ձյուններու «չամանդաղին» տակ՝ երկու սրտերու խելագար տրոփումին հետ:

Մոտ ժամն մը, գրեթե արևի մայրամուտին, արշավողները հասան իրենց ծանոթ թաթար գյուղը, ուր պարոն Մնացական թուրք բարեկամ մը ուներ, որ մեջեմեջ գործարանը իրեն կայցելեր:

Երբ սահնակները կանգ առան բարեկամին դռանը, թուրքը ահագին ուրախությամբ և աղմկոտ իրարանցումով վար վազեց իր բնակարանի փայտե սանդուղներեն. եկավ, սիրով բարեկեց դեռ սահնակներուն մեջ կարծես սառած ու փակած հյուրերը և հրավիրեց վեր:

Ներսը ամեն ինչ խառնվեցավ իրար: Կանայք իսկույն տարին

տիկինն ու օրիորդը կանանց բաժինը: Երկու երիտասարդներ իրենց հոր հետ պահեցին հյուրերը այրերու բաժինը:

Սկսավ քաղաքավարութիւնը՝ արևելյան հարցնուիրծը՝ քիչ մը ուռուցիկ: Եվ շուտով բացվեցավ սեղանը, ուտելեղեն ու խմիչք եկան մեջտեղ, լամպերը վառեցին, կատակները շեշտ առին, և ախորժակները բացվեցան:

Տիկինն ու օրիորդը ներս բերին թուրքի կինն ու աղջիկը՝ քիչ մը չեմուշումեն ետքը՝ տանտիրոջ հրամանով. «Ազիզ բարեկամներու առևձ վնաս չունի»: Եվ տեղի ունեցավ ցերեկվան ճաշի ներկայացումին երկրորդ արարը:

Երբ վերջապես մտածեցին ոտքի ելլել՝ մեկնելու համար, դուրսը արդեն մութ էր բոլորովին: Նույն աղմուկ ու ծիծաղով տանտերերը զգուշությամբ իջեցուցին հյուրերը փայտե սանդուղեն, որ բավական կատակասեր կերևար ու կերերար, և օգնեցին սահնակներուն մեջ տեղավորվելու:

Շարժվելու հրամանը տվավ պարոն Մնացականը, և Նուրյանի սահնակը երկրորդ դարձավ այս անգամ:

Մնաք բարովի, մաղթանքներու և բոժոժներու օրհնանքին տակ սահնակները ճամփա ինկան ձյունի լույսով: Թուրք բարեկամը, ըստ երևույթին, չէր մոռցած կառապանները, որոնք հիանալի տրամադրության մեջ էին, տրամադրութիւն մը, որ ամիջապես փոխանցվեցավ ձիերուն՝ թե՛ ուղղակի, թե՛ մտրակովի:

Քանի դեռ սահնակները գլուղին մեջն կվագեին, ամեն ինչ շատ էր վայելուչ, բայց գլուղի վերջին տնակը անցնելուն պես Աշոտն ու Նորան, կարծես վերին հրամանով մը, մեկ անգամեն նետվեցան իրարու գիրկ ու սեղմվեցան իրարու, ինչքան որ կնիերեր այդ նպատակին համար չլինիւած սահնակը:

Աշոտ, որպէսզի աղջկան ձեռքը չմըսի ու չհոգնի, առավ իր մուշտակին տակը, իսկ Նորայի դեմքը եկավ ու խրվեցավ տղու լայն մորթե օձիքին մեջ ու այսպէս փակավ տղու երեսին ու ծնոտին, որ ալ բաժնել անկարելի էր: Բայց համբուլի և ո՛չ մեկ փորձ՝ թե՛ մեկ և թե՛ մյուս կողմն:

Այնպե՛ս տաք էր թեւերու այդ մտերմության մեջ, և այնպե՛ս

սրտերը ջերմ կզարնեն, և իրարու սրտին զարկերը երկուքն ալ որոշ կզգային:

Ամոթխած մշուշ մը իջեր էր երկուքի ալ մտածումներուն ու դատողության վրա:

Պարոն Աշոտ Նուրյան իր թանկագին բեռը կամաց մը հեռացուց թևերուն մեջեն միայն այն ժամանակ, երբ երևցան իրենց փողոցին լույսերը:

Քիչ մը վերջը Առաֆելովի բակն էին ու կիջնեին սահնակներեն: Հարբած էին կարծես: Նորան հագիվ կրցավ մեկ-երկու ոտք սանդուղը բարձրանալ, ան ալ միայն Աշոտի օգնությամբ:

Աղջիկները ներսեն վրա թափեցան:

Սամավարը կեռար. սենյակները՝ տաք, ուժեղ խմիչքները պատրաստ՝ անմիջապես տաքցնելու համար ցուրտեն փայտացած երևակայվող արշավորդները:

Նորայի խոշոր աչքերը տարօրինակ արտահայտություն մը ունեին:

- Հովը զարկեր է, - ըսավ մեկը:
 - Սահնակն է ցնցեր, - սրբագրեց մյուսը:
 - Շլացեր է ձյունեն, - պնդեց սպասուհին:
- Իսկ անոնք, որ ճշմարտությունը գիտեին, ոչինչ չըսին:

Դ

Հաջորդ օրը չտեսան իրար. պատահմամբ եղավ, թե՞ կամջնային թևերու մտերմության այդ առաջին նախաճաշակեն ետքը:

Նորայի արձակուրդին գործարանային տասը օրերը թուր էին վայրկյանի մը պես. հետևյալ օրը մեկներ պիտի իր տունը ու դպրոց:

Արևին տակ, նավամատույցին վրա, քանի մը կարգադրություններ ընելեն ու քանի մը թուղթ ու հաշիվ ստորագրելեն ետքը Աշոտ Նուրյան ծանր քայլերով ու պարտեզի միջով ուղղվեցավ դեպի տուն:

Մտածումներու մեջ թաղված՝ հասավ շենքին և բնակարանի եզերքի կածանով անցնիլ կուզեր դեպի պարտեզին ելքը, որ հանկարծ ցնցվեցավ ու կեցավ:

- Աշոտ, - Հնչեց իր անունը ցած ու զսպված ձայնով մը:

Մարդահասակ բարձրութեան վրա՝ լուսամուտի նեղ բացված ճեղքին իրեն կնայելին իր հոգիին պաշտած աչքերը:

- Այսօր ճաշին ետքը մերինները ամբողջ ընտանիքով այցելութուն մը ունին տալու քաղաքը: Ես պիտի չերթամ. վերջին օրս է, կուգեմ՝ քեզի հետ ըլլամ:

- Սպասուհին կճամփեմ քաղաք, և վերի դուռը կըլլա բաց, - կարգադրեց տղան իսկույն և շարունակեց իր ճամփան:

Ճաշին ետքը, երբ տիկին Սիրվարդի աղջիկներուն շարանը իրենց դարդարանքին, աղմուկին ու ծնողներուն հետ ձգեցին իրենց բնակարանը, և դուռը գոցվեցաւ, Նորա վաղեց իսկույն իր սենյակը, թեթեւ մը հարդարեց մազերն ու հագուստը, անցաւ միջանցք, հագաւ վերարկուն, դրաւ մորթե քոքեթ գլխարկը և, ձեռնոցները անցընելով, մտաւ խոհանոց:

- Մարթա՛, ես պիտի երթամ հոս՝ մոտիկը՝ ծանոթ մը տեսնելու, շատ չեմ ուշանար, կուգամ շուտով:

- Երթա՛ս բարով, օրիո՛րդ, - պատասխանեց կինը՝ գործը շարունակելով:

Նորա ելաւ բնակարանէն, գոցեց ետեւէն դուռը, նայեցաւ անգամ մը շուրջը և նետի պէս սլացաւ սանդուղներէն վեր:

Դուռը բաց էր, հրեց ու մտաւ: Հագիւ էր կամաց մը գոցած, որ դուրս վաղեց Աշոտ: Ժպիտով մը սեղմեցին իրարու ձեռք, և Նուրյան, թեթեւ մը աղջկան մեջքը գրկած, անցուց մեծ սենյակը և հոնկե ալ շիտակ իր մենարանը և դուռը ետեւուն գոցեց:

Միակ մեծ պատուհանէն շատ մեղմ լույս մը կմտներ սենյակը՝ կրկնակի հաստ ու ծանր վարագույրներուն պատճառով, որոնց մեջը նեղ մաս մը միայն բաց էր:

Ասոր փոխարեն՝ լուսամուտին դեմի պատի վրա կլաւեր մեծ ճարճատյունով պատի վառարանը, որուն լայն ու կլոր բերանը բաց էր կռնակին վրա և ուրախ բոցերով լույս ու ջերմութիւն կնետեր սենյակ:

- Ա՛յ, ի՛նչ լաւ է, - բացականչեց աղջիկը՝ բոցերուն դիմացը կանգ առնելով: Եւ հանկարծ դարձաւ սենյակի տիրոջ:

- Դո՛ւն ալ կսիրե՛ս կրակը:

- Քեզի սիրողը կրնա՞ կրակը չսիրել, - եղավ տղուն պատասխանը:
Եվ օգնեց, որ Հանն գդակը, վերարկուն ու ձեռնոցները. բոլորը
դրավ աթոռի մը վրա և մատնանիչ ըրավ, որ ընկերուհին տեղավորվի
կրակին դեմը՝ կաշին մեծ բազկաթոռին մեջ:

Ինքն ալ ոտքովը ցած ու կտր աթոռակ մը քշեց աղջկան դեմը,
կրակին քով ու նստավ:

- Աղե՞կ ես, - Հարցուց խնդալով:

- Զէ՛, Աշո՛տ, իմ վիճակս գեշ է: Այ ինչ ըլլալս ինքս ալ չգիտեմ, ալ
բան չեմ Հասկնար: Եկեր եմ, որ խոսիմ քեզի, եկեր եմ, որ օգնես ինծի:

- Ատ ի՞նչ խրթին բան է չՀասկցածդ:

- Հա՛, խրթին է, շա՛տ: Երբ քեզի տեսա, ու Հոգիս խայտաց, կյանք
և ուրախություն թափանցեցին մեջս, և կկարծեի, որ ատով ալ Հարցը
վերջանա պիտի: Երբ քու ներկայության կարոտը սկսա քաշել և երբ
զգացի, որ սիրտս բռներ ես, մտածեցի՝ լուռ ու ծածուկ սիրեմ քեզի.
բնավ խելքես անցնիլ չէր կրնար, որ քեզի պես ապրած, կապված և
Հասուն մարդ մը, ախորժեկի խոսք ու կասալէն անդին, ուրիշ բան մը
կրնա զգալ դեպի ինծի: Երբ տեսա և ըմբռնեցի, որ կսիրես, անասելի
բախտավորություն մը և խոր Հպարտություն մը ողողեց Հոգիս: Քիչ
մը վախցա, բայց խորհեցա՝ ի՞նչ փույթ, մեր Հոգիները թող սիրեն ու
երջանկանան իրարմով հեռուեն հեռու: Հիմա կտեսնեմ, որ քու սիրուդ
դեմ չդիմանար ո՛չ մեկ սահման և ո՛չ մեկ պատվար. զգացումներս
Հորդեր են ու եզերքներեն կթափին, և Հորձանքի մը ուժեղ պտտւոյն
մեջ կզգամ ինծի: Ի՞նչ պիտի ըլլա ասոր վերջը, Աշո՛տ. ո՞ւր պիտի Հանգի
մեր այս կապը:

- Պիտի Հանգի Հոն, ուր կՀանգին բոլոր սերերը, - պատասխանեց
տղան շատ պարզ շեշտով մը:

- Այսի՞նքն:

- Պիտի դառնաս կիսն:

- Բայց դուն արդեն կին ունի՞ս:

Աշոտ մռայլած դեմքով նայեցավ քիչ մը հեռուն ու մտածում-
ներուն մեջնէն ըսավ՝ Հատիկ-Հատիկ.

- Ունեի՛, այո՛, բայց այլևս պետք չէ՝ ունենամ. կբաժնվիմ կնոջմես:

- Կբաժնվի՞ս, - բացականչեց աղջիկը՝ աչքերը խոշոր բանալով և

ավելցուց, – բայց մորթութիւնս կըսես, ամենքը կըսեն, որ բացառիկ կին մըն է:

– Այո՛, ազնի՛ւ, ընտի՛ր և խո՛ր հոգիով:

– Այն ատեն...

– Ինչպես որ դուն հիմա քու տերդ չես, այնպես ալ ես այլևս իմ տերս չեմ: Ինչպես որ անդիմադրելի հորձանք մը առեր է քեզի իր պտուտքին մեջ, այնպես ալ բռններ է ինծի, կքաշե ու կդարձնե: Եթե իրավ է, որ կսիրես ինծի, այլևս միայն ե՛ս կամ քեզի համար, եթե իրավ է, որ կսիրեմ քեզի, այլևս միայն դո՛ւն կամ ինծի համար:

Աղջիկը աչքերը գոցեց և գլուխը խոնարհեց կրծքին:

– Մոկ-երկու շաբաթին մտադիր եմ երթամ Մոսկվա. արդեն գործերով, պատրվակ մըն ալ կա: Հոն կխոսիմ կնոջս հետ, կբացատրեմ իրեն ամեն բան, պարզ, կընեմ՝ ինչ որ ձեռքես կուգա՝ իր զգացումները խնայելու, իր հոգին, կյանքն ու ապրուստը թեթևեցնելու համար, ու կբաժնվիմք:

Աղջիկը գլուխը բարձրացուց և ըսավ վարմանալի հանգիստ ձայնով մը.

– Դուն հարբած ես հիմա. գինով ես՝ սիրով. չգիտես՝ ինչ կխոսիս:

– Կարելի է, բայց ատիկա իրողութենեն չի փոխեր ոչինչ:

Եվ ավելցուց՝ ցավոտ շեշտով մը.

– Ուրիշ ելք չկա:

– Դուն կտառապի՛ս, գիտեմ: Կուի՛ւ կա քու հոգիիդ մեջ. մի՛ ծածկեր:

– Այսինքն՝ խոր կասկել ու պարտականություններ ունիմ, որ մեկ շարժումով կարելի չէ փեթտել:

– Մանավանդ, որ դուն շատ ես սիրած քու կինդ, ինչպես կենթադրեմ: Աչո՛տ, դուն պարտական ես ինծի ըսելու ամեն ինչ:

– Եվ ծածկելու ոչինչ չկա: Այո՛, ես ու կինս շատ սիրով ենք եղած միշտ: Անշուշտ, ո՛չ այս այրող ու գալարող կարոտը, որ հիմա ինծի ու քեզի իրարու կքաշե, այլ շատ ավելի պարզ, շատ ավելի հանգիստ ու շատ ավելի բնական կերպով մը, քանի որ ո՛չ արգելք ենք ունեցեր, ո՛չ ալ որևէ խոչընդոտ մեր դեմը:

– Եվ դուն կըսես, թե բաժնվիլ կուզես այդ կնոջմեն:

- Այն օրեն, որ զգացի, թե կսիրեմ քեզի, այն օրեն, որ բարձրացան մեջս այս բուռն զգացումները, և փոթորիկը սկսավ մեջս գոռալ, կինս դադրեցավ կինս ըլլալի: Ան ինծի համար քույր մըն է հիմա, հարազատ և ընտանի ընկերոջ պես բան մը, որ շատ դժվար է ցավցնելն ու վիրավորելը, բայց որ այլևս իմ կինս չէ: Ահա՛ իրողությունը: Կյանքը շատ տականավրա և անակնկալներով լեցուն բան մըն է, Նո՛րա:

Աղջիկը հանկարծ ուժգին թափով երկու ձեռքերը դարկավ դեմքին, ինկավ բազկաթոռի թիկունքին և ավելի պոռաց, քան բացականչեց.

- Սատկի՛ Նորան. զգվելի Նորան, գարշելի Նորան, անիծված Նորան:

- Ատ ի՞նչ քնքուշ բառեր գիտես, - ժպտեցավ տղան:

Իսկ աղջիկը, առանց դիրքը փոխելու, բայց քիչ մը ավելի կոտրած չեչոտով կշարունակեր կարծես ինքնիրեն.

- Ի՞նչ անակնկալ, ո՛չ: Այս վայրկյանիս ես ամեն ինչ պարզ կտեսնեմ. ե՛ս ըրի, ամեն ինչ ե՛ս ըրի, ե՛ս քաշեցի քեզի, ե՛ս ուզեցի: Եվ խորքեն, խորքեն կզգայի, որ գաս պիտի: Մոլթ կերպով կզգայի, բայց չհասկնալու տվի: Ա՛խ, այնքա՛ն լավ էր, այնքա՛ն հափրեցնող այդ մեղըր ծծելը, քու հասուն հոգիիդ այդ հասուն մեղըրը: Ես գեշ աղջիկ եմ, ես վատ աղջիկ եմ, Աչո՛տ, վա՛տ:

Եվ այնպես ցավոտ ընդդժված էր ամեն մեկ բառը:

- Դուն հրեշտակ մըն ես, արե՛ս, թո՛ղ այդ պարապ խոսքերը:

- Ես սատանա մըն եմ, - պոռաց աղջիկը:

- Աղե՛կ, աղե՛կ, մի՛ նեղանար, եղի՛ր սատանա: Գուցե իրավ որ անկարելի է այս բոլորը առանց սատանայի որոշ մասնակցության. գուցե իրավ որ անհրաժեշտություն մըն է հոգին սատանային ծախելը՝ այս տեսակի արգելված մեղքերը ծծելու համար: Դո՛ւն ալ, ե՛ս ալ:

- Կնոջդ ի՞նչ ես գրած այդ մասին, մե՛ր մասին, - հարցուց Նորա հանկարծ բոլորովին գործնական ձևով մը:

- Ոչի՛նչ և ո՛չ իսկ բառ. մը: Ի՞նչ իմաստ ունի, որ իրեն ավելորդ հոգումներ պատճառեմ. այս տեսակ բաները գրելով չըլլար, պետք է խոսվի աչքե աչք ու չրթունքի չրթունք և կարելիին չափ կարճ ու կտրուկ:

- Լա՛վ է, ատիկա շատ լավ է, - կարծես քիչ մը հանգստացավ

աղջիկը, բայց իսկույն ավելցուց, – ինչպե՞ս պիտի քակենք մեր այս սարսափելի կծիկը, կվախնամ, շատ կվախնամ, որ ավելի խճճենք: Այլ կվախնամ ես ինձմե: Հասկցի՛ր, Աշո՛տ, կվախնամ ինձմե:

Աշոտ խորին հուզումով նայեցավ աղջկան տարօրինակ վշտահար դեմքին, հոքը ծռեցավ, սև դուլյին մեջն փայտ մը վերցուց, նետեց վառարանը՝ կրակի ամենն թեժ մասին վրա, ծանր շարժումով մը մոտեցավ նորային և նստավ քովը՝ միևնույն բազկաթոռին վրա:

– Լսե՛, անգի՛նս: Ավելորդ են բոլոր վախերը: Ո՛չ վախցիր քեզմե, ո՛չ ալ եղածն կամ գալիքն: Այդ հոգերն ու վախերը ոչինչ չեն փոխեր, միայն տառապանք կուտան քեզի: Իսկ ես չեմ ուզեր, որ դու և ավելորդ տառապալիս՝ և ո՛չ մեկ գնով: Դու և արդեն տառապելու ես անգամ մը երկու տարի և պետք եղածն ավելի:

– Հա՛, – հաստատեց աղջիկը սրտանց:

– Ուրեմն թո՛ղ ու մի՛ մտածեր. ուրա՛խ պահե հոգիդ. կուզեմ, որ սերս միայն ուրախություն տա քեզի: Եթե ցավի, հոգի ու պատասխանատվության որևէ հարց կա, ատիկա կիյնա ի՛մ վրաս, միայն ի՛մ վրաս. դու և հոս բաժին չունիս:

– Բայց... բայց...

Կմկմաց աղջիկը վայրկյան մը և հանկարծ փարեցավ տղու մարմնին, դեմքը սեղմեց անոր կրծքին: Բոլոր ուժովը կսեղմեր, կսեղմվեր ու կկրկներ ակռաներուն մեջն.

– Այլ չե՛մ կրնար թողնել քեզի, ալ չեմ ուզեր թողնել քեզի: Չե՛մ կրնար զրկվիլ քեզմե, չե՛մ կրնար, չե՛մ կրնար, չե՛մ կրնար:

Ձայնը, որ սկիզբը բարձր էր ու բողոք, կամաց-կամաց թուլցավ, մեղմացավ ու դարձավ աղաչանքի պես բան մը: Ու լռեց:

Աշոտ ձախ ձեռքով գտավ ու բռնեց աղջկա թևին մերկ մասը և աջովը դանդաղ և հուշիկ կշոյեց անոր մազերը, ճակատը, այտերը, վիզը ու կիսփսար.

– Հանգստացի՛ր, հանգստացի՛ր:

Եվ տղան ալ լռեց:

Անոնց փոխարեն կիսոսեր կրակը և կըսեր ճիշտ անոնց ըսելիքը: Ի՞նչ է որ կրակը. սե՛ր. երկու տարրերու միացման ձգտումը՝ բոցի, լույսի, ջերմության ու ճարճատուփի ալիքներուն մեջն:

Վառարանին մեջի այրումը մինչև վիղետ ճառագայթներով էր, որով և մեր զգայարաններուն մատչելի: Կաշիե բազկաթոռին մեջի այրումը կկատարվեր անդիվիղետ ճառագայթներով, ավելի հզոր ու ավելի խոր. ներսեն կվառեր, դուրսեն լուռ էր ու անշարժ:

Եվ երկու կրակները դեմ դեմի կվառեին բավական երկար՝ ամեն մեկը իր ձևով և իր լեզվով, մինչև որ կամաց մը թուլցուց Նորա թևերուն օղակը, բարձրացուց գլուխը տղու գրկեն, շտկվեցավ ու հարցուց:

– Ժամը քանի՞ն է: Մերինները հանկարծ կուգան:

Նայեցավ թևի ժամացույցին ու ցատկեց ոտքի: Տղան ալ ելավ, և արդեն մթազնած սենյակին մեջ կրակի խաղերուն դեմ կեցեր էին երկուքով և անհագ կնայեին իրարու:

Նորա կամաց մը վեր բարձրացուց սրտին թևը, աչքովը ցույց տվավ ժամացույցը, քիչ մըն ալ բարձրացուց թևը և շրթունքները դրավ ժամացույցին վրա:

– Իսկ ես ժամացույց չունիմ, որ համբուրեմ, – ըսավ Աշոտ իբրև թե կատակ, բայց ձայնը կոդղար տենչանքեն:

Նորա ակնթարթ մը մտածեց.

– Դուն շատ սիրեցիր աչքերս, գիտե՛մ: Համբուրե՛ աչքերս:

Եվ գոցեց աչքերը:

Աշոտ քիչ մըն ալ մոտեցավ, մեղմորեն բռնեց երկու ձեռքով անոր գլուխը և շատ քնքուշ կերպով համբուրեց աջ ու ձախ աչքերը և ետ քաշվեցավ:

Օգնեց, որ հագնի դուրսի վերարկուն, տվավ գլխարկը, ետքն ալ՝ ձեռնոցները:

Եվ իրարու ձեռք բռնած, երկու դպրոցական դասընկերներու պես, ելան մեծ սենյակը և հոնկե՝ միջանցք:

– Զուշանա՛ս, Նո՛րա, ալ առանց քու մոտիկուլթյան պարապ կդառնա կյանքը:

– Այո՛, պարա՛պ, գիտե՛մ, – հաստատեց աղջիկը:

Տղան բացավ դուռը, վերջին անգամ մը սեղմեցին իրարու ձեռք, և աղջիկը դուրս նետվեցավ դռնեն, արագ իջավ սանդուղներեն և կոխեց իրենց բնակարանին զանգին կոճակը:

Աշոտ սպասեց իր դռան ճեղքին առջևը, մինչև որ վարի դուռը բացվեցավ:

Եվ երկու դռները գոցվեցան միաժամանակ:

* * *

Նուրյան դուռը գոցեց ու ծանր քայլերով վերադարձավ իր մենարանը: Գնաց, նստեցավ կրակին դեմը՝ Նորայի նստած տեղը: Գլուխը հենեց կաշիե թիկունքին՝ երկու ձեռքերը դրած գլխուն ետևը և ուղեքերը շիտակ երկարեց դուպլի կրակը:

Կնայեր կրակին սևեռուն նայվածքով ու կխորհեր. «Աղջիկը դեռ չէր վճռած, աղջիկը դեռ չէր հաղթած իր երկմտումը, աղջիկը դեռ վարանք ուներ, աղջիկը դեռ կգիմադրեր: Բայց միայն աղջի՞կը», – ցայտեց հանկարծ հարցում մը իր մտքին խառնարանեն:

Եվ կրակն ալ վառարանին մեջ հանկարծ ուժեղ ճարճատեց և ոսկի կայծերու ամբողջ բուռ մը նետեց դեպի տղան:

Եվ Աշոտ ստիպված էր խոստովանելու կրակի նետած կայծերուն դեմ ու ինքն իր անձին դեմ, որ հոն՝ խորքերը, ներսերը, իր մեջն ալ դեռ բան մը կար, որ ծածուկ, բայց համառ կերպով մը կգիմադրեր, դեռ կպաշտպանվեր և կարծես չէր ուզեր տեղի տալ:

Ինչո՞ւ այսօր ինքն ալ չգրկեց ու չհամբուրեց աղջիկը: Որովհետև խո՞սք էր տված, ա՞տ էր իսկական պատճառը, և ինչո՞ւ էր խոսք տված: Ծիծաղելի է:

Բայց չէ՞ որ ինքը վճռած էր արդեն, ամեն ինչ խորհած ու որոշած: Սա ի՞նչ նոր ու ավելորդ կասկած էր իր հոգիին մեջ:

Աստվա՛ծ իմ, մի՞թե. հրաշալի միրաժ մըն էր միայն, որ կապրեր ինքը քանի մը շաբաթե ի վեր. սքանչելի միրաժ մը՝ կտրված իրականեն ու բնականեն, որ փարատեր պիտի շուտով ու չքանար պիտի ամեն կողմեն փչող պարտականության, գտե՞լի, ինքնազսպության ու վարանքի պաղ հովերուն տակ:

Ցնցվեցավ, դիրքը փոխեց, շփեց աչքերը. չէր ուզեր տեսնել այդ երկնային միրաժի անհայտացումը: Ո՛չ, անկարելի էր: Ինքը կսիրեր խորունկ ու սաստիկ և այդպես ալ կսիրվեր. պետք է տեսն՞ր այս բացառիկ բախտավորությունը, պետք չէ՛ չքանար պղպղակի մը պես:

Եվ դեմի կրուկեն քեն ըրածի պես, որ այս տեսակի կասկած մըն էր ներշնչեր, ելավ ու գնաց դեպի պատուհանը, վարագույրներու նեղ անցքեն սկսավ դիտել կեսմուկի մը մեջ խլրտող ծովը: Եվ Հանեց իր եզրակացումը: Եվ հանեց իր նորայի սիրո փոխադարձ ուժեն:

Եթե իրավ խորն է իրենց սերը, բուռն ու տարերային, կխորտակեն ամեն արգելք ու վարանում, եթե այդ թափը չունի իրենց սերը, ամբողջական ու անդիմադրելի, արդեն իր հասկացած սերը չէ ատիկա, ո՛չ ալ իր տենչացած սերը: Եվ ամեն ինչ ինքնին կփլի:

«Կա՛մ ամեն ինչ, կա՛մ ոչինչ», – անցավ մտքեն Բրանդի նշանաբանը, և քիչ մը հեզնոս ժպտեցավ:

Ամեն պարագայի պարզ էր, որ ամեն ինչ հասունացած էր արդեն, և ալ այսպես շարունակել կարելի էր: Նորան այսօր մեկնած էր, դեռ ամեն ինչ անորոշ ու խառնակ. վերջին դադարն էր ասիկա, որ երկուքն ալ կուտային լռեցյալ իրարու՝ իրենց վերջին վարանումները ընկճելու համար. իրենց հաջորդ հանդիպումին ինքնին արդեն պիտի լուծվեր հանգույցը: Եվ էր ուշանալու այդ հանդիպումը, էր ուշանալու իրենց տալիք պատասխանը. էր կրնար ուշանալ: Դի՛մադրելու ալ ուժ չկար:

Ե

Բայց պատասխանը ուշացավ:

Ամբողջ շաբաթ մը ո՛չ երևցավ, ո՛չ հեռախոսեց և ո՛չ մեկ լուր: Այդ առաջին շաբաթը տղուն տանջանք տվող կարոտն էր:

Երկրորդ շաբաթը երբ բավական առաջացավ, Աշոտի այրող կարոտին փաթթվեցավ անհանգստություն մը, անորոշ ու անախորժ կասկածամտություն մը: Ի՞նչ կնշանակեր այս չքացումը, այս անհարկի լուռությունը:

Արդյոք ինքը չխոսե՞ր անգամ մը դպրոցի հեռախոսով, կամ գուցե ուղղակի տունը երթար անգամ մը: Ո՛չ մեկ ըրավ, ո՛չ մյուսը: Մինչև հիմա միշտ աղյիկն էր եղած կանչողը, և հիմա իրենց մեծ վճռի նախօրյակին անպատեհ էր հետապնդելու ձևեր առնելը, ասպետական էր:

Երրորդ շաբթվան կեսերուն ասպետությունը դարձավ անհեթեթ,

և սկսավ ուղղակի տազնապը: Պարզ էր այլևս, որ աղջկան աներեւոյ-
թանալը պատահական չէր, այլ այն պատասխանն էր, որուն Աշոտ
կսպասեր:

Աղջիկը փախեր էր իրմեն՝ վերջնականապես և շատ ալ բնական
կերպով: Հապա ի՞նչ պիտի ըներ: Ելլեր ու գար ու ի՞նչ ըսեր. «Սիրելի՛
պարոն, Դուք շատ հաճելի խոսակից եք, հասուն ու ամուսնացած մարդ
եք, և շատ ախորժելի է Ձեր քովը նստած դպացուները գրգռելը: Բիչ մը
ֆլիրտը ի՞նչ վնաս ունի. Ձեզի համար ալ դուրեկան, ինծի համար ալ:
Միայն թե Դուք հիմա սկսեր եք տարօրինակ բաներու մասին խոսիլ՝
ամուսնալուծությո՛ւն, կրկնամուսնությո՛ւն և չգիտեմ ուրիշ ինչ
սարսափելի բաներ. այդ բոլորը քիչ մը արտառոց չե՞ք գտներ»:

Արտառո՛ց, այո՛:

Եվ հանկարծ լսեց ականջին ետեւն Մեֆիստոֆելի խայտառակ
ծիծաղը և այս անգամ՝ շատ հնչեղ և շատ ջղայնացնող՝ Հա՛հ, Հա՛հ,
Հա՛հ, Հա՛հ...

Եվ հասկցավ, որ իրա՛վ ծիծաղելի էր ինքը: Ծերացող մարդ մը, որ
ինկած էր երիտասարդ աղջկան մը ետեւն:

Եվ գնաց չիտակ հայելիին առջևը՝ անոր կարծիքը առնելու: Եվ
ասիկա առաջին անգամն էր իր կյանքին մեջ, որ հայելին կկանչեր
խորհրդակցության: Մինչև հիմա այդ փայլուն ապակին զարդարվելու
ու գեղեցկանալու գործիք մըն էր հղած միայն:

Իրենց ննջարանի մարդահասակ հայելին մեջ դիտեց մազերը,
դեմքին գծերը, աչքերուն անկյունները, իր կազմն ու կերպարանքը. ծե՛ր,
թե՛ր ո՛չ ծե՛ր՝ շատ բան չհասկցավ. հասկցավ միայն բան մը, որ ինքը
մերժված մըն էր ու ծիծաղելի:

Եվ բացառիկ ու դրամատիկ սիրո մը յոթներորդ երկինքն այսպես
հանկարծ գլտորված էր չիտակ Առաֆելովի ձյունոտ ու ցեխոտ բակը:

Անկումը այն աստիճան ուժեղ էր, որ բոլորովին ցնցվեցավ խեղճ
կառավարիչին գանգը:

Մնացականը, գործերու մասին խոսելու ատեն, մեկ-երկու անգամ
շատ տարօրինակ կերպով կնայեր անոր երեսին: Գևորգը երեք անգամ
իրարու ետեւ բան մը հարցուց, և պարոն Աշոտը վերջիվերջո չհասկցավ,
թե ի՞նչ կուզեր տղան: Հեռախոսով քաղաքի գրասենյակեն տեղեկու-

թյուն մը հարցուցին իրմե, ինքը պատասխանը տվավ, բայց այնքան կցկտուր ու խառնակ, որ գրասենյակը ենթադրեցին՝ հեռախոսը խանգարված է:

Իսկ Մարիամը արդեն ուղղակի սկսավ քրթմնջալ. «Ինչո՞ւ համար էր այդքան ծախքն ու չարչարանքը, եթե կերակուրները սեղանին վրա պիտի մնային ու պաղեին»:

Երրորդ շաբթվան վերջն էր, առտու մը, որ հնչեց նորեն հեռախոսը: Անծանոթ կնոջ ձայն մըն էր, որ բաներ մը կըսեր: Մեկ-երկու անգամ «ի՜նչ», «ո՞վ» պոռալեն ետքը ձանձրացած՝ գործիքը վար դնել կուզեր, երբ հանկարծ ականջին հնչեց Նորա Պետրովնա անունը:

Ամբողջ մարմնեն ցնցում մը անցավ: Անփույթ կեցվածքը շտկեց անմիջապես, սկսավ հարցումներ ընել գործիքին մեջ՝ վերին աստիճանի քաղաքավարի շեշտով մը և լսել ծայրահեղ ու չաղբոլթյամբ:

Չայնը կըսեր, որ ինքը Նորա Պետրովնա Ազնավորյանի տանտիկնոջ աղջիկն է և որ Նորա Պետրովնայի հանձնարարությամբ կհայտնե պարոն Աշոտ Նուրյանին, որ օրիորդը այսօր տկար է քիչ մը, դալրոց երթալու չէ և կխնդրե, եթե կարելի է, մեկ-երկու վայրկյանով պարոն Նուրյանը հանդիպի իրեն:

– Շատ լավ, օրիո՛րդ, շա՛տ շնորհակալ եմ:

Այսքանը ըսելու հափ պարոն կառավարիչը խելք ու ինքնազուպում ունեցավ:

Սիրտը կզարներ մուրճի պես, և արյունը խուժեր էր դեմքը. ձեռքերը կտղտային, երբ գործիքը վար դրավ:

Եվ գործիքին հետ կարծես վար դրավ սարսափելի բեռ մը, որ երկու շաբաթն ի վեր իր ուսերուն և կրծքին կճնշեր:

Կարելի չէ ըսել, որ զգացածը ուրախությունն էր, բայց անվիճելի կերպով՝ մեծ թեթևություն մը: Ինչո՞ւ կկանչե աղջիկը, ի՞նչ պիտի ըսեր, գուցե բոլորովին պարապ կողմնակի խնդիր մը կամ գուցե շատ անախորժ ու ձախորդ բան մը: Ինչ կուզե ըլլա, այն սարսափելի ու անհասկանալի լուրթյունը խզված էր:

Գնաց, ածիլվեցավ. երեք օր է, որ չէր ածիլված, ինչ որ շատ քիչ կպատահեր նույնիսկ իր չափազանց զբաղված օրերուն, երբ, երկու

ձեռքով աշխատանքի ու վործերու մեջ խրված, ժամանակ չէր ունենար:

Եւ արադ հագւլած ու պատրաստ էր գրիթի, երբ սասանայական գաղափար մը մտավ գլուխը՝ «Չերթա՛մ»:

Այո՛, մինչև հիմա աղջիկը իրեն բանի տեղ դնել չէր ուզած, կարևորություն չէր տւում, թե ինքը կա՞, թե՞ չկա: Աղե՛կ, հիմա ալ ինքը կրնա բանի տեղ չդնել աղջիկը և կարևորություն չտալ, թե իրեն հետ տեսնվիլ կբարեհաճի, թե չի բարեհաճիր:

Քիչ մը մտածեց և տեսավ, որ չերթալ չէր կրնար: Նախ՝ կսիրեր, այս բոլորի հակառակ, խելագարի պես կսիրեր, կեղծելը ո՛չ մեկ օգուտ չուներ: Եւ երկրորդ՝ իր տվածը ապտակ մը պիտի ըլլար: Կնոջ տված ապրտակը այրմարդուն գտցե երբեմն շատ ծանր, բայց, վերջապես, կարելի էր: Բայց մարդավարութունը չէր ներեր, որ այրմարդը ապտակ իջեցնե կնոջ մը փափուկ այտերուն:

Եւ որպէսզի մարդավարութեան օրենքներուն դեմ մեղանշում մը կատարված չըլլա, զգուշութեամբ գլուխն անցուց իր աստրախանյան դվարիկը, հագաւ կրկնակոշիկներն ու վերարկուն, մորթի օձիքը վեր դարձուց ու ճամփա ինկավ:

* * *

– Մտե՛ք:

Աշուտ մտավ, դուռը հտեհն գոցեց ու կեցավ:

Նորա անկողինն մեջը չէր, հագւլած էր, բայց երկնցած էր անկողինն վրա՝ հենած բարձերուն և նետեր էր ոտքերուն իր հռչակավոր խոշոր կանաչավուն շալը:

– Եկո՛ւր, – ըսավ տխուր ժպիտով մը:

– Ի՞նչ ունիս, որ պառկած ես:

– Սուտ հիվանդ կամ գրեթե: Իրիկունները կրնա մոտո մարդ գալ, կանչեցի առտուն, որ բոլորովին ազատ ըլլանք: Հանե՛ վերարկուդ, աթոռ մը բե՛ր հոս՝ անկողնիս կից ու նստե՛:

Աշուտ հլու կատարեց հրամանը, աթոռ մը դրավ աղջկան բարձր ու փայտակերտ մահճակալին քովը, որ ծածկված էր ճաշակավոր նկարեն ծածկոցով մը և նստավ:

- Իմ լա՛վ տղաս, իմ հոգի՛ս, իմ սե՛րս, - ըսավ աղջիկը՝ սրտանց ու շատ կարոտալից նայվածքով մը: Եվ ականթարթ մը ետքը շարունակեց նույն քնքշանքով:

- Իմ ամգի՛ն Աշոտս, ի՛նչ քաղցր է անունդ, Աշո՛տ. եթե գիտնաս՝ ինչքա՛ն կրկներ եմ այս բարձերուն մեջ, այս սավաններուն մեջ, թեևրուս մեջ: Եթե գիտնաս՝ ինչքա՛ն փնտրեր եմ քեզի, ինչքա՛ն կանչեր եմ քեզի: Առաջին տաս-տասերկու օրերը ուղղակի խենթ էի, միակ հանգստի ժամերս դպրոցն էր: Դասարանիս մեջ իմ պզտիկներուս հետ կարծես ոչինչ չկար: Ոչ ոք գուշակել չէր կրնար, թե ի՛նչ տականուվրայուլթյուն էր հոգիիս մեջ, երբ դասերս ավարտած տուն կդառնայի: Վանդակի մեջ բանտարկված գազանի մը նման էի սենյակիս մեջ. ո՛չ նստիլս գիտեի, ո՛չ քալելս, քեզի կուզեի, ամբողջ հուլթյամբ քեզի կուզեի: Իսկ երբ կհանվեի, որ անկողին մտնեմ, այդ ուզելը կդառնար այրող, մաշող, սպառող բան մը: Թեև քեզի կփնտրեին, կայրվեի սավաններուս մեջ, երբեմն ուղղակի շունչս կկտրվեր: Քանի՛ անգամ դուրս եմ նետվեր անկողնես: Քանի՛ անգամ տենչացեր եմ՝ ելլեմ ու վազեմ քեզի: Գիտեի, որ ամեն վայրկյան կսպասեիր ինձի, գիտեի, որ կսպասեիր թեևրուս, գիտեի, որ սեմեղ ներս ոտք դնեմ թե չէ, ալ քու կինդ էի, անդառնալի կերպով քու կինդ: Ա՛խ, Աշո՛տ, սարսափելի բան մըն է իր հոգիին և մարմնին դեմ կռվիլը, պայքարիլը իր սրտին խորքերեն եկող ցանկություններուն դեմ: Եվ եթե հաղթեցի ինձի, ինչպես որ կտեսնես, ասիկա ո՛չ իմ ուժերուս շնորհքն է, ո՛չ ալ իմ կամքիս: Հաղթեցին իմ պահապան հրեշտակներս:

- Ո՞վ, - հարցուց տղան խոժոռ:

- Իմ պահապան հրեշտակներս, Աշո՛տ: Ի՛մ ու քո՛ւ:

- Ես քեզմե զատ ուրիշ հրեշտակներու հետ հարաբերություն մշակած չունիմ, - պատասխանեց տղան ավելի ևս խոժոռ և խեթ:

- Ունի՛ս: Կուզե՞ս տեսնել:

- Ի՞նչը:

- Իմ պահապան հրեշտակներս:

- Այս մեկ-երկու շաբթվան իմ ապրումներես ետքը կատակի ախորժակ չկա, Նո՛րա:

- Ա՛խ, իմ խեղճ տղաս, - բացականչեց Նորա խորին հուզումով

և ավելցուց, – բայց կատակ չէ իմ ըրածս: Բարձիս տակն են անոնք. հանե՛ք և տե՛ս: Այո՛, հանե՛ք:

Եվ ինքը քիչ մը այն կողմ քաշվեցավ, որ դյուրություն տա «իր խեղճ տղուն»:

Աշոտ, ինչ մտածելը չգիտնալով, ելավ ոտքի. ծռեցավ անկողնին վրա ու ձեռքը կոխեց բարձին տակը. փայտի պես բան մը դպավ ձեռքին:

– Հանե՛ք, – կրկնեց աղջիկը:

Տղան բռնեց շոշափածը ու դուրս քաշեց. լուսանկար մըն էր՝ միջակ մեծությամբ: Դարձուց, որ նայի, ու քարացած մնաց ինչպես բռնած ձեռքը, այնպես էլ ինքը՝ ամբողջ մարմնով. իր կնոջ ու իր զավակներուն միասին հանված լուսանկարն էր:

– Գողցա մորքուրիս ալբոմեն, իրավ որ երեք հրեշտակներ են, – ըսավ Նորա: – Երբ քեզի ունենալու, երբ քեզի գալու, երբ քույր ըլլալու ցանկությունը կիսեղդեր ինձի, երբ կզգայի, որ անկարող եմ դիմադրելու քու կանչիդ ու քու սպասումիդ, ա՛յ, այդ հրեշտակները կղնեի դեմս՝ բարձին, կչոքեի առջևը, կուվայի, կհամբուրեի ու կաղաչեի, որ ուժ տան ինձի, որ կարողանամ դիմանալ, որ չընեմ այդ քայլը, որ չմտնեմ չորսիդ մեջտեղը, չպատեմ ձեզի իրարմե:

Աշոտ կամաց մը լուսանկարը դրավ ետ՝ բարձին տակը և ինքը ավելի ինկավ, քան նստավ իր աթոռին:

Եվ գլուխը կրծքին ձգած, աչքերը վար՝ կետի մը հառած՝ կլսեր անշարժ դիմապծակով աղջկան տված նոր բացատրությունները:

– Եվ հրաշքը կատարվեցավ: Շաբաթ մը ատալ էր, երբ այդ ուժեղ տագնապներես մեկեն ետքը լույսս մարեցի նորեն ու պառկեցա, ձեռքս մնաց պատկերին վրա, իսկ սրտիս ձեռքը քու ժամացույցդ կսեղմեր կրծքիս, ինչպես որ տալու ատենդ պատվիրեցիր, և ինչ որ կկատարեմ ամեն գիշեր: Այդ դիրքով քունս իսկույն տարեր էր, և երբ աչքս բացի, լույս էր արդեն, և զարմանալի հանգիստ մը եկեր էր վրաս: Եվ ալ ամեն գիշեր կսլառվիմ շատ կանուխ՝ ձեռքս քուկիներուն պատկերին և ժամացույցդ սրտիս սեղմած, և փոթորիկը անցած է արդեն:

Վայրկյան մը շունչ առավ և շարունակեց.

– Հիմա ջարդված եմ չարաչար և սրտաբեկ. գիտեմ, որ կորսնցուցի քեզի, կորսնցուցի երջանկությունս անդառնալի, բայց խաղաղ է գոնե

կրծքիս տակ: Եվ ինչքան որ Հանգիստ ու պաղ մտածել սկսա ըրածիս վրա, այնքան Համոզվեցա, որ ըրածս շիտակ էր: Համարձակություն առի՝ քեզի կանչելու:

Եվ լռեց: Աշոտ նստած էր միշտ անշարժ, ձեռքերը խելոք մը կրծքին ծալած և աչքերը սևեռուն՝ անկողնի ծածկոցի մեկ նախշին և կսպասեր. կզգար, որ դեռ ըսվելիք կա:

Եվ իրա՛վ, Նորա սկսավ նորեն՝ արմունկը իր բարձերուն հենելով.

- Իրողությունն այն է, Աշո՛տ, որ ես արժանի չեմ քեզի: Քու ճախրդ շատ է Համարձակ, քու դատողությունդ շատ է կտրուկ: Դուն քու նոր սիրուդ Համար ամեն ինչ ոտքի տակ տալ կուզես անխնա՝ առանց կանգ առնելու այն բոլոր տառապանքներուն առջևը, որ պատճառելու հա և՛ քեզի, և՛ ուրիշներուն: Ես կզգամ, որ չեմ կրնար հետևիլ քու թոփշ-քիղ: Ես պարզ աղջիկ մըն եմ սովորական. ես չեմ կրնար արՀամարհել, ինչ որ մեր տունը, կրթությունս, մայրս և մեր «խիսանական ծագումը», որ դուն կհեզնես, մեջս մշակեր են ու ամրացուցեր տարիներով: Ես տարիներով ու տարիներով երազած եմ բույն մը ունենալ, ի՛մ բույնս, և հիմա դժվար է հաշտվիլը, որ երթամ՝ ուրիշի մը բույնին մեջ ծավալելու: Ես երազած եմ իմ Աշոտս ունենամ, բայց ի՛մ Աշոտս, միայն իմ Աշոտս և ընդմիշտ միայն իմ Աշոտս: Իսկ դուն միայն իմս ըլլալ չես կրնար և չես ըլլալու. կինդ կսիրե քեզի, ես գիտեմ, ես կզգամ, որ շատ կսիրե քեզի, և ի՛նչ կա զարմանալու. կարելի՞ է քեզի չսիրել, քու կինդ ըլլալ ու չսիրել, քու տունեդ կզգամ, մորքուրիս պատմածներեն կզգամ, կնոջդ՝ մորքուրիս գրած տողերուն մեջեն կզգամ՝ ան կսիրե քեզի: Եվ դուն ալ անիկա կսիրես. քու խոսքերուդ մեջեն կզգամ, քու վարմունքիդ մեջեն կզգամ, քու չըսած բառերուդ մեջեն կզգամ: Ես գիտեմ: Գիտեմ՝ անա, որ ես ավելի ոչինչ չունիմ քեզի սալու, Աշո՛տ, քան քու այդ ազնիվ ու շնորհալի կինդ, թե՛ Հոգիով, թե՛ մարմնով: Ես կուզեի՝ զավակներ ծնիմ քեզի, բայց միայն ե՛ս, միայն ինձմե, իսկ դուն արդեն զավակներ ունիս ուրիշեն, և ի՛նչ սքանչելի Հրեշտակներ: Լսե՛, Աշո՛տ, տունը, ընտանիքը, սերն ու ծնունդը սրբություն մըն է իմ Հասկացողությանս մեջ. մեկ ու բացարձակ, անքակտելի ու անյուծելի. այդպես են մեծցուցեր ինձի: Եվ ես սովորական դատողությամբ ու Հասարակ աղջիկ մըն եմ, Հոգի՛ս, ինչպես որ կոեսնես: Ես արժանի չեմ այդքան զոհողություններու:

Աշոտ Հանկարծ ծալած թևերը արձակեց, շտկվեցավ ու շիտակ նստավ իր աթոռին վրա, նայեցավ շեշտակի Նորայի աչքերուն և ըսավ.

- Լսե՛ հիմա դու, որ ես ըսեմ քեզի ճշմարտությունը: Այն ճշմարտությունը, որ ես հիմա պարզ կտեսնեմ, որ ես այս վայրկյանիս միայն հասկցա խորապես, և որ դո՛ւն սորվեցուցիր ինձի: Քու երգած սերդ, Նո՛րա, սիրո առաջին երգն է՝ սկիզբի երգը՝ առողջ, բնական և կյանքի պետքին ծառայող. դուն կսիրես ծնունդի համար: Իմ երգած սերս, Նո՛րա, սիրո վերջին երգն է՝ սերը սիրո համար, կյանքին ու Հանրության համար անպետք, ավելորդ ու մեղավոր: Ահա՛ թե ինչու մեր երգած եղանակները իրար չեն բռներ:

Եվ մեկ ուսույունով ելավ ոտքի՝ աչքերովը վերարկուն փնտրելով:

- Կերթա՞ս, - բացականչեց Հանկարծ աղջիկը վախեցած ու նստելով անկողնին մեջ:

- Ուրիշ ի՞նչ կուզես, որ ընեմ:

- Կեցի՛ր, կեցի՛ր:

Ավելի պոռաց, քան ըսավ, ուժեղ շարժումով մը նետեց վրայեն չալը, իջավ անկողնեն ու գուլպաներով կեցավ փոքրիկ փոքրին վրա:

- Վերջին բան մը ունիմ քեզի ըսելու:

- Ըսե՛:

Աղջիկը ծանր շարժումով մը բարձրացավ ոտքի մատներուն վրա, թևերը տարածեց վեր, ձգվեցավ իր ամբողջ էությամբ և բացականչեց Հուսահատ.

- Ա՛խ, եթե գիտնաս՝ ինչպե՛ս կսիրեմ քեզի:

Թևերը թուլցան, իջան, ինկան, ձեռքերը եկան իրարու, և Հուսահատ մատները Հյուսվեցան իրարու:

- Կսիրեմ քեզի, - Հծծեցին շրթունքները վերջին անգամ:

Աշոտ խելագարի աչքերով կնայեր աղջկան նահատակ դիմքին և անոր վերջին խոսքերեն անասելի ցավ մը զգաց ու փեռեկտում մը՝ իր կրծքին տակ. պառուվեր էր իր հոգին:

Ցավեն, սերեն, գութեն ու պատվածքեն ինկավ գետին՝ ծունկերուն վրա, և ծունկերուն վրա քաշքշվելով՝ Հասավ աղջկան, դողդոջուն ձեռքերով բռնեց անոր իրարու Հյուսված մատները, խոնարհեցավ և սկսավ Համբուրել:

ԿՀամբուրեր, կքսեր շրթունքներուն, աչքերուն, երեսներուն և չէր ուզեր բաց ձգել:

Նորա կեցած էր անշարժ, շիփ-շիտակ, քարե արձանի մը պես, և գոց աչքերուն անկյուններեն խոշոր արցունքներ, մարգրիտի Հատիկներուն նման, կզտորվեին իր այտերուն վրա, հոնկե կթափեին ուռուցիկ կուրծքը և հոնկե ալ կիյնային ու կկորսվեին Աշոտի մազերուն մեջ:

Տղան վերջապես կամաց մը շարժվեցավ, դանդաղ ելավ ոտքի, զգուշ ձգեց աղջկան ձեռքերը, լուռ գնաց, վերցուց ամօռին վրային վերարկուն ու գլխարկը, բացավ դուռը, ելավ դուրս և հուշիկ գոցեց նորեն ետևեն:

Նորա կեցած էր՝ անշարժ ու դեռ աչքերը գոց: Կհետևեր ականջով Աշոտի քայլերուն, դուրսը, հյուրասենյակին մեջ, միջանցքին մեջ, և թե ինչպես բացվեցավ փողոցին դուռը ու նորեն գոցվեցավ:

Այն ատեն միայն բացավ աչքերը, նայեցավ շուրջը աննպատակ ու մոյրո նայվածքով մը, վերցուց անկողնին վրայեն շալը, նետեց գլխուն և ուսերուն, բարձրացավ ինքն ալ անկողնին վրա, քաշեց ոտքերը տակը, կծկտեցավ, պզտիկցավ, կքեցավ ինքն իր վրա ու դարձավ փոքր ու ճմռթած լաթի կծիկ մը:

Անկարելի էր երևակայել, որ այդ շալի փոքրիկ ճմռթուկին տակ մարդկային ծաղկած ու գեղեցիկ մարմին մը կար և ծով ու ալեկոծ հոգի մը:

Ձ

Աշոտ Նուրյան երբ դուռը գոցեց ու քալել սկսավ, առաջին շատ դժվար լուծվելիք խնդիրը շատ սովորական հարց մըն էր՝ ո՞ր:

Հարցնողը ջղային դրուժյան ստորադաս մասերն էին: Հրահանգ կխնդրեին վերին վարչութենեն: Խնդճ վերին վարչությունը ճիգ ըրավ հիշելու ու դատելու. «Քաղա՞ք, ո՞չ, որո՞ւ: Ընկերության գրասենյա՞կը. ի՞նչ ընելու: Ուրեմն Առաքելովի գործարա՞նը, քանի որ հոն էր իր տունը, այսինքն՝ չարք մը անիմաստ սենյակներ»:

Ոտքերը, արդեն այդ ուղղությունը բռնած, կքալեին, երբ հանկարծ հնչեց հոգիին մեջ աղջկան հրաժեշտի վերջին խոսքերը, բայց

միևնույն ժամանակ այն տեսակ կսկծող ու սուր ցավի հարված մը իջավ կրծքին, որ շունչը կտրեցավ, ստիպվեցավ կանգ առնելու, և ձեռքերը հենարան մը կլինորեին. վախցավ, որ կիյնա գետին՝ այդ գարշելի ջրախառն ցեխերուն մեջ:

Եվ սկսավ մտածել ջրախառն ցեխի մասին, հանրակառքի մասին, որ վերեն իր դիմացը կուգար, և այն յուզողու գլխակով պարոնի մասին, որ անցողակի բարև մը տվավ ու քովին անցավ: Հա՛, ա՛յ ասոնք շատ ընտիր մտածումներ էին. կարելի էր հանգիստ քալել առանց որևէ ցավի:

«Նորա», – հծծեցին հանկարծ շրթունքները գորովանքով, բայց շարունակել չկրցավ, հարկադրված էր ձեռքերը կուրծքին տանելու նորեն, որ այրուցքը քիչ մը մեղմի:

Եվ այսչափը հերիք էր. հասկցավ, որ հոգիի պատռվածքն ալ մարմնի արտաքին մեծ վերքի մը կնմանի՝ բզկտված, այրված կամ կտրված մաս մը. եթե զգուշ վարվիս ու ձեռք չդպցնես, ոչինչ, տանելի է, բայց մատդ դնես բզկտած ու ճմլված մսին՝ ցավը կպայթի: Հոգիի պատռվածքին ալ, ուրե՛մն, միտքը պետք է՛ դալչի:

Ճիշտ իր ճամփուն վրա կեցած էր խեղճուկ տեղական երկանիվ սայլ մը՝ տարապայման խոշոր անիվներով, սայլին մեջն ալ՝ մեկ-երկու հին երկաթի խողովակներ: Ամեհի անիվներեն մեկը խրվել էր ամուր, կիսասառած ու ձյունով ծածկված տիղմին մեջ, և դժբախտ ավանակը, որ լծված էր այդ անհեթեթ սայլին, դուրս քաշել չէր կրնար խրված անիվը, ինչքան ալ ճիգ կըններ:

Տերը բարկացավ, քաշեց իր երկար ու գեղեցիկ մտրակը, միակ գեղեցիկ ու կոկիկ բանը, որ ուներ մարդը իր անձին ու իր սայլին վրա, և սկսավ անխնա հարվածել:

Աշոտ Նուրյան չդիմացավ ու պոռաց մարդու երեսին.

– Տո՛, ավանա՛կ, չե՞ս տեսներ, որ կենդանին քաշել չի կրնար: Ավանակիդ տեղը քեզի պետք է լծել: Մեղքը չէ՞:

Մարդը կատաղած դարձավ ետին՝ փառավոր Հայհոյանք մը արդեն շրթունքին պատրաստ, բայց, տեսնելով դեմը մուշտակե գլխարկով, մուշտակե օձիքով, շենք-շնորհք հագված պարոն մը, ի հարգանս այդ մուշտակներուն, լեզուն լիովսեց.

- Հապա, պարո՞ն, ես մե՞ղքը չեմ, ես ինչպե՞ս կքաշեմ, ո՞վ է ինձի մեղքըցողը: Ուտելու ատեն կտրի՞ճ է, քաշելու ատեն է այսպես:

Նուրյան նայեցավ մարդու հուզված և կեղտոտ դեմքին, վրայի ծվեն-ծվեն հագտատներուն, որուն տակեն առատորեն մարմինը կերևար, և զգաց, որ մտքին մեջ տերն ու ավանակը խառնվեցան ու ձուլվեցան իրարու:

- Ավելի խոշոր անիվներ չկայի՞ն այս քաղաքին մեջ, - հարցուց բարկացած և ավելցուց քիչ մը ավելի մեղմ: - Դուն այդ զարհուրելի անիվը բարձրացուր թեթեւ մը, ես ալ ետեւն հրեմ. երեք ավանակներս միասին կարելի է սայլը տեղեն հանենք:

Եվ իրա՛վ, ավանակին տերը անքողարկելի ապշուլթյամբ ու բերանաբաց տեսավ, որ մուշտակն օձիքը գնաց-դեմ ինկավ իր աղտոտ սայլի ետեւի մասին:

Իրեն կմնար լծվիլ անիվին, քանի մը անճոռնի բացականչություններով քաջալերանք դրկեց իր իսկական ավանակին: Եվ «երեք ավանակներու» այդ ընդհանուր գրոհին տակ սայլին խրված անիվը դուրս եկավ իր հյուրընկալ ցեխի պատյանեն. սայլը գլտորեցավ դեպի ավելի չորը:

Եվ Նուրյան, ուսի փոշին թափ տալով, ճամփան շարունակեց և ավելի արագ քալվածքով. միւսուկն ժամանակ նկատեց, որ այս բոլոր պատահարը շատ հաճելի էր. կրծքին տակը ո՛չ մեկ ցավ:

Դիտելու և դիտածներեն օրենք ու կանոն հանելու իր մարդված ուղեղը մինչև Առաքելովի դարպասներուն հասնիլը եկավ մեկ-երկու սքանչելի հիմնական եզրակացության. երբ հոգին տեղ մը պատռված է, ցավ չզգալու համար պետք է պոռալ, բարկանալ, ուրիշներու գործերով զբաղիլ և, ընդհանրապես, մկանները աշխատցնել:

Ըստ սովորության՝ նախ մտավ ուղղակի իրենց գրասենյակը:

Գրող մեքենան իր կանոնավոր թիք-թաքով առուտուրի հավիտենական հմայքները կերգեր՝ տարիքը առած գունատ աղջկան վարժ մատներուն տակ: Հաշվապահը իր բարձր սեղանին ետևը, ակնոցը քթին, կշարեր իրարու տակ նավթայուղերու մոտեքերուն և ելքերուն հավիտենական բանաստեղծությունը: Եվ պարոն Մնացականը իր գրա-

սեղանին առջևը բան մը գրելու վրա էր՝ իր սովորական անդորր ու դանդաղ շարժումներով:

Իսկույն գրիչը վար դրավ և երկու խոսքով տվավ պարոն կառավարիչին անոր բացակայության եղած դեպքերուն արագ հաշիվը: «Լա՛վ», – ըսավ Աշոտ ու քաշվեցավ խորքի իր սենյակը: Խառնեց եկած թղթատարը, իր լրագիրները և ապսպրված գիրք մը դրավ մեկդի: Եղած մեկ-երկու տողանի նամակները շատ շնորհքով կարդաց, տարավ Մնացականին, և ըրին հարկ եղած կարգադրությունը:

Հրաշալի՛ էր, կարծես ոչինչ պատահած չըլլար, և ի՞նչ էր պատահած որ: Հոգին պատռված. ի՞նչ պարապ խոսք:

Աշոտ, վատահուլություն առած, գնաց նորեն իր սենյակը և բացավ իր պատվիրած նոր գիրքը, բացավ պատահական էջ մը և սկսավ կարդալ: Հա՛, իրեն հետաքրքրող հարցերեն մեկն էր, մեկ-երկու նախադասություն կարծես խնայատիկ կհետևեր, բայց հաջորդ նախադասությունները, իրա՛վ է, աչքերը կկարդային, սակայն մտքին դեմը ոչինչ չկար:

Կամաց-կամաց այդ տառերուն, բառերուն և տողերուն մեջեն մշուշի նման բան մը սկսավ դուրս հոսիլ, և այդ եռացող գոլորշիներուն մեջեն երևցավ Նորան իր դիմի բազկաթոռին մեջ ճիշտ այնպես, ինչպես նստած էր այն օրը, հո՛ն, ի՛ր Նորան:

Պատռվածքը սարսափելի կցավեր, կայրեր, կկոտտար. Աշոտ սեղմեր էր ակռաները և ճիգ կըններ, որ իր դեմեն պատկերը չփախչի:

– Աշո՛տ, ի՞նչ ունիս, – հարցուց հանկարծ սենյակի սեմեն Մնացականի այլայլված ձայնը:

Նուրյան ձեռքի գիրքը նետեց սեղանին, բռնեց կուրծքը ու հենվեցավ կամաց մը բազկաթոռի թիկունքին.

– Ոչի՛նչ, ջղային ծակոց է, այսպես՝ մեջմեջ կպատահի:

– Լավ չէ, պետք է ուշադրություն դարձնես, աղի բաներ մի՛ ուտեր, – պատվիրեց Մնացական շատ լուրջ շեշտով մը:

– Կարելի է, – պատասխանեց «մեծավորը» շատ անորոշ բառով մը, վերցուց նոր ստացած գիրքը և հլավ ոտքի, որ երթա իր բնակարանը:

Սանդուղները բարձրանալու ատեն միտքը հաներ էր արդեն իր վերջին սքանչելի եզրակացությունը. ո՛չ մեկ լուրջ ընթերցում և ո՛չ մեկ լուրջ մտքի զբաղում. անհարմար է, երբ հոգիին մեջ պատռվածք կա,

միտքը պետք է լեցուն ըլլա առօրյա դառարկ ու տափակ բաներով:

Իր եզրակացութեան վերջին բառերուն հետ կոխեց դռան զանգը:
Մարիամը ուշացավ: Ըստ իր նախորդ հանած եզրակացութեան՝ բարկացավ, քանի մը հիմար խոսքեր ըսավ սպասուհիներու հասցեին և նորեն սեղմեց էլեկտրական կոճակը և՛ ուժով, և՛ երկար:

Ներսէն արագ վազող բոբիկ ոտքի ձայներ լսվեցան, և խոհարարը դուռը բացավ:

- Մարիամը ուր է, - հարցուց պարոն կառավարիչը բարկութեամբ:

- Հիվանդ է, պարոն:

- Հիվանդ, ինչո՞ւ է հիվանդ, - հարցուց նորեն խստութեամբ:

Խոհարարը չգիտցավ՝ ինչ պատասխան տա և լավագոյն համարեց արտահայտութեան նկարագրական ձևը.

- Պառկած է, պարոն, ու կոնքա:

Պարոն Նուրյան, դեռ վրան չհանած, գնաց յիտակ խոհանոցի քովի փոքրիկ սենյակը:

- Ա՛յ կնիկ, ի՞նչ ունիս, - հարցուց ներս մտնելուն պես:

- Կըողացնեմ, պարոն:

- Ցավ ունի՞ս:

Աշոտ գնաց-բերավ ջերմաչափը, զգուշութեամբ սնդիկը իջեցուց և տվաւ, որ դնե թւին տակը, ինքը գնաց վերարկուն հանելու:

Ջերմութիւնը 39 աստիճան էր:

- Բան չկա, մըսեր ես. ես հիմա մեր բժիշկը կկանչեմ, - ըսավ ու գնաց դահլիճ:

Եվ այս բոլորը մանր ընտանեկան հոգնածութիւնները, որ այնքան-այնքան ըրած էր ու ծանոթ էր իրեն՝ իբրև երկու զավակ մեծցնող հայր, տեսաւ, որ կըներ կարծես տեսակ մը հետաքրքրութեամբ:

Եվ խաղուն տրամադրութեամբ մըն էր, որ վերցուց հեռախոսին լսակը, ինչպէս ընդհանրապես կըլլար, երբ իր բժիշկին հետ կխոսեր, որ միևնույն ժամանակ իր ընկերն էր դեռ Բեովիենն:

- Հայր՛, հայր՛, - լսվեցավ, - բժիշկ Ռոստոմյան:

- Բարև՛ նորին մեծութեան:

- Աշո՛տ, դո՞ւն ես:

- Հրամանք ես: Քե՞քդ:
- Ինչպես միշտ: Փառավոր: Խե՞ր է:
- Կատարյալ: Մեր Մարիամը քեզի սաստիկ կարոտեր է. կարոտեն տաքությունը ցատկեր է շիտակ 39 աստիճանի: Ի՞նչ է Հրամանդ:
- Մարտոդակա՞ն, կոկորդայի՞ն, թե՞ կնոջական:
- Այդ խիստ հետաքրքիր մանրամասնությունները դուն կստանաս իրմեն անձամբ:
- Խնդիրն այն է, որ ես հիմա հիվանդանոց պիտի երթամ, վերջն ալ ժամադիր հիվանդ ունիմ, հտքն ալ...
- Մեկ խոսքով՝ ըսե՛ ինձի՝ ե՞րբ կընաս գալ, քու ուղեգրի՞նք բնավ հետաքրքիր չէ ինձի:
- Չորսուկեսեն, հինգեն առաջ չեմ կրնար: Ձեր գործարանն ալ աշխարհքի մեկալ ծայրն է:
- Է՛, ի՞նչ ըրած: Կխնդրենք Մարիամի ջերմեն, որ քիչ մը համբերություն ունենա: Այն ատեն իրիկունը կմնաս ինձի:
- Սիրով թեյ մը կխմեմ այդքան ճամփան գալիս ետքը, բայց առանց քոնյակի չեմ ընդունիր:
- Գիտե՞նք, գիտե՞նք, կճանչնանք մեր սերունդի նյութապաշտողին. դուն մինչև կանխիկ չստանաս, այցելություն եկող չես: Հանգիստ եղիր, քոնյակդ ալ կուճենաս, խավիար ալ, ձուկեր ալ:
- Ա՛յ, հրաշալի:
- Դեռ ընթրիք մըն ալ վրայեն:
- Ձէ՛, այդ մեկը այսօր ավելորդ է. տիկինդ քովդ չէ, Մարիամդ ալ՝ հիվանդ:
- Մարիամային փոխառություն մը կկնքեմ այս վայրկյանիս, դուն հոգդ մի՛ ըներ: Եվ գիշերն ալ թղթի քառյակը կխոստանամ պատրաստ լլա և մասնադիտ խաղացողներ:
- Եղբայր, այդ տեսակի առաջարկը կմերժվի՞, - խնդաց գործիքին մեջեն բռնկի ձայնը:
- Ուրեմն հինգի՞ն:
- Եվ Աշոտ գործիքը գոցեց:

Բժիշկ Օվի Ռոստոմյան տարեկից էր Աշոտին: Հայտնի բժիշկ էր արդեն, զինվորական հիվանդանոցին մեջ պաշտոն ուներ: Դուրսն ալ շատ էին իր հաճախորդները. կհամարվիր, մասնավորապես, լավ ակտաճանաչ և քաղաքի դիրք ունեցող ընտանիքներուն կողմն «բռնված» բժիշկ էր:

Խիստ էր ու պահանջկոտ իր վարմունքով և ուներ իր տարօրինակութիւններն ու քմայքները, ուներ իր սիրած ու չսիրած հիվանդութիւնները: Բայց շիտակ խոսվածք մը ուներ, որ ամենքը կկաշառեր: Այլև հայտնի էր իբրև շատ բարի մարդ:

Խաժ ու թափանցող աչքեր ուներ, խիստ թափ ունէր, խիստ փոքրիկ մորուք մը՝ վարի չրթունքին տակը և, լայն ծնոտին պատճառով, գրեթե քառակուսի դեմք մը: Գլուխը իր ամբողջութեամբ կարելի էր առյուծի գլխուն նմանցնել, եթե գոնե քիչիկ մը երկար մազեր ունենար. միշտ խուզված էին մազերը՝ հնար եղածին չափ արմատեն, և շատ դժվար է առյուծի գլուխ պատկերացնելը առանց բաշի:

Ժամը ճիշտ Հինգին բժիշկ Օվի Ռոստոմյան վերջացուց հիվանդին քննութիւնը. լուրջ ոչինչ չկար, գրեց դեղերը, որ իսկույն բերելու վազեց խոհարարը: Տվա՛վ քանի մը հավելվածական խորհուրդներ և գնաց Աշոտի լվացարանը, հիմնապես լվացվեցա՛վ, սրբվեցա՛վ և եկա՛վ սեղանատուն:

Երկար սեղանին ճիշտ մեջտեղը, դեմ դեմի, նստան երկու հին ընկերները՝ առաստաղին սեղանին մեջտեղը կախված բազմաճյուղ լամպի առատ լուսին տակ:

Եվ մինչ Մարիամին փոխարինող Մնացականներու Մարթան թեյերը լեցնելու աշխատանքին վրան էր, երկու հին ընկերները, տրամադրութիւնը բանալու համար, մեյ-մեկ քոնյակ նետեցին անմիջապես ու մեյ-մեկ պատառ բան կերան:

– Է՛, պատմե՛ նայիմ՝ ի՞նչ կրնես, – հարցուց Աշոտ՝ անձեռոցիկ մը նետելով ընկերոջը առջևը, որ չրթունքները սրբե:

– Ի՞նչ պիտի ընեմ. բժիշկի գործը ի՞նչ է: Եվ շատ ձանձրալի արարածներ են այդ հիվանդ ըսվածները: Բոլորն ալ նման են իրարու և

միևնույն տիմարությունները կրեն, և բոլորի ալ հիմանդության պատճառը իրենց ապուշությունն է: Եթե քիչիկ մը ճանչնան իրենց մարմինը և իրենց գործարարները դեկավարող օրենքները, այսինքն՝ եթե մեր անպետք դարձրածներուն մեջ քիչ մը ավելի գիտական կրթություն ստանան, մենք՝ բժիշկներս, ուղղակի անոթի կմանք:

- Իսկ գործերեդ դո՞ւրս. իրիկունները:

- Մեկ-երկու գիշեր անխուսափելի ժողովներ. ինչքան ալ փախչիս, ճար չկա: Մնացած իրիկուններն ալ հոս ու հոն՝ սովորաբար թղթախաղի: Ուրիշ ի՞նչ կուզես, որ ընե ինծի նման չփոփոխող դուք մարդ մը:

- Ա՛յ մարդ, ինչո՞ւ չես ամուսնանար:

- Դեռ կանուխ է. կեցիր հիսունիս հասնիմ:

- Ձէ՛, լուրջ կխոսիմ:

- Լո՞ւրջը կուզես: Ես մեկ կնիկով ինչպե՞ս բավականանամ. վարժված եմ շուտ-շուտ փոխելու. հարմար է ամեն տեսակետեն և, վերջապես, դեռ վարժություն մը՝ մնացած ուսանողական օրերես:

- Ձէ՛, դուն ինծի ըսե՛ բոլորովին լուրջը:

- Եթե բոլորովին լուրջը կուզես, հակառակ եմ ամուսնության:

- Ա՛յ, ատիկա հետաքրքիր է: Ինչո՞ւ:

- Սեռերու հարաբերության վրա պետք չէ օրենք ու պարտադրություն ըլլա: Ինչպես ամեն մարդ անդիի աշխարհքի մասին իր սեփական ըմբռնումը ունի այսօրվան օրս, և ատիկա խղճի ազատություն կանվանենք, այդպես ալ ամեն մարդ ազատ պիտի ըլլա՝ իր ուղած ու հասկցած ձևով կապվելու, արձակվելու, ինչքան երկար և ինչ ատիճանով որ կուզե. աս ալ պիտի ըլլա սրտի ազատություն: Մարդկությունը կամաց-կամաց հոս պիտի գա:

- Ատոր համար, սիրելի՛ս, նախ անհրաժեշտ է կնոջ տնտեսական անկախությունը ձեռք բերել:

- Ե՛վ կնոջ, և՛ այրմարդու: Որոշ փոքր չափով մը պետական պարտադիր աշխատանք ամեն մեկ անհատի համար, և փոխարենը՝ տնտեսական առնվազն ապահովություն մը ամեն մեկ անհատի համար: Այս պայմանով միայն մարդ ըսված ասունը քիչ մը ավելի մարդու կնմանի:

- Հրաշալի՛: Խնդրեմ, երեխաներու հարցն ալ կարգադրե:

- Երեխաները ծնելուն պես պետք է անցնին պետության ձեռքը,

որ մասնագիտական ամեն հարմարություններով օժտված Հաս-
տատություններու մեջ պետք է մեծցնեն ու կրթի նոր սերունդը:

- Ա՛յ, այդ մեկին Համաձայն չեմ: Ըսածեղ զինվորական անզավակ
բժիշկի և սոցիալիստական հիվանդանոցի հոտեր կուգան: Դուն կբողոքես
ընտանիքի բռնություն դեմ և կխոսիս ազատության անունով և, ահա՛,
եկեր էս ու կքարոզես ինձի պետական ու Հանրային բռնություն: Ինչո՞ւ
իմ զավակս այդպես խել կուգես ինձմե:

- Հապա ինչպե՞ս տակեն դուրս գանք:

- Շատ պարզ. թո՛ղ ամենուն իր ուզածը: Ով կուզե իր զավակը
ինքը պահե ու մեծցնե, հրաշալի՛, թող պահե՛, և ինչքան ասեն, որ իր
պարտականությունը կկատարե, ի՞նչ ունիս ըսելիք: Պետությունը միշտ
կրնա հսկել, կրնա օգնել կրթական քույրերով, խորհուրդներով և այլ
ամեն տեսակի օժանդակությամբ: Երբ ծնողը չուզենա կամ չկրնա վարել
այդ ընտանեկան կրթությունը, հա՛, այն ժամանակ, խնդրե՛մ, կառնես-
կտանիս քու այդ նշանավոր Հաստատությունը:

- Հակառակ չեմ. ատանկ թող լլլա: Ես գործնական մարդ եմ,
գիտեմ, որ ստիպար մեծամասնությունը իմ ըսած կարճ ճամփան պիտի
բռնե: Բայց կընդունիմ, որ քեզի պես գիտական գլուխ ունեցող քանի
մը մարդիկ իրենց ազատությունը նաև երեխա մեծցնելու նման փորձանք
գործի մը մեջ պահել ուզենան: Տվի՛ իրենց այդ ազատությունը:

- Ուրեմն՝ կընդունիս դյուրին և ազատ կերպով կապվող ու լուծվող
ընտանիքի մը արժեքն ու գոյությունը:

- Ըսենք թե ընդունեցինք: Մի՞տքդ ինչ է:

- Կուզեմ, որ ըսես՝ ինչո՞ւ Համար այդ ազատ տեսակին մոտեցող
ընտանիք մը չես կազմեր: Բայց բոլորովի՞ն, բոլորովի՞ն չիտակ
պատճառը:

- Ա՛յ եղբայր, եթե կուզես այդպես բոլորովին-բոլորովին չիտակը,
վերցո՛ւր բաժակդ, որ ըսեմ:

Աշոտ քոնյակները լեցուց:

- Այս բաժակը տիկին Արփինեի կենացը. քու Արփիկիդ կե-
նացը, - ըսավ բժիշկ Օվի սրտանց՝ իր բաժակը ընկերովը երկարելով:
Բաժակները հնչուն զնգոցով մը զարկին իրարու:

– Շատ շնորհակալ եմ, – ըսավ Աշոտ քիչ մը անակնկալի եկած: –
Բայց ինչպե՞ս կապվեցավ մեր խոսակցության:

– Մեծ իմաստության կարիք չկա: Եթե Արփիկիդ նման մեկը իմ
ալ դեմս ելած ըլլար, հս ալ երևի ամուսնացած կըլլայի:

Աշոտ բաժակին հետ կխաղար մտածկոտ՝ գլուխը քիչ մը կախած:
Հանկարծ գլուխը բարձացուց և ըսավ.

– Բայց, սիրելի՛ս, ինչպե՞ս կուզես, որ այդ տեսակ կին մը Հանդիպի
քեզի, երբ ամեն գիշեր կին կփոխես:

– Ամեն գիշերը խիստ է չափազանց, – բողոքեց բժիշկը:

– Վերջապե՛ս: Կուզեմ ըսել, որ կանայք սարսափելի սուր հոտա-
ռություն ունին այդ տեսակի խնդիրներուն մեջ, շատ ուժեղ բնազդներ,
ինչպես ընտանիք կազմել ուզողները, այնպես ալ զվարճանալ ուզողները
իսկույն կըմբռնեն, թե որու պիտի մոտենան:

– Ծշմարտություն կա ատոր մեջ, – հաստատեց բժիշկը գլխու
դրական շարժումով մը: – Ես շատ անգամ զարմացեր եմ, որ առանց իմ
կողմես որևէ նշանի կնիկները ինչպե՞ս կհասկնան ինչ պտուղ ըլլալս:
Ուրեմն կըսես՝ բոլորովին հույսս կտրեմ ընտանիք կազմելն: Իսկ ես դեռ,
երևակայե՛, փոքրիկ հոլս մը ունի: Ո՞վ գիտե, աշխարհքի բան է, աղվոր
և ընտիր աղջիկ մը ոտքի տակ տա հանկարծ իմ քառասունհինգ
տարիններս և ուզենա... Հրաշքներ, կըսեն, կպատահին:

Աշոտի հոգիին պատուվածքը, որ մինչև հիմա շատ քաղաքավարի
կերպով գրեթե իրեն զգալ չէր տված, հանկարծ ծակեց սարսափելի
ուժով.

– Հուսահատ է վիճակդ: Կենա՛ցդ:

Պոռաց վայրենի ձայնով մը ու ցատկեց ոտքի՝ կրծքին ցավը կերպ
մը ծածկել կարողանալու համար:

* * *

Հիանալի անցավ իրիկունը:

Քիչ մը հտքը եկան Մնացականները, և անոնց հետն ալ՝ սլարոն
Մաթիկյանը:

Խմիչք ու տրամադրություն փոխադարձաբար իրար արժեքը
բարձրացուցին:

Տիկին Սիրվարդ կնախադահեր սեղանին, ուր խոսքն ու կատակը անընդհատ կհոսեին, ու բարձրաձայն ծիծաղը կմիջամտեր խոսքին ժխորը:

Դասալիք վարժապետներու ընկերության երկու նվազ հետաքրքիր անդամներու բացակայությունը և անոնց փոխարեն բժիշկի նման բարձր իմացականության մը հավելումը բարձրացուցած էր զգալի կիրպուլ հավաքության մտավոր մակարդակը:

Կատակ ու խոսվածք, ականարկ ու հեղնություն շատ ավելի նուրբ կնիք մը ունեին իրենց վրա և համալսարանական թեթև ոսկեգոծում մը, թեև առօրյա կյանքն շատ չէին հեռանար և թղթախաղի սեղանին պիտի հարմարեին:

Եվ այդ ընդհանուր ոգևորության, խնդունքին, խաղին ու զվարճության մեջ ներկա եղողներու ոչ մեկուն մտքն ու երևակայությունն անցնիլ էր կրնար, որ իրենցմե մեկուն սիրտը հոշոտված էր այդ օրը, և շարունակ արյուն կկաթեր, որ Աշոտ մեջնեմջ՝ կենացներու և ծիծաղներու մեջտեղը, հանկարծ վայրենի ցանկություններ կունենար՝ շիշ, բաժակ, աման ու սեղան, թուղթ ու դրամ զարնելու, ցրելու, ջարդելու և պոռալու, հուսահատ և տառապագին ճիգեր կընել՝ նոր կատակի մը ու նոր խմիչքի մը մեջ այդ նոպաները խեղդելու:

Ընթրիքի սեղանն առաջ ու ետքը կգործեր թղթախաղին սեղանը, բացակա «սրիկաներուն» տեղը բռներ էին բժիշկն ու Աշոտը:

Եվ զարմանալի կերպով, կարծես ընդունված առածը արդարացի ներու համար, հաջող կերթար Աշոտի խաղը: Հակառակ իր «սխալներուն», իր անկարելի «հանդգնություններուն» և կամավոր «հիմարություններուն»՝ կշահեր շարունակ, որ, անշուշտ, նոր աղմուկի ու նոր ծիծաղի ճամփա կբանար:

Ժամը երկուքը որ զարկավ, ամենքը ելան ոտքի: Գործարանին կառքը բժիշկին տարավ քաղաք: Մյուսները ցրվեցան:

Տիկին Սիրվարդ արագ իր վերջին կարգադրություններն ըրավ Մարթային, հիվանդը անգամ մըն ալ այցելեց ու մեկնեցավ:

Մարթան էր հիմա, որ մյուս բաները քիչ մը ժողվառելեն ետքը մոտեցավ խաղի սեղանին, ուր պտուղի կճեպներու, մոխիրի կույտերու,

խաղի թղթերու և կիսախուժ բաժակներուն մեջտեղը՝ Աշոտի աթոռին առջևը, բուռ մը լեցուն դրամ էր դիզված:

Սպասուհին այդ բոլորը մաքրելին հաքը.

- Իսկ ասո՞նք ուր դնեմ, - Հարցուց դրամի Համար:

- Վերցո՛ւր քեզի, - եղավ խոժոռ պատասխանը:

Կինը չուզեց ականջին Հավտալ:

- Կհարցնեմ՝ այս դրամները ո՞ւր դնեմ, - Հարցուց նորեն:

- Վերցուր քեզի՛: Խո՞ւզ ես, - պուռաց կնոջ վրա:

- Բայց, պարո՞ն կառավարիչ...

Փոխանակ պատասխանի՝ պարոն կառավարիչը բռնեց ամուր կնոջ թևեն, մոտեցուց սեղանին, բանալ տվավ դռնոցին ծայրը և ինքը իր ձեռքով թափեց մեջը եղած դրամը:

Եվ թևեն բռնած՝ տարավ մինչև մուտքին դուռը:

- Հայտե՛, գիշե՛ր բարի, շա՛տ շնորհակալ եմ:

Ըսավ ու հտևեն դուռը փոցեց:

Եվ բավական թափառեցավ սենյակե սենյակ՝ ոչինչ պատրվակներով: Ետքը քնաց լողարան, ուր տաք ջուրը պատրաստ էր, Հանվեցավ ու նետվեցավ մեջը և երկար-երկար կարբվեց:

Անկողին մտնելուն պես քունը տարավ. կարծես աշխարհիս ամենեն երջանիկ մարդը ըլլալը:

Է

Անջատման հաջորդող շաբաթները Հիվանդութենե մը նոր ելլող մարդու մը զգացումը ունի Նորա. խոսվածքն ալ, ձայնն ալ, մտածումն ալ, շարժումներն ալ կաշկանդում մը ունեին իրենց վրա:

Տխուր հանգիստ մը իր լայն ու գորշ թևերը տարածեր էր անոր հուլթյան վրա ներքուստ:

Եվ խիստ օրենադրության մը տակ էր առնված անոր ամբողջ կյանքը: Հասուն մտածումով մշակիւր ու ձևակերպելու էր մտքին մեջ եռաբանյա պատվիրան մը՝ Սուրբ գրքի տասնաբանյայի փոխարեն:

Առաջին պատվիրանը կըսեր. սիրել ու պաշտել Աշոտը, ընդմիջտ, իր հոգիին խորը և միայն իրեն Համար մինչև այն օրը, որ կրծքին տակ

դադրի զարնելն այն մսին կտորը, որ սիրտ կանվանենք, և դառնա բուռ մը հող:

Երկրորդ պատվիրանը կըսեր. չմտածել երբեք այն բոլոր դեպքերու, օրերու, գիշերներու և ապրումներու մասին, որոնց ուրե՛կ ձեռք մասնակից է եղած և մարմինը. չմտածել, չհիշել, անգիտանալ, մոռնալ-մոռնալ:

Երրորդ պատվիրանը կըսեր. աշխատիլ անընդհատ, միշտ զբաղված ըլլալ ու միշտ գործի վրա. չթողնել հոգիին պարապ ժամանակ:

Այս երեք պատվիրաններն ամենն ղփվարը երկրորդ պատվերի պահին էր, որովհետև միտք ըսվածը, որ մարմնին ծառայելու համար ստեղծված գործիք մըն է, շատ անպիտան ու համառ բնավորություն ունի և չափազանց հստակ ու կենդանի կերպով կհիշե այն ամեն բաները, որ կապ ունին մարմնին հետ:

Բայց այս իրողության հակառակ՝ Նորա ճիգ կթափեր՝ իր որոշումներուն հավատարիմ մնալու և կըներ, ինչ որ մարդկորեն հնար էր ընելը:

Եվ, անշուշտ, իրեն շատ կօգնէր երրորդ պատվիրանը: Առտուները դուրս կցատկեր անկողնեն արթննալուն պես, դեռ աչքերը շնորհքով չբացված: Պաղ ջուրով կարբվեր ու մարմնամարզ կըներ:

Եվ հագիլ արագ պատառ մը բան կերած՝ կվագեր դպրոց սովորական ժամանակէն շատ առաջ: Իր դասարանը բարեբախտաբար լավ տաք էր միշտ. իսկույն կնստեր, նախորդ օրվան լսած դասընթացքին և նախորդ իրիկվան այդ մասի ընթերցման գրավոր ամփոփումները կպատրաստէր մինչև փոքրիկներուն գալը:

Անկէ ետքը անոնց հետն էր և կաշխատէր նվիրումով՝ բոլորովին ինքզինքը մոռցած: Դպրոցեն և իր դասընթացքեն ետքն ալ իրիկունները հաճախ կերթար, հեռավոր ու զանազան թաղերու մեջ ցրված, իր քսաներեք փոքրիկներուն տները: Կխոսէր ծնողներուն հետ, կծանոթանար անոնց պայմաններուն և կջանար՝ ամեն կերպ օգտակար ըլլալ թի՛ւ փոքրիկներուն, թե՛ ծնողներուն:

Թեյի միջոցին էր, որ կերթար երեւմն բարեկամներու կամ տունը կամար՝ իր տնեցիներուն հետ: Ուրկէ ետքը ժամվան մը չափ հագիլ կընար կարդալ. աչքերը կերթային հոգնութենէն:

Եվ ամեն շաբաթ իրիկուն, ժամացույցի մը ճշտապահությամբ և բոլոր մյուս հյուրերեն ավելի կանուխ, կուգար Մինա Միխայիլովնայի հավաքութեներուն:

Մի-Միխայիլովնան խորքին մեջ շատ գոհ էր, բայց քիչ մըն ալ կղարմանար այդ խիստ կանոնավոր հաճախումներուն վրա: Մանավանդ որ Նորայի անընդհատ գալուն հետ պարոն Արմեն Կարինյանի հաճախումն ալ շատ կանոնավոր սկսած էր դառնալ:

Եվ Մի-Միխայիլովնան, որ կին էր վերջապես, պզտիկ կասկած մը հղացավ, մանավանդ, որ Նորայի վարմունքին, կեցվածքին ու խոսքերուն մեջ կզգար ծածկված բան մը:

Փետրվարի վերջընթեր շաբաթ իրիկունն էր: Ըստ սովորականին՝ ամենն շուտ եկավ Նորան, և մինչև մյուսներուն երևալը մտերմորեն անկյուն մը քաշվեցան երկուքով: Եվ Մինա Միխայիլովնան փորձ ընել ուզեց վերջապես՝ իր փոքրիկ կասկածը հիմնավորելու համար և ըսավ.

– Նո՛րա, Դուք ինձմե բան մը կծածկեք, մի՛ ժխտեք:

– Ի՞նչը կղորե Ձեզի՝ այդ տեսակ բան մտածելու, – հարցուց Նորա շատ հանգիստ:

– Որովհետև Ձեր վրա վերջերս արտասովոր բան մը կա. տխրություն ըսեմ, հոգնություն ըսեմ, տկարություն ըսեմ: Եվ աստիկա նկատողը միայն ես չեմ, պարոն Կարինյանն ալ երեկ հարցուց ինձի՝ ի՞նչ ունի օրիորդ Ազնավորյանը, հիվանդ է արդյոք:

– Պարոն Կարինյա՛նը, – հարցուց Նորա զարմանքով: – Անցած շաբաթ գիշեր հոսկե միասին ենք եղեր մինչև իմ տունս: Ինչի մասին ըսես, խոսեր ենք ճամփին, բայց իմ տկարությանս մասին բնավ խոսք չէ եղած: Անցած օր ալ վարը կխոսեինք երկար, նորեն բան մը չըսավ. ո՛չ իսկ ակնարկ մը:

Մինա Միխայիլովնան, որ շատ անվարժ սուտ խոսող էր, բավական դժվարին դրության մեջ ինկավ, բայց վերջապես կերպ մը պետք էր ըսվածը հարթել. ետ դառնալ կարելի չէր:

– Հավանորեն չէ համարձակած՝ ուղղակի Ձեզի ըսելու, բայց աստիկա չէ կարևորը, – ծածկել ուզեց՝ խիստ անհարմար զգալով ինքզինքը իր հիմար սուտին համար: – Ուրեմն՝ սխալ էր ենթադ-

րությունս, ուրեմն՝ հոգ, անհանգստություն կամ որևէ անախորժություն չունիք. ուրախ եմ:

– Ա՛խ, Աստված իմ, – բացականչեց աղջիկը՝ չուզելով բոլորովին սուտ խոսած ըլլա: – Առանց հոգի ու մտածումներու մարդ կա՞նք աշխարհիս երեսին: Կյանք ըսվածը մաղ մըն է, որ կմաղե պատահականությունը. օր մը կիյնաս մաղին տակը, օր մը՝ վրան, և ասորը համեմատ ալ՝ մարդուս տրամադրությունները:

Եվ այս շատ ընդհանուր փիլիսոփայությամբ ալ հարցը փակվեցավ՝ առանց Մինա Միխայիլովնայի կասկածը ցրվել կամ հիմնավորել կարողանալու:

* * *

Հյուրերը եկան իրարու ետև:

Թեյի սեղանին շուրջը արդեն տասնհինգ հոգի մը շարված էին: Ոստոստուն խոսակցություն մը կհոսեր իր ազատ ընթացքով, մինչև որ Թեյի բաժակները հավաքեցին:

Սեղանին վրա մնացին միայն պտուղ և փոքրիկ պնակներ՝ իրենց դանակներով և ավելի ևս պղտիկ անձեռոցիկներով:

Մինա Միխայիլովնան գնաց, քովի սենյակեն բերավ աղվոր կազմած հատոր մը և հայտարարեց, որ այս իրիկվան իրենց ղբադուստը ըլլալու է Նիցշեի մեկ հատվածը կանանց մասին՝ «Այնպես խոսեցավ Զարաթուստրան» գրվածքին: Եվ խնդրեց պարոն Արմեն Կարինյանեն, որ կարդա սիրելի հավաքույթին համար այդ երկու էջը՝ իր գեղեցիկ լուսերներով:

Եվ Արմեն Կարինյան շատ հստակ ընդգծումներով կարդաց այն հատվածը, ուր կպատմվի, Թե պառավ կին մը կհանդիպի աստվածային իմաստուն մարդուն՝ Զարաթուստրային և կխնդրե, որ կանանց մասին ալ հայտնե իմաստունը իր կարծիքները:

Թեև կանանց մասին կանանց հետ խոսիլը իմաստուն չի համարեր Զարաթուստրան, բայց և այնպես այնքան անիմաստուն կըլլա, որ կկարծե, Թե պառավ կնոջ մը հետ կարելի է բացառություն ընել, և երկար բարակ կուտա իր պատգամները. «Կնոջ էությունը մեկ բառի մը մեջ է՝

Հղություն: Սարգ և Կնոջ Հարաբերության մեջ պետք է միշտ աչքի առաջ ունենալ, որ այրմարդը, ըստ էության, զինվոր մըն է, և զինվորը էապես համ կառնի միայն վտանգի ու խաղի և ասորի համար ալ կախի կինը, որ շատ վտանգավոր խաղալիք մըն է: Այրմարդը թեև զինվոր, բայց խորքին մեջ երեխա մըն է միշտ, իսկ կանայք երեխաները լավ կհասկնան: Երկաթի կտորտանքները շատ հաճախ կատեն մազնիսը ո՛չ անոր համար, որ կքաշե, այլ որ բավական ուժ չունի՝ քաշած կտորտանքը իրեն կապած պահելու համար: Կինը պատիվ ըսլած բանն շատ բան չի հասկնար, և կնոջ հոգին ծանծաղ է, մանավանդ եթե համեմատելու ըլլանք այրմարդու հոգիին խորությանը հետ: Կնոջ ուժը սիրո մէջն է, և իր քաջությունն ու անձնվիրությունն ալ սերնի կրխնն»:

Պառավ կինը, իմաստուն Զարաթուստրայի՝ կանանց մասին հայտնած այս աղվոր-աղվոր բաները լսելն ուրախացած, ինքն ալ իր կողմեն իմաստուն Զարաթուստրային փոքրիկ խորհուրդ մը կուտա՝ իբրև վճար անոր բոլոր իմաստություններուն: Եվ կըսե շատ գաղտնի կերպով. «Երբ որ կնոջ կմոտենաս, մտրակը հետոք առնելու չմոռնաս»:

Եվ ասովածային իմաստուն մարդը, այդ թանկագին գաղտնիքը իր հագուստի փեշերուն տակը պահած, կշտապե տուն:

Ընթերցումին Հաջորդեց ընդհանուր մտածկոտ ծիծաղ մը: Բայց ծիծաղը շուտով անհայտացավ, երբ սկսավ ներկաներուն մտքերու փոխանակութիւնը՝ թեր ու դեմ:

Գրեթե բոլոր կետերուն դեմ եղան շատ ծանր առարկութիւններ:

Կինը միայն ծնելու դրծիք չէ. կըսին՝ հոս է ամբողջ դատողության ծուռ կողմը: Կինը ապրող էակ մըն է՝ ինքն իր համար ամենն առաջ, ճիշտ այնչափ, որչափ որ այրմարդը: Բայց եղան և պաշտպանողներ, որ կնոջ ամենն սրբազան դերը, անշո՛ւշտ, մայրութիւնն է:

Ներկա կանայք մասնաւոր զայրույթով ետ կմղեին այն սարսափեղի գաղափարը, թե կինը այրմարդու զվարճության առարկան է ու խաղալիքը: Հատկապես շատ պերճախոս էին այդ առիթով տիկին Զամինյանի տեղացուցած քննադատութիւնները: Եվ խեղճ պարոն Զամինյանը բավական անախորժ քառորդ ժամ մը անցուց, թեև շարունակ կժպտեր: Քովը նստած պարոնը թեին կգարներ մեջնմեջ, և ընդհանրապես ամեն կողմեն թատրոնական դիտակներու պես բոլոր

զուլպ աչքերը շուտ-շուտ պարոն Զամինյանին կուղղվեին: Եվ խեղճը շարունակ մտքին մեջնե կկրկներ. «Եղբա՛յր, ե՞ս ինչ հանցանք ունիմ, դացե՛ք ձեր Զարաթուստրային»:

Շատ դժվար մարսվելու պատառ էր նաև կնոջ մտքի ծանծաղու-թյան պատմությունը: Արդար ըլլալու ճիգերով՝ եղան հեղինակի կողմը պահող որոշ «թեև»-ներ, «անշուշտ որ»-եր և նման զիջումներ, բայց հրե Մինա Միխայիլովնան իր հասակին ամբողջ ծանրությունը նետեց հակառակ նժարին վրա, ամեն ընդդիմություն մեջտեղեն վերցավ:

Հոգնած դեմքով պարոն մը հարցը հանեց սոցիալիստական հողի վրա: Երկար ճառախոսեց՝ բացատրելով, որ Նիցշեի այդ բոլոր կարծիքները պարզապես կապիտալիստական հետամնաց հասկացողություններ էին, և որ ժամանակակից սոցիալիստական հեղափոխությունը այդ բոլորը մեջտեղեն ավելու վրա է: Այրմարդը գինվոր չէ, որովհետև գինվորը ամենն զզվելի արարածն է աշխարհիս երեսին՝ քանդող, ավերող և սպանող: Ապագան կպատկանի խաղաղության, համերաշխության և եղբայրության: Կինն ալ այրմարդուն ստորադաս էակ մը չէ. երկուքն ալ հավասար են իրարու և ազատ ամեն բանի մեջ՝ խեղքի մեջ ալ, աշխատանքի մեջ ալ, ծնելու մեջ ալ, խաղալու մեջ ալ. ո՛չ մեկ տարբերություն: Վերնա՝ պիտի մեջտեղեն, վերջապես, այր ու կնոջ մեջ տիրող այդ դարավոր ստրկացնող ըմբռնումը: Թեև ծափահարություններ չեղան, բայց ամենքն ալ շատ ուրախացան, որ վերջապես սովարտեցավ այդ շատ լաված, շատ կրկնված երկար ճառը:

Ինչ կվերաբերի մտրակի հարցին, ներկա այրերը խորին նրբությամբ ու քաղաքավարությամբ բացատրել փորձեցին, որ Նիցշեի մտրակը կոպիտ կերպով պետք չէ հասկնալ: Կինը պետք է ենթարկվի ամուսնու ուժին, որ արդեն բնագիտական իրողություն մըն է. պետք է հարմարվի քիչ մը, պետք է հնազանդի ամուսնու կամքին, որ արդեն ամուսնական կենակցության բոլոր կրոններու կողմն վավերացված հիմքն է: Բայց ներկա կիները ո՛չ մեկ ձևի տակ չկրցան մարսել մտրակի գոյությունը: Ե՛վ բողոքեցին, և՛ զզվանք հայտնեցին, և՛ նույնիսկ սպառնացին. «Նթե մտրակի հասնի գործը, տեսնենք՝ ո՛վ հաղթական դուրս կուգա տակեն՝ ա՞յրը, թե՞ կինը»:

Պարոն մը բացատրեց, որ այս բոլորը գերմանական կոպիտ

Հոգեբանությունն ծնունդ է, որ Հիմնապետ կտարբերի ռուս-սլավոնական շատ ավելի կուլտուրական և բարձր ըմբռնումներին՝ կնոջ էություն և կնոջ Հետ հղած կապի մասին: Ուրիշ պարոն մըն ալ Հակառակ պնդում մը դրավ մեջտեղ՝ ըսելով, որ ռուսները իրենց քաղաքակրթության լավագույն մասը ստացած են ու կստանան այդ «կուպիտ» գերմանացիներեն, և եթե գերմանական բոլոր տուրքերը Հանելու լլյանք ռուսական քաղաքակրթության վրայեն, տակը կմնա ասիական մոնղոլություն մը:

Այլևս ձայն ուզող չեղավ. արդեն ուշ էր, և Մինա Միխայիլովնան պատրաստվեցավ վիճաբանությունը փակելու, բայց Հանկարծ բոլորովին անսպասելի խոսքը տվավ Նորային՝ ո՛չ այնքան անոր կարծիքը լսելու ցանկությամբ, որչափ կերպով մը դուրս քաշելու Համար աղջիկը իր ինքնամիտի մեկուսացումեն:

Նորան անակնկալի եկած ու քիչ մըն ալ վարմացած ժպտեցավ, ելավ ոտքի և սկսավ խոսիլ՝ կարծես բառերը փնտրելով.

– Բոլոր դարերու այրմարդիկը ամեն տեսակի կարծիքներ Հայտնած են կանանց մասին, և, անշուշտ, կանանց Համար շատ զվարճալի է անոնց՝ այդ ամեն գույնի ու ձևի կարծիքները լսելը և շատ ավելի զվարճալի է, անշուշտ, այն մարդուց կարծիքները լսելը, որոնք բնավ չեն ճանչցած կինը. ատոնցմե մեկն է, ահա՛, այդ պարոն Զարաթուստրան՝ իր իսկ բացահայտ խոստովանությունը:

Թեթև ծիծաղ մը անցավ սեղանին վրայեն:

– Հսելը զվարճալի է կանանց Համար, բայց երբ կանայք կսկսին այդ կարծիքներուն լրջորեն վերաբերվիլ, նեղանալ կամ Հակաճառել, կկարծեմ, որ կանայքս մեր դիրքի առավելությունը կկորսնցնենք. մենք կդառնանք զվարճալի այրերու Համար:

Բարձրացավ զվարթ խնդուք մը: Եվ աչքերը, սպասողական ամեն կողմեն, Հառեցան Նորայի դեմքին:

– Ինչ կվերաբերի մտրակի այդ նշանավոր պատմության, ինծի կթվի՝ բնավ վրդովվելու բան չկա: Կյանքը ապրած ու պառաված կնոջ մը Հեգնությունն է ատիկա ինքզինքը խմաստուն ծախող ու կինը չճանչցող մարդու մը Հասցեին: Թեև եթե լուրջ ալ լլյար անոր տված խորհուրդը, նորեն զարմանալու կարիք չկա. մեզմե երեք Հազար տարի առաջ Կեդրոնական Ասիային խորքերը ապրող կին մը, որ իր ամուս-

նական Հարկին տակ երկու Համբույրի մեջ ծեծ է կերեր շարունակ, շատ բնական է, որ մարդ ու կնոջ կապը առանց մտրակի ըմբռնել չի կրնար:

Նորեն թեթև ծիծաղ մը անցավ ունկնդիրներու շրթունքներուն վրային:

- Եթե հնադարյան պառավ կնոջ մը կարծիքը ձեզի այդչափ կհետաքրքրե, կհուսամ, որ պիտի հետաքրքրե ձեզի նաև ժամանակակից կնոջ մը կարծիքն ալ: Իմ ըսած կինս պառավ չէ, բայց հինգ աղջիկներու մայր է, և շատ հավանական է, որ ուրիշ հինգ աղջիկներու ալ մայր դառնա նորեն: Այսինքն՝ Նիցշեի և իր Զարաթուստրայի կատարյալ խտեպլը:

Ու նորեն բարձրացավ խնդուքին ալիքը:

- Ահա՛ այդ տիկինը ինծի կըսեր անցած օր. «Աղջի՛կս, մենք ստեղծված ենք սիրո համար. էրեկմարդը, երբ սիրով զինված կմոտենա մեզի, ինչ որ ուզե՝ կստանա»: Այդ տիկինը, եթե կարդացած ըլլար Նշանավոր մտրակին պատմութիւնը, անշուշտ պիտի ավելցներ. «Իսկ սերե զատ ո՛չ մեկ մտրակ, ինչե կուզե շինված ըլլա, այրմարդու ձեռքին ազդեցութիւն չունի կնոջ վրա»: Եվ գիտե՞ք ինչու. որովհետեւ բոլոր այր բանաստեղծներու կարծիքին հակառակ՝ կնոջ կաշին չափազանց հաստ է ու տոկուն, երբ սիրո մտրակը չէ զարնողը:

Տարօրինակ և քիչ մըն ալ մտածել տվող տպավորութիւն ըրին այս խոսքերը ամենուն վրա՝ գուցե հատկապես այն պատճառով, որ թարմ ու գեղեցիկ աղջկան մը շրթունքներն կհոսեին:

Նախագահուհին քանի մը խոսքով ամփոփեց փոխանակված կարծիքներուն արդյունքը:

Կինը, ըստ էութեան, ծին ըսել է. կընդունեին ամենքը որոշ վերապահումներով, թեև ներկա եղող կիներուն մեծագույն մասը անծին էին:

Կնոջ խաղալիք մը ըլլալը կմերժեին ամենքը, թեև հավանութիւն մը կամ հավանութեան փոքրիկ մաս մը կդողդողար այրերու աչքերուն ու ժպիտներուն մեջ:

Կնոջ մտքի ծանծաղութիւնը, անշուշտ համեմատաբար, թեր ու դեմ բաներ շատ ուներ իր մեջ և մասնավորապես անախորժութիւն մը կբերեր իր հետ այս տեսակ հավաքուլթի մը մեջ, ուր խելքը կգործեր զխավորապես:

Գալով մտրակին՝ միաձայնությամբ նվիրեցին Նիցչեին, որ գործածի իր կնոջ վրա:

* * *

Երբ Նորան դեպի իր տունը տանող փողոցին ծայրը բաժնվիլ կուզեր մեծ փողոցով գացող իր ընկերներեն, պարոն Արմեն Կարինյան, ըստ սովորականին, ընկերացաւ անոր:

Եւ առանձին մնալուն պէս ըսաւ աղջկան.

– Գիտե՞ք, օրիո՞րդ Այնափորյա՛ն, հիւանալի էր Ձեր՝ այսօրվան վերջաբանը. խոր տալալորություն ըրաւ իմ վրաս. այնպէս հպարտ ու այնպիս ինքնուրույն չեղտ մը կա Ձեր ձայնին մեջ: Շատ առողջ դատողություն ունիք, օրիո՞րդ, և ընդհանրապէս գրքերի ու բրոշյուրներն չեք խոսիլ բնաւ: Առո՞ղջ եք, առողջ:

– Զարմանալի եք, – խնդաց Նորա, – ինձի կըսեք, որ առողջ եմ, ուրիշներուն ալ կերթաք-կըսեք, որ հիւանդ եմ ու տխուր:

– Ե՞ս:

– Հապա ո՞վ:

Տղան կանգ առաւ քալելին և ըսաւ խիստ լուրջ, տեսակ մը հուզված ու գրգռված.

– Օրիո՞րդ, ես Ձեր մասին ոչ ոքի ոչինչ խոսած չեմ: Եւ պիտցած եղեք՝ եթէ բան մը ունենամ ըսելու Ձեզի, կըսեմ անմիջապէս Ձեզի: Սուտ են խոսքեր:

Նորան քիչ մը գարմացաւ այս գրգռված ու հանդիսավոր պառասխանեն և վարանքով հարցուց.

– Բայց, բարեկա՛մս, Մի-Միխայլեան ի՞նչ պետք ունի՞ր՝ այս տեսակի հիմար ու ավելորդ սուտ մը ըսելու:

Տղան քիչ մը մտածեց:

– Մինա Միխայլովնան շատ մտամոլոր կլին է. հավանորեն մեկ ուրիշը խոսած է իրեն Ձեր մասին, որ չիթթեր է ինձի հետ:

– Անկարելի չէ:

Ու բավարարվեցաւ աղջիկը այս բացատրութիւնն, մանավանդ, որ իրեն համար բոլորովին անկարելի հարց մըն էր:

Իսկ պարոն Կարինյանը շարունակեց.

- Իրա՛վ է, ես նկատած եմ Ձեր վրա ո՛չ թե Հիվանդուլթյուն կամ տխրուլթյուն, այլ, ինչպե՞ս ըսեմ, կարծես Ձեր հոգին միշտ տեսակ մը բացակա է, միշտ հեռուները: Բայց ասիկա նոր բան չէ, և ես այդ մասին, ահա՛, առաջին անգամ կիսոսիմ Ձեզի՛:

- Լա՛վ, փակված է այդ հարցը, - ըսավ Նորա ու կեցավ իր դռան առջև:

Պարոն Արմեն սովորականին պես հանեց գլխարկը, խոր գլուխ տվավ:

- Ներեցե՛ք, օրիո՛րդ, որ առանց իմ ցանկության և ուրիշներու սխալով անախորժություն եմ պատճառած Ձեզի: Գիշե՛ր բուրի և հանգիստ քո՛ւն:

Աղջիկը դուռը գոցեց ու կողպեց, ուղղվեցավ դեպի դահլիճ և միևնույն ժամանակ կմտածեւ. «Ի՛նչ դյուրագրգիռ մարդ է և ի՛նչ ծայրահեղ քաղաքավար: Ի՛նչ ալ սուր դիտողություն ունի անպիտանը. ո՛ւր տեղեն հասկցեր է, որ հոգիս բացակա է»:

Շարք մը զարմացական-հարցականներ, որոնք սակայն անմիջապես մոռցվեցան ու այդպես էլ բաց մնացին առանց պատասխանի, որովհետեւ իր սենյակին լույսը բանալու պես միտքը սկսավ զբաղվիլ շատ ավելի կարևոր հարցի մը լուծումովը:

Մեկ ամիսեն շատ ավելի էր, որ չէր գացած Մնացականներուն: Մորաքույրը անգամ մը ամուսնուն հետ, անգամ մըն ալ աղջիկներուն հետ եկած էր տանելու, բայց Նորան, իր անհետաձգելի աշխատանքները պատրվակելով, խուսափած էր: Դեռ ինքզինքը բավականաչափ կազդուրված չէր զգար՝ Աշոտի հետ աչք աչքի գալու:

Բայց Աշոտը տեսնել կտենչար, ամբողջ հոգիով ու սկզբունքով ալ դեմ չէր այդ ցանկության: Մինչև ե՞րբ պիտի փախչեր անկե. անբնական ու անհարմար վիճակ մըն էր ասիկա, որ կրնար նաև ուրիշներեն նկատվիլ: Ի՞նչ վնաս ուներ, վերջապես, սիրված անձի մը հետ տեսնվիլն ու խոսիլը. ամենասովորական բարեկամներու համար իսկ ներքի ու բնական բան մըն է ատիկա: Ո՛վ կամ ի՛նչը կարգիլեր, որ ինքն ու Աշոտը մշտապես բարեկամներ ըլլային իրարու:

Արդեն նախորդ շաբաթ՝ իրիկունը, այս ուղղությամբ բավական մտածած էր, և պատրաստ էր հողը իրագործման, բայց վերջին

վայրկյանին՝ կիրակի առաոու, նորեն հետաձգեւ էր. դեռ պզտիկ վախ մը ունեւր, որ Հանկարծ Աշոտի նայվածքին տակ իր լրիվ ամբողթյունը պահել չկարողանա հոգին, մանավանդ հանդիպումի առաջին վայրկյանին, հոգւի ու լա:

Սակայն այս վերջին շաբթւան ընթացքին, առանց այդ մասին շատ մտածելու, իր որոշումը արդեն կայացուցեւ էր, հիմա պետք էր, որ վավերացվի:

Ինքն ալ լաւ չէր հասկնար, թե ինչո՞ւ, բայց Մի-Միխայլնայի հավաքութիւն իր խոսած ճառը տեսակ մը արիություն էր ներշնչեւ իրեն, և այդ արիությունը եղավ վերջին կաթիլը, որով հարցը վերջնականապես վճռվեցավ:

Նորա կգգար, որ իր հագուստի ամեն մեկ կտորին հետ վերջին վարանումները կթափեին իր վրային, և երբ գիշերանոցը վրան նետեց, ուրախություն մըն ալ, կարծես, շապիկին հետ նետվեցավ վրան:

Համբուրեց թւին ժամացույցը, մարեց լույսը և մտավ անկողին: «Անմիջապես քնանալ», – եղավ վերջին մտածումը:

Ը

Կիրակի առաոու:

Արևոտ, պայծառ, տաքով փետրվարյան առաոու մը:

Արևը աշիտույթ և ուրախություն կթափեւ Աշոտի հյուրասենյակի պատուհաններին ներս առատորեն:

Քառակուսի մեծկակ սեղան մը դրած էր անմիջապես լուսամուտին առջևը՝ արևի ողողումն քիչ մը միայն հեռու: Եվ սեղանի ամբողջ տարածության վրա փռված էր հաստ թուղթ մը՝ վրան զանազան ուղղությամբ և հաստությամբ չինական մեղանի գծերով: Ըստ երևույթին, պատրաստվող հատակագիծ մը, որուն ծայրերը, մեջիւրը գրված էին զանազան լեզուներով, և զանազան ձևի ու մեծության բաց ու դոց, պատկերավոր ու անպատկեր, կազմած ու անկազմ գրքեր:

Հատակագիծը կկրեւ իր վրա նաև բազմատեսակ մատիտներու հավաքածու մը, չինական մեղան, գրիչներ և այլազան ձևի քանակներ:

Իսկ սեղանին առջևը, դեմքը լույսին, կեցած էր Աշոտ: Իր ամբողջ

Հաղուստը կոշիկ էր, տաքատ մը և բուրդե Հյուսված Հաստ շապիկ մը, որ ամբողջ իրանը կզրկեր սեղմ: Շապիկին երկար բուրդե թևերը, նկարելուն ավելի ազատություն տալու համար, մինչև արմուկը վեր էր դարձուցած:

Կեցած Հատակագծին գլուխը, կարկին մը ձեռքը՝ կզիտեր, կմտածեր, կհաշվեր, գրեթե կնայեր: Այսինքն՝ կաշխատեր: Այո՛, կաշխատեր՝ և՛ լրջորեն, և՛ վերին աստիճանի հանգիստ:

«Երեք ավանակներու» այն նշանավոր օրեն ետքը, ինչպես հիմա իր մտածումներուն մեջ կանվաներ Աշոտ, վիճակը մեկ-երկու օր, իրա՛վ որ, կատարյալ ավանակային էր. ծեծված ու ջարդված՝ անվերջ ճիգեր կըներ՝ կարծես իր խարխլած սայլին անճոռնի անիվը մածուցիկ ցեխեն դուրս քաշելու, բայց ապարդյուն ու անկարող:

Սակայն օրե օր ժամանակի ամեն բան բթացնող շփումին տակ կրծքին մեջի վերքին ցավը քանի գնաց, ավելի քիչ և ավելի ուշ-ուշ դասը՝ ձավ ու մեղմացավ, մինչև որ հալվեցավ ու վերածվեցավ հոգեկան ընդհանուր գորշ ու տևական ճնշումի մը. դարձավ խորին տխրություն մը, բայց ներքին, բոլորովին ներքին: Դուրսի Աշոտը՝ պարոն կառավարիչը, «Մեծավորը», բոլորովին նույնն էր, ինչպես առաջ, նույն խոսվածքը, նույն երթևեկը, նույն կատակը, նույն ձևերը:

Թուեր էր միայն երջանկության համը՝ իր կարճատև այցեն ետքը. շատ քմայնոտ ու խուսափուկ թռչուն մը: Եվ հիմա եկած էր նորեն առօրյան՝ սովորական կյանքը՝ իր միանման օրերու կանոնավոր շարանով: Հոգիի պատռվածքին հաջորդեր էր հոգիին պարապը:

Կմնար բանով մը լեցնել այդ պարապը: Սկիզբները հաճախ կերթար ընկերության կերդրոնը, երկար կխոսեր ու կծրագրեր հոն Առաֆելովի կամ գրասենյակի վարչական անդամներուն հետ: Իր այս հանկարծական միջամտությունն ու ցույց տված հետաքրքրությունը քիչ մը զարմանք ու կասկած կառաջացնեին իր պաշտոնակիցներու հոգիին մեջ. ի՞նչ էր այդ անհանգիստ մարդուն հետին միտքը: Եվ շատ սիրուն հնչող ու բարյացակամ բառերով զգալ կոտոպին պարոն Առաֆելովին, որ պետք է զգուշ ըլլալ այդ անշուշտ խելացի ու պատրաստված, բայց քիչ մը անգործնական մարդեն:

Եվ պարոն Առաֆելովն ալ, կարծես հատկապես բարկացնելու

Համար իր «գործնական» պաշտոնյաները, ժամերով կառանձնանար իր պարոն ինժեներին հետ, ու անվերջ կխոսակցեին:

Կուղեին ավելի կատարելագործված, ավելի արտադրական կարողություններ, ավելի նվազ ծախսող և ավելի Համարձակ ծրագրով նոր գործարանի մը հիմքը դնել:

Աշոտ խոստացեր էր, բացատրեր էր իր տեսակետները և Հանձն էր առեր մինչև ամիս մը պատրաստել այդ ծրագիրը: Եվ Հանկարծ ոտքը կտրեր էր կեղերոնական վարչություն հրասենյակներին:

Երկու շաբաթի ի վեր քաշված էր իր Հյուրասենյակը, բերել էր տվել անկյունի սենյակին խոշոր քառակուսի սեղանը, փոխել էր վրան Հատակագծին թուղթը, Հաներ էր գրադարանեն բոլոր անհրաժեշտ հատորները և նստեր էր աշխատանքի:

Եվ այսպեսով՝ տրտմությունը, կյանքի պարապությունը, նոր գործարանին հատակագիծը և ամեն աշխատանքի բերած բնական հաճույքը խոտնվեր ու ձուլվեր էին իրար՝ կազմելով նորատեսակ ամբողջություն մը:

Մնեմեջ, դադարի վայրկյաններուն, հրե աչքերը դեմի պատուհանին կլնային հեռուն՝ ծովուն վրա, և կզգար, որ ալ չի կոտտար կրծքին տակի վերքին ցավը, ո՛չ ալ այն մաշող ու տենչացող անհագ կարոտին այրուցքը կեռար, ակամա շրթունքները կմրմնջին կամաց:

– Ա՛խ, ի՞նչ լավ է այսպես:

Եվ նոր գործարանի պատերը, բաժանումները և խողովակներուն կապակցությունները արագ կերպով կկառուցվեին չինական մեկանով և աղվոր-աղվոր մաքուր գիծերով՝ հատակագծի թուղթին վրա:

Եվ Աշոտ այդ կիրակի առտուն, կեցած արևի պայծառ հորդումին դիմ, հպարտությամբ կմտածեր, որ խոստացած ժամանակին երկու շաբաթ առաջ վերջացուցեր էր գրեթե իր գործը և երկու-երեք օրեն պիտի կարողանար տանիլ ու դնել Մարկ Իսայիչի տարապայաման ընդարձակ գրասենդանին վրա:

Այս երջանիկ մտածումներուն մեջն էր՝ իր հատակագծի գլխուն կեցած, դեմքը լույսին ու ծովուն, որ իր հաշիվներուն մեջն լսեց իրենց դաշն զանգին հնչելը, Մարիամի գալը և անորոշ խոսակցություններ, որոնք կարծես իր դռանը կմոտենային:

Եվ կամաց մը ու անտարբեր դարձուց գլուխը ետ՝ դեպի դուռը:

Դարձուց գլուխը ետ՝ դեպի դուռը, ամբողջ մարմնով ցնցվեցավ, և կարկինը ինկավ ձեռքեն աղվոր հատակագիծին խնամքով շինված մեկ կետին վրա՝ բավական անախորժ ծակ մը բանալով:

Դեմը՝ դռան շրջանակին մեջ, գլխաբաց, ձմեռվան վերարկուն ուսերուն նետած, հուզումեն դողդոջուն, կարոտն ու ժպիտը աչքերուն, կեցած էր Նորան:

Արձանացավ Աշոտ ալ պահ մը՝ նույնպես տարօրինակ ժպիտ մը շրթունքին: Ու կնայեին իրարու անհագ ու անթարթ:

Վերջապես Աշոտ քայլ մը ըրավ դեպի աղջիկը, աղջիկն ալ եկավ առաջ, և շատ դանդաղ շարժումով մը իրարու ձեռք տվին և ավելի ևս դանդաղ շարժումով մը ձեռքերը զատեցին իրարմե:

– Ինչպե՞ս ես, – խոսեցավ վերջապես Նորա սրտեն եկող և հոգածու շեշտով մը:

– Փա՛ռք ամենակարող ամենակալին, կապրինք, դո՛ւն ինչպես ես:

– Կաշխատիմ, – ըսավ աղջիկը խուսափող պատասխանով մը:

Քիչ մըն ալ լուռ նայեցան իրարու:

– Եկեր ես մորքուրիդ, – ըսավ տղան մտածկոտ, – լա՛վ ես ըրեր:

– Մորքուրս իր համար: Ես եկեր եմ քեզի:

Տղան լուրջ խոնարհով թյուն մը ըրավ

– Խորի՛ն շնորհակալով թյունս, նստե՛:

Եվ աթոռ մը դրավ իր սեղանին առջևը, աթոռ մըն ալ բերավ իրեն համար՝ սեղանին նույն կողմը, աղջկան մոտիկ և ըսավ պաշտոնական շեշտով մը.

– Ինչո՞վ կրնամ ծառայել օրիորդին:

– Եկեր եմ քեզմե խորհուրդ հարցնելու:

– Նավթի՞, մագուլթի՞, բենզինի՞, թե՞ պետրոլի մասին:

– Ո՛չ, – ժպտեցավ աղջիկը:

– Գործարանի հատակագի՞ծ ունիս շինել տալու, – հարցուց տղան՝ իր հատակագիծը մատնանիչ ընելով:

- Ո՛չ, - պատասխանեց աղջիկը՝ ուշադրությամբ դիտելով հատակագիծին աղվոր գիծերը:

- Նավթային հողե՞ր կան՝ քննության ենթարկվելիք, կամ գուցե քիմիական աշխատա՞նք է:

Աղջիկը այս անգամ չպատասխանեց:

- Իմ ենթադրություններս սպառեցան, - ըսավ Նուրյան, - չգիտեմ՝ ուրիշ ինչո՞ւ կլրնամ քեզի պետք դալ:

- Եկած եմ, որ խորհուրդ տաս ինձի, կամ խորհինք միասին, թե ինչպես ընենք, որ ես ու զույն մնանք հին սրտակից ու մտերիմ բարեկամներ: Առանց քու շունչիդ հպումին շատ պաղ է կյանքը:

- Այո՛, իրավունք ունիս, - պատասխանեց Աշոտ մտածկոտ ու խոնարհ չեչոտով մը: - Մենք ալ այդպես կվարվինք վարը՝ մեր գրասենյակին մեջ: Երբ գործավոր մը, որ այլևս պետք չէ մեզի, ու ճամփու դնել կուզենք, ամկնորդ ամսական մը կդնենք ձեռքը, որ մխիթարվի և գլխուցավանք չպատճառե:

- Ա՛խ, Աշո՛տ, - բացականչեց աղջիկը՝ ետ իյնալով աթոռի թիկունքին իր ստացած հարվածեն:

Կարճ լուռությո՜ւն մը տիրեց:

Լուռությո՜ւնը ընդհատեց տղան շատ ծանր ու լուրջ խոսվածքով մը.

- Քանի որ եկած ես խորհուրդ հարցնելու և հին բարեկամության անունով կխոսիս ինձի, թույլ կուտա՞ս, որ, իբրև հին բարեկամ, երեք պզտիկ բան ըսեմ քեզի:

- Քու տված խորհուրդդ հրաման է ինձի համար, և քու ըսած խոսքդ՝ սրբությո՜ւն:

- Ջէ՛, սիրելի՛ս, ես հիմա չափազանց համեստ եմ դարձած: Ես լիովին կբավականանամ, եթե իմ ըսելիքներուս վրա նայիս՝ իբրև խելացի առաջարկ:

- Խոսե՛:

- Կտեսնեմ, որ չես դսր մորաքրոջդ տունը, և կըմբռնեմ, որ կխուսափիս ինձի հանդիպելու տհաճութենեն: Մինչդեռ հոս ամենքը շատ կսիրեն քեզի, կզգան բացակայությունդ ու կփնտրեն: Լսե՛, Նո՛րա, ես չեմ ուզեր բաժնել քեզի քու հարազատներին:

- Իրավունք ունիս, ասկե ետքը կուգամ՝ առաջվան պես, հան-

գի'ստ եղիր: Այս մեկը, ուրեմն, կարգադրված է: Անցնինք երկրորդին:

- Հա', երկրորդ պատիկ ըսելիքս քիչ մը ավելի հոգեբանական է: Նո'րա, դուն պետք է ինծի մեկ անգամ ընդմիջտ և արմատապես քու հոգիեդ դուրս քաշես. մոռնաս իմ գոյովթյունս, կատարելապես, մոռնաս այն ամենը, ինչ որ մեր մեջ անցավ նախորդ երեք-չորս ամիսներուն: Եվ ի՞նչ է որ, իսկապես, մեր մեջ անցածը: Ոչի՞նչ. փոքրիկ թյուրիմացություն մը քու կողմեդ, որ կարծեցիր, թե կսիրես ինծի, խոշոր ապուշություն մը իմ կողմես, որ կարծեցի, թե հնարավոր բան է, որ դուն կապվիս ինծի այնպես, ինչպես ես կըմբռնեի: Ներե՛ ինծի, գուցե անկարելի իմ պահանջներս իմ այս տարիքիս մեջ և մոռցի՛ր ինծի, կտրե՛ ինծի սրտեդ վերջնականապես:

Նորա խնդաց դառնորեն և ավելցուց դանդաղորեն.

- Ինչպես քեզի ներս առնելը իմ կամքես կախված չէր, այնպես ալ քեզի սրտես հեռացնելը իմ կամքես կախված բան չէ: Եվ ընդհանրապես կարելի բան չէ ատիկա. մահվանս ատեն կարելի է:

- Ա', ո՛չ, - բարկացավ Աշոտ՝ ձեռքը սեղանին զարնելով, - կարելի է և անհրաժեշտ է: Այս շաբաթները ես շատ եմ մտածեր այդ բոլորին վրա. պետք է, որ դուն հիմնովին լքես ինծի:

- Աղե՛կ, - ըսավ աղջիկը ժպտուն: - Ավելի լավ է՝ անցնինք ուղղակի երրորդ առաջարկիդ:

- Ո՛չ, Նո'րա, ինչ որ կըսեմ, շատ լուրջ է, և պետք է, որ հասկնաս: Լսե՛. մեր անջատման օրը քու վերջին խոսքդ եղավ՝ կսիրեմ քեզի:

- Այո՛, և միշտ ալ ատ պիտի ըլլա իմ վերջին խոսքս:

- Դուն լսե՛, ինչ որ կըսեմ: Ատիկա շատ ազվոր նշանաբան է՝ սկսելու համար, բայց չափազանց անհարմար՝ հաշվեհարդարի ատեն, երբ հաշիվները գոցել կուզենք: Դուն չես ըմբռներ գործածած բառերդ: Սերը կանչ մըն է. կանչ մը՝ նվիրումի խոստումով: Ի՞նչ իմաստ ունի այդ կանչը, երբ նվիրումը չկա: Ի՞նչ բավականություն քեզի այդ ամուլ կանչեն, ի՞նչ բավականություն ինծի այդ պարապ կանչեն: Մի՛ կանչեր, մի՛ կանչեր, թո՛ղ մարի ամեն ինչ, և ընդհատի ամեն հոսանք իմ ու քու միջև. և՛ քեզի համար, և՛ ինծի համար այլևս անիմաստ տառապանք մըն է այս տեսակ սերը: Մոռցի՛ր, մոռցի՛ր ինծի:

- Ա՛խ, ինչպե՞ս մոռնամ. ի՞նչ ընեմ, որ մոռնամ. կարելի՞ բան է,

որ քեզի այլևս մոռնամ, – կիրկներ աղջիկը՝ աչքերը գոգը նետած և հուսահատ շեշտով մը:

– Այդ ինչպեսին վրա ալ ես երկար խորհեր եմ, և առ է արդեն նյութը իմ քեզի տալիք երրորդ պզտիկ խորհուրդիս:

– Ըսե՛, տեսնեմ, այդ խմաստուն խորհուրդդ, – ըսավ աղջիկը հեղնական ու հմայիչ ժպիտով մը, աչքերը տղու դեմքին բարձրացնելով:

– Ամուսնացի՛ր:

– Ա՛ռ է քու բոլոր իմաստությունդ, – խնդաց Նորա տղու աչքերուն մեջ:

– Ամուսնացի՛ր, որ մոռնալը դյուրանա ու արագանա: Ամուսնացի՛ր, որ մարմինդ հանգստանա, թե չէ շուտով ջղային կծիկ մը կդառնաս պառաւիած աղջկան մը պես: Ամուսնացի՛ր, որ խաղաղի վերջապես քու այդ ալեկոծ հոգիդ: Մեղք ես, անգի՛նս, ես բնավ չեմ արժեր այլևս այդ բոլոր զոհաբերությանդ, քանի որ մերժված մըն եմ: Ամուսնացի՛ր, նոր կյանք սկսե և սպունդ քաշե ամուսնութենեդ առաջ եղած բոլոր խարխափումներուդ ու հիմարություններուդ վրա: Ամուսնացի՛ր, որ վերջապես հասկնալ կարողանաս, թե ես ինչպես սիրեցի քեզի: Մինչև չունենաս քու բույնդ, մինչև չունենաս քեզի սիրող ամուսինդ, մինչև փոքրիկներդ փնչերեդ չկախվին, և մինչև որ հոգիդ այդ բոլորեն ետքը հանկարծ չվառվի, դուն չես կրնար ըմբռնել այն ծառավը, որ շրթունքներս կծակծկե, ոչ ալ այն հրդեհը, որ կրծքիս տակ բռնկցուցիր, թեև այդ հասկնալիդ ոչ մեկ օգուտ չկա ո՛չ քեզի համար, ո՛չ ալ ինձի:

– Ա՛խ, Աստված իմ, ես ի՛նչ ընեմ, որ ազատեմ քեզի այդ բոլորեն:

– Ամուսնացի՛ր, որ ազատես և ինձի: Կտրեմ հույսս, թողնեմ քեզի ու մոռնամ: Կեցեր ես դեմս այդպես անուշ, այդպես գեղեցիկ, այդպես ազնիւ, այդպես ազատ ու կկլկլենս՝ կսիրեմ քեզի: Ես ինչպե՞ս թողնեմ, ինչպե՞ս քաշվիմ: Գիտե՞ս՝ ես ինչ կընեմ, երբ չափին անդին կտանջես ինձի: «Ան չէ սիրած ինձի, երբեք ալ չէ սիրած ինձի, ան չսիրեր ինձի, ան չի կրնար սիրել ինձի», – կկրկնեմ մտքիս մեջ աղոթքի մը պես, և երևակայե՛, կարծես կթեթևիմ: Կախարդություն ու կախարդական խոսքեր ըսված բաներուն տակ շատ անգամ ճշմարիտ միջոց մը կա, որ պետք է կեղեկ և ըմբռնել: Ամուսնացի՛ր, Նո՛րա, որ կարողանանք իրար մոռնալ:

- Իսկ եթե ամուսնանամ ու չկարողանամ քեզի մոռնալ. այն ատեն:

- Ի՜նչ այն ատեն: Ամեն տան մեջ կա սենյակ մը կամ մուժ անկյուն մը, ուր կնեւտեն կամ կղիզեն տան մեջ գործածութենե ինկած կամ գործածութեան անպետք դարձած իրերը: Հոգիներուն մեջն ալ այդ տեսակի անպետք հնութիւններու անկյուն մը կա միշտ, հո՞ն կնեւտես իմ չմոռցվող պատկերս:

- Ա՛խ, ի՜նչ նետովելիք պատկեր ես, - հեգնեց աղջիկը՝ տխուր գլուխը շարժելով:

Եվ հանկարծական մոռացումով մը և անդսպելի գորովանքով իր ձեռքը կամաց մը դրավ անոր մերկ դաստակի վերին մասին, որ հենած էր սեղանին:

Բայց ձեռքը տղու մարմնին դիպավ թե չէ, կարծես փակավ, մնաց այնպես, և աղջիկը այլևս հնար չունեի ետ քաշելու: Մինչև որ Աշոտ ստիպված եղավ օգնութեան գալու. իր ազատ ձեռքը բերավ կամաց մը, շոյանքի նմանող փափուկ Հպումով մը բռնեց աղջկան փորձանքի պատահած ձեռքը, թեթև մը բարձրացուց և զգուշութեամբ դրավ ծրագրվող գործարանի գեղեցիկ նախագծին մեկ կողմը:

Եվ ինքը ելավ ոտքի:

- Ահա՛, հոգի՛ս, ես հասա իմ իմաստուն խորհուրդներուս տուպրակին հատակը. ալ ոչինչ չունիմ ըսելու:

- Ուրիշ խոսքով՝ կհրավիրես, որ հեռանամ:

- Եթե մնաս, ինչքան որ մնաս, խորին հաճույքով կնայիմ քու աննման աչքերուդ խորքը, իսկ եթե երթալ կուզես, պիտի հպատակիմ ճակատագրիս:

- Պետք է երթամ, - ըսավ աղջիկը՝ ինքն ալ ոտքի ելելով: - Հիմա մերինները վարը ինծի կապանեն:

Եվ ձեռքը մեկնեց հրաժեշտի:

Աշոտ բռնեց ձեռքը ամուր, նայեցան իրարու, և ըսավ Նուրյան շատ ցած ձայնով մը՝ կարծես գաղտնիք մը տալով անոր.

- Ամուսնացիր:

Եվ առանց թողնելու աղջկան ձեռքը՝ ընկերացավ անոր մինչև բնակարանին դուռը և ազատ ձեռքը դրավ դռան նիզին՝ բանալու համար:

Բայց վայրկյան մը ուշացուց բանալը:

Կեցած էին դեմ դեմի, իրարու ձեռք բռնած, թաղված իրարու քաշող նայվածքին մեջ. երկուքն ալ միևնույն բանը կմտածեին, և երկուքի հոգին ալ բոլորովին միևնույն բանը կտենչար. քաշել դիմացինը իր կրծքին և շրթունքներուն ամբողջ ուժովը ծծել դիմացինի շրթունքները:

Բայց այդ տեսակի անխոհեմ վարմունք մը կդառնար հիմնահատակ կործանումը այն փառահեղ հսկա շենքին, որ անոնք ամբողջ ամիս մը կերտեի էին ու բարձրացուցեի այնքա՜ն-այնքան տառապանքով, արցունքներով, ցավով, այրուցքով, համառ օրենքներով ու դառն ճիգերով:

Եվ որպեսզի այդ տեսակի ամեն բան կործանող երկրասասան հրաբուխ մը հանկարծ չժայթքի, Աշոտի մատը խոհեմաբար թեթև մը նիզը քաշեց ու բացավ դուռը:

Անգամ մըն ալ սեղմեցին իրարու ձեռք, և Նորա, իր ուսերուն նետած վերարկուին երկու եզերքները թագուհիի պես բռնած, արքայավայել քալվածքով մը ծանր-ծանր իջավ սանդուղներեն:

* * *

Դուռը աղջկան ետևեն գոցելուն պես Աշոտ զգաց, որ պետք է անմիջապես գործարանեն հեռանա, որ ինքը հոն ավելորդ մըն է, և պետք է՝ Նորային ավելորդ անհանգստություն պատճառե իր մոտիկությունը: Տեսան իրար, ըսին իրար, ինչ որ պետք էր:

Իջնե քաղաք, բայց ո՛ր, ի՞նչ ընելու: Ձանձրալի են մարդիկը ամեն օր, բայց մանավանդ կիրակի օրերը:

Հանկարծ հիշեց, որ իրենց յուրի ապրանքատար նավը վերջացնելու վրա էր իր աշխատանքը և մեկնելու էր Պիպի-Էյպալթ՝ Բաբվի մյուս ծայրը: Բավական ճամփա էր՝ ծովով, Պիպի-Էյպալթեն ալ մինչև քաղաք, քալելով, բավական տարածություն էր: Ալ առանց երկար մտածելու՝ վերցուց հեռախոսը և պատվիրեց Գևորգին, որ նավը բաց չլքողնե մինչև իր վալը. ինքն ալ պիտի երթա նավուն հետ:

Արագ փոխեց հագուստները, դրավ նշանավոր մուշտակե գլակը, հագավ մուշտակե օձիքով վերարկուն և սկսավ իջնել սանդուղներեն նույն վեհափառ անդորրով թյամբ, ինչպես քիչ մը առաջ՝ աղջիկը:

Սակայն երբ Մնացականներուն դռանը մոտեցավ, զգաց, որ ներսեն կքաշեին, ուղղակի կքաշեին, և դժվարով անցավ դեպի բակը, մինչ մտքին մեջն կկրկնեւ. «Մի՛ ըլլար հիմար, հասկցի՛ր. ան քեզի չէ սիրած, ան քեզի չսիրեր, ան ընկերային հին ըմբռնումները քեզմե ավելի կսիրե, ան միաձուլլ ընտանիքը կսիրե քեզմե շատ ավելի, ան քեզի պես կին ու երեխաներ ունեցող մարդու հետ հաշիվ չունի, ան կվախնա, որ խղճին վրա բեռ կնստի, ան իր խղճին թեթևությունը քեզմե ավելի կսիրե, ան չսիրեր քեզի»:

Հասեր էր նավամատուլցին, ուր նստուն տարիքը առած ռուս մեքենավարը, գլխարկը հանած, հարգանքով կապասեր Նուրյանի մոտենալուն:

- Բարև՛, Անդրե՛յ Մաքսիմիչ:

- Բարև՛ Զեզի, պարո՞ն կառավարիչ:

- Հյուր կընդունի՞ս ինձի:

- Նավն ալ, ես ալ՝ հրամանիդ տակ. պատիվ է մեզի:

Ըսավ, նավուն մեկ ծայրի կապը քակեց, չոքեցավ, բռնեց նավուն եզերքեն, որ պարոնը ավելի հանգիստ մտնել կարողանա:

Եվ առաջնորդեց Հյուրը նավուն դեկի կողմը՝ մեքենաներու փոքրիկ խցիկին քովն և հոն, իր մոմլաթե անձրևնոցը փռելով մեքենաներու խցիկի կտուրին եզերքը, հրամցուց, որ նստի:

- Մեր ամենն մաքուր անկյունը, պարո՞ն կառավարիչ:

- Շա՛տ շնորհակալ եմ, Անդրե՛յ Մաքսիմիչ:

Եվ Աշոտ Նուրյան վերարկուին փեշերը ամուր բերավ իրարու և նստեցավ մարդու անձրևնոցին վրա:

Իսկ մեքենավարը իսկույն քակեց նավուն վերջին պարանն ալ և վազեց դեպի մեքենաներուն խցիկը: Եվ մեքենաները երեխաներու պես ուրախության սուր ճիչ մը արձակեցին, որ վերջապես շարժվին պիտի: Նավը սկսավ բացվիլ:

Աշոտ Նուրյան, նստած արևի առատ ցնցուղին տակ, նայվածքը նետեր էր իր դեմի փայլիլուն անեզր տարածության, որ ետ-ետ կփախչեր իրմեն:

Շուտով աչքերը հոգնեցան, նայվածքը կեղբոնացուց նավուն վրա: Իր մոտակա առջևը նավուն կիսաշրջանաձև վերջն էր՝ հագիվ երկու-

երեք քայլ տարածություն ունեցող, ուր կուգային, կվերջանային կայմերեն ու ծինելույուն վազող քանի մը պարաններ: Եվ այդ պարաններուն տակը անտուկի նման ցածլիկ բան մը կար՝ ճիշտ կիսաշրջանի կեսին:

Աշոտ Նուրյան դիտեց քիչ մը այդ փոքրիկ տարածությունը և հանկարծ տարօրինակ զգացում մը ունեցավ:

Այն անտուկի նման բանին առջևը՝ վար վազող թեք պարաններուն մեջտեղը, ետևի փայլիլուն ջրի ֆոնին վրա, կեցած էր ինքը: Այո՛, ինքը՝ Աշոտ Նուրյանը, բայց զարմանալի կերպով գլխաբաց, առանց վերարկուի, բուրդե շապիկին թևերը մինչև արմուկը վեր քաշած, ճիշտ նույն հագուստով ու դիրքով, ինչպես կեցած էր քիչ մը առաջ աղջկան դեմը՝ իր սենյակին մեջ:

Աղե՛կ, այդ դիմացինը ինքն էր՝ Աշոտ Նուրյանը, հապա ի՞նքը ով էր՝ ան, որ նստած էր մեքենաներուն կտուրը՝ անձրևնոցին վրա, գդակով ու վերարկուով:

Դեռ իր հարցին պատասխանը իր դեմը կեցած Աշոտն չստացած՝ այսպես սկսավ խոսիլ այն «ինքը», որ մեքենաներուն կտուրը, Անդրեյի անձրևնոցին վրա նստած, խոսքը կուղղեր դիմացի Աշոտ Նուրյանին.

– Ինչո՞ւ այդպես զարմացած կնայիս իմ մուշտակի գդակիս ու վերարկուիս, հապա ինչպե՞ս կուգեիր. ե՞րբ ես տեսեր, որ դատաւոր մը, առանց գդակի ու առանց երկար վերարկուի, դատի նստի: Եվ վերջապես խիղճ ըսված բանը շատ մըսկոտ կրլա. դեռ քու մուշտակներուդ տակն ալ ես բավական կմրսիմ:

Դեմի Աշոտ Նուրյանը ոչինչ չպատասխանեց: Անշարժ կեցեր էր վազող պարաններուն մեջտեղը, ետևի փայլուն ֆոնին վրա և շեշտակի կնայեր իր դիմացը իբրև դատաւոր նստած իր խղճի աչքերուն:

– Նստե՛, նստե՛, – ըսավ դատաւորը, – այդ քու ետևի անտուկի նման բանին վրա. աստիկա է քու մեղադրյալի նստարանը: Նստե՛, որ դատը սկսվի:

Աշոտ Նուրյան դանդաղ շարժումով մը հնազանդեցավ ու նստավ: Խեղճ մարդը իր ետևի անհուն ու կայծկտուն խորքին վրա, իր տնային անտեղի հագուստներով, շատ փոքրիկ ու թշվառ կերպարանք մը ունեւր. ուղղակի մեղքնալիք էր:

– Հիմա, իհարկե, խեղճացեր ես դիմացս, իսկ քիչ մը առաջ խոշոր-

խոշոր կփրթեիր խեղճ աղջկան դիմացը, որ հիմարի պես հիացեր էր վրադ ու հիմարի պես կսիրե քեզի:

- Ան ինձի չսիրեր, - շեշտեց շատ կտրուկ դիմացինը իր մեղադրյալի սնտուկին վրայեն:

- Ձայնդ քեզի՝ քաշե, հիմա ե՛ս եմ քու դիմացդ: Եթե ձեր երկուքին մեջ մեկը կա, որ չսիրեր, ան ալ դուն ես:

- Ե՞ս:

- Այո՛, հրամա՛նքդ: Եթե դուն սիրեիր այդ աղջիկը, ինչպես որ պետք է, անիկա շատոնց կըլլար քուկդ:

- Բայց անխիղճ ես, պարո՛ն խիղճ, չե՞ս տեսներ, որ չի համարձակիր ոտքի տակ տալ հինեն եկած ըմբռնումները, ընտանեկան-աղջկային երազները, գուցե և հասարակաց կարծիքը, անշուշտ նաև իր մորը հակառակությունը: Չե՞ս տեսներ, որ չի համարձակիր:

- Ձեր երկուքին մեջ եթե վարանող ու չհամարձակող մը կա, ան ալ դո՛ւն ես, ինձի կլլեցնել չե՛ս կրնար:

- Ե՞ս:

- Այո՛, հրամա՛նքդ: Եթե իրա՛վ սիրեիր և իրա՛վ համարձակեիր, կքաշեիր կրծքիդ ու կտիրանայիր. անիկա ատոր կսպասե:

- Ատիկա կըլլար բռնություն:

- Հիմա՛ր:

- Ես չե՛մ կրնար սիրած էակիս վրա այդ աչքով նայիլ և չեմ ուզեր անոր խղճին վրա բռնի կերպով բռններ դնել:

- Ա՛խ, դո՛ւն, կեղծավո՛ր փարիսեցի, անոր խղճին վրա բռններ դնելն կվախնաս, հա՞: Հապա ի՞նչ է մինչև հիմա քու ըրածդ:

- Ե՞ս:

- Այո՛, հրամա՛նքդ: Եթե անոր խղճին թեթևությունը այդքան կմտածես, ինչո՞ւ անմիջապես չհայտնեցիր ամեն ինչ կնոջդ և քու բոլոր կապերդ կնոջդ հետ չկտրեցիր:

- Անիրավ մի՛ ըլլար: Չէ՞ որ հայտներ եմ ես աղջկան, որ պատրաստ եմ այդ քայլն առնելու, եթե ինքը ինձի գալ ուզե:

- Հա՛, և ճիշտ հող է քու բոլոր ստորությունդ ու ողորմելիությունդ:

- Ինչպե՞ս:

– Իսկապես սիրող մը, իսկապես համարձակություն ունեցող մը, իսկապես աղջկան խիղճը ազատ պահել ցանկացող մը ինքը իր ձեռքով անմիջապես կկտրեր բոլոր հին ընտանեկան կապերը, կհերկայանար աղջկան ու կըսեր. «Ես կսիրեմ քեզի անչա՛փ, այլևս ո՛չ մեկ կապ չունիմ ընտանիքիս հետ. ազատ եմ բոլորովին, կուղե՞ս ինձի»։ Ասոր փոխարեն դուն եկեր ես ու կըսես աղջկան. «Եթե ինձի սիրես, եթե իմա ըլլաս, ես կգատվիմ կնոջմես ու զավակներես»։ Այսինքն՝ խեղճ աղջկան փոքր կնետես այդ սարսափելի խղճի բեռը, անիկա ինչպե՞ս կարող է իր բախտավորությունը գնել ուրիշները դժբախտացնելու գնով։ Դուն քու ընելիքդ, քու պարտավորությունդ, քու հին հաշիվներդ մաքրելը կնետես այդ անփորձ ու անմեղ էակին վիզը։

Պարսններու մեջը նստած Աշոտ Նուրյանի մեջքը ծռեցաւ, և ավելի ևս խեղճացաւ։ Երկար, լուռ ու մտադժաղ կնայեր հատակին, վերջապես ըստւի։

– Ատոր տակը, պարո՞ն խիղճ, կարծեմ ճշմարտության կտոր մը կա։ Ատիկա ալ գուցե մտածած ըլլայի, եթե չտեսնեի աղջկան բացարձակ վախն ու վարանքը իմ անցյալեն, ան վախ ուներ նույնպէս, որ ես ներքնապես ու վերջնապէս կտրվիլ չեմ կարողանալու իմ հին կապերես։

– Ա՛խ, դո՛ւն, սրիկա՛, հիմա ալ վարանոտ ու վախկոտ շինեցիր այդ քաջ աղջիկը։ Զեր երկուքին մեջ եթե վարանոտ ու վախկոտ մը կա, ան ալ դո՛ւն ես։

– Նորե՞ն ես։

– Այո՛, հրամա՛նքդ։ Եվ պատճառ ալ ունիս։ Դուն կվախնաս կնոջդ պատճառելիք դժբախտութենէն, դուն կվախնաս անոր վշտէն ու ատելութենէն, դուն կվախնաս զավակներդ կորսնցնելու հարկէն, դուն կվախնաս զավակներուդ ասպազային տալիք պատասխանէն, դուն կվախնաս, որ այդ աղջկան սերէն ալ կշտանաս, դուն կվախնաս ապագա ստորացումնդ, դուն կվախնաս հասարակաց կարծիքի դատաստանէն։

– Ե՞ս։

– Այո՛, դո՛ւն։ Զէ՞ որ ամենքը պիտի ըսեն. «Տեսե՞ք, է՛, ինչպէս այդ քաւթառ շունը միամիտ աղջիկը խելքե հանեց»։

– Կներե՛ս, – ըսավ Աշոտ Նուրյան արհամարհանքով, – ես ուրիշներուն կարծիքի մասին չեմ մտածած։

- Ուրիշներուն կարծիքը քու հոգիիդ խորքն է նստած, տխմար, հատուկ մտածելու պետք չունիիր:

Մեղադրյալը ուսերը թոթվեց նեղսրտած ու լուեց:

Եվ տիրեց բավական երկար լռութիւն մը:

Այն «ինքը», որ խցիկին կտուրը մոմլաթե անձրևանոցին վրա նստած՝ դատավորի դերը կխաղար, ցուրտե՞ն, իր ներքին էութենե՞ն, թե՞ իր դիմացը նստած հարազատին դեմ զգացած դժգոհութենե՞ն կողոլար: Ու կխմբագրեր միևնույն ժամանակ իր մտքին մեջ դատական վճիռը, որ վերջապես արտասանեց.

- Հարազատս ես, իմինս ես, եսս ես, ուզեմ-չուզեմ կխնայեմ քեզի: Միայն թե չհամարձակիս այդ սքանչելի աղջկան վիզը նետելու քու թերութիւններդ ու անվճռականութիւնդ: Դուն ինքդ էիր, որ չկրցար նետել վրայեդ անցյալը, դուն ինքդ էիր, որ չհամարձակեցար: Եթե կեցած ես հիմա դեմս այդպես պարապ ձեռքերով ու պարապ գլխով, մեղադրե քեզի՝: Իսկական սերը սանձի չի գար և կանգ չառներ գութի առաջ, իսկ քեզի պես շատ բարակը մանողին թելը շուտով կփրթի: Ելի՛ր, գնա՛ բանիդ:

Ըսավ, գլուխը կախեց կրծքին, կծկվեցավ վերարկուին տակ ու անշարժ մնաց:

Անդրեյի բեռնանավը արդեն հասած էր Պիպի-էյպալթ, մոտեցեր էր նավամատույցի մը, և Անդրեյ Մաքսիմիչ կսպասեր, որ պարոն կառավարիչը բարեհաճի ոտքի ելլելու, բայց տեսնելով, որ սոն տեղեն չշարժիր, մոտեցավ քովեն և ըսավ հարգալից.

- Հասա՞նք Պիպի-էյպալթ, պարոն կառավարիչ:

Պարոն Աշոտ Նուրյան բարձրացուց գլուխը, մորթե գդակը քիչ մը ճակատեն ետ նետեց, նայեցավ շուրջը, նայեցավ իրեն խոսող մեքենավարին:

- Հա՛, այո՛, շնորհակալ եմ, Անդրեյ՛, կմտածեի՛:

Ըսավ, ելավ ոտքի, սեղմեց Մաքսիմիչի ձեռքը և նորեն անոր օգնութեամբ ելավ նավեն նավամատույց:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՀԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ

Ա

Ուշ գիշերին մեջեն գնացքը կսլանար:

Սառած ու պարզկա երկնքեն պաղած աստղերուն քիչ մը պղտոր աչուկները անթաղթ կնայեին վար՝ ձյունով սալանած այն անվերջ ու անսպառ հարթություններուն, որոնց մեջեն ճեպընթացը, ամուր բռնած իր երկու գիծերը, խեղազար կվազեր հարալ:

Ինքնաշարժը, հասնելու անհուն տենչանքով մը, իր երկու վառ աչքերը հառած հեռուն՝ իր առջևը, ուր կձգտեր, կայծեր կսրսկեր իր կողերեն, որոնք, գետինն չհասած, կածխանային ու կմարեին:

Ցուրտ էր: Ռուսական տափաստաններու ամեն ինչ թափանցող, ամեն ինչ կծկող, առավան դեմի ցուրտ մը, որ չի ցավցներ, բայց կմեռցնե:

Տաք էր սակայն վազոնին շոգիով ջերմած բաժանմունքին մեջ: Բաժանմունքը աղոտ կլուսավորեր առաստաղին փակած, խիստ փոքրիկ ընկույզի չափ կապույտ լույս մը: Չորս անկողիներն ալ բռնված էին:

Աջ կողմի գույգը գրաված էին նուրյանները: Վերի անկողնին մեջ, ծածկույթներով ու վերարկուներով խնամքով ծածկված, խաղաղ ու խորունկ կքնանար Սոնիկը՝ անխռով մանկական քնով, զսպանակներու հաճելի ճոճքին վրա:

Սոնայի տակի անկողնին վրա ամենեն պաշտպանված անկյունը հատկացված էր Միրիկին, որ միծ ուշադրությամբ փաթթված էր մայրիկի ամենեն փափուկ ու ամենեին տաքուկ ծածկոցներուն մեջ:

Եվ տիկինն ինքն ալ շաբերու մեջ լավ մը պլլված հրկնցած էր փոքրիկին քովը՝ իր մեկ ձեռքը գրեթե միշտ երեխային վրա, մասամբ, որ հանկարծ չբացվի, մասամբ ալ, ատիկա բնազդական պետք մըն էր ներքին. Միրիկը իր ու Աշոտի վերջին պտուղն էր և տեսակ մը անհերքելի

ապրող վկա մը՝ իրենց խորունկ ու ջերմ կապին և մանչ էր, որով ավելի կհիշեցներ Աշոտը:

Տիկինը պառկած էր անշարժ, կռնակին վրա, աչքերը գոց. քո՞ւն էր, թե՞ արթուն՝ ինքն ալ չգիտեր: Աղոտ կգիտակցեր, որ գնացքը մեջ-մեջ կկենար, դուրսեն ձայներ ու աղմուկ կլսվեին, և նորեն կվերսկսեին նույն սլացքն ու օրորվող շարժումը ճեպընթացի:

Երբ արթուն էր, միտքը կդառնար շարունակ նույն ու միակ հարցին շուրջը. «Աստված իմ, ինչպե՞ս կարելի էր, որ Աշոտը այսպես, առանց այլևայլության ձգեր իրեն ու կապվեր ուրիշ կնոջ մը հետ»:

Որովհետև տիկինը կասկած չուներ այլևս, որ Աշոտ կապված էր ուրիշ կնոջ մը: Անկարելի, անըմբռնելի ու սարսափելի մտածում մը, որ իրականություն մըն էր սակայն: Տիկինը հաստատ համոզված էր, որ իրականություն մըն էր ատիկա:

Գործնականապես Աշոտեն գրեթե չորս ամիսն էր վեր նամակ առած չուներ, որովհետև անոր դրկած հի՞նգ, թե՞ վեց բաց ու գոց նամակները իսկապես իրեն գրված նամակներ չէին: Կճանչնար Աշոտի հոգին իր բոլոր անկյուններով, կճանչնար անոր բոլոր արտահայտությունների անհանկներ՝ իրենց ամեն աստիճանավորությունը: Այս աստիճանի պաղ, ձևական ու անհոգի տողեր իրեն գրել կարողանալու համար անտարակույս էր, որ ան վերջնապես կտրված պիտի ըլլար կնոջմեն ու կապված ուրիշ կնոջ մը:

Սկիզբները, այսինքն՝ երկու-երեք ամիս առաջ այս մտածմունքը բնագոյ մըն էր միայն, իբրև չարտահայտված ու չձևակերպված տխրություն մը՝ կնոջ հոգիին խորքը, որ սակայն հետզհետե սկսավ ձև ու կերպարանք առնել և հստակ գիտակցվիլ: Իսկ վերջին երկու ամսվան ընթացքին՝ նոր տարիներ ասդին, Աշոտեն բացիկ մըն էր ստացած ընդամենը, բոլորովին աննշան ու անարժան բարեազդ մը:

Եվ տիկինը արդեն լրջորեն սկսեց էր խորհիլ, թե հիմա ի՞նչ էր իր պարտավորությունը, թե հիմա ինքը ի՞նչ դերք պետք է բռներ՝ իբրև կին և իբրև մայր:

Իր ծնողներուն ո՛չ մեկ ակնարկ, ո՛չ մեկ գանգատ: Եվ երբ նամակ կառներ, դիտմամբ ոչինչ չէր ըսեր հորն ու մորը, որ շատ ուշ-ուշ ստաց-վիլը աչքի չիյնա: Գրել Բաբու իր բարեկամներուն և որևէ բան հարցնել

իր ամուսնու մասին՝ բնագոյորին կգարչեր այդ կարգի գտեհիկ վարմունքե մը: Իսկ ամուսնուն գրել չէր ուղեր և չէր կրնար, քանի որ այն իր կողմեն ոչինչ գրել հարկ չէր համարած:

Արդին ամենեն վիրավորականը այս բոլոր պատմության մեջ առ էր տիկնոջ համար: Իրենք այնքան մտերիմ, այնքան մոտիկ ընկեր, այնքան սրտաբաց էին եղած իրարու հետ տարիներ ու տարիներ անընդհատ, որ խեղճ կինը ըմբռնել չէր կրնար, թե ինչպե՞ս հնարավոր էր այս աստիճանի անփութ թանգիտացում՝ այս աստիճանի կարևորություն չտալ: Կա՞ս, թե՞ չկաս՝ հարցնող չկա, նետված ես պարզապես հաշիվե դուրս:

Երկու շաբաթ առաջ Միրիկը թեթև մրսեր էր և քանի մը օր տաքություն ունեցավ, հազ ալ ունեւ և շաբաթվան մը չափ մնաց անկողին: Երեխայի անկողնին վրա հակած՝ ցերեկները՝ խոսելու, պատմելու, զբաղեցնելու համար, գիշերներն ալ՝ անոր շնչառությանը ուշադիր, քանի դեռ տաքություն ունեւ, կամ հսկելով անոր հանգիստ քունին, երբ տաքությունը ինկած էր արդեն, տիկինը տվալ իր վճիռը:

Ուրիշ ելք չկար. այսպես շարունակել անկարելի էր: Պետք էր անպատճառ ու անմիջապես վերադառնար Բաքու՝ գիտնալու ու տեսնելու ամեն ինչ, որ գիտնար վերջապես նաև իր ընելիքը:

Երեխան երբ ոտքի ելավ անկողնեն, տիկինը հայտնեց մորը, որ երեխան դեռ տարօրինակ տեսակ մը կհազա, և որ կուգե տանիլ մասնադիտ պրոֆեսորի: Մայրը թեև կասկածելի ոչինչ չէր տեսներ թոռնիկին վրա, բայց աղջկան կասկածը փարատելու համար ոչինչ չառարկեց:

Տիկին Նուրյան պրոֆեսորին մոտեն վերադարձավ սաստիկ իրար անցած՝ հայտնելով, որ բժիշկը ըսեր էր, թե վախճալու ոչինչ չկա, երեխան առողջ է, բայց ինքը խորհուրդ կուտա, որ անմիջապես առնեն ու տանի հարավ: Հարավ ծնած երեխաներու համար Մոսկվայի գարունը առողջարար չէ:

Եվ տունը բարձրացավ տակնուվրայություն: Մեծ մայրը կպնդեր, որ տանի ուրիշ մասնագետի մը, որ այդ խենթ պրոֆեսորներու ամեն ըսածին ականջ կախելը հիմարություն է, որ երեխան ոչինչ չունի, ինքը այնքան երեխա է մեծցուցեր հոն՝ և՛ Կովկաս ծնած, և՛ Մոսկվա:

Բայց բոլոր առարկությունները ապարդյուն էին. տիկինը արդեն սկսեւր էր իր սնտուկները կապել:

- Ա՛կնիկ, ձգե՛-թող երթա. անիկա մարդուն կարոտեւր է, - ըսավ մեծ հայրը փիլիսոփայաբար մեծ մայրիկին:

Եվ հարցը վճռվեցավ:

Իսկույն դադրեցուց տիկինը դաշնակին դասերը, որոնք արդեն շատ կաղ ու անհոգի կերթային երկու ամիսե ի վեր:

Եվ գրեց Աշոտին, որ երկու օրեն ճամփա կիյնա Բաքու:

* * *

Կարծես իր հոգն ու վիշտը հերիք էէր իրեն, դիպված կոչվող կյանքի կատակը բերեւր-նստեցուցեւր էր տիկին Նուրյանի դեմի նստարանին վրա կին մը ու աղջիկ մը:

Աղջիկը Սոնիկեն մեկ-երկու տարի ավելի մեծ էր, տխուր ու զարնված բան մը ունեւր իր աղվոր դեմքին վրա՝ ձանձրույթի, չարության ու անտարբերության խառնուրդ մը, որ ընավ էէր հարմարեւր իր կապույտ աչքերու մաքուր նայվածքին: Այդ նայվածքը, սակայն, երբեմն այն աստիճան կաղտորեւր ու կանխմաստանար, որ ապուշության կսահ-մանակցեւր:

Իսկ աղջկան մայրը, իսկապես, որ, բացառիկ գեղեցիկ կին մը եղած պիտի ըլլար իր երիտասարդ տարիներուն, հիմա ալ, որ քառասունի մոտեւր էր, նորեն շատ էր աչքի զարնող, բայց մաշված բան մը ունեւր վրան և դռեհիկ շեշտ մը՝ ձայնին ու, մեջմեջ, շարժումներուն մեջ և սաստիկ գիրցած էր ու փափուկ:

Եվ անտանելի շատախոս, միայն թե իր խոսակցության նյութը չափազանց սահմանափակ էր: Շիտակը խոսեւրով՝ մեկ հատիկ նյութ մը ունեւր՝ իր անվերջանալի դատը:

Ամուսնալուծության դատ մը, որ արդեն երեք տարիներե ի վեր կքաչքչվեւր Ռոստովի ու Մոսկվայի դատարաններուն մեջ, որ տարեկան երկու-երեք հազարի ծախք կնստեւր իրեն, իսկ իր երբեմնի ամուսնուն՝ շատ ավելի: Եվ հիմա ալ արդեն, դատարանի պահանջով, եկած էր մայրաքաղաք ու կվերադառնար տուն:

Տիկին Արփինեի դեմը նստած՝ անընդհատ կպատմեր, և ինչ մանրամասնություններով, դատարաններուն բոլոր հարց ու պատասխանները, լրագրիչներուն գրածները, իր փաստաթանին պաշտպանողականը, պակաս չէին շատ «պիկանտ» դեպքեր ու նկարագրություններ, կրացատրեր իր ամուսնու ըսվելիք ու չըսվելիք կեղտոտությունները, «արտիստուհիներու» հետ, զանազան աստիճանի ու ձևի, անոր կապերը և ամեն բան իր իսկական անունով, տեղով ու փաստերով: Տրցակներով լրագրիչներ, փաստաթղթեր ու գրություններ ունեի իր պայուսակին մեջ, որ ամենամեծ զգուշությունը կպահպաներ գանձի մը պես և կքնանար պայուսակը գլխուն վերևը:

Համոզված էր, որ դատը շահեր պիտի և պիտի ստանար ամուսնալուծություն իրավունք, որ և կսպված էր խոշոր գումարի մը հատուցումին հետ՝ ամուսնու կողմին: Թեև բացահայտ կերպով կըսեր, որ այդ դրամը չէր իրեն հետաքրքրողը, պատրաստ էր իր ունեցած սեփական դրամն ալ վրա տալու, աղքատ ու տկոր դառնալու, բայց անպատճառ պետք է, որ հաջողեր: Իր կյանքն ու հոգին լեցնող մրցություն մըն էր դարձած այդ դատը՝ իր բոլոր գոհիկ, ծիծաղելի ու անմաքուր կողմերով:

Ճամփորդության առաջին մեկ-երկու ժամեն տիկին Արփինե ըմբռնած էր և՛ կնոջ, և՛ անոր դատին ամբողջ էությունը և զգվանք ու անախորժություն միայն կզգար անոր անվերջ պատմածներեն ու կրկնություններեն:

Լոռեցիներ համար ցորեկ ասեն քուն կկեղծեր, կարդալ կձևացներ կամ Սոնիկի կարդացած խոշոր պատկերազարդ հատորի հեքիաթներուն ականջ կըններ: Փոքրիկը գրկած՝ միջանցքը կհաներ ու ժամերով գրկած կկենար պատուհանին դեմը՝ հետը խոսելով և վազոնին առջևին փախչող տեսարանները, գյուղերը, կենդանիներն ու սայլերը մատնանիչ ընելով:

Բայց ինչ ալ որ կըներ՝ դիմացինի պատմությունը վերջացնել տալու, չէր հաջողեր: Վայրկյան մը որ կնստեր՝ շունչ քաշելու, իսկույն կուգար նորեն մեջտեղ այդ անճոռնի դատի այս ու այն մեկ կտորը, մեկ ծայրը, մեկ անկյունը: Այդ դժբախտ կինը և իր ամուսնալուծական դատը

ձուլվեր-նույնացեր էին իրարու. երբ կինը որևէ բանի համար բերանը կբանար, ամուսնալուծությունն ինքն էր, որ կխոսեր:

Տիկին Նուբյանի ականջները լիովին լեցվեր էին ատով, լեցվեր էին նաև տիկնոջ մտածումները, երկրորդ գիշերը իր պառկած տեղը հանկարծ նկատեց, որ անոր պատմածներու մասին կմտածեր: Իսկույն ընդհատեց և միևնույն ժամանակ խորին ցավ մը զգաց. «Միթե ի՞նքն ալ պիտի դառնար շուտով այդ տեսակ ամուսնալուծված մը, հասարակության բերնին ծամոց մը, փաստաբաններու ու դատական պաշտոնյաներու անհազ ու անկշտում ճանկերուն տակ բզկտվող որս մը»:

Հանկարծ ելավ ու նստավ պառկած տեղեն՝ առաստաղի աղոտ կապույտ լույսին տակ:

Ո՛չ, այդ բոլորը իրեն համար չէր: Ո՛չ դատ, ո՛չ լուծում, ո՛չ իրավունք, ո՛չ բողոք. այդ ամենը ցած և ստորացնող բաներ էին և իր հոգիին հեռո՛ւ, հեռո՛ւ: Իրեն հետաքրքրողը իր Աշոտն էր միայն, իր սիրած ու պաշտած Աշոտը: Անոր կորուստեն ետքը ալ ամբողջ աշխարհը ոչնչություն մըն էր, և ապրիլը չէր արժեր: Բայց... բայց այս երկու երեխանե՞րը... իր ու Աշոտի այս երկու երեխանե՞րը:

Կամաց մը ծոեցավ և շատ զգուշությամբ համբուրեց Միրիկի չրթունքները, և կարծես ուժ եկավ վրան:

Իրեն համար կյանքը այլևս արժեք մը չունի, բայց պիտի ապրի և աշխատի իր երեխաներուն համար: Ո՛չ դատ, ո՛չ պահանջ, ո՛չ քննադատություն և ո՛չ մեղադրանք: Սիրտ էր՝ սիրեց, սիրտ էր՝ սիրալծափ եղավ, սիրտ էր՝ սիրեց ուրիշին: Թող ըլլա բախտավոր: Բարեբախտաբար ձեռքը արվեստ մը ունի. կերթա անկյուն մը, քաղաք մը, ուր ավելի հավանականություն ունենա հաջողելու և կուտա դաշնակի դասեր. գիշեր-ցերեկ կաշխատի, կպահե, կկերակրե, կմեծցնե ու կկրթի իր երկու զավակները ինքը, միայն ինքը, ի՛ր աշխատանքով:

«Զավակնե՛րս, ի՛մ ու Աշոտի՛ զավակները: Քարը կընեմ սրտիս, կտքնիմ ու կշնչեմ զավակներուս համար՝ ի՛մ ու Աշոտի՛ զավակներուն համար»:

Այս վճիռը ուժ տվավ ու հանգիստ:

Գլուխը նորեն իջավ բարձին, և, ձեռքը Միրիկի թաթիկին վրա, քունը տարավ:

Ռոստոմով տիկին Ամոռանալուծությունը իր աղջկան հետ իջավ, և ամբողջ բաժանմունքը մնաց Նուրյաններուն: Եվ կարծես մթնոլորտը մաքրվեցավ:

Ռոստոմովեն սկսած՝ եղանակն ալ սկսավ մեղմանալ շատ զգալի կերպով. անուշ արև մը շարունակ վազոնին լայն լուսամուտեն ներս կհորդեր:

Տիկին Արփինեն գրեթե ամբողջ ժամանակը Սոնիկի ու Միրիկի հետն էր. կխաղար անոնց հետ անոնց խաղերով, կամ, մեկը գիրկը առած, մյուսն ալ՝ քովը՝ թևերուն մեջ, պատմություններ կպատմեր, արդեն քանի՛-քանի անգամ պատմված պատմություններ, սակայն երեխաներուն խելացի ու աշխույժ աչքերը միշտ կվառնեին. «Ետքը, մայրի՛կ, ետքը...»:

Հաջորդ օրը՝ իրիկվան դեմ, Հասան Պետրովսկ, ուրկե հռապիր քաշեց ամոռանուն, ինչպես խոստացեր էր նամակին մեջ:

Ծովուն տեսքը հարազատ բան մը բերավ տիկնոջ սրտին, թեև անհյուրընկալ ափերով Կասպից ծովն էր, բայց հարավի ծով էր վերջապես: Գնացքը հոս ու հոն շատ կմոտենար ծովուն. այլքներուն խաղը ավազին վրա զվարճություն կպատճառեր երեխաներուն:

Մթնելուն պես շուտով կերցուց ու պառկեցուց, որ առտուն կանուխ ելլեն և իրերը կապկպեն:

Այդպես ալ ըրին: Արևը նոր էր ելած, որ ոտքի էին արդեն, արագ պատառ մը բան կերան, հավաքեցին ու կապեցին ամեն ինչ:

Պատրաստ էին բոլորովին, երբ գնացքը կանգ առավ վերջնաթեր կայարանը:

Երեքով, կեցած պատուհանի ապակիին ետևը, դուրսը կդիտեին, կայարանը, եկող-գացողները, դիմավորողները: Տիկինը մտածեց, որ ժամ մը ետքը այդպես իրենց դեմ էր գալու Աշոտը: Եվ հանկարծ սասրսափելի գաղստիար մը անցավ մտքեն. «Իսկ եթե չգա՞ր, եթե հանկարծ դիմավորելու չգա՞ր»:

Եվ իրա՛վ որ, ի՞նչ պետք ունեիր գալու. ինքը այլևս օտար կին մը.

ի՞նչ կապ իր ու Աշոտի միջև: Անիկա կեղծ բաներ չսիրեր, Արփիկը գիտեր: Կտրված է, վերջացած է, հիմա ան ուրիշինն է: Հավանորեն գործարանեն մեկ-երկու տղա կղրկե՝ քաղաքավարության համար, ինքը ինչո՞ւ պիտի գա, կամ գուցե բնավ գործարանն ալ չէ, գուցե ուրիշի հետ ուրիշի տունը կապրի: Չէ՞ որ ինքը ոչինչե տեղյակ չէ:

Եվ քանի սկսավ մտածել այս ուղղությամբ, այնքան աչքերը մեծցան, այնքան հնթադրությունը հավանական դարձավ, այնքան իր հոգիին մեջ համոզվեցավ, որ աստիկա է ճշմարտությունը:

Գնացքը արագ կմոտենար Բաքվի կայարանին՝ հաճախ սուլելով: Եվ ամեն անիվի թավալում նոր տանջանք մըն էր Արփինեին համար: Վայրկյան մը մտածեց, թե ինչո՞ւ ինքը այս հիմարությունը ըրավ, ինչո՞ւ եկավ, գոնե առաջվին գրեր Աշոտին և տեղեկանար եղելության ու իրերու վիճակին: Աստվա՛ծ իմ, ինչպե՞ս պիտի կարողանար դիմանալ այդ հարվածին, ի՞նչ պիտի ըսեր անհամբեր իրենց հորը սպասող երեխաներուն և ի՞նչ երեսով պիտի երթար տուն:

Տո՛ւն: Ի՞նչ տուն: Ալ ո՛չ տուն ուներ ինքը, ո՛չ անկյուն. ճամփաներուն վրա ձգված կին մըն էր ինքը:

Գնացքը սուլեց անգամ մըն ալ՝ երկար և ուժգին: Երեխաները պահանջեցին, որ լուսամուտը բանա, որ բարեհաճ հեռվին հայրիկը: Սրտի հուսահատ սեղմումով և դողացող ձեռքերով կատարեց կինը զավակներուն պահանջը:

Գնացքը կայարանի բազմաթիվ գծերուն մեջնե ծանր շարժումով մը կարծես իր գիծը կփնտրեր և կառաջանար շատ դանդաղ:

Հեռուն երևցավ կայարանին հարթակը՝ սպասող բազմությունը վրան: Արփինե աչքերը փոցեր էր. նայելու չէր համարձակեր: Անիվները քանի մը դանդաղ պտույտ ալ ըրին:

«Հայրի՛կ, հայրի՛կ», – հնչեց հանկարծ երեխաներու իրարու ձուլված, ուրախ ձայնը, և սկսան կեցած տեղը ցատկոտել:

Արփինե աչքերը բացավ, հագիվ նշմարեց հեռուն բազմության առջև կեցած Աշոտին դեմքը, որ սիրտը թուլցավ, թե ու կրծքով ինկավ լուսամուտին վրա, հոնկե ալ դողդոջուն սահեցավ նստարանին անկյունը և սկսավ հեծկլտալ:

«Սոնի՛կ ջան, Միրի՛կ, Միրի՛կ...», – լավեցավ դուրսեն հորը

ձայնը: Կինը արագ լացը կտրեց, կամքի մտրակումով մը չորցուց աչքերը, գլխարկին քողը քաշեց աչքերուն և վայրկյան մը վերջը շատ հանգիստ ու շատ վայելուչ շարժումով մըն էր, որ դիմավորեց ամուսինը:

Աշոտ իրար ետևէ համբուրեց զավակները և մոտեցավ կնոջ: Հին սովորով լիցա՛մբ, թե՞ երեխաներեն բնական վարակումով երկուքն ալ շատ պարզորեն ձեռք տվին իրարու և համբուրվեցան իրենց բոլոր զգայական բժախնդրություններուն և որոշումներուն հակառակ:

– Բայց երեխան հրաշալի տեսք ունի, – նկատեց Աշոտ գերմաներեն լեզվով:

– Այո՛, շատ լավ է. ճամփան շատ լավցավ, – եղավ կնոջ պատասխանը:

Վաղեն մտան Գեորգեն ու ուրիշ աշխատավոր մը գործարանեն և վերցուցին բոլոր եղած-չեղածը՝ բռնակլի մը հետ միասին:

Աշոտ գրկեց պզտիկը և Սոնիկի ու կնոջ մեջտեղը մտած՝ անցան կայարան:

* * *

Ապրանք տված սնտուկները հանելու և տուն փոխադրելու բոլոր հոգը հանձնելով Գեորգին՝ իրենք նստան իրենց սպասող գործարանին կառքը և իսկույն մեկնեցան:

– Մեզի արդեն դուն բոլորովին մոռցար, – ըսավ կինը՝ շատ հաշտ ձայնով մը: – Ինչո՞ւ այնքան կարճ կգրեիր և այնքան ուշ-ուշ:

– Ի՞նչ գրեի, Արիի՛կ, – եղավ տխուր ու մտածկոտ պատասխանը: – Կոզաս ու Հիմա կտեսնես, որ տունն ու գործարանը մաղ մը անդամ չեն փոխված. ամեն ինչ նույնը: Ես ալ սաստիկ զբաղված. նոր գործարան մը շինելու ծրագիրներուն վրան ենք, տրամադրությունս ալ լավ չէ, և գիտեի, որ փա՛ռք Աստծու, դուք հանգիստ եք հոն: Միրիկի հիվանդությունը ինձի տակնուվրա ըրավ, բայց կտանիմ իսկույն մասնագետներու, այսօր իսկ կխոսիմ բժիշկ Ռոստոմյանի հետ, շուտով մանչուկս կարգի կբերիմ:

– Բժիշկներու պեսք չկա. երեսան ոչինչ չունի, միայն անհրաժեշտ էր անմիջապես հարավ բերելը, իբրև ապահովություն, պեսք է սնունդին ու ղնել, ուրիշ ոչինչ, դեռ կխոսինք:

Եվ կառքը քիչ մը ետքը սովորականին շատ ավելի Հաղթական կերպով «Մ.Ի.Առաֆելով» ահագին ցուցանակին տակեն մտավ բակը:

Մնացականները, մեծով-պզտիկով, թափեցան տիկնոջ ու երեխաներուն վրա. սկսավ պաչպչուքը, ուրախական բացականչություններ, սիրալիր խոսք ու կատակ:

Գործարանին բոլոր աշխատավորները եկան տիկնոջ վերադարձը բարևելու: Եվ ահագին թափորով բարձրացան վերին հարկը, ուր Մարիամ Հպարտ կեցվածքով կապասեր սանդուղին գլուխը:

Բանվորները արագ բերին իրերը, ինչ որ կար կառքին մեջ, բերին ներս ու դիզեցին անկյունը:

Երեխաները հրճվանքով սկսան վազվզել իրենց ծանոթ ու սիրելի սենյակներուն մեջ՝ Հին իրերը, Հին տեղերը, Հին դեպքերը Հիշելով Մնացականներու աղջիկներուն հետ:

Իսկ տիկին Սիրվարդը Արփիկի թևեն չէր գատվեր. շատ էր կարոտցեր, չա՛տ:

Եվ անցան միասին սենյակի սենյակ. ամեն կողմ, Աստվա՛ծ իմ, ամեն բան իր տեղն էր, ամեն բան Հին կերպով: Նո՛ւյն մարդիկը, նո՛ւյն սրտագին վերաբերումը, նո՛ւյն գծագրությունը, նո՛ւյն գրքերը, նո՛ւյն աշխատանոցը:

Եվ տիկին Արփիկ սաստիկ հուզված ինկավ բազկաթոռներեն մեկուն մեջ, քովն ալ՝ Սիրվարդը: Գերմարդկային ճիգեր կընե՝ լացը զսպելու ու մտքին մեջեն անդադար կկրկներ. «Մի՞թե իմ մտածումներս բոլորը Հիմար երեակայություններ էին»:

Եվ հանկարծ իր կամքեն անկախ բացականչեց բարձրաձայն.

– Աստվա՛ծ իմ, այս ինչ Հիմար կին եմ եղած ես:

– Ինչո՞ւ համար, – հարցուց Սիրվարդ խնդալով:

Արփինն վայրկյան մը շփոթեցավ, չգիտցավ՝ ինչ ըսե, բայց չրթունքները հանկարծ գտան իրենց բնական պատասխանը.

– Որ սուռնա-տեղս ձգեցի ու գացի և երթալես ետքն ալ խսկույն չվերադարձա:

– Հա՛, այդ մեկը, Արփի՛կս, իրավունք ունիս, – վավերացուց Սիրվարդ իր բոլոր սրտովը: – Աշոտի պես աննման մարդ մը միս-մինակ երեսի վրա ձգել-երթալը իրավ ուր հանցանք է:

- Շատ նեղվեցա՞մ, - Հարցուց Արփիկ ՎԵՐԵՆՈՒԹՅԱՄԲ:

- Նեղվիլն ալ խո՞սք է: Իհա՛րկե, մեզի բան մը չէր ըսեր: Բայց այսպես՝ չորս պատին մեջ միս-մինակ, այդ խենթ գրքերուն ու նկար-ներուն հետ գիշեր ու ցերեկ: Ան ալ, երբ մեկը քեզի նման հրաշալի կնիկ մը ունի և երկու հատ հրեշտակի նման զավակներ՝ աշխարհքիս մեկալ ծայրը: Դուն իրավունք չունեիր քու ամուսինդ իր դանձերեն զրկելու:

Այս հարձակողականը և՛ խոր հանգիստ մը իջեցուց Արփիկի կուրծքը, և՛ ծածուկ ուրախություն մը, և՛, միևնույն ժամանակ, խղճի խայթի պես բան մը: Բայց միևնույն ատեն համառությամբ մտածեց. «Դեռ մի՛ շտապեր, դեռ տեսնես՞ք, դեռ երթամ իմ գծած ճամփովս»:

Մարիամը եկավ-հրավիրեց սուրճի ու նախաճաշի:

Երկու կառավարիչ ընտանիքները միասին առաջին նախաճաշը ըրին՝ խոսք ու ծիծաղով՝ երեխաներու երջանիկ աղմուկին մեջեն:

Նախաճաշեն ետքը երկու կառավարիչները իջան վար՝ գրասենյակ՝ օրվան գործերուն նայիլու:

Բ

Աշոտ Նուրյան նախորդ օրը կնոջը նամակն ու հեռագիրը ստացած էր միևնույն օրը՝ նամակը՝ առտուն, հեռագիրը՝ իրիկունը:

Երեխան հիվանդ էր. ուրիշ ամեն բան մոռցալ: Եվ անշուշտ լուրջ բան մըն էր, որ Արփիկը այդպես շտապ, այդպես առանց նախապես իմաց տալու, հապճեպ ճամփա էր ելած: Թեև կգրեր, թե, բժիշկի ըսիով, երեխան առողջ էր, և միայն իբրև նախազգուշուժյուն էր իր ըրածը, բայց Աշոտ կըմբռներ, որ այդ տողերը դրված էին շատ չվախցնելու համար:

Հայրական բնական անհանգստության հետ կզգար նաև ներսեն՝ խորքեն ինքնամեղադրանքի պես բան մը: Ինքը, անշուշտ, ոչ մեկ դեր չուներ զավկի հիվանդության մեջ և ոչինչ ալ գիտնալ կամ մտածած ըլլալ չէր կրնար: Բայց և այնպես, ներսը բան մը կար, որ կմեղադրեր և կզգացներ, որ հոր պես չէր վարված, որ հոր մը վայել ու արժանի դիրք ու կեցվածք չէր ունեցած:

Մնացականները եկած էին օգնության. սիրտ էին տված, թե վախճալու բան չկա: Նամակը կարդացվեւ էր քանի մը անգամ՝ հրիկմարդու և կնիկմարդու աչքերով: Եվ Աշոտ, կարծես, սկսեւ էր քիչ մը վստահութիւն ստանալ, երբ հասավ իրիկվան հեռագիրը: Հեռագիրը, որ ինքնին շատ բնական էր և նամակին մեջն ալ խոստացված, շատ ավելի մեծ անհանգստութիւն պատճառեց Աշոտին. չափեն ավելի արագութիւն ու ճշտապահութիւն կզգար այս բոլորին մեջ, որ աղիկ նշան չէր:

Գիշերը երկար մնաց Մնացականներուն և երբ բարձրացավ վեր, երկար կքալեւ մեծ սենյակին մեջ, քանի մը անգամ առավ լուսանկարը և երկար դիտեց և փոքրիկի աղվոր աչքերուն մեջ քանի կնայեւ, այնքան ավելի ու ավելի հանդիմանութիւն կկարդար:

Եվ երբ գնաց վերջապես պռկելու, թեև չուզեցավ խոստովանիլ ինքն իրեն, իբրև գիտական մարդու անվայել նախապաշարում, բայց զգաց, որ գլխուն մեկ ծածուկ անկյունին մեջ իրեն համար բույն էր դրեր հետևյալ զարմանալի դատողութիւնը. «Ասիկա քու անսիրտ ու եսական վարմունքիդ պատիժն է»: Ըսենք թե ինքը անսիրտ ու եսական եղած ըլլար, ըսենք թե նույնիսկ հանցավոր եղած ըլլար, փոքրիկը ինչ մեղք ունեւ: Բայց մի՞թե չէ ըսված՝ հայրերուն մեղքերը զավակներեն պիտի առնվի:

Եվ Աշոտ հանկարծ բարկացավ ինքն իր դեմ ու իր տխմար մտածումներուն դեմ. տգետ ու տափակ բաներ կմտածեւ: Եվ վճռականորեն մեկ կողքին վրայեն դարձավ մյուս կողքին վրա՝ տգետ նախապաշարումներեն դեպի լուսամիտ ու ազատ դատողութիւններուն գիրկը իյնալու հույսով:

Եվ այս առտու իր զավկին առողջ տեսքը և կնոջ վստահ հավատալիացումները խնդիրը բոլորովին փոխեցին. կճանչնար իր կինը. եթե լուրջ բան մը ըսած ըլլար բժիշկը, կինը այնպես հանգիստ ու անփութ չէր խոսեւ երբեք: Երևի իրողութիւնը ճշտ այնպես էր, ինչպես նամակին մեջն ալ գրած էր արդեն: Այդ կողմեն հոգին հանգստացավ:

Մնացականի հետ վարը կարգի դրավ հերթական խնդիրները, արագ աչքն անցուց օրվան թղթատարը և քաշվեցավ խորքի իր սենյակը: Դուռը գոցեց, նստավ, արմուկները դրավ սեղանին և ձեռքերով գոցեց աչքերը:

Պետք ունենալ կեդրոնանալու: Զառկի վախ՛ն ու վտանգը որ վերացալ մեջտեղեն, առաջ եկալ կնոջ Հարցը:

Ինքը բնալ նախապատրաստված չէր կնոջը այսպես շուտով Հանդիպելու և պետք ունելու որոշելու, թե ինչ դիրք պետք է բռնե:

Ի՞նչ կարիք կար իր Հոգեկան ապրումները մերկացնելու. ամուլ սեր մը անհետևանք, և այդ բոլորը Հիմա անմիջապես լսելն ի՞նչ օգուտ. Արփիկի Հոգիին մեջ ալ անախորժություններ, նոր Հոգեր, ավելորդ ու ապարդյուն հուզումներ պիտի արթննային: Ինչքան ինքը տառապեր էր, հերիք էր: Արփիկը բոլորովին անմեղ էր, պետք էր խնայել: Եվ վճռեց բոլոր անցած-դարձածի մասին առայժմ ոչինչ չըսել, ոչինչ չակնարկել: Եվ մանավանդ Նորայի անունը բնալ պետք չէ մեջտեղ դար և ո՛չ մեկ պայմանով. ատիկա արդեն իր անձնական Հարցը չէր, այլ ուրիշ էակի մը դադունիքը, որու մասին խոսելու ինքը իրավունք չուններ:

Այս որոշումը կայացնելը աղեկ, բայց կային գործնական դժվարություններ: Նախ՝ Արփիկը, որ շատ նրբազգաց կին էր, չէր կրնար չնկատել Աշոտի խոսքին ու վարմունքին մեջ որոշ փոփոխություններ, ինչքան ալ որ ինքը պարզ ու բնական և առաջվան պես ըլլալու ճիգեր ընէր:

Եվ ինչպե՞ս ընեն, որ իրենց ննջարանները բաժնել կարողանար՝ առանց կնոջը կասկած ներշնչելու, առանց վիրավորանքի, որեւէ արտաքին պատրվակով մը: Այդ բաժանումը անհրաժեշտ էր և՛ իր զգացումներուն համար, և՛ դեպի Նորան ունեցած զգացումներուն համար:

Ինչ ալ որ մտածեց, Հարմար պատրվակ մը չգտալ, որ հնարավորություն տար ննջարանները առանձնացնելու և որ անբնական չհնչեր. շատ դժվար անհրաժեշտություն մըն էր:

Այս ծանր որոնումներով սկսալ բարձրանալ սանդուղներեն և երբ իրենց կիսաբաց դռնեն ներս մտալ, զարմանքեն կանգ առալ: Երկու բանովոր գործարանեն և Մարիամը իրեր փոխադրելու և երթեկի վրա էին, և շատ մը կահեր՝ այս ու այն կողմ թափթփած:

- Աս ի՞նչ բան է, Արփի՛կ, տո՞ւն կփոխենք, ի՞նչ կընենք:

- Զէ՛, սիրելի՛ս, բժիշկին պատվերը կգործադրեմ: Պրոֆեսոր Հոֆմանը ըսալ, որ Միրիկը Հարալ նայող սենյակի մեջ պառկեցնենք, և

սենյակին մեջ կարելիին չափ քիչ մարդ ըլլա: Դատարկել ու մաքրել տվի դահլիճին քովի՝ ծովուն նայող սենյակը և հիմա հոն փոխադրել կուտամ Միրիկի ու իմ անկողինս: Մեր հին ննջարանները կմնան քեզի ու Սոնիկին: Աղջիկը քեզի, մանչուկը ինձի, – եզրակացուց կատակով, բայց շատ որոշ ընդգծումով:

Եվ գնաց կարգադրություններուն:

Աշոտ ապշած մնաց: Իրագործված էր իր ուզածը շատ պարզ ու բնական կերպով, առանց իր կողմեն որևէ ճիգի ու անհարմարության: Բաժնված էին ննջարանները:

Բայց զարմանալին հոն է, որ Աշոտ կարծես դժգոհ մնաց. տարօրինակ զգացում մը ուներ, վիրավորանքի պես բան մը. քաղաքավարի կերպով իրեն դուրս էին վունտեր ննջարանին՝ առանց նույնիսկ իրեն բառ մը ըսելու, շատ դյուրին և ինքնին հասկնալի կերպով:

Գլուխը կախ, ծնոտը քերելով՝ գնաց իր աշխատանոցը: Դրավ, վերցուց քանի մը շիշեր, գործիքներ, բայց ուշքը տեղը չէր:

Եվ դժվարությամբ բռնեց աշխատանքին թելը:

* * *

Կիրակի առտու, երբ Մնացականներու տան դուռը գոցեց Նորա, աղջիկները թափեցան վրան:

– Գիտե՞ս, տիկին Արփիկը եկավ, – բացականչեց մեկը:

– Տիկին Արփիկը ո՞վ է, – հարցուց Նորա անտարբեր՝ գլխարկը հանելու զբաղված:

– Տիկին Արփիկը՝ տիկին Նուրյանը, պարոն Աշոտի տիկինը, – բացատրեցին ամեն կողմն:

Նորայի ձեռքը մնաց գլխարկին վրա, ու արձանի պես անշարժացավ: Ետքը դանդաղ շարժումով մը դարձավ հարցական տիկին Սիրվարդին, որ խոհանոցի կողմեն ներս էր շտապած:

– Հա՛, աղջիկս, տիկին Արփիկը եկավ. պզտիկը հիվանդացեր է, և բժիշկը խորհուրդ է տվեր, որ Մոսկվայեն հեռանան: Երեկ չէ նախորդ օրը եկան, բան մըն ալ չունի պզտիկը, բողկի պես:

– Հիմա վե՞րն է, – հարցուց Նորա մտածկոտ ձայնով մը:

– Իհա՛րկե՛:

– Երթա՛նք, մորքո՛ւր, ինձի ծանոթացո՛ւր, – ըսավ հանկարծ աղջիկը՝ դեպի դուռը ուղղվելով:

– Աղե՛կ, կեցի՛ր, վրադ հանե՛, քիչ մը հանգատացի՛ր, հոքը կտանին՝ քեզի՛:

– Ձէ՛, մորքո՛ւր, հիմա՛, անմիջապե՛ս, խնդրե՛մ:

– Խենթ է աս աղջիկը, – բացականչեց մորաքույրը, բայց արդեն կքակեր խոհանոցի գոգնոցին թելերը:

Գողնոցը նետեց աթոռին, վերարկուն ձգեց ուսերուն և Նորայի հետ բարձրացավ վերին հարկը:

Երբ Մարիամ դուռը բացավ, ճիշտ դիմացի սենյակի մուտքին վրա կեցած էր տիկին Արփի՛նե՛՝ շիփ-շիտակ և սպասողական: Հագած էր նուրբ ու ճերմակ հագուստ մը, որ ճաշակով կգրկեր ամբողջ հասակը՝ մինչև կրունկները: Կարծես ճյուղնե կերտված ըլլար:

– Ահա՛, Արփի՛կ, բերի քեզի մեր խենթ աղջիկը, այսինքն, ավելի ճիշտը, ինքը բերավ ինձի. ոտքը դուռնեն ներս չդրած՝ երթա՛նք, ինձի ծանոթացո՛ւր:

Արփիկ ու Նորա, երկուքն ալ, նույն չափով երկու քայլ առին և մոտեցան իրարու և շատ սրտագին նայվածքով մը նայեցան իրարու:

– Շատ ուրախ եմ՝ Ձեզի ծանոթանալու, – ըսավ տիկին Արփի՛նե՛՝ Նորայի ձեռքը սեղմելով: – Սիրվարդը շատ խոսեցավ ինձի Ձեր մասին, և Ձեր ազնիվ դեմքեն կտեսնեմ, որ Դուք իր գովասանքեն շատ ավելի լավն եք:

– Իսկ Դուք, տիկի՛ն, բնավ չեք կրնար երևակայել, թե ես ինչպե՛ս հուզված եմ այս վայրկյանին: Իսկ ո՞ւր են իմ հրեշտակներս:

– Փոքրիկներ՞ըր, – խնդաց տիկինը: – Ներսն են: Եկե՛ք:

Եվ առաջնորդեց դահլիճի միջով «հարավային» ննջարանը:

Դահլիճի մեջ դեմ եկավ Սոնիկը՝ ուսոտուտուն քայլվածքով մը, մուլթ կարմիր թավիշ հագուստով, որ շատ կվայելեր իր սև մազերուն ու սև աչքերուն:

– Ա՛յ, մեր Նորան է, որ քեզի կըսեի, անգի՛նս, – բացատրեց տիկին Սիրվարդ՝ շոյելով Սոնիկի մազերը:

Նորա մոտեցավ, երկու ձեռքով բռնեց աղջկան գլուխը և ժպտուն

ու գուրգուրանքով նայեցավ անոր երեսին: Ետքը դարձավ ինդրող ձայնով մը տիկին Արփիկին:

– Կրնա՞մ համբուրել, տիկին:

– Սիրվարդին աղջիկն եք, կրնա՞ք:

– Արդեն պարուն Աշոտը Նորայի համար ինծի միշտ կըսես. «Քու վեցերորդ աղջիկդ», – հաստատեց տիկին Սիրվարդ:

Եվ երկու աղջիկները քնքշանքով համբուրվեցան:

Չորսով դիմեցին կից սենյակին դուռը:

Միրիկ փուվեր էր ամբողջ մարմնով գետինը, թավ գորգին վրա՝ լայն ու ցած տախտի մը առջևը, որ նմանապես ծածկված էր թավ գորգով:

Փուվեր էր ամբողջ մարմնով և տարված էր ձեռքի կարճիկ մատիտովը նկարչական տետրակին վրա բան մը գծելով: Այնպես տարված էր իր գեղարվեստական աշխատանքով, որ չնկատեց եկողները, կամ, որ նույն է, չուզեց ընդհատել իր գործը:

Նորա մոտեցավ և առանց այլապիշխան ինքն ալ փուվեցավ գորգին վրա, երեսային քովը:

Փոքրիկը գլուխը դարձուց, քիչ մը զարմացած նայեցավ այդ նոր ու աղվոր կերպարանքին, որ իր քովը, գետինը պառկած, իր աչքերուն կիսնդար:

– Նկարածդ ի՞նչ է, նայիմ, – ըսավ Նորա իր ձայնին ամենեն հմայիչ չեչտովը:

– Մարդ կնկարեմ, – ըսավ պզտիկը ժպտուն և ուղղակի հմայված:

– Բայց բու մարդդ տեղեն չի շարժիր: Կուզե՞ս, որ մարդդ վազցնեմ, – հարցուց Նորա լրջորեն՝ պատկերը դիտելով:

– Վազցո՛ւր, նայիմ, – ըսավ մանչուկը քիչ մը թերահավատ:

– Բայց պատրաստ եղիր, որ ետևեն հասնիս, թե չէ թողլի՞ն մեջեն դուրս կփախչի, – կատակեց Նորա:

Եվ միևնույն ժամանակ, կարճիկ մատիտը փոքրիկին ձեռքեն առնելով, մեկ-երկու գիծ քաշեց շատ վարժ ձեռքով մը, և իրավ որ մարդուն ոտքերը շարժում առին:

– Հը՛, կվազե, – հաստատեց Միրիկ ուրախացած:

– Կուզե՞ս, որ քեզի ալ սորվեցնեմ մարդիկը վազցնելը, – հարցուց Նորա:

- Հա՛, սորվեցո՛ւր, կուզեմ, - ըսավ երեխան:
- Եթե կուզես, որ սորվեցնեմ, եկո՛ւր, ինծի համբուրե՛:

Երեխան երկրորդել չտվալ. իր կեսապառկած տեղեն նետվեցավ այդ կախարդիչ ձայնով, այդ պատկերները վազցնելու հրաշքը գիտցող և դարմանալի աչքերով իրեն նայող աղջկան վիզը:

Նորա անսահման գուրգուրանքով մը սեղմեց երեխան կրծքին ու փմբքին: Եվ երբ ելավ ոտքի, աչքերուն մեջ արցունք կար, որ չգիտեր՝ ինչպես անհայտացներ նայվածքին մեջն: Եվ, քովի եղողներուն ուշադրությունը ուրիշ կողմ դարձնելու ճիգով, ըսավ հիացումով.

- Ի՞նչ աղվոր հագուստ ունի Ձեր Սոնիկը: Եվ ո՛վ գիտե՝ մայրաքաղաքն ինչ ընտիր բաներ բերեր եք միասին:

- Ընդհակառակը, - պատասխանեց տիկինը, - այնքան արագ ու աճալարանքով մեկնեցանք Մոսկվայեն, որ ոչինչ գնելու ժամանակ չունեցաւ. աղջկանս միակ ունեցած շնորհքով բանը, ահա՛, վրայինն է. կտոր մը բերած եմ միայն հետս, որ պետք է շուտով կարվի: Սիրվա՛րդ, շնորհքով ձեռող մը կճանչնա՞ս. կարելը հա ալ կընամ կամաց-կամաց, բայց ձեւը չեմ կրնար:

- Մեկը գիտեմ, բայց քսնի մը ամիս է՝ երեսը չեմ տեսած. հարցնել տամ անգամ մը:

- Ի՞նչ տեսակ բան է Ձեր ուզած ձեւը, - հարցուց Նորա:

- Ա՛յ, հազածին պես բան մը, շատ արտակարգ ու նորոյթ բաներ չեմ սիրեր, մանավանդ պզտիկներուն վրա, բայց կուզեմ, որ դեմքին վայել:

- Ուրիշի պետք չունիք. հա ինքս կձեւեմ, - ըսավ Նորա կտրուկ ու լճոսկան:

- Կարուձեւ գիտե՞ք, - հարցուց Արփիկ հետաքրքրված:

- Իմ հագուստներս միշտ ինքս կձեւեմ ու կկարեմ:

- Այդ Ձեր հագածը հիմա Դո՛ւք եք ձեւած, - հարցուց Արփիկ նույն լարված հետաքրքրությամբ:

- Ինքս ձեւած եմ և ինքս ալ կարած:

Տիկին Արփիկն վերեն վար չափեց Նորայի հագուստին կտրվածքն ու կարվածքը և մեծ պատկառանք զգաց. նկարելն ու ձեւելը իր տկար կողմն էին:

- Շատ ճաշակով կտրված է և շատ մաքուր աշխատանք, - եղավ իր քննական դիտողությունն եզրակացությունը:

- Քանի որ այդպես է, գացե՛ք, Ձեր կտորը բերե՛ք. տեսնեմ անգամ մը գույնը, որ ձեռք հանենք:

- Աղե՛կ, ուրիշ անգամ մը: Հիմա այսպես՝ բարև-Աստծու բարին, - խնդաց տիկին Արփին:

- Ձէ՛, չէ՛, հիմա՛, անմիջապես. մեր հարաբերությունն ու կապը բնավ բարև-Աստծու բարին չէ. ես Ձեզի հիմա չէ, որ կծանոթանամ. մորքուրիս ու Եսթերին հետ այնքա՛ն-այնքա՛ն խոսած ենք Ձեր մասին: Ես հիմա Ձեզի եկեր եմ իբրև մոտիկ, իբրև իմ շատ մոտիկ ազգականիս տունը, իբրև իմ հարազատ մեծ քրոջս տունը: Ի՞նչ կարիք կա պարապ քաղաքավարություններու: Բերե՛ք անմիջապես Ձեր կտորը, ո՞ւր է:

- Սա ի՞նչ տաքարյուն աղջիկ է՝ քու վեցերորդ աղջիկդ, - խնդաց Արփիկ Սիրվարդի դեմքին:

- Հապա ի՞նչ գիտցար, - ուրախացավ ու քիչ մըն ալ հպարտացավ Սիրվարդ, - դուն գնա՛, կտորդ բե՛ր, որ տեսնես:

- Այն ատեն երթանք սեղանատուն, - որոշեց տանտիկինը:

* * *

Եվ քիչ մը ետքը սեղանատան մեջտեղի մեծ սեղանին վրա փռված էր Մոսկվայեն եկած նշանավոր կտորը:

Սեղանին առջևը կեցած էր Սոնիկ՝ իր կրծքին ու կռնակին լրագրի կտրված կտորներ զնդասեղներով բռնված և աջ թևը բարձր վեր պահած: Քույր կեցած էր մայրը՝ թուղթե հագուստի կեցվածքին օգնելով, իսկ Սոնիկի առջևը չոքած էր, գետին, Նորա և վեր բարձրացուցած թևին տակը զնդասեղներով աշխատանքի վրա էր:

Միակ հանդիսատեսը՝ տիկին Սիրվարդ, որ նստած էր սեղանին ծայրը և, որպեսզի չըլլա թե գիրկը պարապ մնա, Միրիկը առեք էր ծնկներուն վրա:

Թուղթերու փորձեն գոհ մնացին Արփիկն ալ, Նորան ալ: Վերջինս, հանելով Սոնիկի վրայեն, լրագրին ձեռնած կտորները շարեց կերպասին

վրա, անցավ սեղանին առջևը և վերցուց խոշոր մկրատը, բայց, փոխանակ կտրելու, մկրատը դրավ նորեն կերպասին վրա և ըսավ.

- Բայց կտրելես առաջ՝ պայման մը: Ես չատ սուղ տեսակի մոդիստ եմ և իմ վճարս ալ կանխիկ կպահանջեմ:

- Խնդրե՛մ. հայտնեցե՛ք Ձեր պայմանները, օրիորդ, - ըսավ տանտիկինը ժպտուն:

- Առաջին պայմանս, որ ինձի այլևս օրիորդ պիտի չըսեք. իմ անունս Նորա է: Կընդունի՞ք:

- Ընդունեցի՛:

- Երկրորդ պայմանս՝ ո՛չ «Դուք» և ո՛չ «Ձեր», այլ միշտ եղակի: Կընդունի՞ք:

Արփիկ տարօրինակ հուզումով մը նայեցավ Նորայի խորունկ աչքերուն և, առանց ոչինչ ըսելու, մոտեցավ, փաթթվեցավ աղջկան կրծքին, և սրտագին համբուրվեցան:

Երբ բաժնվեցան իրարմե, երկուքն ալ տեսակ մը ամչցած ու ժպտուն իրենց նայվածքը ուղղեցին դեպի սենյակին դուռը:

Դռան մեջ, իր աշխատանքի շապիկը հագին, բոլորովին անակնկալի եկած, սառած ժպիտ մը կես-բաց չրթունքներուն, կեցած էր Աշոտ:

Իր աշխատանոցի դուռը բանալու ատեն լսած էր խոսակցության ձայն մը սեղանատան կողմեն և հեկեր էր նայելու, թե կինը որո՞ւ հետ կխոսի:

Տիկին Արփիկ խնդացող դեմքով քայլ մը առավ դեպի ամուսինը և ըսավ.

- Եկո՛ւր, Աշո՛տ, ներկայացնեմ քեզի տիկին Սիրվարդի վեցերորդ աղջիկը:

- Հիանալի է: Արդեն ծանոթացեր եք և արդեն իսկույն՝ գործի վրա, - պատասխանեց Աշոտ՝ սեղանին վրայի կտորը մատնանիչ ընելով: - Ըսենք՝ ատիկա Արփիկի հնավանդ սովորությունն է. տուն եկող հյուրին ձեռքը անպատճառ աշխատանք մը պիտի դնե:

- Իրա՛վ որ, ես ալ անանկ եմ, - խնդաց տիկին Սիրվարդ ամբողջ կրծքով:

- Ներեցե՛ք, - առարկեց Նորա, - այս պարագային քիչ մը տարբեր

է: Նախ՝ ես հյուրը չեմ հոս, այլ Ձեր տիկնոջ հարազատ փոքր քույրը, այնպես չէ՞, տիկին Արփիկ:

- Անտարակո՛ւյս, - հաստատեց տիկինը ջերմորեն:

- Եվ երկրորդ, - շարունակեց Նորա շատ լրջորեն, - ո՛չ թե աշխատանք, այլ մեծ հաճույք մըն է ինծի համար Սոնիկին աղվոր հագուստ մը ձևելը, այնպես չէ՞, Սոնի՛կ:

- Անտարակոյս, - թուլթակեց Սոնիկ մորը պատասխանը:

Եվ բարձրացավ աղվոր ծիծաղ մը:

- Հասկցանք, - եզրակացուց Աշոտ, - ինծի կմնա, որ քաշվիմ նորեն աշխատանոցս ու ձեր գործը չխանգարեմ:

- Դուռն մեզի չես խանգարեր, - առարկեց կինը:

Բայց ամուսինը արդեն ճամփա էր ելած:

- Բարո՛վ վայլես, Սոնի՛կ, - բացականչեց Նորա՝ սեղանի վրա ծռած և մկրատը բանեցնելով:

Գ

Եվ այդ օրվան Արփիկ ու Նորա կապվեցան իրարու և շատ սերտորեն:

Թե՛ բնավորովթյամբ, թե՛ հակումներով, թե՛ ճաշակով և թե՛ իրենց ըմբռնումներով կիսած խնձորի պես եկան իրարու: Մեկուն սկսած խոսքը կշարունակեր մյուսը, մեկուն զգացումի արտահայտությունը կլրանար մյուսի արտահայտությունը:

Հագուստեղեն, ճեմակեղեն և երեխաներու ամեն տեսակի պետքերը հարազատ քույրերու պես միասին կընտրեին, միասին կորոշեին և միասին ալ կերթային առնելու: Շաբաթը մեկ-երկու անգամ Առաֆելովի գործարանին կառքը կկենար ժամը ճիշտ հինգին Նորայի դռան առաջ՝ Նորան առնելու, որ երթան գնումներու: Եվ գնումներն ալ միշտ կվերջանային կա՛մ խմորեղենի վաճառատուն մը, կա՛մ ծովահայաց մեծ սրճարանին ապակեպատ անկյունը:

Եվ շաբաթը երկու անգամ կուգար հիմա Նորա մորքուրին: Վերինները կկանչեին վար, կբարձրանար աղջիկներու ճիչն ու աղմուկը, իրարանցում ու վազվզուր:

- Կատարյալ թուրքի կանանց բաղնիք, - կտրտնջար Մնացական:
- Աղջիկներ, քիչ մը կամաց, իրարու խոսք հասկնանք, - կհրա-
մայեր տիկին Սիրվարդ իգուր:

Բայց այս աղմուկեն ավելի Արփիկն ու Նորան կսիրեին վերը ըլլան
և առանձին: Ավելի մտերիմ էր, ավելի սրտազին: Կխոսեին անվերջ և
ամեն բանի մասին: Միայն մեկ նյութ մը կար, որուն բնավ չէին մոտե-
նար. ո՛չ մեկ բառ կամ ակնարկություն, կարծես խոսք մեկ էին ըրած,
ինչ որ կվերաբերեր իրենց կապին ու հարաբերությանը Աշոտի հետ.
ամեն մեկը ի՛ր հաշիվը և ի՛ր խորին պատճառները ուներ լռելու:

- Աղջիկս ձեռքես խեցիր, - կզանգատեր Սիրվարդ շատ անգամ՝
անոնց հուեն վեր բարձրանալով:

- Հինգ հատ ունիս, հերիք է, - կկատակեր Արփինե:

- Ե՛, դուն ալ ունեցի՛ր, եթե այդքան կնախանձիս, - բացականչեց
վերջապես Սիրվարդ՝ համբերութենի ելած:

Պատասխանը չստացավ:

Նորա գրեթե պարապ ձեռքով չէր գար ո՛չ Մնացականներուն,
ո՛չ ալ հիմա Նուրյաններուն. միշտ բան մը կբերեր երեխաներուն համար
և սովորաբար մանկավարժական արժեքով պիտանի բան մը՝ ընտիր
պատկերազարդ տետրակներ, լաթի գրքեր, հյուսիլու, կապելու, շինելու
զանազան նյութեր, գտնաւոր մատիտներ, կտրելու կամ փակցնելու
պատկերներ, թելեր, խաղալիքներ:

- Ուրկե՞ կգտնես աս աղվոր բաները, - կզարմանար Արփինե, -
այնքա՛ն հարցուցեր եմ, այնքա՛ն փնտրեր. Մոսկվա անգամ շնորհքով
բան շատ քիչ կա:

- Իմ մասնագիտությունս է, - կպատասխաներ Նորա համեստ
ժպիտով մը: - Իրա՛վ է, ամեն խանութ չի գտնւիր:

- Բայց շատ բան կբերես, Նո՛րա, հերիք է, որ նորեն բերես,
կբարկանա՛մ, - կըսեր մայրը:

- Դուն լալիս ես, չես բարկանար, - կծիծաղեր Նորա:

Իսկ Սոնան և Միրիկը խենթի պես վրան կնետնէին ամեն գալուն.
փեշերեն չէին հեռանար: Մանավանդ որ շարունակ կգրաւորէին անոնց
հետ, կխաղար հետերին, միշտ նոր-նոր բաներ կտրուկեցներ, նկարներու
օրինակներ կուտար, իրականեն նկարելու փորձեր կընէին:

- Իմ սիրելի «քենիս» Հիմա երեք դպրոցի մեջ կապաշտոնավարեմ, - կկատակեր Աշոտ, - Սև քաղաքի դպրոցը, տիկին Սիրվարդի դպրոցը և մեր Հարկի դպրոցը:

Նորա կինդար, գլուխը կկախեր ու չէր պատասխաներ:

Եվ, ընդհանրապես, շատ տարօրինակ էր Հիմա Նորայի ու Աշոտի փոխադարձ Հարաբերությունը այս Հաճախակի ընտանեկան Հանդիպումներում միջոցին: Անոնց սիրո «քենիացման շրջանն» էր, ինչպես որակեր էր Աշոտ ինքնիրենը:

Բոլորովին բնական և ազատ խոսք ու զրույց, երբ իրենց քովը ուրիշներ կային՝ և՛ սեղանին վրա, և՛ Հյուրերու ներկայությամբ, և՛ վարը, և՛ վերը, և՛ դուրսը: Բոլորովին այնպես, ինչպես նույն շրջանակին պատկանող ընտանի ու բարեկամ մարդիկ. ամեն բան սովորական ու կարգին:

Միայն անոնց աչքերն էին, որ արտասովոր Համառությամբ խուլյա կուտային իրարմե. բնավ չէին նայիր իրարու, այսինքն՝ կնայեին, երբ մյուսի աչքերը գրադված էին ուրիշ կողմ:

Այդպես ալ կխուսափեին ամեն կերպ, որ երկուքով առանձին չմնան: Եվ պատահաբար և շատ կարճ ժամանակով միեակ մնալու պարագային ալ լուռ կմնային. չէին խոսիր իրարու հետ:

Եվ այս Հարատև մարզանքով քանի մը շաբաթներու ընթացքին հետզհետև հաջողեր էին ներքին վառվող կրակը մոխիրով ծածկելու: Քիչ-քիչ դադրած էր այն անհանգիստ հուզումը, որ կտիրեր առաջ, երբ իրարու մոտ էին: Դադրած էր նաև, վերջնականապես, այն երջանկության զգացումը, որ կհորդեր իրենցմե, երբ իրարու դեմ գային, իրարու նայեին, կամ իրար դպչեին: Հետզհետև դադրեցան նաև շարունակ իրար փնտրելը և այն այրող կարոտը, երբ իրարու մոտ չէին:

Մարտի վերջը իրիկուն մըն էր, որ Աշոտ պարզ գիտակցեց այս բոլորը և ինքզինքը գտավ կատարված իրողության առջև: Բոցերը մարեր էին, և կրակը օրն օր ավելի խոր կթաղվեր մոխիրներու շերտերուն մեջ:

Եվ ինքը իր հոգիին առջև խոստովանեցավ, որ՝ դժգոհ չէր կատարվածն: Կոռջ ու զավակներուն ներկայությունը և ամենօրյա սերտ չփուլը բոլորովին բացեր էին իր աչքերը: Սիրո կապած կապերը կարելի է փրցնել ու բզկտել, բայց կարելի չէ ետ ընել սիրով ու մեղմությամբ ու քակել, ինչպես ինքը ցանկացեր էր:

Եվ ինչ չափով որ նոր կրակը պաղ մոխիրով կծածկվեր, նույն չափով ալ կարծես մոխիրները քիչ-քիչ կթափեին Հին կրակներուն վրայեն: Զավակները երբ կգրկեր, երբ Արփիկի հետ խոսակցելով՝ լամպի կարմրավուն ջերմ լույսին տակ ընթրիքի կնստեին երկուքով, կզգար, որ ներսեն բաներ մը կշարժվեին, Հին կրակները մեջմեջ կայծեր կուտային, կկայծկտային:

Եվ իր պարկեշտ հոգին կխոստովաներ պարզորեն. «Նորան իր տան դռները գոցեց դեմքիս և վարպետ կերպով ցույց տվավ ինձի իմ Հին տանս դռները»:

* * *

Իրենց բռնած իմաստության այս ճամփեն մեյ-մեկ անգամ միայն սայթաքեցան Աշոտն ու Նորան՝ ամեն մեկը իր ձևի:

Խոսակցության ընդհանուր հոսանքին մեջ Նորան ըսած էր առաւուն, թե Միրիկի աչքերուն մեջ զարմանալի կերպով հոր նայվածքը կա: Այս նկատողությունն արդեն ինքնին հանցանք մըն էր, լռեցյալն ընդունված, նոր կարգերուն դեմ, բայց վերջապես խոսք մըն է՝ թուեր էր շրթունքներին:

Խնդիրը բոլորովին լրջացավ իրիկունը, երբ Աշոտ դահլիճի հայելիին մեջնն տեսավ, թե ինչպես Նորան երեխան գիրկն առած կդիտեր երկար փոքրիկին աչքերը, ետքն ալ ամուր թւերուն մեջն առած, խելագար կհամբուրեր: Աշոտի գլուխը իսկույն մշուշը պատեց:

Եվ հարցը բոլորովին բարդացավ, երբ Նորա հանկարծ գլուխը բարձրացուց և հայելիին մեջ Աշոտի վառվող աչքերը տեսավ: Ծածկեց իսկույն դեմքը փոքրիկի խոպոպիկներուն մեջ, իսկ Աշոտ, ամբողջ մարմնով դողալով, գողի մը պես փախավ սենյակին:

Այս պարագային սայթաքողը, անշուշտ, Աշոտն էր. իրավունք չունեն՝ հայելիին մեջնն ուրիշներուն ըրածը դիտելու, և քաղաքավարի վարմունք չէ, և հետևանքները՝ վտանգավոր: Բայց երկրորդ սայթաքումին մեջ Աշոտ արդեն բոլորովին մեղք չունիւր և ո՛չ ալ դեր, եթե չհաշվենք իր անունը:

Իրիկվան դեմ էր. Նորա ու Արփիկ, կարի մեյ-մեկ կտոր ձեռքերնին,

պատուհանին տակ նստած, երկար խոսքեր էին ատանձին: Արփիկ պատմեր էր իր հին ուսանողական հուշերեն, Աշոտի հետ միասին կատարած ճամփորդություններեն, եվրոպական կյանքեն:

Երբ մոլթը քիչ մը ավելի թանձրացավ, կարերը վար դրին, և Նորա խնդրեց նորեն, որ դաշնակի վրա մեկ-երկու կտոր նվագե: Արփիկ տրամադրված էր և շուտով տարվեցավ. կնվագեր սրտանց, կեսմութին մեջ:

Նորա կուէ էր եկեր անկյուն մը՝ նվագի սքանչելի ելեջներուն տակ և մոռցեր էր բոլորովին, թե ո՛ր է և ի՞նչ պայմաններու մեջ:

Արփիկ ուժգին զարկով մը վերջացուց, ցատկեց ոտքի և վագեց ընկերուհիին դեմը, որ դեռ մնացեր էր իր նստած անկյունը:

– Լա՛վ էր, սիրեցի՞ր, – հարցուց Արփիկ ու նստեցավ անոր քովը:

– Ա՛խ, ի՞նչ բախտավոր կին ես դուն, – բացականչեց հանկարծ Նորա և փարեցավ Արփիկի իրանին:

Եվ Արփիկ զգաց շուտով, որ աղջիկը կուլա իր կրծքին վրա:

– Նո՛րա, Նո՛րա, հոգի՛ս, ինչո՞ւ կուլաս, ի՞նչ եղար...

– Ա՛խ, ես գիտե՞մ՝ ինչու կուլամ: Երևի երաժշտությունը դպավ ջիղերուս: Բայց դուն, Արփի՛կ, գիտցի՛ր բախտդ, գնահատե՛: Երջանիկ կին մըն ես դուն:

– Ինչո՞ւ այդպես կկարծես, որովհետև կնվագե՞մ:

– Ե՛վ նվագդ, և՛ հոգիդ, և՛ կյանքդ, և՛ ամուսինդ, և՛ զավակներդ:

Ա՛խ, Աստվա՛ծ իմ, մի՛շտ, մի՛շտ այդպես երջանիկ ըլլաս:

Արփինն իր կարգին կամաց մը գրկեց ընկերուհին, մոր մը քնքշանքով ետ ըրավ անոր դեմքին թափած քանի մը մազերը և միևնույն ժամանակ կըսեր.

– Դիտե՛ս՝ ինչ կա, Նո՛րա, տարիքդ արդեն լեցված է, հոգիդ պահանջ ունի, հոգիդ ընկեր կփնտրե. ես նկատեի եմ, թե ի՞նչ կարոտով ու քնքշանքով երեխաներս կգգվես. ժամանակ է, որ տղու մը կապվիս, այդ ուղղությամբ բնավ մտածե՛ր ես, հոգի՛ս:

Նորա ինքզինքը ազատեց, ելավ ոտքի և բողոքի շեշտով մըն էր, որ պատասխանեց.

– Տղո՛ւ մը. ի՞նչ տղա. ո՞ր է մարդուս հոգիին ուզած տղան: Դուն գտեր ես քու Աշոտդ, ես ուրկե՞ գտնեմ Աշոտ մը:

Արփինն զգաց, որ աղջիկը տարօրինակ ու գրգռված շեշտ մը ունի:

Ե՛վ մեղքացա՛յ, և՛ թեթե անախորժություն մը զգաց, ավելի չգրգռելու համար կատակի տւալ:

– Տղային շատ ի՞նչ կա աշխարհիս երեսին. լեցուն է ամեն կողմ, ցանած է: Մի՛ վախնար, կգտնես: Քալե՛, երթա՛նք:

Եվ, թեւը մտած, տարա՛յ սեղանատուն՝ թեյի:

* * *

Միւհնույն կարծիքի էր և Մի-Միխայլնան, դեռ բան մըն ալ ավելի: Մի-Միխայլնան համոզւած էր, որ Նորան ո՛չ թե պիտի գտնէ, այլ արդեն գտած է իր տղան:

Իր համբավաւոր սուտին հաջորդ օրը նշանաւոր սուտը իր արդյունքը տւալ:

Արմին Կարինյան եկա՛յ շատ քաղաքաւարի կերպով՝ այդ երեւի սուտին հաշիւը պահանջելու:

– Մի՛նա Միխայիլովնա, ես Ձեզի հօրբ եմ ըսեր, թե Նորա Պետրովնան միշտ հիվանդ է վերջերս:

Մինա Միխայիլովնան նորեն իրեն շատ վատ զգաց, բայց և այնպես վերին աստիճանի անտարբեր չեւոտով մը ըսա՛լ՝ կարծես մտածելով.

– Դուք չէի՞ք ինծի ըսողը, հապա ո՛վ էր:

Եվ հանկարծ խիստ ճարպիկ ռազմավարութեամբ մը, որ բնաւ սպասելի չէր Մինա Միխայիլովնայի սովորական պարզմտութենէն, պաշտպանողականն անցա՛յ հարձակողականի՝ շատ աղվոր ժպիտ մը միշտ շրթունքին.

– Բայց, պարո՞ն Կարինյան, ըսե՛ք, խնդրեմ, ինչո՞ւ այդ աստիճան նրբազգաց եք Նորա Պետրովնայի առողջութեան նկատմամբ, և, ընդհանրապես, ինչո՞ւ շարունակ անոր չորս դին կդառնաք:

– Ե՛ս: Մի՛նա Միխայիլովնա, ինչե՛ր կկոտիք, – բացականչեց երիտասարդը բացարձակ վրդովումով, և ամբողջ դեմքը վարդի պես բացվեցա՛յ ու դարձա՛յ կարմիր:

Եվ Մինա Միխայիլովնան մեծ հաճույքով քաղեց իր ցանած սուտին հասցուցած պտուղը: Հիմա արդեն իր փոքրիկ կասկածը աճեր ու դարձեր էր կառ-կարմիր վստահություն մը:

– Կատակ կընենմ, իմ սիրելի՛ բարեկամս, ինչո՞ւ վրդովվեցիք: Եվ վերջապես Նորա Պետրովնայի նման աննման աղջիկով մը հետաքրքրվիլը Ձեր սրտին և Ձեր ճաշակին միայն պատիվ կբերե:

Այս տեսակ շողորթիչ պատասխանի մը դեմ ա՛լ բողբոջել կարելի չէր. մանավանդ «աննման աղջիկը» չափազանց կաշառող էր:

Բայց և այնպես պարոն Կարինյան, գոնե ձևի համար, խոսքի տակ մնալ չուզեց.

– Ես բնավ չէի կարող երեակայել, որ Դուք, Մինա Միխայիլովնա, այս տեսակ հարցերով կրնաք հետաքրքրվիլ:

– Սիրելի՛ս, պետք է գիտնաք, որ Նորա Պետրովնան ես սաստիկ կսիրեմ և շատ կուզեմ, որ բախտավոր ըլլա:

Արմեն Կարինյան չպատասխանեց, բայց այն տեսակի երախտագիտական նայվածքով մը նայեցավ Մի-Միխայլնայի երեսին, որ ամեն պատասխան դարձուց ավելորդ:

Եվ երկուքն ալ ըմբռնեցին, որ Նորա Պետրովնայի դեմ մղվող այս նուրբ ճակատամարտին մեջ դաշնակից են իրարու:

Դժվար է կտրուկ ըսելը, թե ի՞նչն էր իսկապես, որ Մինա Միխայիլովնային այսպես կհետաքրքրեր այդ զույգի մեջ եղած կամ չեղած կապի էությունը:

Նորայի համար զգացած համակրանքը, անշուշտ որ, ճիշտ էր և իր դերը ուներ: Կանացի հետաքրքրությունն ալ վերջապես կրնար հող դեր մը խաղցած ըլլալ, ինչքան ալ որ շատ ըլլար Մինա Միխայիլովնայի կարողացած գրքերուն թիվը և անոր բնավորության քիչ մը փրկսփայական գիծը: Կին էր վերջապես:

Բայց այս բոլորին ետին կար կարծես ավելի ծածուկ ուրիշ բան մը: Այդ երիտասարդ և համակրելի զույգին մեջ երեակայված կապը կամաց-կամաց սիրո մթնոլորտ մը կառաջացներ, որուն մեջ շնչելը Մինա Միխայիլովնայի համար հաճելի էր: Ճիշտ այնպես, ինչպես մենք վեպեր կկարդանք՝ սիրո այդ մթնոլորտին մեջ շնչելու համար:

Միայն թե այդ անպիտան Նորան չափազանց լուռ էր ու զուսպ իր հոգեկան ապրումներու վերաբերմամբ և վեպի ընթերցումը շատ կդժվարացներ: Անկե բան հասկնալը դյուրին չէր, և Մինա Միխայիլովնան այդ անպիտանը կարմրցնել կարողանալու մեծ հույս մը չուներ:

Կտեսներ, որ աղջիկն ալ մտածկոտ էր, քիչ մը ցրված և տխուր կարծես: Բայց ո՞վ կրնա տեսնել ուրիշի հոգիին խորքը: Դեմք ըսվածն ալ Աստված տվեր է հոգիին մերկությունը ծածկելու համար: Դեմք ըսվածը դիմակ մըն է: Եվ բոլոր դիմակներն ալ, որ խանութներու ցուցափեղկերուն մեջ կախած կծախեն բարեկենդանի օրերուն, բոլորն ալ պայմանական, արվեստական և հատկապես խաբելու համար շինված գործիքներ են: Հիմա ի՞նչ գիտնաս, թե ի՞նչ կա իսկապես Նորայի հագած տխուր ու ցրված ու մտածկոտ արտահայտություն ունեցող դիմակին տակ:

Բայց Մինա Միխայիլովնան շուտով հուսահատողներեն չէր: Միտքը դրավ՝ դիմե ամենեն ուղիղ միջոցին, որ և ամենեն ավելի կհարմարեր իր հոգիին, այսինքն՝ բաց ու շիտակ անգամ մը խոսի Նորայի հետ և ըսե անոր, ինչ որ ինքը կմտածե:

Դպրոցին վարժուհիները ցանկություն էին հայտներ, օգտվելով ապրիլյան աղվոր արևեն, գարնանային ընդհանուր պտույտ մը կազմակերպել՝ ուսուցիչ ու աշակերտ՝ բոլորը միասին: Մի-Միխայլևնան հոժար էր:

Կմնար տեղի ընտրությունը. շատ դժվար հարց էր Բաքվի նման նավթահորերով կամ առանց հորերու, ամեն կողմ տարածված ավազակույտներուն մեջ գրոսանքի հարմար անկյուն մը ճարելը:

Կանգ առին էրմենիքենդի ետևները գտնվող «պարտեպլ» մը վրա, ուր, ինչպես կըսեր օրիորդներեն մեկը՝ իր հին տարիներու փորձերուն հենած, «քանի մը հատ ծառի պես բաներ կային», որոնց քովը տղաքը կրնային խաղալ, ուր պզտիկ թեյարան մըն ալ կար, պահողն ալ՝ պարսիկ:

Ապրիլի «աղվոր» արևին տակ մոտ երեք քառորդ ժամ այրվեին, քաղեին ու երգեին ետքը՝ հասան վերջապես նշանավոր պարտեզը, որ ամեն բանի նման էր՝ բացի պարտեզե:

Ծառերու նման բաներ մը երևի երբեմն եղած էին. բարակուկ ու նորատունկ ծառեր, սակայն անխնա ժամանակը, մարդկային ավելի ևս

անխնա ձեռքերը, ինչպես և այծերու, գուցե և ուղտերու անխնա ծնոտները թողեր էին միայն բուռներուն ամենեն վարի կոտրած ու կրծած մասերը:

Բայց եթե պարտեզ չկար, կար պարտեզին պարսիկը: Կարճա-
Հասակ, սեփ-սև դեմքով, ցեղերու խառնուրդ Հագուստով, սաստիկ
արագաշարժ մարդ մը՝ անորոշ տարիքի, անորոշ ազգի, և որ շատ անորոշ
լեզվով մը կխոսեր. ո՛չ թաթարերեն էր, ո՛չ պարսկերեն և ո՛չ ռուսերեն:

Իրեն նման անորոշ ու խառնուրդ բան մըն էր նաև իր «սրճարանը»,
որ կարելի էր համարձակ մանրավաճառի խանութ անվանել, որ և,
միևնույն ժամանակ, իր բնակարանն էր՝ դատելով մեկ կողմ դիզված իր
անկողնեն. գուցե, ի հարկին, իբրև Հյուրանոց ալ կծառայեր:

Էրմենիքենդի տուններուն մեկ ծայրի առաջ երկնցած հրվանդանն
էր իր կալվածքը, որուն ամենեն վերջին ծայրը՝ ավազաբլուրի մը
գագաթը, նստած էր սրճարանը՝ իր հովանոցով: Հինգ-վեց բարձր ու
բարակ սյուներու ցանց մըն էր՝ շինված ու ծածկված առատորեն չորցած
ճյուղերով, որ կպսակեր ավազ-բլուրը և կհովանավորեր ինչպես սրճա-
րանին գլուխը, այնպես ալ բոլոր սուրճ խմելու եկող պարսիկ և ո՛չ-
պարսիկ գլուխները:

Արշավախումբը հովանիին տակ հասավ թե չէ, բոլոր երեխաները
թափեցան մեկ-երկու սեղաններուն, ցած ու բարձր քանի մը աթոռներուն
և պատի մը նման անորոշ բանի մը մնացորդին վրա:

Եվ ամեն մեկը հետը բերած պաշարն ու հացը խսկույն մաքրեց՝
թե՛ իր խիղճը և թե՛ իր կապոցը անհանգստացնող բաներե ազատելու
համար:

Ուսուցիչներն ալ մեյ-մեկ թեյ պատվիրեցին արագաշարժ սրճա-
պետին, որ անմիջապես հասցուց մանրադիտական բաժակներով, և որ
սակայն, բոլոր խմողներու միաձայն վկայությամբ, բնավ անխմելի չէր:

Օրիորդները հավաքեցին փոքրիկները «պարտեզի» ամենեն լայն
ու հարթ մասին վրա և ժամվան մը չափ զանազան խաղեր ըրին և երբ
կշտացան այդ խաղերեն, ազատ ձգեցին երեխաները՝ ամեն մեկը իր
բնայլին:

Ուսուցիչներն ալ եկան նորեն Մի-Միխայլնայի սեղանին շուրջը:
Միայն Նորան էր, որ քիչ մը ասդին-անդին տնտնալեն ետքը կամաց-

կամաց բարձրացավ դիմացի մերկ սալադաբլրին կողը և անոր թեքության վրա նստեց իր վերարկուն և ինքն ալ անփուլթ փռվեցավ վրան՝ արմովը դետին, գլուխն ալ թևին, արևուն հետ ճակատ-ճակտի:

Պարոն Կարինյանը առանց դպալ տալու, աչքին ծայրովը կհետևեր անոր շարժումներուն՝ անփուլթ մը նստած իր աթոռին վրա ու թևն ալ դրած ուրիշ պարսապ աթոռի մը թիկունքին:

– Ձեռն ուզեր, որ տղաքը շատ ցրվին, – ըսավ Մինա Մխիթարյուկ-նան՝ չիփ-չիտակ ոտքի վրա կեցած և հրամանատարի ընդհանուր ականարկ մը նետելով շուրջի ավազակույտներուն վրա: – Հսկեցե՛ք, օրիորդնե՛ր, որ դեմի բլուրներեն անդին հանցնին. տեսե՛ք սա քանի մը պզտիկները:

– Իսկո՛ւյն, Մի՛նա Մխիթարյուկնա, հս հիմա կկարգադրեմ, – ըսավ հանկարծ Արմեն Կարինյան իր սովորական պատրաստակամությամբ:

Հանդիստ ելավ ոտքի և ավելի ևս հանդիստ քալվածքով դնաց դեպի դիմացի ցածիկ բլուրները, բարձրացավ գագաթը, մեկ-երկու աղջիկներ, որ հոն կխաղային, դրկեց դեպի ընդհանուր բազմությունը և ինքը կեցավ գագաթը, հավատարիմ հովվի մը պես աջ ու ձախ դիտեց ուշադիր, որ ուրիշ մոլորված ոչխարներ չգտնվին:

Եվ երբ ստուգեց ու ասպահովեցավ, քայլերը ուղղեց դեպի արևն ու օրիորդը:

* * *

– Մի՛շտ առանձին, – ըսավ Արմեն Կարինյան, երբ բավական մոտեցած էր աղջկան գլխուն կողմեն:

Նորա գլուխը թեթև բարձրացուց, նայեցավ մոտեցողին և ըսավ ժպտելով.

– Մինակ չեմ. մտածումներուս հետ եմ:

– Եթե ինձի իրավունք տաք, որ Ձեր քովը նստիմ, կխոստանամ՝ Ձեր մտածումները չխանգարեմ:

– Այս առատ արևն ու այս առատ սալաղները Բարի Աստծուն են, հս ալ Ձեզի պես հյուր մըն եմ եկած Բարի Աստծուն տունը, ինչպե՞ս կրնամ Ձեզի արդիլել: Նստեցե՛ք:

Արմեն ինքն ալ թեք ինկավ Նորայեն քիչ մը հեռու:

– Բայց եթե Դուք լրջորեն հավտացիք, որ ես իրոք խոսքս պիտի պահեմ ու Ձեզի պիտի չխանգարեմ, սխալած եք քիչ մը:

– Վնաս չունի. շատ սխալներ կան, որ անախորժ չեն, և խոստումներուն ստվար մեծագույն մասը կտրվին արդեն՝ չպահվելու համար:

Տղան քիչ մը լռեց, նայեցավ օրիորդին ու հանկարծ ըսավ.

– Օրիորդ Ազնավորյան, ինչո՞ւ Ձեր մայրը հոս բերել չեք տար: Դուք ալ այսպես առանձին չէիք ըլլար, Ձեր մայրն ալ Ձեզմե զրկված չէր ըլլար, և ես ալ բախտը կունենայի՝ Ձեր մայրը ճանչնալու:

– Այո՛, մայրիկս շատ սիրելի ու շատ հետաքրքիր կին է. արժե ճանչնալը: Շատ եմ ուզած, որ միշտ միասին ըլլանք, բայց մայրիկս չի կրնար: Սոչի տուն մը ունինք, պարտեզ մը և ծխախոտի տնկարաններ. այս բոլորը անձամբ հսկել կուզեմ, վրան աշխատիլ կուզեմ, որ համեստ արդյունք մը տա: Մայրս, իբրև նոր հարս, եկած է այդ հողերուն վրա, ամեն ինչ իր աչքին ու իր ձեռքին տակ է շինված ու կազմված, իր բոլոր երեխաները հոն է մեծցուցած, փոքր քույր մը և փոքր եղբայր մը ինձմե առաջ հոն են թաղված, ինչպես և Հայրիկս: Ձի կրնար հեռանալ. տարի մը փորձեցինք, չդիմացավ. ամեն բանն կձսնձրանա և իր անկյունին կարոտը ունի:

– Հիմա մինա՞կ է Ձեր մայրը Սոչի:

– Ո՛չ, փոքր մորքուրիս հետ է, և փոքր մորքուրս երկու չափահաս տղաք ունի արդեն. անոնք են, իսկապես, տնկարանները մշակողը: Մենք շատ ցրված ընտանիք ենք. մեծ մորաքույրս Տրապիզոն է՝ դեռ մինչև հիմա, մյուս մորքուրս Մարսիլիա է, մյուսը՝ Թիֆլիս, մայրիկս՝ Սոչի, իսկ մեկն ալ՝ հոս:

– Գիտե՛մ, Առաֆելովի գործարանը: Մենք ալ ճյուղավոր ընտանիք ենք՝ չորս եղբայր ու քույր՝ իրենց շատ բարդ ընտանիքներով, միայն թե կեդրոնացած ենք մեկ քաղաքի մեջ: Գիտե՞ք, օրիորդ Ազնավորյան, սաստիկ կցանկայի՝ Ձեր մայրիկը ճանչնամ:

– Իրա՞վ, – ըսավ աղջիկը երազկոտ ու ժպտուն:

– Կզգամ, որ սաստիկ պիտի սիրեի:

– Առաջ կատածեի, որ Զատիկին քանի մը շաբաթով մայրիկս բերեմ հոս՝ կա՛մ իմ քույր, կա՛մ Առաֆելովներու գործարանը, բայց հիմա թողած եմ այդ միտքը:

– Ինչո՞ւ:

– Փոխած եմ ծրագիրս: Ինքս կուզեմ՝ հոսկե շուտով հեռանամ:

– Սոչի՞:

– Անշուշտ, նախ՝ Սոչի, հոնկե ալ կմտածեմ՝ երթամ Մոսկվա. կուզեմ հետևիլ բարձրագույն կրթության:

– Ա՛խ, այդպե՛ս: Լա՛վ կընեք, օրիո՛րդ Նորա, շատ լավ կընեք և ատիկա շատ կվայել Ձեր դեմքին ու Ձեր բնավորության:

Եվ ասիկա ըսված էր այնպես հանկարծ, այնպես սրտանց և այն տեսակի ոգևորված շեշտով մը, որ Նորա ակամա ելավ իր կիսաապառկած դիրքեն, նստեցավ շիտակ և լուռ ու համառ սկսավ նայիլ խոսակցին:

Եվ ավելի ևս ապշեցավ, երբ այդ խոսակիցը ինքն ալ հանկարծ նստավ և ըսավ վճռապես.

– Եվ գիտե՞ք ինչ, օրիո՛րդ Նորա, ես ալ կուզամ Ձեզի հետ. ես ալ կմտնեմ համալսարան:

– Բայց Դուք արդեն ավարտած եք համալսարանը:

– Ավարտած եմ իրավաբանական բաժինը, որ կտեսնեմ՝ չի խոսիր հոգիիս. ես սիրած եմ միշտ մաթեմատիկը: Վերջերս շատ անգամ մտքովս անցեր է՝ երթամ ու լրջորեն տեր դառնամ իմ սիրած ճյուղիս: Ահա՛, Ձեր որոշումը հանկարծ աչքերս բացավ: Կերթանք միասին, օրիո՛րդ Նորա:

Տարօրինակ հուզում մը իջավ Նորայի վրա: Առաջին անգամն էր, որ աղոտ կերպով տեսավ ու հասկցավ, թե ինչ կդառնար տղու հոգիին մեջ:

Ամենեն առաջ իր նայվածքը հեռացուց տղու աչքերեն, խոր տխրություն մը եկավ վրան, և աչքերը ձգեց իր գոգը:

Տղան քիչ մը սպասեց և հարցուց.

– Ի՞նչ կմտածեք այդպես, օրիո՛րդ: Եվ ի՞նչ կըսեք իմ առաջարկիս:

– Ի՞նչ կընամ ըսել ես Ձեր որոշումին, պարո՞ն Կարինյան, Դուք եք Ձեր գործերը դատողը: Ես իհարկե ուրախ կըլլամ, որ մեծ ու անծանոթ քաղաքին մեջ Ձեզի նման՝ տեղին ու պայմաններուն ծանոթ առաջնորդ մը կուենեմ, մանավանդ առաջին օրերուն:

– Ուրեմն վճռված է, – ավելի պոռաց, քան ըսավ Արմեն՝ ուրա-

խոլթյան բուռն թափով մը երկու թևերը լայն բանալով: – Ուրեմն՝ նորեն երեք տարի ուսանող, հիանալի՛:

– Ո՛չ, ես, բարեկա՛մս, ես այդքանի կարողությունն չունիմ: Ինչ որ խնայած եմ այս քանի տարիներու ուսուցչությամբ, կկարծեմ՝ կբավե մեկ տարվան համար, գուցե քիչ մը ավելի: Մայրիկս զրկելով, գուցե տեղե մը պարտք առնելով՝ կարողանամ երկրորդ տարին կերպով մը լրացնեմ, երրորդ տարին ինծի համար անկարելի է:

– Բայց ինչ ալ որ ընտրեք իբրև մասնաճյուղ, երրորդ տարին անխուսափելի է՝ լրացնել, կլորցնել, ամբողջացնել չեք կրնար, և շատ մեծ է վերջին տարվան դերը:

– Կհասկնամ, – ըսավ Նորա գլուխը կախ և տեսակ մը տխուր, – բայց գիտեմ, որ երրորդ տարվան կարելիությունը բնավ չունիմ:

– Ունի՛ք, – ըսավ տղան կտրուկ:

– Ինչպե՞ս, – հեգնեց աղջիկը՝ տրտում չեղտով մը:

– Կկարգադրվի՛: Ժառանգական իմ բաժինս մեր տներու վարձքեն մեծ բան մը չէ, բայց գումար է, մեծ եղբորս ձեռքն է. պետք որ ըլլա, եղբայրս ավելին ալ կուտա. լի ու լի կբավե ինծի ալ, Ձեզի ալ, երեք տարի ալ, դեռ ավելին ալ:

– Խորապես շնորհակալ եմ, – ըսավ Նորա արդեն կատարյալ լրջությամբ. – դժբախտաբար, ընդունիլ չեմ կրնար:

– Եվ ինչո՞ւ:

– Ես սորված եմ միշտ իմ աշխատանքովս:

– Բայց Դուք ըսիք, որ պարտք եք առնելու՝ նույնիսկ երկրորդ տարվան համար:

– Այո՛, եթե հարկադրվիմ: Ուրիշներեն, տոկոսով. ասիկա տարբեր է:

– Ինծի ալ կվճարեք այդ տոկոսը, և ես սարսափելի վաշխառուն եմ:

– Այո՛, արդեն Ձեր խոսքերուն տակեն կհնչե Ձեր վաշխառությունը, – պատասխանեց աղջիկը տխուր, բայց սրտանց:

– Ուրե՞մն:

– Ուրեմն՝ ուրիշ բանի մասին խոսինք, պարո՞ն Կարինյան:

– Աղե՛կ, այսօր այլևս չենք խոսիր այդ մասին, քանի որ ասիկա է

Ձեր կամքը: Բայց հարցը կմնա բաց, այսինքն՝ իսկապես ինձի համար բոլորովին փոքրած է: Ելե՛ք, օրիորդ, Մի-Միխայլնան նշան կընե, որ պիտի մեկնիր:

Երբ զուգը մոտեցավ պաշտոնակիցներու սեղանին, տեսչուհին իր խուզարկու աչքերը ականոցներուն հետևն գաղտուկ մը սևեռեց Նորայի դեմքին, բայց լլվռվեցին զատ ուրիշ ոչինչ կարդալ չկրցավ անոր դեմքին վրա:

* * *

Երկաթուղիի կայարանին առջև՝ հրապարակին վրա, աշակերտներու մեկ մասին հետ օրիորդներին մեկը և պարոն Կարինյանը ծռեցան դեպի աջ՝ քաղաքին կեդրոնը, բաղմուխյան մեծադույն մասը ուղղվեցավ դեպի ձախ՝ Սև քաղաք:

Ամենքն ալ արևահար էին, և՛ հոգնած, և՛ լուռ. խոսելու տրամադրություն չկար՝ թե՛ աշակերտ, թե՛ ուսուցիչ:

Նորայի հոգիին մեջ ուրիշ հոգնություն մըն ալ կար: Իր ամբողջ էությունը միայն հանգստի կտենչար, մենություն ու անդրբրի, և ահա՛ ծայր կուտար նոր հիմար պատմություն մը: Որովհետև Նորա այլևս կասկած չուներ, թե ինչն էր այդ տղան խոսեցնողը:

Պզտիկներու խումբի մը մեջ կքալեր հոգնած ու ջարդված վարժուհին, կամաց-կամաց իր միտքը կուղային խոսքի կտորներ, նայվածքներ, տարօրինակ հանդիպումներ այն տեսակ տեղեր, ուր բնավ սպասելի չէր: Այս ամենը, որոնց վրա ուշ չէր դարձուցած և որ բնավ չէր ալ գիտեր, թե մնացած է ու կա իր հիշողության մեջ, այս բոլորը հիմա իրար կկանչեին աղջկա մտքին մեջ, իրարու քով կշարվեին, իրար կլրացնեին, և հղրակացությունը պարզ էր՝ այսօրվան երկնքն իրենց վրա թափվող արևի լույսին պես:

Եվ Նորա գիտակցեց, որ կմեղքնար այդ կիրթ ու «կորեկտ» տղան. իզուր տեղը պետք է տառապեր ան ալ: Ի՞նչ ավելորդ նոր անախորժություններ էին այս բոլորը:

«Ի՞նչ ընեմ, Աստվա՛ծ իմ, որ իսկույն հասկնա, կտրվի ու հեռանա՛»:

Մովթին Հետ Հասան դպրոց՝ մնացած վերջին խումբերը Հետզհետե նորանալով: Հոն ցրվեցան ամենքը, և դեռ մնացած վարժուհիները շտապեցին տուն:

Երբ Նորա հրաժեշտի համար ձեռքը մեկնեց Մինա Միխայիլովնային, ձեռքը պինդ բռնվեցավ:

– Դու աս իրիկուն ինձի ես, մինակ եմ, քեզի Հետ ըլլալ կուզեմ, քալե՛, հիմա թեյը պատրաստ կըլլա վերը:

Ասիկա ըսված էր շատ կտրուկ ու վճռական, և տեսչուհին, ինքը առջևն ինկած, սկսավ բարձրանալ սանդուղներեն՝ վստահ, որ Նորան անպատճառ ետևեն պար պիտի:

Սխալված չէր: Նորա կբարձրանար սանդուղները տեսչուհին ետևեն՝ նույնիսկ մասնավոր գոհունակությամբ: Ուրախ էր, որ մինակ չէ ըլլալու, և սաստիկ ալ ծարավ կզգար:

Երբ վրանուն փոշիները քիչ մը թոթվեցին, թեթե մը լվացվեցան և մտան ֆշֆշացող սամավարով սեղանատունը, Նորա կրկնակի ուրախացավ:

Նստեցան դեմ դեմի՝ սամավարի նախազանգության տակ:

Երբ պատառ մը բան կերան, երբ առաջին բաժակը վերջացուցին, և երբ Մի-Միխայլնան իր ձեռքովը Նորայի գավաթը նորեն լեցուց, ալ համբերել չկրցավ և ըսավ շատ պահանջկոտ ու խստություն ձևացնող շեշտով մը.

– Հիմա ինձի ըսե՛ք, տեսնեմ, Նո՛րա Պետրովնա, ի՞նչ կխոսեիք հոն, ավազաբլուրին վրա, պարոն Արմեն Կարինյանի Հետ միասին պառկած:

Հարցնելու ձևը և հարցը ինքնին շատ անակնկալ ու անախորժ եկավ Նորային: Զարմացած նայեցավ պահ մը՝ խոշոր բացած աչքերով և պատասխանեց՝ շատ դանդաղ և անսովոր հանդուգն շեշտով մը.

– Կուզեք գիտնալ, թե ի՞նչ կխոսեինք հոն՝ արևի տակ՝ ավազներուն վրա պառկած: Բայց մենք չէինք խոսեր, այլ հեքիաթ կպատմեինք:

– Իրա՞վ, ավելի՛ ևս հետաքրքիր, ո՞րն է այդ հեքիաթը:

– Կախարդական թռչող գորգին հեքիաթը, որ կփոխադրե մարդիկը այս նավթ ժայթքող ավազաբլուրներուն վրային շիտակ դեպի

այն երազական բլուրները, ուր միտքը կզարնե իր շատրվանները:

- Բանաստեղծական հեքիաթ է, և մարդիկ ի՞նչ կընեն հոն, երբ թռչող գորգը տեղ կհասնի:

- Ուրիշ ի՞նչ կընան ընել. պիտի նստին ու դասերնին պատրաստեն:

- Դուք իմ քթի՞ս կխնդաք, - բարկացավ հանկարծ Մինա Միխայլովնան:

- Շատ լավ գիտեք, թե ես ինչպես կհարգեմ Ձեզի: Ես պատասխանեցի Ձեր տված հարցին. ըսի, որ կխոսեինք:

- Այդ հիմարուկթյունները կխոսեիք՝ ավազներուն վրա նստած:

- Ներեցե՛ք, Մի՛նա Միխայլովնա, կարծեմ սխալեցաք, մինչև հիմա կըսեիք՝ պառկած:

Խոսակիցը ետ քաշվեցավ սեղանին ու քիչ մը լռեց:

- Չլլա, թե վիրավորվեցաք:

- Վիրավորվի՛՛ ո՛չ: Բայց երբ այդ ոճով ինծի կխոսիք, երաժշտուկ-թյունը չխանդարելու համար հարկ է, որ խոսիմ նույն ձևով:

- Բայց ես ինքս ալ չգիտեմ՝ ի՞նչ ձևով խոսիմ Ձեզի հետ: Շատ դժվար բան է, երբ մեկը այսպես սրտիդ մոտ կընդունիս, ինչպես ես՝ Ձեզի, ու կտեսնես, որ ան քու առջևդ իր սիրտը չի բանար:

- Ինչո՞ւ արժանացա Ձեր մեղադրանքին:

- Լսեցե՛ք, Նո՛րա Պետրովնա, ես շատոնց նկատած եմ, որ աղվոր կապ մը կա Ձեր և Արմեն Կարինյանի միջև, և սրտանց ուրախ եմ: Քանի կդիտեմ, կխոսիմ ու մոտիկ կձանոթանամ այդ մաքուր ու շիտակ հոգի ունեցող երիտասարդին, այնքան կտեսնեմ, որ Դուք հրաշալի զույգ մը պիտի ըլլաք և շա՛տ բախտավոր: Կարինյանը, ինչպես կզգամ, կպաշտե Ձեզի և պաշտե պիտի Ձեզի իր ամբողջ կյանքը, և Դուք արժանի եք Նո՛րա Պետրովնա, որ պաշտվիք:

Նորա նախ խնդալու պես դեմքի շարժում մը ըրավ, որ դարձավ իսկույն ցավի ծամածռություն: Եվ հանկարծ թե ու դեմքով ինկավ սեղանի եզերքին և սկսավ հեծկլտալ:

Խեղճ Մի-Միխայլնան շվարեցավ բոլորովին. քարացած՝ վայրկյան մը նայեցավ, ետքը վեր ցատկեց, մոտեցավ, գրկեց Նորայի մեջքը և հուզված կկրկներ.

- Նո՛րա Պետրովնա... Նո՛րա Պետրովնա...

- Մի՛ չարչարեք ինծի, ուժ չունիմ, մի՛ չարչարեք ինծի, - ըսավ վերջապես աղջիկը՝ արցունքներու մեջ ողողված դեմքը վեր բարձրացնելով:

- Բայց ի՞նչ վատ բան ըսի, և ինչո՞ւ կուլաք: Եթե անախորժ է խոսածս Ձեզի, թողնենք, չենք խոսիր: Ելե՛ք, ելե՛ք, եկե՛ք ներս, լվացվեցե՛ք, հանդատացե՛ք:

Եվ խեղճ Մինա Միխայիլովնան առաջին անգամ փորձով տեսավ, որ մեծ անհարմարություններ ունի ուրիշի կրակով տաքնալ ուզելը:

Մինչ Նորա փոքրիկ թաշկինակը կոխեց աչքերը, սրբեց, չորցուց, լացը կտրեց և կամաց մը ելավ ոտքի:

- Ներեցե՛ք, Մի՛նա Միխայիլովնա, ջիղերս երևի շատ են տկարացած. ինծի հոգնած կզգամ սաստիկ և սանձել չեմ կրնար հուզումներս: Ներեցե՛ք, Ձեզի պատճառած վախս և անախորժությունս: Եվ լավ է, որ թույլ տաք՝ մեկնիմ:

- Պայմանով, որ բարկացած չըլլաք իմ վրաս: Այս հիմար ելքին հասնելու համար չէր, որ Ձեզի վար դրի ու խոսք բացի:

- Գիտեմ, կըմբռնե՛մ: Կճանչնամ Ձեր սիրտը և խորապես կզնահատեմ Ձեր թանկագին համակրանքը: Կխոսինք մեկ ուրիշ անգամ:

- Աղե՛կ, գացե՛ք ու հանգստացե՛ք, միայն թե մի՛ հուզվիք: Եվ մեր դնապանը միասին առե՛ք, թող ընկերանա Ձեզի մինչև տուն:

- Շնորհակալ եմ:

Ե

Միևնույն ապրիլի միևնույն «աղվոր» արևը միևնույն երկինքեն իր ճառագայթները միևնույն առատություն մը կթափեր Առաֆելովի գործարանի կառավարիչին բնակարանեն ներս և հոն ալ հոգիներ կշոյեր ու սրտեր կտաքցներ:

Ճաշեն նոր էր ելած ընտանիքը: Երեխաները իջեր էին վար և տիկին Սիրվարդի աղջիկներուն հետ պարտեզն էին: Իսկ պարտեզն ինքը տակնուվրա էր. պարտիզպանը մարգերը կնորոգեր և թարմ ավազ կցաներ արահետներուն վրա:

Երեխաներուն ուրախ ծիծաղն ու աղմուկը լեցուցեր էին պարտեզը: Տիկին Արփինե վերը՝ իրենց մեծ սենյակի պատշգամբ կեցած, կրմալեր այդ աղմուկը: Բայց աչքերը հեռուն էին՝ ծովուն, իսկ մտածումները՝ ներսը՝ մեծ սենյակը, ուր իր ամուսինը, սուրճին գավաթիկը դեռ ձեռքը, քովը դիպած լրագիրները հատ-հատ կվերցնեն և արագ աչքե կանցընեն:

Տիկինը իր երազուն աչքերը կտրեց վերջապես ծովեն, ներս մտավ պատշգամբեն, հեռվեն դիտեց քիչ մը ատեն ամուսինը: Մեկ-երկու անգամ սենյակին մեջ զնաց-եկավ՝ իր ձախ ձեռքի մատները հանել-դնելով, որ նշան էր ներքին անհամապատասխանության:

Երբ սպասուհին եկավ և սուրճին պարապ գավաթները վերցուց ու տարավ, Արփինե զնաց ետևեն և դուռը դոցեց: Եկավ ու նստեցավ ամուսնուն քովի քիչ մը թեք դրված աթոռը:

Քիչիկ մը համբերեց և հանկարծ քաշեց լրագիրը ամուսնու ձեռքեն և նստեց անդին՝ պատուհանին տակը:

Աշոտ ժպտուն, զարմացած ու հարցական նայեցավ կնոջը:

– Ինձի հետ եղի՞ր, – ըսավ կինը քմայնոտ շեշտով մը:

– Կտեսնես, որ ես միշտ եմ քեզի հետ, – պատասխանեց ամուսինը:

– Ո՛չ, դուն ինձի հետ չե՛ս:

– Բայց...

– Ինձի հետ են քու սիրալիր խոսվածքը, քու ուշադիր վերաբերումը, քու հոգածությունը, քու կատակները. այդ բոլորը, այո՛, միշտ ինձի հետ են, շատ շնորհակալ եմ, բայց այդ բոլորին բարձր կա ուրիշ բան մը, որ ինձի հետ չէ:

Աշոտ նայվածքը կամաց մը իջեցուց գետին և նստած էր անշարժ ու սպասողական:

Կինը վայրկյան մը լուեց ու շարունակեց.

– Կարծեմ՝ ամիսը լրացավ, որ վերադարձեր եմ. փաղաքշանք մը չեմ ստացած քեզմե. կարոտ եմ քու այն սիրուն ու քնքուշ խոսքերուդ, որոնք սրտիս ուրախություն են տվեր միշտ: Դուն հիմա ինձի հետ կվարվիս ինչպես սիրելի քրոջ մը հետ, բայց ես քու կինդ եմ, և դուն, կարծեմ, կվախնաս ննջարանիս դուռնին:

– Բայց ինքդ էիր, որ բաժնեցիր մեր ննջարանները, – առարկեց

տղան շատ հանգիստ խոսվածքով մը և առանց նայվածքը բարձրացնելու:

- Իրավունք ունիս. ըրի ես այդ հիմարությունը և կմտածեմ, որ վիրավորված պիտի ըլլաս: Հիմա կուզեմ, որ գիտնաս, թե ինչ հոգեկան վիճակի մեջ էի, երբ այդ քայլը առի: Որ հասկնաս, կնեքես:

- Հոդ ի՞նչ կա ներելու. շատ բնական բան մը. երեխան տկար էր, և բժշկապետին պատվերը. պրոֆեսոր Հոֆման՝ ըսիր, կարծեմ:

- Աշո՛տ, եթե, Աստված չընե, երեխաս իրավ որ հիվանդ ըլլար, ես այսպես հանգի՛ստ կըլլայի. դուն ինծի այդպե՛ս կճանչնաս: Ինչպե՛ս կըլլա, որ մինչև հիմա կհավտաս այդ տիմար սուտին:

- Սո՛ւտ:

Նայվածքը բարձրացուց և շեշտակի կնայեր կնոջը աչքերուն.

- Հապա պրոֆեսոր Հոֆմանին քննությո՞ւնը:

- Պրոֆեսոր Հոֆմանը խնդաց վրաս, երբ քննեց երեխան, ըսավ. «Երանի՛ բոլոր երեխաները այս տեսակ սիրտ ու թոք ունենան», ու սենյակեն վռնտեց:

Աշոտ հանկարծ այն աստիճան խորին ուրախություն մը զգաց և՛ թեթևություն մը կրծքին տակ, որ խոսիլ չկրցաւ!։ Ուրեմն՝ ամբողջովին կեղծիք մըն էր միայն, թե երեխան որևէ սպառնալիքի տակ է:

Երբ քիչ մը ինքզինքը գտավ, հարցուց.

- Բայց դուն, Արփի՛կ, ինչպե՛ս կրցար այդ տեսակ սուտ մը հնարել և ինչո՞ւ համար. մեր ննջարանները բաժնեկո՞ւ համար:

Այս անգամ կարգը Արփիկինն էր՝ գլուխը խոնարհելու, և նայվածքը ինկավ գետին:

Այդ դիրքով ալ սկսավ իր բացատրությունը.

- Ամեն բան պիտի ըսեմ: Ամեն բան պիտի ըսեմ քեզի, որ հոգիս թեթևի, և այս լռելը վերնա մեր մեջնէն: Այո՛, այո՛, լռելը, ծածկելը, չգիտնալու տալը: Ինծի շատ տանջեց, քեզի ալ տանջեց, ա՛լ չեմ ուզեր, ա՛լ չեմ կրնար. անմիտ բան է և վայել չէ ո՛չ ինծի և ո՛չ քեզի: Կխոստովանիմ՝ մե՛ծ, մե՛ծ սխալ մը գործած եմ. ես պետք է առաջին վայրկյանին ամեն ինչ պարզ ու բաց խոսեի քեզի, ինչպես հիմա՝ այս վայրկյանիս: Եվ ո՞վ գիտե՛ ինչքա՛ն-ինչքա՛ն տառապանքի ազատած կըլլայի ինծի ալ, քեզի ալ:

– Լավ չեմ հասկնար, Արփի՛կ, խոսքերուդ միտքը:

– Տարիեն ավելի է, որ զգացի քու վարմունքիդ մեջ անտարբերություն մը դեպի ինծի: Այո՛ շատ թեթեւ և շատ դուստ քու կողմեն, բայց վախցա: Վախցա, Աշո՛տ, որ կկորսնցնեմ քեզի: Երկար մտածեի եմ, թե ինչպէս վարվիմ: Խորհեցա, որ շատ ես վարժված ինծի, որ շատ եմ քու ձեռքիդ տակը և մտածեցի՝ Հեռանամ առժամանակ մը, մասնավանդ որ ամառները, երբ կբաժանվեինք իրարմե, միշտ ավելի ջերմ կդառնար մեր կարոտն ու զգացումը: Դաշնակը հրաշալի պատրվակ էր և վերջապէս ճիշտ ալ էր, ու պնդեցի: Բայց այն վայրկյանին, որ դնացքը շարժեցաւ, ու տեսա քեզի՝ միս-մինակ կեցած երկաթե գծերուն մեջ, աչքդ մեզի, սիրտս ծակեց և ըսաւ ինծի, որ սխալ գործեցի: Եվ սխալս տուժեցի չարաչար: Շատ շուտով քու նամակներուդ գրվածքեն հասկցա, որ օր օրի ավելի անտարբեր կդառնայիր դեպի ինծի: Հետզհետե նամակներդ ավելի ուշ և ավելի անհոգի դարձան: Նոր տարվան առաջին օրերն էին, որ զարմանալի զգացում մը մտաւ մեջս, զգացում մը, որ դուն ուրիշ կնոջ հետ ես: Առաջ անորոշ կասկած մըն էր ատիկա, հետզհետե շնչովեցաւ, մեծցաւ հոգիիս մեջ և վերածվեցաւ բացարձակ վստահության: Մինչև անգամ գիտեի, թե որու հետ ես:

– Որո՞ւ, – հարցուց Աշոտ վախով ու ապշությամբ:

– Տիկին Մարջանը, – խնդաց Արփիկ:

– Ո՞վ, – բացականչեց Աշոտ խորին արհամարհանքով, գրեթե զղվանքով:

– Է՛, ես ի՞նչ գիտնամ, որբեայրի կին է՝ շատ տեսքով, խոսքը՝ գրույցը տեղը, ապրիլ գիտե, հրապուրել գիտե, հագվիլ գիտե, հարձակվող է, իսկ այրմարդիկդ միշտ թույլ եք հարձակվող կնոջ դեմ, և գիտեի, որ դեռ Հինեն չորս կողմդ կդառնա:

– Կտեսնեմ, որ շատ բարձր գաղափար մը չունիս բնավորությանս մասին:

– Ո՛չ, Աշո՛տ, դուն գիտես, որ ես շատ բարձր գաղափար ունիմ քու բնավորությանդ մասին: Բայց մարդկային մարմինն ու հոգին իրենց մեջ մութ ու բնազդական բաներ շատ ունին, որոնք երբեմն որոշ պայմաններու տակ անսանձելի կդառնան:

Աշոտ նորեն կախեց գլուխը և լռեց:

– Վերջապես կխոստովանիմ քեզի, ինչ որ մտքես անցեր է, ու կարծեր եմ, չեմ արդարացներ ինքզինքս, ես արդեն պատժեր եմ ինձի չարաչար: Կտեսնեի, կզգայի, որ կկորսնցնեմ քեզի. դո՛ւն, որ իմ հոգիիս հենարանն էիր ու իմ բախտավորությունս: Եվ հանկարծ մեջս խոսեց հպարտությունը. որոշեցի՝ անմիջապես դամ, ստուգեմ և կտրեմ ամեն կապ իմ ու քու մեջն: Պատճառ մը պետք է տայի՝ այսպես հանկարծ հեռանալուս համար, որ ո՛չ ծնողներս, ո՛չ ալ ուրիշները ճշմարիտ դիտավորությանս մասին որևէ կասկած չունենային: Միրիկիս պատահական հիվանդությունը թելադրեց ինձի այդ սուտի ճամփան: Ես խելագարի պես բան մըն էի, Աշո՛տ, տաքության մեջ պառկած երեխայիս գլխուն:

Աշոտ կքեր էր բոլորովին ինքն իր վրա, երկու արմուկները դրեր էր ծունկերուն և, դեմքը ամուր փակած երկու ձեռքով, հագիվ կշնչեր: Հոգին սեղմվեր, քարե կծիկ մըն էր դարձեր:

Կիներ հառաչանքի նման խոր շունչ մը առավ ու շարունակեց.

– Եկա: Վազոնին մեջին արդեն զգացի, որ չափազանցում կար վարմունքիս մեջ: Առաջին երկու շաբաթը դեռ կասկածով ու վարանքով կլսեի այցելուներու և ուրիշներու խոսվածքը և քննական աչքով կդիտեի վարքդ, խոսքդ, շարժումներդ: Հետզհետե փարատեցավ հիմար վախս. տեսա, որ նույն մաքուր ու ազնիվ տղան ես, կտեսնեի աչքերեդ, ձայնդ ու դատումներդ: Տխուր էիր միայն. հոգիդ կծկված էր մեջդ և իմ հոգիիս հանդիպելե կփախչեր: Այս վերջին օրերը մեկ-երկու անգամ ուզեցա խոսիմ ու բացվիմ քեզի, բայց կվախնայի, կդողայի. քու շիտակ պատասխանեդ. ի՞նչ պիտի ընեի, ի՞նչ կըլլար իմ վիճակս, եթե հանկարծ ըսեիր, որ ալ չես սիրեր ինձի: Երեկ և այսօր հանկարծ փոխվեցա. չեմ գիտեր՝ ինչու: Զէ՛, ա՛լ լռել չեմ ուզեր. ինչ կուզե՞՝ թող ըլլա: Եթե, իրավ, ա՛լ սեր չունիս ինձի համար, ադե՛կ, բաժնվի՛նք, բայց ես այլևս չեմ ուզեր միշտ այս տան մեջ, միշտ քու քովդ, բայց միշտ հեռու և միշտ օտար. ես քո՛ւյր ըլլալ չեմ կրնար քեզի: Ես իմ Աշոտս կուզեմ, ես ամբողջովին կուզեմ քու հոգիդ, ինչպես այնքան տարիներ ունեցեր եմ քեզի: Ահա՛, սիրելի՛ս, ըսի քեզի ամեն բան, հարցո՛ւր, եթե բան մը մոռցա ըսելու, և անկե ետքը հարցո՛ւր սրտիդ և ըսե՛ ինձի, ինչ որ պետք է ընեմ:

Աշոտ մնաց անշարժ, իր կքած ու կծկված դիրքին մեջ, բալական երկար, և կլինը լուռ կսպասեր անոր տալիք պատասխանին:

Վերջապես դանդաղ շարժումով մը բարձրացավ, շտկվեցավ Աշոտ, նայեցավ տխուր համառությամբ մը կնոջը աչքերուն և ըսավ տարօրինակ խոր ու տրտում ձայնով մը, հատիկ-հատիկ

– Արփի՛կ, դառն ճշմարտությունն այն է, որ ես արժանի չեմ քու այդ հին ու ամբողջական սիրուդ:

– Եվ ինչո՞ւ, – հարցուց կլինը դող ելած:

– Ինչ որ քու կանացի զգայությունդ և քու ամուսնական բնադրդ ըսեր են քեզի, սխալ չէ: Ո՛չ քու երևակայած ձևով՝ ո՛չ տիկին Մարջանիկ-ներու հետ և ո՛չ անկողնով. բայց ես անիրաված եմ քեզի և խորապես: Եթե քու եկած օրդ դուն մեր ննջարանը բաժնած չըլլայիր, բաժնի պիտի ես, և այս խոսակցությունը դուցե այն ժամանակ տեղի ունենար: Ուրախացա, որ դուն բաժնեցիր. առժամապես որևէ բացատրության տեղի չմնաց: Ձէի ուզեր՝ խոսիմ քեզի այս բոլորի մասին դեռ նոր եկած, չէի ուզեր՝ իզուր ցավ ու ավելորդ անախորժություններ պատճառեմ քեզի: Եվ ինչո՞ւ ծածկեմ. ես ալ ճիշտ քեզի պես ներքին վախ մըն ալ ունեի, որ քու սերդ ու հարգանքդ կկորսնցնեմ բոլորովին:

– Ալ ոչի՛նչ չծածկես և ոչի՛նչ չխնայես, կպահանջե՛մ քեզմե, ըսե՛, ինչ որ եղած է:

– Արդեն ըսի՝ ըստ էության, շատ բան չունիմ ավելցնելու: Թարմ ու ազնիվ աղջիկ մըն էր, հանդիպեցանք մեկ-երկու անգամ ու չգիտեմ՝ ինչպես եղավ, բռնվեցա. սկիզբը կարծես խաղ էր ու կատակ, շուտով տեսա, որ խոր արմատ էր բռնած հոգիիս մեջ:

– Ո՞վ էր, – հարցուց կլինը անողոք պահանջով:

– Ռուս էր. ինժեներ ընկերոջ մը աղջիկը. հայրը, երբ մեր կապը նկատեց, հեռացուց իսկույն աղջիկը. կարծեմ մեկնեցան Լեհաստանի կողմերը:

– Ե՞րբ մեկնեցան:

– Շատ ժամանակ չէ: Իսկ մեր հարաբերությունը գործնականապես խզված էր արդեն քու գալեդ-քիչ մը առաջ:

- Նամակներ՝:

- Խղված է ամեն կապ:

- Եվ կսիրե՛ս դեռ:

- Այո՛, բայց անշուշտ շատ տարբեր ձևով. բթացած է հիմա մեջս ամեն զգայություն, և ընդհանրապես ավելի տառապանք եղավ այդ զգացումը, քան սեր:

- Իսկ ա՞ն:

- Ան ալ կսիրեր. արդեն ատիկա էր, որ ինձի խելառ ըրավ:

Հարցաքննությունը ավարտած էր. պետք է հնչեր դատավճիռը, բայց դատավորը վերջին պաշտպանողական մը շնորհեց մեղադրյալին.

- Աղե՛կ, հիմա ի՞նչ կմտածես մեր մասին:

- Ձեռ՞ս նեղանար, եթե համոզումս ըսեմ բոլորովին մերկ:

- Նեղանալու կամ չնեղանալու սահմաններեն այլևս անցած ենք: Ինչքան մերկ խոսինք, այնքան իրար խնայած կըլլանք:

- Մեր հարաբերության վրա ես մտածե՛ր եմ երկար՝ քու գալեղ ի վեր: Եթե այլևս ընավ երեստ տեսնել չես ուզեր, իհարկե կըլլա քու կամքդ. ինչ որ պահանջես, կկատարեմ. նույնիսկ բաժնիվի՛լ տեւական կամ վերջնական: Բայց անկեղծ խոսելով՝ իմ այս ձախորդ ու ձախլիկ սիրահարությունս արժանի չէ այդ մեծ պատվին: Եվ ամենեն առաջ պետք է մտածենք մեր երեխաները. պետք չէ, որ անոնք ոչինչ զգան, պետք չէ, որ անոնք տուժեն, պետք չէ, որ...

Բայց շարունակել չկրցավ: Տեսավ, որ Արփիկ հանկարծ ետ ինկավ բազկաթոռի թիկունքին, ձեռքերով ծածկեց դեմքը և սկսավ հեծկլտալ: Կցնցվեին կուրծքն ու ուսերը, կցնցվե՛ր ամբողջ մարմնով:

Եվ Աշոտ զգաց անտանելի սուր խղճահարություն մը: Նետվեցավ դեպի կինը, բայց չէր համարձակեր ձեռք տալու: Մեկ ծունկը գետինը՝ կուռ էր եկեր առջևը ու կկրկներ աղոթքի նմանող ձայնով մը.

- Մի՛ լար, մի՛ լար, Արփի՛կ, հերի՛ք է: Ես վատ վարվեցա քեզի հետ. և՛ քեզի, և՛ զավակներուս հետ, գիտե՛մ: Չգիտեմ միայն՝ ինչո՞վ կընամ փոխարինել: Մի՛ լար, մի՛ լար, Արփի՛կ: Եթե ասիկա քեզի թեթևություն մը տալ կընա, գիտցի՛ր, որ դուռն հոգիիս խորքը Աստվածամոր պատկերին պես բան մըն ես եղած միշտ, նույնիսկ իմ ամենեն խելագար ու ամենեն տարված վայրկյաններու: Նույնիսկ այդ օրերուն

Հոգիս ծածուկ, ինծմե իսկ ծածուկ պաշտեր է քեզի: Մի՛ լար, մի՛ լար, Արփիհնե՛, և փորձե՛ հասկնալ, այն ատեն գուցե կարողանաս ավելի ներողամիտ ըլլալ:

Կինը կամաց մը շտկվեցավ, բացավ դեմքը, առանց արցունքները սրբելու նայեցավ քիչ մը իր քովը կես մը չոքած ամուսնուն, մտածեց վայրկյան մը և ըսավ.

– Ելի՛ր, ես հիմա ալ կհասկնամ քեզի. կյանք է՝ կալատահի: Հիմա այս բոլորի մեջ գտնե մեկ մխիթարական բան կա: Դուն ալ, ես ալ գիտենք հիմա, ինչ որ կա, և ինչ որ կդառնա մեր հոգիներուն մեջ: Կլանդրե՛մ քեզմե՝ ես ալ, դուն ալ ըլլանք առայժմ այնպես, բոլորովին այնպես, ինչպես մինչև հիմա՝ իմ գալես ի վեր՝ մեր կյանքով, մեր վարմունքով, մեր խոսքով: Իբրև թե այս ճաշեն ետքի խոսակցությունը բնավ տեղի ունեցած չըլլար: Ժամանակ տանք իրարու, որ սառն կերպով ու կամաց-կամաց հասկնալ, դատել ու կշռել կարողանանք, որ նոր ու ավելի դառն սխալներ չգործենք:

– Շնորհակալ եմ, – ըսավ Աշոտ՝ ոտքի ելլելով: – Որոշումդ բարի է, խելացի ու ազնիւ, ինչպես որ եղեր ես դուն միշտ:

Արփիկ քիչ մը մտածեց ու պատասխանեց դառնությամբ.

– Բայց այդ պարապ բաներու փոխարեն՝ կլին մը, ըստ երևույթին ուրիշ Հատկությունների պետք է ունենա՝ սիրված ըլլալու համար:

– Ձեմ պատասխաներ քու մեղադրանքիդ՝ մեր աղվոր գինադադարը չխտնգարելու համար, – ըսավ տղան հլու կեցվածքով մը: – Եվ որպեսզի այսօր բոլորովին նման ըլլա երեկվան ու նախորդ օրերուն, ըստ քու պայմանիդ՝ գնա՛, լվացվե՛ և եկո՛ւր՝ իջնե՛նք պարտեղ՝ երեխաներուն քովը:

Կինը կարծես վայրկյան մը վարանեցավ, բայց հանկարծ հլավ ու գնաց լվացվելու:

Եվ երբ քիչ մը ետքը Նուրյան ամուսինները իջան սանդուղներին և դուրս եկան պարտեղ՝ միասին, հանդիստ ու շատ սովորական քալվածքով, պարտեղը գտնվող Մնացականները, գործարանի մարդիկը և պարտիզպանը իրենց մտքի ամենն հեռավոր անկյուններին անդամ չէին կրնար անցնել, որ քիչ մը առաջ ծանր եղերերգություն մը կխաղային այդ երկուքը վերը՝ իրենց բնակարանի մեծ սենյակին մեջ:

Միայն ապրիլի «աղվոր» արևն էր, որ տեսեր էր բաց պատուհաններեն ամեն բան և տեղյակ էր իրողության, բայց ան ալ իր դարավոր թափառումներու ու թավալումներու միջոցին այն տեսակ բաներ էր տեսեր և՛ պատուհաններեն ներս, և՛ պատուհաններեն դուրս, այդ մարդ ըսված երկոտանիի տարօրինակություններուն և հակառակություններուն վերաբերող, որ զարմանքի թեթև նշույլ մը անգամ չունեցավ:

Ձ

Զատիկի արձակուրդին մեկ-երկու օր էր մնացեր, և տրամադրությունը բարձր էր Մի-Միխայլնայի տեսչության տակ աշխատող դպրոցին մեջ: Այդ ընդհանուր բարձր տրամադրության մասնակից չէր միայն Նորայի Հոգին:

Ինչքան որ Բաքու գալու առաջին ամիսները ուրախություն, շարժում, կյանք ու հուզում էր եղած իր կյանքը, ամեն տեղ սրտերը բաց՝ իր դեմ, և ի՞նչ խնդրությամբ սպասեր ու դիմավորեր էր ծննդյան ու Նոր տարվան արձակուրդները, հիմա, Զատիկի արձակուրդներուն առջև, ավերակ մը կ'իջարկեր իրեն Բաքուն, ավերակ մը՝ ամբողջ կյանքը, և ավերակ մըն ալ՝ ինքն ու իր հոգին:

Ի՞նչ պիտի ըներ այդ անտանելի երկու շաբաթները. դասերուատեն գլուխդ կկախես ու կաշխատիս, ի՞նչ պիտի ըներ այդ անվերջանալի արձակուրդի օրերը:

Առաջելովի գործարա՞նը: Հոն ավարտած էր իր դերը. արդեն վերջերս միշտ կերթար դժվարությամբ. այն Աշոտը, որուն աչքերը այլևս իրենը չէին, և պետք չէ, որ ըլլային, այլևս կեսավակես օտար մըն էր, ավելի ցավ կգգար անոր ներկայութենեն, քան բավականություն: Արփիկի հանդեպ ալ կատարեր էր պարտքը, ինչ որ իր խիղճը ու իր սիրտը թեյադրած էին: Ալ հոն գործ չուներ ինքը:

Մինա Միխայիլովնայի հե՞տ: Ավազակույտերու պոռույտեն ետքը բնական ճնշում մը ունեին երկուքն ալ, տեսակ մը արվեստական, չափված-ձևված հանդիպումներ էին:

Պարոն Կարինյանի հետ՝ ավելի ևս: Մինչև այդ նշանավոր ավագ-

ները Նորայի Համար Հաճելի էր միշտ Հանդիպիլ ու խոսիլ անոր Հետ: Համակրելի ու նրբազգաց ընկեր մըն էր, կարելի էր խոսիլ հազար նյութի մասին՝ բոլորովին հանդիստ ու ազատ, առանց որևէ Հետին Հաշիվներու: Հիմա այդ ընկերական սիրուն կապն ալ խճճվեր էր. պետք է մտածես ամեն արտասանած բառը, որ ավելի կամ պակաս չըլլա, և ամեն լսած բառիդ ետևը պետք է մտածես, թե ի՞նչ ըսել կուզես:

Նորա սովորաբար սիրով կերթար Զամինյաններուն. իր բոլոր ծանոթներեն ամեննն ավելի սիրած էր տիկին Զամինյանը՝ այդ երիտասարդ, բացսիրտ ու խելացի կինը: Բայց Հիմա անոնց տունն ալ ավելի պանդոկի կնամներ. ահագին բազմությամբ հյուրեր ունեին՝ Գանձակեն եկած և բոլորովին տարբեր տարիքի ու ճաշակի:

Աժտարխանյաններուն երթալու ինքը մեծ ձգողություն մը չէր զգար, թե՛ տիկին Մարգոն և թե՛ ամուսինը: Այդպես էին նաև քանի մը ավելի երկրորդական բարեկամները:

Մոկ խոսքով՝ կատարյալ ավերակ, որ կողմ ալ որ կնայեր: Դասախոսություններն ալ Զատիկի առիթով արդեն ընդհատված էին: Ամբողջ երկու շաբաթ ի՞նչ ըներ իր միտմիտակ սենյակին մեջ: Վերջապես ինչքան ալ համակրելի մարդիկ լլայային իր տանտիրոջ ընտանիքին անդամները, շատ քիչ էին իր հոգիին համար:

Այս խորհրդածություններու ընթացքին էր, որ հանկարծ այդ բոլոր ավերակներու մոխիրներուն մեջեն ծնավ փյուռնիկ մը, ինչպես որ բոլոր փյուռնիկներու ծննդյան հնազարյան սովորությունն է: Այս նոր ծնած փյուռնիկին անունն էր՝ փախուստ: Այս, փախչիլ այդ բոլոր ավերակներեն և այդ ավերակ Բաքվեն, առնել միայն իր ավերակ սիրտը և երթալ Թիֆլիս՝ Հոփիսիկ մորաքրոջը: Հոն շատ կային հին ընկերներ ու ծանոթներ, քիչ մը տրամադրությունը կփոխվեր, գուցե քիչ մը սիրտը բացվեր:

Այս փյուռնիկը գիշեր էր, որ ծնավ, առավան դեմ: Լուսնալուն պես Նորա ցատկեց անկողնեն և դեռ անլվա վազեց խոհանոց և հայտնեց Աննա Ստեփանուիային, որ հաջորդ առտու կանուխ մեկնելու է Բաքվեն՝ երկու շաբաթով. մորաքույրը կկանչե Թիֆլիս: Այս հայտարարությունեն ետքը հանգստացավ. հիմա այլևս միտքը չէր փոխեր:

Շատ մեծ եռանդով կատարեց իր դպրոցական վերջին օրվան բոլոր

պարտավորությունները: Դասերու ավարտումեն ետքը Հանդիպեցաւ Մինա Միխայիլովնային տեսչանոցի մեջ և կատակախառն տրամադրութեամբ հրաժեշտ առաւ՝ Հայտնելով ի միջի այլոց, որ տոները Թիֆլիս պիտի անցնեն:

Հոգիեալ վազեց շիտակ հանրակառքը՝ այդ «զգայացունց նորությունը» Հայտնելու մորքուրին ու աղջիկներուն: Եղան, անշուշտ, բողոքներ, դիմադրութիւն, քեռ ընել, բայց կամաց-կամաց փոթորիկը նստաւ, և կարգը հասաւ Հանձնարարություններուն և ընտանեկան մանր-մունր խնդիրներու կարգադրութեան:

Քանի մը վայրկեանով վազեց վեր՝ Արփիկն ու հրեշտակները տեսնելու: Եւ ինչպէս Հովի պէս ներս էր նետվեր, Հովի պէս ալ դուրս նետվեցաւ և շունչը առաւ հանրակառքին մեջ: Աշտին բնաւ չհանդիպեցաւ, գուցե և տունը չէր: Ավելի՛ լավ՝ մտածեց, բայց սիրտը սաստիկ կճմլեր. զգաց, որ կարոտած է:

Եւ տոները անցան հրաշալի:

Հռիփսիկ մորքուրը, աղջիկն ու փեսան հիացած էին այդ աղվոր անակնկալին: Միայն կտրտնջային շարունակ, որ շատ քիչ կմնա տունը: Օր մը հոս, օր մը հոն՝ ձեռք ձեռք կխելին ընկերներն ու մոտիկները:

Թե ինչպէ՞ս անցան տասնհինգ օրերը, Նորա բնաւ չհասկցաւ: Երբ վերջին իրիկունը փեսային հետ երկաթուղիի տոմսակի մասին կխոսեր, կարծես առաջին անգամ վերհիշեց, որ Բաքու ըսված քաղաք մը կա աշխարհիս երեսին:

Աշտին նայվածքը, Աշտին խոսքերը, Աշտին շարժումները, և վերջապէս, ի՞նչ օգուտ ծածկելէն, նաև Աշտին քանի մը գգվանքները հոն էին միշտ՝ կրծքին տակը և բոլորովին անսպասելի կերպով և անսպասելի պարագաներու մեջ զգալ կուտային իրենց ներկայութիւնը: Սեղանի վրա բաժակը շրթունքին տանելու ատեն, ծիծաղի ցնցումի մը ետեւէն, օտար մարդու մը աչքերուն մեջ նայելու ատեն, կամ երբ բան մը կպատմեր, երբ նվագ մը կլսեր, համկարծ կսեղմվեր սիրտը, և ստիպված էր աչքերը գոցելու. ան էր, հո՞ն էր:

Այս բոլորը, անշուշտ, կային՝ իր կարգով, բայց այս ամենուն հետ արդեն վարժվեր էր Նորա: Գիտեր, որ այդ անգին տղան, որ ուրիշ մը ամուսինն էր և որ իրենը երբեք ըլլալու չէր, անխզելի կերպով հյուսված

էր իր հոգիի թելերուն հետ: Իրողությո՛ւն մը, որ փոխել անկարելի էր: Արմեն Կարինյանի մասին դպրոցը թողած վայրկյանն այլա չէր մտածած, այսինքն՝ չէր ուղած մտածել:

«Իրա՛վ է, մե՛ղք է, լավ տղա է, բայց ինքը ի՞նչ կրնար ընել, իր ցավը իրեն հերիք է»:

Եվ բնա՛վ չէր մտածած, այսինքն՝ կկարծեր, թե բնավ չէ մտածած: Բայց ինչքա՛ն-ինչքա՛ն բաներ կմտածե մեր միտքը, ուր մասնակից չէ մեր խեղճ գիտակցությունը: Շատ մեծամիտ միապետ մըն է այդ գիտակցություն կոչվածը, ինչպես ընդհանրապես բոլոր միապետերը, որոնք կհավակնին ու կհավտան, թե առանց իրենց գիտության ու հրամանին մազ մը անգամ չի շարժվիր, մինչդեռ իրականին մեջ խիստ համեստ է իրենց դերը: Գործը կմշակեն ու կորոշեն երկրորդական կոչվող պաշտոնյաները «քովի գրասենյակներուն» մեջ, ուրկե սիրուն շինված ծակով մը որոշումներուն թուղթը կուգա գիտակցության ստորագրությունը, և խեղճ գիտակցությունը չի կրնար չստորագրել:

Նորայի մտքին այդ «քովի» լուռ գրասենյակներուն մեջ ըստ հրեույթին լուրջ աշխատանք էր կատարված այդ երկու շաբաթվան ընթացքին, և ատոր պայծառ ապացույցն ալ տվավ Նորայի ու Արմենի վերստին հանդիպումը:

Տոներեն ետքը շատ ջերմ էր եղած Մինա Միխայիլովնայի և Նորա Պետրովնայի իրար տեսնելը. շատ կարոտով գրկվե՛ր ու համբուրվե՛ր էին, և երկար պատմել էր տվե՛ր «փախստականին», ինչ որ տեսեր ու ապրեր էր Թիֆլիս:

Բայց ճիշտ ասոր հակառակն էր տեղի ունեցեր Արմեն Կարինյանի հետ՝ իրենց ունեցած վերստին հանդիպումին ատեն: Նորա զարմանալի ներքին անհանգստությամբ սպասեր էր այդ հանդիպումին և, անկեղծ խոսելով, ինքն ալ կզարմանար իր այդ տարօրինակ հուզումին, որովհետև «քովի գրասենյակներուն» մեջ կատարված մանրազնին խորհրդակցություններու մասին բնավ տեղեկություն չէին տվե՛ր իրեն:

Հանդիպումը տեղի ունեցավ ուսուցչանոցին մեջ և շատ ավելի պաղ ու տափակ և շատ ավելի անտարբեր, քան, օրինակ, մյուս ուսուցիչներուն հետ: Եվ որ շատ ավելի զարմանալի էր ու անակնկալ, Նորա մեծ անախորժություն ու հիասթափություն զգաց այդ անտարբեր

ու պաղ վերաբերումեն՝ փոխանակ բավականություն և ուրախություն զգալու. չէ՞ որ իր ուզածը ատ էր, որ տղան պաղի ու քաշվի:

Նորա մտալ դասարան՝ քիթը կախած, և ինքն ալ աղեկ չէր հասկնար, թե ինչ պատահեցաւ իրեն: Միայն շատ հստակ կգիտակցեր, որ Արմեն Կարինյանը իրմեն վշտացած էր, և որ ինքը պարտական էր բան մը ընելու՝ անոր սիրտը առնելու համար:

Ինչո՞ւ էր վշտացուցեր՝ չգիտե՛ր: Ինչո՞ւ համար ինքը պարտական էր անոր վշտի մասին մտածելու՝ չգիտե՛ր: Ինչո՞ւ անպատճառ անոր սիրտը պետք է առնե՛ր: Բայց ասիկա այսպես էր: Խեղճ ու անսոցյակ գիտակցություն:

Երկու դասերու մեջի դադարին Նորա դուրս չեկաւ դասարանն. նստած իր ուսուցչական սեղանին առջևը՝ գլուխը առեր էր ձեռքերուն մեջ, աչքերը գոցեր էր ու կմտածեր: Այսինքն՝ գիտակցությունը, հետին թիով, «քովի գրասենյակներուն» ծակերեն կստանար, ստորագրելու համար, հոն արդեն շատոնց կայացված որոշումները, և Նորայի գիտակցությունը չէր կրնար չստորագրել:

Եւ այդ որոշումները կըսեին.

– Ինչո՞ւ է Արմենը վատ, քան մեկ ուրիշ տղա:

– Ազնիւ, կիրթ, առողջ և բարձր կրթություն. ուրիշ ի՞նչ է պետք:

– Սիրել է պետք, կսիրե, և քանի որ պետք է ամուսնանալ:

– Եւ քանի որ Աշոտը կպահանջե, որ ամուսնանամ:

– Ի՞նչ իմաստ ունի այսպես՝ միս-մինակ քաշքշվիլը. մինչև ե՞րբ:

– Եւ կերթանք միասին համալսարան:

Ահա՛, այս բոլոր անհերքելի ու անվիճելի ճշմարտությունները մեկ անգամեն ստացաւ գիտակցությունը՝ բոլորովին կազմ ու պատրաստ ներքին պաշտոնյաներու գրասենյակներեն և արագ-արագ իրարու ետեւ ստորագրեց:

Այո՛, այսպես է ճշմարտությունը: Շարունակությունը գործադրության եղանակին միայն կվերաբերի:

* * *

Ահա՛ և գործադրությունը:

Նորա դիտմամբ դասերեն ետքը, բոլորովին պատրաստ, իր

մեկնումը ձգձգեց՝ մինչև Կարինյանի տեսչանոցեն դուրս գալը, և պատահամբ իրարու դեմ եկան և միասին ճամփա ելան դպրոցեն:

– Դուք այսօր շատ պաղ ընդունեցիք ինձի, պարոն Կարինյան, – ըսավ Նորա՝ իր սովորական ճակատեն հարձակվելու եղանակովը:

– Միթե զգացի՞ր, – բացականչեց տղան՝ խիստ հուզված այս հաճելի անակնկալին:

– Ինչո՞ւ եք ինձ մե վշտացած:

– Ինչո՞ւ չհայտնեցիք ինձի, որ Թիֆլիս պիտի երթաք:

– Ի՞նչ պիտի ընեիք, եթե հայտնած ըլլայի:

– Ես ալ կուգայի:

– Ճիշտ ասոր համար չհայտնեցի:

Տղան կանգ առավ: Նայեցան իրարու ու խնդացին:

– Ուրեմն չէիք ուզեր, որ միասին անցընեինք տոն օրերը, – հանեց տղան բնական եզրակացությունը:

– Ո՛չ:

– Եվ ինչո՞ւ:

– Գիտե՞ք ինչ, պարոն Կարինյան, կան շատ մը ինչուներ, որոնց դժվար է փողոցներուն մեջտեղը պատասխանելը: Դուք մինչև հիմա իմ սենյակս դալու առիթը չեք ունեցած: Կուգե՞ք այդ պատիվը ընել ինձի: Ձեզի կրնամ խոստանալ բաժակ մը համով թեյ. իմ տանտիկինս ընտիր չինական թեյ ունի:

Թե՛ խոսքին շեշտը, թե՛ այս անսպասելի հրավերը այնքան երկիրքեն ինկած բան մըն էին պարոն Կարինյանին համար, որ ակամա կանդ առավ նորեն ճամփուն մեջտեղը, ժպտուն նայեցավ օրիորդին և ըսավ ամենակատարյալ պարզությամբ.

– Ականջներու չեմ հավտար, օրիորդ Ազնավորյան. այս տեսակ բախտավորություն մը ես բնավ երազել չէի կրնար, մանավանդ այսօր:

– Բա՛խտ, թե՛ դժբախտություն՝ դեռ կտեսնենք, – ըսավ աղջիկը տարօրինակ ժպիտով մը:

Եվ երկուքն ալ լռեցին: Լուռ կքալեին իրարու քով, մինչև հասան տուն:

Աղջիկը իր բանալիով դուռը բացավ, հյուրը առաջնորդեց իր սենյակը, հրավիրեց, որ նստի և ըսավ.

– Դուք վայրկյան մը ուսումնասիրեցե՛ք իմ ուսանողական սենյակս, ես ալ տեսնեմ տանտիրիկինս և խնդրեմ իր նշանավոր չինական թեյին:

Սենյակը ինքը, սենյակին մեջ տիրող նուրբ բույր մը և Հոս ու Հոն՝ աղջկային սենյակի մը մանրամասնությունները, բոլորը միասին, նոր մթնոլորտ մը կկազմեն: Օրիորդ Ազնավորյանի մթնոլորտը, ուր շնչելը երջանկություն կուտար Արմեն Կարինյանի թոքերուն:

Երիտասարդը անգամ մը երկու աչքերը շփեց. միգուցե խաբեբա ու Հեգնոտ երազ մը ըլլար ասիկա: Բայց ո՛չ. իրականություն էր:

Օրիորդ Ազնավորյան քիչ մը ուշացավ, բայց եկավ լեցուն ձեռքերով: Այսինքն՝ իր ձեռքերը իսկապես պարապ էին, բայց իր հետը բերավ Աննա Ստեփանովնան, որուն ձեռքերը լեցուն էին պետք եղածեն ավելի: Ըսեր էր Աննա Ստեփանովնային, որ ընկեր-ուսուցիչ մը հյուր ունի և կուզե պատվել: Այսչափը հերիք էր, որ Աննա Ստեփանովնան տունը եղած բոլոր պատվական բաները իսկույն շարեր մեծ ափսեի մը վրա և հետևեր Նորային:

Նորա ծանոթացուց հյուրն ու տանտիրիկինը իրարու: Շատ քաղաքավարի կերպով իրարու ձեռք տվին, և տանտիրիկինը Հանեց իսկույն հարկ եղած եզրակացութունը և ըստ երևույթին գոհ մնաց Նորայի կատարած ընտրութենեն. գոնե այդպես կարելի էր ենթադրել՝ դատելով այն փութկոտութենեն, որով շտապեց թեյ հասցնելու, և այն բացառիկ ժպիտեն, որ կլուսավորեր անոր բարի դեմքը, երբ հյուրին կնայեր:

Սակայն վերին աստիճանի նրբագզաց, հնար եղածին չափ արագ տաք ջուրն ու թեյամանը տեղավորեց սեղանին վրա, հտ քաշվեցավ, դուռը կամաց մը գոցեց ու հեռացավ:

– Զեզի ամեն օր այսպե՞ս կկերակրեն, – հարցուց Արմեն՝ առջևը՝ ափսեին վրա, քննական ակնարկ մը նետելով:

– Անշուշտ հարգելի հյուրի մը ներկայությունը բաներ մը ավելցուցած է, բայց ընդհանրապես պատվական մարդիկ են, լայնասիրտ ու լայնախոհ:

Եվ սկսավ հյուրասիրել. թեյերը լեցուց, ուտելիքները հրամցուց և ինքն ալ հետը մեծ ախորժակով սկսավ ուտել ու խոսակցել: Կեսուրը՝ կեսկատակ՝ դպրոցեն, Մի-Միխայլնայի մասին, Թիֆլիսի իր վերջին

ապրող մաներն և առօրյա կյանքի ընթացիկ դեպքերն: Չձգեց, որ դադարի պարապ վայրկյան մը մնա:

Երբ ավարտեցավ թեյին արարողությունը, ելավ, իր աթոռը քաշեց քիչ մը անդին, տղուն ճիշտ դիմացը, առանց սեղանի միջնորդության, նստեցավ, թեև ծալեց կրծքին և ըսավ.

– Հիմա Ձեր տրամադրության տակ եմ, պարո՞ն Կարինյան, հարցուցե՛ք, ինչ որ հարցնել կուզեիք:

– Ես այլևս ոչինչ հարցնել չեմ ուզեր, – պատասխանեց երիտասարդը, – ես կուզեմ՝ նստիմ այսպես Ձեր սենյակին մեջ, նայիմ Ձեզի ու լսեմ Ձեզի:

– Շուտով կձանձրանաք, պարո՞ն Կարինյան, – խնդաց աղջիկը:

– Ո՛չ, օրի՛ո՛րդ Ազնավորյան, կսխալիք: Ձեզի տեսած օրես, դեմս ըլլաք թե հեռու, ես կլսեմ Ձեզի շարունակ և կնայիմ Ձեզի շարունակ և ձանձրացած չունիմ. ընդհակառակը. Դուք կյանք կուտաք ինծի:

– Աղե՛կ, քանի որ այդքան երկարատե՛ս խորհած եք իմ մասին, ուրեմն՝ որոշում մը, անշուշտ, կունենաք Ձեր մտքին մեջ. ո՞րն է այդ որոշումը:

– Աստվա՛ծ իմ, մի՞թե ըսել պետք է, մի՞թե պարզ չէ:

– Ըսե՛ք պարզորեն; որ գիտնամ տալիք պատասխանս. ի՞նչ կառաջարկեք ինծի:

Տղան վայրկյան մը կախեց գլուխը, հանկարծ բարձրացուց ու հարցուց.

– Եղե՛ք իմ կինս, և ես կըլլամ աշխարհիս ամենեն բախտավոր արարածը, կուզե՞ք:

Աղջիկը պատասխանեց շատ պարզ, շատ ծանր ու մտածելով.

– Եթե չուզեի, Ձեզի իմ սենյակս կբերեի՞: Ես կուզեմ, պարո՞ն Կարինյան, բայց Դո՛ւք պետք չէ, որ ուզեք:

– Ինչո՞ւ:

– Շատ ճզմված, շատ քրքրված ու շատ ուժասպառ հոգի մը ունիմ ես: Խորհուրդ չեմ տար Ձեզի, որ Ձեր թարմ ու առույգ հոգին կապեք ինծի:

– Դիտեմ, օրի՛ո՛րդ Ազնավորյան, հայտնի է ինծի այդ ամենը:

– Ի՞նչն է հայտնի Ձեզի, – զարմացավ աղջիկը:

- Գիտեմ, որ սիրած եք ու տարիներով տառապած, և որ թողած է Ձեզի Ձեր նշանածը:

- Ուրկե՞ գիտեք այդ պատմությունը, - ավելի ևս զարմացավ աղջիկը:

- Օրիորդ Նորա, ես կսիրեմ Ձեզի, Հասկցե՛ք: Երբ կսիրես, բնականաբար կհետաքրքրվիս: Ծնունդին Թիֆլիս էի և զգուշ կերպով քրքրելով՝ բավական բան իմացա:

- Իրա՛վ, օրիորդ Պեթրիսը Ձեզի կհարցնե, - ըսավ Հանկարծ Նորա տարօրինակ ժպիտով մը:

- Ծնորհակա՛լ եմ: Բայց չէ՛, ծուռ բաներ մի՛ մտածեք, պարզապես ընկերներ, այսինքն՝ ինչքան որ տղա մը ու աղջիկ մը կրնան ընկեր ըլլալ:

- Թե ծնունդին ինչ են պատմեր Ձեզի Ձեր ընկերները, ես չգիտեմ և բնավ տրամադրություն չունիմ՝ գիտնալու: Բայց ես ինքս արդեն ըսի և նորեն կկրկնեմ՝ Ձեր օգտին Համար. կվախնամ, որ տալ չկրնամ Ձեզի այն ամենը, որ Դուք Ձեր սիրած կնոջմեն պիտի սպասեիք. շա՛տ է ճամփած հոգիս, շատ եմ չարչարված, տուժած է հոգիս իր թարմությունը: Ես չեմ կրնար լուել, ծածկել կամ խաբել Ձեզի, երբ Դուք այնքան մաքուր, թարմ ու ջերմ սիրով ինծի կուզաք: Կվախնամ, որ մեջս միշտ կոտորած կամ պակաս բան մը գտնեք:

- Եթե մինչև հիմա մեջս որևէ վարանում գոյություն կրնար ունենալ, հիմա Ձեր այդ խոսքերեն հտքը ա՛լ վերջացած է: Ես կընդունիմ Ձեզի այնպես, ինչպես որ Դուք եք այս վայրկյանիս: Եվ ես կընեմ ամեն ինչ, որ Ձեր անցյալը հիմնովին մոռնաք և Ձեր հոգին առողջ ու ամբողջ զգաք:

- Բայց եթե միշտ բաց մը մնա՞. այն ատե՞ն:

- Ոչ մեկ բաց ալ չի մնար: Եթե մնա, թող մնա: Իմ ու Ձեր կապը կսկսի այս վայրկյանեն. նախորդ եղածը ինծի Համար գոյություն չունի, գիտնալ ալ չեմ ուզեր. անիկա Ձեր աղջիկնություն ապրումն է, Դուք ուրիշ մարդ եք եղած այն ատեն: Դուք իմ կինս եք ա՛յս վայրկյանեն:

- Այդ խոսքերուն դեմ ա՛լ առարկություն չունիմ:

- Ուրեմն՝ Ձեր ձե՛ռքը, - ըսավ երիտասարդը՝ ոտքի ելլելով:

Նորա ալ բարձրացավ, ձեռքը դրավ երիտասարդի ձեռքին մեջ ու դեմքը դեմ ըրավ: Համբուրվեցան:

- Հիմա պիտի խնդրեի, որ չուշացնենք մեր ամուսնությունը, -
ըսավ Նորա:

- Երբ որ կուգես: Կուգես՝ վաղը:

- Ձէ, այդքան ալ շտապելու կարիք չկա, - խնդաց աղջիկը: -
Պետք է, նախ, տանիմ քեզի մայրիկիս:

- Հա՛, Հա՛, մայրիկի՛դ, - ուրախացավ Արմեն մանկական ուրա-
խությամբ մը ու սաստիկ հուզված. կարծես նոր ըմբռնեց, թե ինչ
կատարվեցավ:

Նախ ձեռքով ծածկեց դեմքը, քիչ մը մտածեց, դեմքը բացավ և
ըսավ.

- Դպրոցական տարին կլրանա մոտավորապես մեկ ամիսեն.
անմիջապես կմեկնինք Սոչի, կամանք հոն, ինչքան կուգես, մայրիկդ
կառնենք միասին, ու Նովոռուսիյքով կանցնինք մեզի. հոն կամուսնա-
նանք ու կմեկնինք իսկույն Մոսկվա. հուլիսի մեջերը կըլլանք Մոսկվա.
կերթանք ամառանոց մը՝ Մոսկվայի մոտերը, աղվոր անկյուն մը մինչև
համալսարանին բացվիլը: Համաձայն ես:

Նորա տխուր ու ժպտուն շարժեց գլուխը, իբրև հավանության
նշան:

Ուշ գիշեր էր արդեն, երբ երիտասարդը երկար խոսակցութենեն
հտքը ելավ՝ մեկնելու: Սենյակի դռան մոտ, դուռը բանալեն առաջ, բռնե-
ցին իրարու ձեռք և հանկարծ փաթթվեցան իրարու: Եվ այս անգամ
արդեն ո՛չ պաշտոնական, այլ իսկական ու խորունկ համբույրն էր:

Արմեն հարբած գլխով ու կթուտ ծունկերով դուրս ինկավ սենյակեն
ու տան դռնեն:

Հուսին գիշեր մըն էր գով. կքալեր, կվազեր, կցատկեր. ինքն ալ
չգիտեր՝ ի՞նչ կըներ և ո՞ւր կերթար:

Է

Իրենց մեծ բացատրութենեն հտքը Աշոտ շատ շուտով նկատեց,
որ տան մեջ յուրացված էր բոլորովին նոր քաղաքականություն մը: Մեկ
անգամ ընդմիջու ծավալած էր քրոջական միապաղաղ կեցվածքը, որուն
հաջորդած էր ուրիշ քմայնոտ ու ավելի ձեռնբերեց վերաբերում մը:

Այդ նոր քաղաքականության առաջին ավետաբերը բուրեց մեծ բացատրության հաջորդող առավոտուն իսկ:

Կինը գիտեր, թե ամուսինը ո՞ր բույրեն մասնավոր կերպով կախորժի, և միշտ ունեւր մոտը այդ բույրեն, բայց կասկածներու և տակնուվրայություններու այն ծանր օրերուն բույրի մասին մտածողն ո՞վ էր:

Այդ առտուն, սակայն, լվացվելեն և մասնավոր ուշադրությամբ հագվելեն հտքը, երբ նախաճաշիկի պետք է երթար, շատ թեթեւ մը քսվեցավ բույրեն: Հագվիվ էր սենյակ մտած, որ Աշոտ նախ անհանգստություն մը երևան բերավ և քիչ մը հտքն ալ հարցուց ժպիտով մը.

- Աս ի՞նչ անուշ հոտ է, Արփի՛կ, ուրկե՞ գտար:

- Հին սրվակ մըն էր՝ պահարանս մոռցված, ձեռքս ինկավ, բացի, - պատասխանեց կինը հնար եղածին չափ անմեղ ձայնով մը:

- Այո՞, մեր առաջին հանդիպումները կհիշեցնեն:

Այդ օրը և հաջորդ օրը գործարանին կառքը հանգիստ չունեւր. տիկինը երկու-երեք անգամ քաղաք իջավ և կվերադառնար փաթեթներով:

- Խե՞ր է, Արփի՛կ, ի՞նչ բանի վրա ենք:

- Զատկվան առիթով ինծի հագուստ մը չչինե՞մ:

- Անշո՛ւշտ, երկո՛ւ հագուստ, - ըսավ Աշոտ առատաձեռնությամբ:

- Կներե՛ս, - բողբոջեց կինը քմայնոտ շեշտով մը, - արդեն գարուն է, ես մերկ չեմ կրնար պտտիլ, ո՛չ ալ ձմեռվան հագուստներով. գնեցի երեք հագուստացու: Գիտեմ, որ պիտի հավնիս, վաղը կարուհին պիտի գա աշխատանքի:

Եվ որպեսզի գարնան տիկինը հանկարծ մերկ չմնա, ամբողջ ավագ շաբաթը անընդհատ կարուհի էր մինչև չարչարանքի գիշերը: Եվ իրավ ալ Զատիկի այցելուներու օրերուն տիկինը, շատ ճաշակով ու թեթեւ հագված, կդառնար հյուրերուն և սենյակներուն մեջ: Շատ էր զգալի, որ տան մեջ տանտիկին կա:

Զատիկի երկրորդ օրը տիկինը առաջարկեց ամուսնուն, որ իրիկունը երթան միասին Առաֆելովներուն: Աշոտ շատ զարմացավ. սովորաբար ինքը կհամոզեր, և կինը կմերժեր, դեռ կհեգներ ալ այդ «գործնական

այցելությունները», իսկ Առաքելովները միշտ կհարցնեին, թե ինչո՞ւ միասին չէ կիրնը:

Այնպես որ սովորականեն դուրս բան մըն էր տիկնոջ երևիլը թե՛ Հյուրընկալներուն, թե՛ այցելուներուն համար: Եվ շատ ջերմ անցաւ. Արփիինի խոստուն արամադրությունն էր եկած, Մոսկվայէն շատ բաներ ունեւ պատմելու և համով կպատմեւ, հաճելի էր լսելը:

Հրաժեշտի միջոցին մոռաքի դռան ներսի կողմը, ուր խմբւած էին Հյուրընկալ և այցելու, Առաքելով ամուր բռնեց տիկին Արփիիկի ձեռքը և ըսաւ գլուղավարի.

– Աղջի՛, այս մարդը կտեսնե՞ս, մյուս անգամ առանձին չձգե՛ս, հասկցա՞ր, ըսածս ականջիդ օղ չինե՛:

– Գիտե՛մ, գիտե՛մ, Մա՛րկ Իսայիչ, փորձվեցա, – իբրեւ թե կատակեց տիկին Նուրյան: – Մյուս անգամ այդ տեսակ Հիմարություն չե՛մ ըներ:

– Ապրի՛ս, աղջի՛կս: Շուտ-շուտ եկե՛ք մեզի, որ ես ալ ձեզի դամ: Երբ վերելակի դուռը գոցեցին, և տուփը սկսաւ վար իջնել, Աշոտ խնդալով ըսաւ.

– Մեր խեղճ Առաքելովին դուն բոլորովին խելքե հանեցիր այսօր:

– Առաքելովը ինչի՞ս է պետք, քեզի՛ ըլլա: Ես քեզի՛ կուզեմ խելքե հանեմ, – պատասխանեց կինը շիփ-շիտակ ու կտրուկ:

Հաջորդ օրն առտուն էր, որ Արփիկ մտաւ մարդուն առանձնասենյակը, ուր կաշխատեւ:

– Ներե՛, որ վայրկյան մը խանգարեմ քեզի: Կիսնդրեմ, որ քու աշխատությանդ ժամերուն համար ժամանակացույց մը պատրաստես:

– Օգնե՞լ կուզես ինձի:

– Ա՛, եթե կարողանամ՝ մեծ սիրով: Յո՛ւյց տուր աշխատանք մը, ուր օգնել կարողանամ քեզի:

– Շատ շնորհակալ եմ, հոգի՛ս, իմ աշխատանքներս, գիտես որ, խիստ մասնագիտական են:

– Գիտեմ և ատոր համար ալ ավելորդ խոսքեր չեմ ըներ քեզի: Եվ հիմա ալ եկած եմ շատ ավելի եսական պահանջով մը: Գործերդ այնպես պիտի կարգադրես, որ ամենե՛ն ուշը մինչև ժամը ութը ամեն ինչ վերջանա: Ժամը ութեն ետքն ալ՝ ժամանակդ պիտի տաս ինձի. ինչ ալ ընենք միասին:

- Օրինակ՝ ի՞նչ պիտի ընենք:
- Ի՞նչ գիտնամ: Այս իրիկուն կերթանք օփերա. մնացածն ալ՝
կտեսնենք:

- Գլխո՛ւս վրա, - պատասխանեց տղան:
- Ուրեմն՝ պատվիրե՛ք երկու տոմսակ և գործո՞ղ շարունակե՛ք, -
կարգադրեց Արփինե շատ գործնական եղանակով մը և ելավ արագ
սենյակեն դուրս:

Հաջորդ իրիկունը հյուր ունեին: Ալ հաջորդ իրիկունը տիկինը
հագավ իր երրորդ նոր հագուստը, նստեցան կառքը և գացին ինժեներ-
ներուն ակումբը:

Երբ վարը վրայի հագուստները հանելեն ետքը թև թևի կբարձ-
րանային սանդուղներեն, դեմի պատի ամբողջական հայելիին մեջ Աշոտ
դիտեց իրենց կերպարանքը՝ թևանցուկ, կնոջ գլուխը, իրանը, հագուստը
և այդ քննութենեն գոհ մնաց: Հասկցված, ընդունված հպարտությամբ
մըն էր, որ երկուքն ալ մտան ակումբի սենյակներեն ներս:

Երբ պահ մը Ափտարխանյան Նուրյանի հետ առանձին էր մնացեր,
հայտնի փաստաբանը կամաց մը ըսավ ընկերոջը ականջին.

- Մե՛ր տղա, զգո՛ւյ՜ջ եղի՛ր. կնիկդ շատ վտանգավոր վիճակի մեջ է.
որուն ուզե՛ խելքե կհանե: Աչքդ չո՛րս բաց:

- Երախտագիտությո՛ւնս քու թանկագին խորհուրդիդ հա-
մար, - ըսավ Աշոտ ականներուն մեջեն՝ հազիվ զսպելով զզվանքը և
մոտեցավ խաղացողներու սեղանին:

* * *

Նոր-կիրակի օրվան համար, ճաշեն ետքը, շոգեմակույկ մըն էր
պատվիրել տվեր ամուսնուն պզտիկ պտույտի մը համար: Փոքրիկ
կապտավուն-ճերմակ մաքուր նավ մը, որուն բոլոր երկաթե մասերը
ոսկրի պես կփայլեին. նոր հարսի պես գեղեցիկ ու գրավիչ բան մը:

Գորգ մը փռել տվին դեկին կողմը՝ գետինը, գորգ մըն ալ՝ ետևի
նստարանին վրա: Մեկ-երկու բարձ, զամբյուղ մը ուտելիք ու խմիչք, և
երեխաներուն հետ մտան նավը, փուվեցան գորգերուն վրա՝ արևեն
պաշտպանող առաքաստե ծածկին տակ:

Նափը քիթը ուղղեց արևելք՝ դեպի բաց ծովը՝ ձախ կողմեն միշտ ցամաքին զուգընթաց:

Նախ ցամաքը կդիտեին, հտքը երեխաներով զբաղեցնան, Միրիկը Հոր ծունկերեն վար էջր իջնեմ. կխոսեմ, կհարցնեմ, ինքը կպատմեմ իր բոլոր իմաստությունը, որ սերտ կապված էր մեքենաներու հետ ու գործարանի:

Երբ բոլորովին բաց ծովուն մեջն էին, սկսավ ուտելու արարողությունը, և մեկ-երկու բաժակ գինի: Արփիկ սկսավ երգել: Կիրթ կերգեր, թեև ձայնը տկար էր, մանավանդ բարձր նոթերուն:

Սոնիկ ալ երգեց իր դպրոցական երգերեն, որոնցմե մեկ-երկուքը Մոսկվայեն էր նոր բերած, և Աշոտ դեռ էջր լսած: Շատ հավնեցավ, գրկեց իր աղջիկը ու ջերմ համբուրեց:

Երբ իրենք ուտելը վերջացուցին, Աշոտ բռնեց սփռոցին երկու ծայրեն ու քաշեց, վրայի ամբողջ եղած-չեղածով, դեպի մեքենաներուն խցիկը, իրենցմե քանի մը քայլ անդին և խնդրեց, որ մեքենավարն ու օգնականը մասնակից ըլլան: Սոնիկը մնաց մեքենաներուն քովը:

Իսկ իրենք երեքով կծկվեցան իրարու: Միրիկը շուտով քնացավ Հորը հաստ վերարկուին տակ, այր ու կին լուռ ու երազկոտ կդիտեին հեռուն՝ երեկոյացող ծովուն մեղմ շունչին տակ:

Այդ խոր ու հաճելի լուռության մեջն էր, որ հանկարծ կինը հարց տվավ մարդուն.

– Գեղեցի՞կ էր, շա՞տ էր գեղեցիկ:

– Ի՞նչը, – հարցուց Աշոտ՝ չհասկնալ ձևացնելով:

– Ա՛ն՝ քու ռու՛սդ, – արտասանեց Արփիկ արվեստական ատելությամբ շեշտով մը և ուռած շրթունքներով:

– Գեղեցիկ ըսածդ շատ անձնական գնահատություն մըն է իրերու: Բայց գիտեմ. եթե ճանչնայիր, պիտի հավնեիր: Արդեն այնքան նման գծեր ունեւքեղի հետ և՛ վարմունքի, և՛ շարժումներու, և՛ մտածման ու զգացումի:

– Արդեն. դուն միշտ մարդ էես ճանչցած, – բացականչեց կինը սրտնեղած և քիչ մը հտ քաշվելով: – Խնդրեմ, որու հետ որ կուզես, համեմատե՛ քու ռուսներդ, բայց ո՛չ ինծի հետ: Եվ չէ՞ որ դուն դեռ իմ աղջիկութեան օրերին ինծի կրկնէր ես միշտ, որ ես հարազատ հայ աղջիկ

եմ՝ զուտ Հայեցի գծերով և Հայեցի բնավորությամբ: Աստ ինչպե՞ս եղավ Հանկարծ, որ ռուսդ ինծի նմանեցավ:

Առարկությունը շատ ուժեղ էր, և բացատրելը՝ փշոտ: Աշոտ խոհեմ և Հեզ կերպով վրան ծածկեց.

– Իրավո՞ւնք ունիս, սիրելի՛ս, բայց այս մեկը բոլորովին ուրիշ տեսակի ռուս էր: Եվ ուրկե՞ ուր Հիմա միտքդ ինչկալ:

– Կմտածեի քու Հիվանդությանդ մասին:

– Հիվանդությո՞ւն:

– Այո՛: Ես Հիմա այն տպավորությունը ունիմ, որ ինծի ու քեզի պատահածը շնորհքով Հիվանդություն մըն էր: Ամուսնության մեջ կարծես ժամանակ մը կա, որ այդ քրիզը պիտի գա. մեկ կողմեն՝ բողոք մը, դժգոհություն, խարխալումներ ու որոնում, մյուս կողմեն՝ ալ՝ կասկածներ, երևակայություններ ու անմիտ զայրույթ: Այս բոլորը, ըստ երևույթին, շատ ընթացիկ ու սովորական բան մըն է ամուսնական կյանքի մեկ որոշ շրջանին:

– Այո՛, ամուսնական պաղառություն մը, ամուսնական Հարբուխ մը, – ծիծաղեց Աշոտ:

Ժպտեցավ և կինը: Ու շարունակեց.

– Իրողություններ կան, որ մարդս տեսնել չի կրնար, մինչև փորձանք չպատահի: Հիմա ես նոր կհասկնամ, որ սեր ըսածդ ալ բույսի կնմանի. պետք է մշտապես խնամվի, եթե կուզենք, որ աճի, բույր ու ծաղիկ տա: Եթե քանի մը ամիս առաջ մտածել կարողանայի այս բաները, ո՛չ թե Հիմարի պես կձգեի ու կփախչեի, որ դուն ալ երթաս չիտակ ու ռուսի մը սիրահարիս, այլ կմնայի քովդ ու կիմնամեի քեզի, մինչև այդ Հիմար քրիզդ անցներ: Կտեսնե՞ս, Հարցին խորքը որ կնայիս, ես ալ մեղքի իմ բաժինս կուռենամ:

– Մեծ վարպետ մըն ես, գիտեմ, երեխաներուդ ուտելիքը կատարյալ հավասարությամբ երկու մասի բաժնելու արվեստին մեջ:

Այդ միջոցին Սոնիկը վերադարձավ մեքենաներու խցիկեն, և իր ծնողքը ստիպվեցան բազմակիտ մը դնել ամուսնական այդ ընթացիկ հարբուխի պատմության ետևը:

– Դարձո՛ւր դեպի տուն, – հրամայեց Աշոտ մեքենավարին:

Նավը դանդաղ շրջան մը ըրավ, երեսները դարձան սրևմուտք,

ուր նոսր ամպերու կուտակումի մը ետեւը արեւը կպատրաստվեր մարը մտնելու:

Ամենուն ալ աչքերը դամվեցան մայրամուտին և լուռ կհետեւին երազկոտ գույներու փոփոխութեան, երբ նալը, իր քիթը դեպի ցամաքը բռնած, իր աշխույժ թիք-թիքով ջուրը կկտրեր և կշտապեր դեպի Առափելովի գործարանը:

* * *

Քարացում էր նվազահանդեսի կեսմութին մեջ:

Էլեկտրացած կհետեւին ամենքը օրքեստրի իրարու հյուսվող, իրարու ձուլվող, իրարու կառչող, իրարու դեմ վազող և իրարմէ փախչող ձայներու հորդումին:

Եվ երբ վերջապես կանգ առաւ այդ խուռ ու ներդաշնակ արշավը, ամենքը նախ շունչ մը առին՝ կարծես ճնշումն մը ազատված, և բարձրացաւ անդուսալ ծափահարութիւն մը:

Արփիկ Աշոտին ետեւն, մյուսներուն հետ, դուրս եկաւ նստարաններուն շարքեն և անցաւ ֆուլայեն քիչ մը շարժվելու, քիչ մը սթափելու ձայներու արթնցուցած հուզումներեն:

Շուրջը դիտելով՝ կքալեին բազմութեան մեջն, երբ հանկարծ բացականչեց Արփիկ ուրախացած.

– Նո՛րա, Նո՛րա:

Եվ դիմացեն գույգ մը արագ մոտեցաւ իրենց:

– Աս ո՞ւր ես, մեջտեղ չկաս, ե՞րբ ես վերադարձեր Թիֆլիսեն:

– Նախ թո՛ւյլ տուր, որ քեզի ու պարոն Աշոտին ներկայացնեմ նշանածս:

– Ի՞նչ:

– Արմեն Կարինյա՛ն: Նուրյա՛ն ամուսիններ:

– Ի՞նչ կըսես: Ահա՛ գաղտնիքը բացակայութեանդ: Եվ ի՞նչ աղվոր տղա ես գտեր. կըսեիր՝ տղա չկա, – բացականչեց Արփիկ՝ իրարու ետեւ երկուքի ալ ձեռքերը սեղմելով:

– Կշնորհավորեմ սրտանց, – ըսաւ Աշոտ շատ պարզ ու բնական:

– Իսկ Դուք, պարոն Կարինյան, գիտցա՞ծ եղեք՝ ուղղակի անփո-

խարինելի գանձ մըն եք գտած, – շարունակեց Արփիկ ջերմ շեշտով մը:

– Գիտե՛մ, – ըսավ տղան համեստ ու հպարտ:

– Իսկ ասիկա նո՞ր պատմությունն է, թե՞ Հինն է, ու մեզմե կծածկեիր, անպիտա՞ն, – խնդաց Արփիկ «քրոջը» երեսին:

– Ինչպե՛ս ըսեմ, – կմկմաց Նորա, – և՛ Հինն, և՛ նոր, ինչպես կըլլան սովորաբար այս տեսակի պատմությունները:

– Իսկ Սիրվարդը գիտե՞ր. ան ալ ինծի բերան չէ բացած:

– Այսօր միայն իմացավ. ցերեկը մեզի էր Եսթերի հետ. կանչեր էի, որ Արմենի հետ ծանոթացնեմ:

Նվազահանդեսի երկրորդ մասը սկսելու զանգը երկար Հնչեց:

– Է՛, բախտավորությո՛ւն, բախտավոր ըլլա՛ս, Հոգի՛ս, – կրկնեց Արփիկ՝ պինդ-պինդ երկուքի ալ ձեռքերը սեղմելով կրկին:

– Նույնը կմաղթեմ և ես, – ավելցուց Աշոտ:

Ու բաժնվեցան զույգերը: Եվ ուղղվեցան սրահ՝ դեպի իրենց շարքն ու աթոռը:

Օրքեստրին ղեկավարը բարձրացավ իր ամբիոնը. լույսերը մարեցան, և երաժշտությունը սկսավ:

Աշոտ, որ մինչև հիմա շատ սառն պահեր էր ինքզինքը, լույսերու մարելուն և ջութակներու թրթռումին հետ զգաց հանկարծ, որ սարսափելի բան մը իր սուր ճանկերը խրեց անոր կուրծքը. խրեց ու բռնեց սիրտն ու աղիքները և կքաշեր, կցնցեր ու կթափահալեր անողորմ կերպով:

Նորան, ի՛ր Նորան, որ այնպես խենթի նման սիրեր էր և ուրկե այնպես խենթի նման սիրվեր էր, ի՛ր, ի՛ր Նորան հիմա ուրիշի մը թևերուն մեջն էր, հիմա այդ աղվոր տղուն շրթունքներուն տակն էր ի՛ր, ի՛ր Նորան: Անասելի ու անզսպելի նախանձ մը կզգար. վայրենի նախանձ մը, որ կկտրտեր ու կպատռտեր իր կուրծքն ու Հոգին:

Զգաց, որ շունչը կկտրվի, և ուզեց սրահն ելլե, բայց մտածեց, որ Արփիկը պիտի վախնա, և որ պիտի քաշե իր վրա ընդհանուրի ուշադրությունը: Երաժշտությունը սկսավ ցածնալ ու մեղմիլ. ատիկա կարծես քիչ մը թեթևացուց, շունչ մը առավ մեծ ճիգով և ջանաց զսպել ինքզինքը և դիմանալ կրծքի ցավին:

Աստված իմ, ի՛ր Նորան, ի՛ր Նորան՝ ուրիշի մը Համբույրներուն տակ, և ինքը, որ դեռ Համբույր մը չէր առած անոր շրթունքներեն:

Եվ երաժշտութեան ալիքներու հորդումին մեջնէն Հանկարծ Հնչեց ու մտրակեց Մեֆիսթոֆելի անպատկառ Հեգնութիւնը. «Հա՛, նո՛ր խելքի եկար, տխմա՛ր: Ես բերի քեզի ծաղիկներուն ծաղիկը, բերի իր ոտքովը քու մենարանդ, բերի քու կրակիդ առջևը ու թեւերով մեջ: Տխմա՛ր, վայելել չկրցար: Համբույր մը անգամ առնել չկրցար: Իմ ինչի՛ս է պետք քու հոգիդ. քեզմէ դէ չի՛ դուրս դար, քեզմէ Հասարակ գերմարդ մը անգամ կարելի չէ ձեռն: Դուն խեղճ ու կրակ առաքինի մարդ մըն ես: Գնա՛ բանիդ. քեզի արժանի միակ տեղը Հայր Աստծու ապուշանոցն է»:

Եվ Աշոտ կսպասեր, որ պիտի Հնչէ Հիմա Մեֆիսթոֆելի այն անտանելի ու զզվելի ծիծաղը, բայց ծիծաղը չի Հնչեց: Մեֆիսթոֆելի ձայնը Հեզնութիւն էր իբրեւ, բայց բարկութիւն կար մեջը. իր առուծախը չէր Հաջողած. ձախողածի զայրույթ էր ու մեծախոսութիւն:

Նորայեան կտրվելու այդ գերազույն վայրկյանին Մեֆիսթոֆելի Հետ այդպէս դեմ դեմի գալը շատ գեշ ազդեց Աշոտի վրա, նվաստանալու պես բան մը:

«Միթե այդ բոլոր ցաւին, հուզումներուն, տառապանքին ու տակնուվրայութեան մեջ գերազույնը գրկե՞լն էր ու Համբո՞ւյրը»:

«Հապա ուրիշ ի՞նչ», – լսվեցաւ վերջին անգամ Մեֆիսթոֆելի կատղած ձայնը, որ ալ չքացաւ:

Եվ Աշոտ Հանկարծ զգաց իրեն շատ տափակ, շատ կոպիտ, շատ խղճուկ բան մը՝ նստած Հոն՝ Արփիկի թեւին կից, իր կնոջը թեւին կից, իր աննման կնոջը թեւին կից՝ ուրիշ կնոջ մը գիրկը ամպոսալով, ուրիշին նվիրված կնոջ մը ուրիշին նվիրած Համբույրները մուրալով:

Ալ Հոն նստած մնալ անկարող էր. բարեբախտաբար վրա Հասաւ երաժշտութեան փոքրիկ դադարը:

– Ինծի գեշ կզգամ, Արփի՛կ, դուրս ելլենք, – ըսաւ կամաց մը կնոջը ականջին Հակած և ելաւ ոտքի:

Կինը իսկույն վեր թռաւ, բռնեց ամուսնու թեւը ետեւն, և արագ շարքին մեջնէն ելան միջանցքը:

– Ի՞նչ ունիս, – Հարցուց դող ելած՝ անցքին վարագույրը փոքվելուն պես:

- Զղային ցավե՛ր կրծքիս տակ:
- Նստի՛նք քիչ մը. հոս նստարան կա:
- Ո՛չ, մեկնի՛նք անմիջապես. ավելի լավ է մաքուր օդին մեջ:

Կինը ամուր բռնեց ամուսնուն թւեն, իջան երկար սանդուղներեն, հագան վերարկուները, ելան դուրս ու մոտեցան իրենց կառքին, որ կեցած էր քիչ մը հեռուն, և կառավանը մեջը՝ փառավոր քնացած:

Արթնցուցին: Խնդճը զարմացած վեր թռավ, թառեցավ վարիչի իր բարձր գահին վրա, և ձիերը շարժվեցան:

- Ինչպե՞ս ես, - հարցուց Արփիկ հոգածու, երբ կառքը արդեն արագ կլթավալեր:

- Լավ եմ, լավ եմ, թեթևցավ, - եղավ պատասխանը:

Եվ իրավ էր, թեթևցած էր. ցավեր բնավ չկային, այլ խորին-խորին սուգ մը՝ հոգիին մեջ: Նորան մեռած էր, ի՛ր Նորան, իր անգին, իր անուշ Նորան մեռած էր, և խորին սուգ մը կանձրևեր Աշոտի հոգիին մեջ:

Այնպես կծկված, այնպես ընկճված դիրք մը ուներ և ցավատանջ դեմք մը, որ Արփիկ հասկցավ, թե շատ լուրջ բան մը կդառնար իր ամուսնուն հոգիին մեջ: Զուգեցավ ոչինչ հարցնել, բայց կուզեր օգնել, մեղմել ու թեթևցնել կուզեր և ինքն ալ կտանջվեր՝ անոր քով անխոս նստած գլորվող կառքին մեջ:

Ինչ ընելը չգիտնալով՝ բնազդորեն քաշեց-հանեց դժվարավ երկար սև ձեռնոցը, որ մինչև արմուկեն վեր կհասներ: Եվ մերկ թևը երկարեց ամուսնուն գոգը և թեթև մը սեղմեց անոր ձեռքը:

Կնոջ ձեռքին շոշափուլմը ցնցեց ամուսնուն ամբողջ հույսունքը. բռնեց երկու ձեռքով կնոջը արմուկն ու ձեռքը, բարձրացուց, սեղմեց դեմքին ու չրթունքներուն ու այսպես մնաց:

Արփիկ շուտով զգաց, որ արցունքները կկաթին իր դաստակին վրա. ինքն ալ հուզումեն չգիտեր՝ ինչպես զսպեր իր լացը, բայց ո՛չ զգալ տվավ, թե անոր լալը գիտե, ո՛չ որևէ հարցում ուղղեց, որ պատճառը իմանա, ո՛չ ալ թևը իջեցուց այդ անհարմար դիրքեն:

Երբ կառքը դղրոյունով գործարանի դարպասեն ներս գլտորեցավ, Աշոտ նստած էր հանգիստ, պինդ բռնած միշտ կնոջը ձեռքը, բայց դադրած էր արդեն ամեն հուզում:

Հանգիստ շարժումով մը իջավ առաջինը ինքը կառքեն և օգնեց կնոջը, որ իջնե:

– Դուն Հիմա կերթաս և իսկույն կպառկիս, որ Հանգստանաս, – կարգադրեց Արփիկ իրենց բնակարանը մտնելուն պես:

Եվ քիչ մը հտքը, երբ ամուսինը պառկած էր արդեն, առաջին անգամ ոտքը դրավ անոր ննջարանը գիշերվան Հագուստներով, մոտեցավ անկողնին, ձեռքը դրավ մարդուն ճակտին և հարցուց ցած ձայնով.

– Որե՛ք նեղություն ունի՞ս:

– Ո՛չ, հոգի՛ս, շատ շնորհակալ եմ: Դուն ալ գնա՛, պառկե՛: Անցա՛վ. լավ եմ:

– Կերթա՛մ: Եթե որե՛ք նեղություն զգաս, իսկույն իմա՛ց տուր ինծի. չըլլա՛, թե լուկ ուզես: Խո՛սք տուր, որ երթամ:

– Խոսք կուտամ, – ըսավ Աշոտ ժպտուն և հնազանդ ձայնով մը:

Արփիկ լուռ ծռեցավ վրան, համբուրեց գլուխը, ինչպես կըներ իր երեխաներուն, գոցեց կամաց մը դուռը և հեռացավ:

Ը

Մինա Միխայիլովնան հագված էր հատուկ խնամքով:

Ձեռքը ծնոտին տակեն կոխեց կուրծքը և դուրս քաշեց կրծքեն շատ երկար ու շատ նուրբ ոսկե շղթայով մը, հոն տեղավորված, փոքրիկ ոսկե ժամացույցը: Նայեցավ. ութին մեկ-երկու վայրկյան էր մնացած:

«Հիմա կառքին ձայնը կլսվի», – մտածեց և անցավ դահլիճեն դեպի իր մենարանը՝ վերջին աչք մը նետելու համար պատրաստության վրա:

Կսպասեր Իվան Իվանիչին, որ կուգար միշտ ժամը ութին, տարվան բոլոր եղանակներուն անփոփոխ և կընդունվեր միշտ Մինա Միխայիլովնայի մենարանին մեջ. ասիկա բոլորովին բացառիկ պատիվ մըն էր:

Մենարանին մեջ՝ Մինա Միխայիլովնայի սովորական գրասեղանին առջևը, դրված էր շատ սիրուն ձվաձև փոքր սեղան մը՝ ընկույզի փայտե ոսկեզր նախշով: Իր գրասեղանեն հոն էր փոխադրված էլեկտրական շարժական լամպը, որ սլացիկ կնոջ մը մարմարե արձանը կներկայացներ, և

որ բարձր կբռներ լուսամփոփի կիսագունդը էլեկտրական տանձի գլխուն:

Այդ լամպը հին նվեր մըն էր Իվան Իվանիչի կողմեն, որ բերած էր Մինա Միխայիլովնայի ծննդյան օրը, իրենց ծանոթության առաջին տարին:

Այդ հիշատակներով ծանրաբեռ լամպի առատ լույսին տակ դրված էին, երկու պողամաններու մեջ, օրվան ամենեն ընտիր պտուղները, քանի մը պնակ, երկու փոքրիկ դանակ և երկու փոքրիկ անձեռոց, այլև սիրուն ամանի մը մեջ լուցկի և դեռ չբացված տուփ մը ծխախոտ. ճիշտ այն տեսակը և այն տուփը, որ Իվան Իվանիչ ընդհանրապես կգործածեր: Քիչ մը մեկ կողմ՝ գողավոր գեղեցիկ չիչի մը մեջ՝ ընտիր գինի և երկու գինիի գավաթ: Եվ վերջապես ոսկրե կոթով, շատ հաճելի նուրբ հնչյունով փոքրիկ ճաշակավոր զանգակ մը՝ հատկապես Մարուսյան կանչելու համար:

Այդ ձվաձև սեղանին մեկ կողմը, պատին մոտիկ, կերկարեր շեղոնի նման բան մը, որուն վրա նստած մնալը շատ հոգնեցուցիչ էր, ընդհակառակը՝ շատ հարմար՝ պառկած կամ կիսապառկած դիրքին: Եվ Մինա Միխայիլովնան միշտ այդ դիրքով կընդուներ Իվան Իվանիչը, օրվան հոգնություններեն ետքը, թե՛ ավելի հանգստավետ և թե՛ ավելի ընտանի՝ Իվան Իվանիչը ընդունելու համար: Յուրտ օրերուն երբեմն թեթև չալ մըն ալ կնետեր մինչև մեջքը, թեև միշտ սենյակը աղվոր տաք կրլլար ընդհանրապես: Իսկ գարնան և մանավանդ ամառային օրերուն բաց կրլլային՝ կանոնավոր կերպով սեղանին դիմացի պատշգամին զույգ դռները, բայց շատ սիրուն շղարչե թափանցիկ վարագույրով մը զատված արտաքին աշխարհեն: Շղարչին վրա հրաշալի աղբյուրի մը նկարն էր բանված, ուրկե ծարավ գյուղին ծարավի աղջիկները անընդհատ ջուր կկրեին:

Իսկ ձվաձև սեղանին մյուս կողմը՝ քիչիկ մը առաջ և շեղոնի դեմոռդեմը, դրված էր հանգստավետ լայն նիստով ու բարձր մեջքով բազկավթոռ մը՝ Իվան Իվանիչի հանգստին համար: Եվ գետինն ալ՝ սենյակի ամբողջովին գորգած հատակին վրա, հավելյալ պարսկական փոքրիկ գորգ մը՝ ոտքերուն տակը, շատ ընտիր ու թանկագին:

Սենյակի մնացած մասերն իրենց առօրյա վիճակի մեջն էին: Ձվաձև սեղանի սահմանակից մասերն էին միայն, որ վերի դասավորմանը կենթարկվեին ամեն անգամ, երբ Իվան Իվանիչ պիտի այցելեր Մինա Միխայիլովնային:

Իսկ այդ այցելութունը կկատարվեր տարին տասը ամիս, ամիսը, միջին Հաշվով, երկու անգամ: Միայն ամառվան երկու ամիսներուն ընդհատում տեղի կունենար. Մինա Միխայիլովնան, ձմեռվան աշխատանքի ուժ ամբարելու համար, կերթար ամառանոց մը և սովորաբար Կիսլովոդակ:

Արդեն Կիսլովոդակի մեջ էր, որ առաջին անգամ առիթ էին ունեցեր իրար ավելի ճանչնալու Մինա Միխայիլովնան և Իվան Իվանիչը: Քանի մը պտուկտներ լիճան էջքին, անտառներու միջով, դադափարներու և մտածումներու քանի մը փոխանակութուն, անցյալի ու ներկայի վրա թեթև ակնարկ մը, և երկուքն ալ զգացեր էին, որ իրենց զգալու, դատելու և մտածելու հղանակով սաստիկ իրարու նման ու համապատասխան բարեկամներ էին:

Բարեկամութուն մը, որ, այդ ամառանոցային օրերեն սկսած, ահա՛ արդեն վեց տարի էր, քանի կերթար, կաճեր, կամրանար և խորունկ արմատներ կնետեր: Մինա Միխայիլովնան և Իվան Իվանիչը իրարու հանդեպ ո՛չ թե պարզ բարեկամներ էին միայն, այլ ուղղակի մտերիմ բարեկամներ, շատ մտերիմ բարեկամներ, կարելի է ըսել՝ բացառիկ մտերիմ բարեկամներ: Մինա Միխայիլովնայի թվաբանական բացատրություններ՝ եթե անոր բոլոր բարեկամները կոտորակներ կներկայացնեին, որոնց գումարը միավորի մը չէր հասներ, ահա՛, այդ միավորի մը չհասնող ընդհանուր գումարին մեջ բոլոր մյուս բարեկամներուն համարիչները, միասին առած, չէին հավասարիլ Իվան Իվանիչի կոտորակի համարիչին:

Մինա Միխայիլովնան և Իվան Իվանիչը միշտ առաջվան հեռախոսով կընտրեին իրենց հանդիպման օրը: Այդ օրը արդեն, առաջին սկսած, իսկական տոնի օր մըն էր երկուքին համար ալ, ամբողջ օրվան տրամադրություն և աշխատանքներուն վրա խիստ բարերար ազդեցություն կըներ: Երկուքն ալ անհամբեր իրիկվան գալուն կսպասեին, որ բախտավորութուն ունենան՝ իրարու բարեկամութունը վայելելու:

Անշուշտ, երկու Հանդիպումներուն մեջտեղը քանի մը անգամներ իրարու կհեռախոսին իրենց մենարաններեն. կըսեին ու կհարցնեին իրարու առողջութիւն, տրամադրութիւն, կհայտնեին, անմիջական, ձախորդ ու հաջող դեպքերն ու պատահարները կամ կուտային իրարու օրվան շատ կարևոր լուրերն ու տեղեկութիւնները: Բայց ասիկա անշուշտ փոխանակել չէր կրնար անոնց երես երեսի տեսակցութիւնը Մինա Միխայիլովնայի մենարանին մեջ, երեք երկար ժամուրու ընթացքին, որ միշտ երեք վայրկյանի պես կթուչեր, կանցներ:

Այդ տեսակցութիւնները, ինչպիսի արդէն ըսի, կտեւեին երեք ժամ՝ ութն մինչև տասնմեկ: Ժամը ճիշտ տասնմեկին Մարուսյան կզարնէր շատ կամաց Մինա Միխայիլովնայի մենարանին դուռը ու կհայտնէր հատուկ հարգանքով, որ Իվան Իվանիչի կառքը եկած է: Այս հայտարարութենէն ետքը շատ քիչ կպատահէր, որ տեսակցութիւնը նորէն տեւէր:

Եվ Մարուսյայեն զատ՝ չէր պատահած, որ որեւէ մեկը ոտք դնէր Մինա Միխայիլովնայի մենարանը՝ Իվան Իվանիչի այցելութեան միջոցին: Ծանոթական, դպրոցական, հանրային ամեն կապերէ կտրված՝ բոլորովին մասնավոր ընդունելութիւն մըն էր ասիկա, որ ո՛չ մեկ բացառութիւն չէր ճանչնար: Նախ՝ ընտրված կրլար շաքաթեն ամենէն դադար իրիկունը, իսկ եթէ պատահական կերպով հշուր մը կամ որեւէ գործով մեկը ներկայանար՝ Մինա Միխայիլովնայի հետ տեսակցելու, Մարուսյան հրաման ունէր՝ մեկ անգամ ընդմիջտ ճամփու ղնելու, ով ալ որ ըլլար, առանց որեւէ բացստուութեան՝ հայտնելով պարզապէս, թե Մինա Միխայիլովնան իր մենարանն է և այսօր ընդունիլ չի կրնար:

Ինքը՝ Մինա Միխայիլովնան, ո՛չ մեկ անգամ չէր եղած Իվան Իվանիչի բնակարանը. մինակ մարդ էր, անհարմար էր: Ազգական ընտանիքի մը հարկաբաժնին մեջ երեք սենյակ ունէր, մեջմեջ, հատուկ իր գործածութեան համար, իր ազգականներուն խնամքին և հոգածութեան տակ: Բայց Մինա Միխայիլովնան եղած էր միայն մեկ անգամ Իվան Իվանիչի գործատեղին՝ անոր մենարանը, որուն հետ կապված էր իր մենարանը հեռախոսի միջնորդութեամբ: Այցելած էր հատուկ այդ մեկ անգամը, որ մտքին մեջ պատկեր մը ունենա. Իվան Իվանիչի հետ հեռաձայնով խոսելու ատեն կարողանա պատկերացնել անոր դիրքը,

սեղը, շարժումները, և Իվան Իվանիչը անորոշ կերպով օդի մեջն են խոսող մը չըլլա՝ անծանոթ որևէ մեկուն պես:

* * *

Կառքի անիվներու արագ թավալում մը ավետեց ժամը ութը ըլլալը:

Քիչ մը ետքը նախասենյակէն հնչեց Իվան Իվանիչի հաճելի ձայնը և ավելի ևս հաճելի խնդուկը, որ կկատակեր Մարուսայի հետ:

Ջարկին մենարանին դուռը:

Մինա Միխայիլովնան դնաց դեպի դուռը՝ ինքը անձամբ բանալու:

Իվան Իվանիչ սանրված, հազված, ինչպես միշտ շատ զգուշ ու ճաշակով, քայլ մը առավ դեպի ներս, լուռ ծռեցավ, համբուրեց Մինա Միխայիլովնայի ձեռքը, շտկվեցավ, նայեցան իրար, ժպտացին ու նոր բարև ըսին իրարու:

Սենյակի տիրուհին անփուլթ ու սովոր շարժումով մը մատնանիչ ըրավ մեծ ու հանգստավետ բազկաթոռը և ինքն ալ թեք ինկավ իր շեղոնին վրա:

– Ձեզի լավ կտեսնեմ, – խոսեցավ Իվան Իվանիչ նստելուն պես:

– Դուք, ընդհակառակը, մտազբաղ կերևիք: Ի՞նչ կա:

– Ձէ՛, հոգնած եմ միայն չարաչար: Իմ պարտավորություններու ամենն են ծանր չրջանն է՝ Ջատիկեն մինչև արձակուրդները: Քննություններ, ժողովներ, նոր չրջանի նախապատրաստություն, տասնյակներով դպրոցներու հաշվեկշիռ, վարժապետներու ու մանավանդ վարժուհիներու զանազան աստիճանի խնկարկուղիմունքներ, որ ինձի ամենն ավելի կըղայնացնեն. ո՞ր մեկը ըսեմ:

– Իմ խեղճ Իվան Իվանիչ, – ցավակեցեցավ Մինա Միխայիլովնան սրտազին: – Եթե կարողանայի Ձեզի օգտակար ըլլալ:

– Օգտակա՛ր եք՝ չա՛տ, – ժպտեցավ Իվան Իվանիչ: – Շատ որ սիրտս կնեղացնեն, հեռախոսը կվերցնեմ ու Ձեր թիվը կուտամ և Ձեր ձայնը լսելուս պես անմիջապես կհանգստանամ:

Մինա Միխայիլովնան չքողարկված բավականությամբ և հպարտությամբ կժպտեր Իվան Իվանիչի դեմքին:

Սկսավ սովորական մտերիմ խոսակցությունը, որ կկատարվեր Հայերեն լեզվով: Այսինքն՝ սկզբունքով՝ լեզուն Հայերեն պիտի լլլար և էր, բայց շատ հաճախ, առանց իրենց իսկ նկատելուն, անցած կրկային ուռածրենի, մինչև որ գիտակցեին ու վերադառնային Հին լեզվին:

Այս սայթաքումներուն խորքի պատճառը, անշուշտ, Մինա Միխայիլովնայի թերությունն էր մայրենի լեզվին մեջ. գիտեր ու կխոսեր, բայց գրական ու գիտական թուիչքներու ատեն շատ կնամաներ նոր ոտքի ելած երեխայի քալելուն, կա՛մ շունչը բռնած կվազեր, ինչ որ բերնին գար՝ վար իյնալու վախե, կա՛մ մեկը պիտի լլլար, որ անոր ձեռքեն բռներ, թե չէ շատ դժվար էր հանգիստ խոսվածքի մեջ հավասարակշռություն պահելը: Ձեռքեն բռնողը, իհարկե, իվան Իվանիչն էր, որ կկատարեր իր պարտավորությունը մեծ սիրով և առանց երբեք հոգնելու:

Իսկ խոսակցությունն ինքը ուներ իր բնական տեսակ մը կանոնավոր ընթացքը: Նախ՝ պահանջ ունեին՝ իրար ըսելու նախորդ տեսակցությունեն ասդին իրենց ըրածն ու իրենց պատահածը:

Անհամ, ձախորդ ու անախորժ բաները կըսվեին՝ սրբվելու, մաքրվելու, ազատվելու համար անոնց թողած ճնշումեն, կարծես հոգեկան լվացարան մը լլլար Մինա Միխայիլովնայի այդ մենարանը: Եվ իվան Իվանիչ չէր խնայեր բնավ ինքզինքը. կըսեր ամեն բան՝ իր սխալները ավելի, քան իր խելոքությունները. ինչ որ ուրիշի մը, ով կուզե լլլա, երբեք չէր խոստովաներ, այդ բոլորը մերկ կպատմեր իր բացառիկ բարեկամուհիին: Եվ այդ բացառիկ բարեկամուհին, զարմանալի կերպով, միշտ հանգստացնող խոսք մը ուներ՝ մեղմացնող ու անդորրոդ, առանց, սակայն, որևէ կեղծիքի կամ անճշտություն. ընդհակառակը՝ սխալը կընդգծվեր, որ սխալ է, սայթաքումը՝ սայթաքում, ամեն բան՝ իր անունով, և կհայտնեի իր կարծիքը առանց վերապահությունից, շատ անգամ նաև իր խորհուրդը՝ բոլորովին պարզ ու բնական կերպով: Բայց այս ամենը կկատարվեր այն տեսակ բարյացակամ մտերմությունմբ և բացառիկ հոգածությունմբ, որ իվան Իվանիչ միշտ թեթևացում կզգար և լվացվելու ու մաքրվելու զգայությունը կուռնենար:

Իսկ հաջողություններու, ծրագիրներու, նոր ձեռնարկներու պարագային Մինա Միխայիլովնայի կարծիքն ու գնահատանքը ուղղակի

Թեև կուտար իրեն: Եվ երբեք չէր պատահած, որ Մինա Միխայիլովնայի տված խորհուրդը ծուռ կամ սխալ եղած ըլլար այն պարզ պատճառով, որ Մինա Միխայիլովնան գիտեր իր խոսքին մեծ արժեքը Իվան Իվանիչի աչքին և ասոր համար ալ շատ զգուշութեամբ և դեղարանային կշեռքով կ'ըշխարհէր իր ամեն մեկ գնահատութիւնը՝ հայտնելի առաջ:

Հոգեկան այս լվացման և ծրագիրներու այս թեւափորման ընթացքին փոքրիկ զանգակի տված հրամանով թեյին գավաթները կուգային լեցուն ու կերթային պարապ՝ Մարոկայայի արծաթե ափսեին վրա, հետն ալ՝ անուշեղեն, լիմոն ու խմորեղեն:

Իվան Իվանիչեն ետքը կարգը կուգար Մինա Միխայիլովնային: Նույն բացախրտ հաշվետվութիւնը, բայց բնական կերպով շատ ավելի կարճ ու սեղմ ամեն բան, քանի որ անհամեմատ սահմանափակ էր իր գործունեութեան դաշտը, և փոքր նմանապես՝ իր շփումներն ու ընդհանրումները, և ինքը կ'իյնէր վերջապես և կ'իյներով շրջապատված: Բայց և այնպէս հարցեր պակաս չէին, անշուշտ, և Իվան Իվանիչ շատ փորձված մարդ էր, շատ չար ու բարի տեսած և ուսումնական-վարչական խնդիրներու մեջ հափաղանց խորեն ու տակիրեն ըմբռնող ու տեղյակ: Իր մատնանշումներն ու իր ըրած նկատողութիւնները ուղղակի անփոխարինելի էին:

Մինա Միխայիլովնան, անտարակույս որ, շատ պայծառ գլխով ու սրտով կ'իյնէր և մանկավարժութենէն կհասկնար, բայց կասկածե դուրս էր նաև, որ իր դպրոցի իրապէս բացառիկ մանկավարժական արժեքը և իրավացի կերպով վայելած համբավը շատ բան կ'ապրտեին Իվան Իվանիչի գործնական խորհուրդներուն: Իր դպրոցի բոլոր ուսուցիչները ընտրված էին Իվան Իվանիչի բացարձակ խորհրդով. դասավանդման եղանակները, գրքերու ընտրութիւնը, հարցերուն մոտենալու գործնական ձևը, դպրոցին մեջ տիրող կարգերը և այլ բազմաթիվ հարցերու մեջ մատ ու խոսք ունէր միշտ Իվան Իվանիչ:

Մինա Միխայիլովնայի նրբազգաց հոգիին մեջն Իվան Իվանիչի դրական հոգին կգործեր. Իվան Իվանիչի մտածումներն ու դրդումները Մինա Միխայիլովնայի հոգիին մեջ կ'ընդամենավորվէին ու մարմին կառնէին:

Թեյի հետ միասին կավարտեր, սովորաբար, իրենց օրակարգի այս առաջին՝ ավելի անձնական, ավելի արհեստակցական ու գործնական մասը:

Եվ երբ Մարուսյան բոլոր գործածված պնակներն ու պատառաքաղները կտողվեր իր ափսեին մեջ և զգուշ քալվածքով կեկեր սենյակեն և աղվոր մը սենյակին դուռը կգոցեր իր ետևեն, որովհետև գիտեր, որ այլևս ներս մտնելու չէր, կսկսվեր օրակարգի երկրորդ մասը:

Նախ՝ Մինա Միխայիլովնան, կես մը նստելով, երբեմն ոտքի վրա, գինիի բաժակները կլեցներ, պտուղները առաջ կքաշեր և նարինջ, խնձոր ու տանձ ստկելով՝ կմտնեին միասին գրականագիտական, ընկերաբանական ու փիլիսոփայական հարցերուն խորը:

Ամեն մեկը կըսեր իր նոր կարդացած գրքերու ազդեցություն տակ իր ունեցած մտածումները. կխոսեին վերջին գրական նորություններու և գիտական նոր թոփաքներու մասին, անխտիր գիտական բոլոր ճյուղերեն և կխոսեին առանց բնավ քաշվելու, ամեն բան իր անունով, նույնիսկ այն տեսակ նյութերու շուրջ, որոնց մասին այրերն անգամ չատ հաճախ կխուսափեին իրարու մեջ խոսելիս. հոգ՝ այդ գլուխ գլխի մտերիմ բարեկամություն մենարանին մեջ, այդ բոլորը խոսքի կուզային կատարյալ մերկություն մը ու գիտականություն մը: Սեռ ըսված բանը, կարծես, մեջտեղեն վերցած էր. այր ու կին չէին դեմ դեմի այդ մենարանին մեջ, այլ երկու մարդկային էակներ, երկու հասուն ու մտերիմ հոգի, որ իրար ջերմորեն կհամակրեին և, իրարու չփվելով, իրար լրացնել և իրարմով լրանալ կձգտեին:

Հանրային բոլոր չարիքները, քաղաքական բոլոր բարդությունները, տնտեսական շահերու ընդհարումները, կյանքի անհավասարությունները, թշվառությունները՝ ամենքը իրենց վերլուծումը, իրենց խտեղները և իրենց պատասխանները կփնտրեին ու կխարխափեին այդ ճաշակավոր լուսամուկի առատ լույսին տակ:

Եվ մեջմեջ գրքեր կբերվեին՝ միացած ուժերով քննության ենթարկելու համար այս կամ այն կետը: Մերկ ու խոր ու ներքին քննություն մը, որովհետև երկուքեն և ո՛չ մեկը ոչինչ լուել ու ծածկել չէր փորձեր. բարձր կմտածեին, կմտածեին կարծես մեկ խելքով մը, որ

պատահամբ կգտնվեն երկու տարբեր գանգերու տակ: Շատ հաճելի և շատ ինքնատիպ իրողություն մը, որ շատ մտերիմ մարդոց միայն ծանոթ է և բացառիկ կապերու մեջ միայն տեղի կունենա իր ամբողջ լրությամբ:

* * *

Ժամը ճիշտ տասնմեկին, երբ կառքը եկած էր, վերջին ումպ մը գինիով կուտեր պտուղին վերջին պատառը Իվան Իվանիչ և կեցեր ոտքի՝ հրաժեշտ առնելու համար:

Եվ ճիշտ այդ վայրկյանին կսկսվեց օրակարգի երրորդ ու վերջին մասը, այսինքն՝ այն բոլոր հանձնարարությունները, վճռվելիք ու կարգադրվելիք բաները, որ երկու կողմեն իրարու ընել տալու կարիքը ունեին: Ասիկա հնավանդ սովորություն մըն էր. անպատճառ վերջին վայրկյանին և ոտքի վրա:

Այդ սովորության դեմ չմեղանչելու համար էր, որ Իվան Իվանիչը հրե իր ձեռքը մեկնեց հրաժեշտի համար, Մինա Միխայիլովնան ձեռքը տվավ, որ համբուրե, բայց և ավելցուց.

– Դեռ բան ունիմ ըսելու:

– Ի՞նչ է, տեսնե՞ք:

Եվ գիտե՞ր, որ, անտարակույս, գործի հանձնարարություն մըն է:

– Կխնդրեմ, որ մեր դպրոցի ուսուցիչներեն Նորա Պետրովնա Ազնավորյանին երկու շաբաթ ավելի կանուխ արձակուրդ տայիք: Նշանված է մեր ուսուցիչներեն Արմեն Կարինյանի հետ:

– Իրա՞վ: Շատ աչքաբաց աղջիկ է: Դուք ալ, գիտեմ, որ, իբրև ուսուցիչ, շատ գոհ եք իրմեն: Կարինյանն ալ կճանչնամ. մաքուր տղա է ու խելացի:

– Ահա՛ այդ մաքուրն ու խելացին և գրավիչն ու աչքաբացը ամուսնանալ կուզեն շուտով և երթալու են միասին Ռուսաստան՝ ուսումը շարունակելու:

– Եվ Դուք ալ հիմա Ձեր ամբողջ բարությամբ ուրախ եք սաստիկ, որ պիտի ամուսնանան և որ ուսումը պիտի շարունակեն:

– Բարությո՞ւնը՝ ինչ ընե. մարդա ուրախ է միշտ, երբ շուրջը բախտավորություն կտեսնե:

- Հիմա Ձեր պաՀանջը ի՞նչ է մեղավորես: Ի՞նչ ձևով կարգադրեմ այդ արձակուրդը: Կարիխյանը՝ դյուրին է. վերին կարգերու մեջ է ան ամեն տեղ, ուր դասերը շուտ կընդհատին՝ քննություններու պատճառով. կրնամ ազատել Կարիխյանը քննություններեն, իսկ օրիորդի Համար ի՞նչ ձև տամ. գրեմ՝ Հիվանդություն պատճառով, թե՞ ինչ, որ ամսականեն զեղչ չունենա:

- Ինչպե՞ս թե՛ Հիվանդություն պատճառով, - բողոքեց Մինա Միխայիլովնան: - Մարդիկ կերթան աշխարհիս ամենեն առողջ բանին Համար, Դուք կուզե՞ք՝ Հիվանդություն գրեք: Գրեցե՛ք՝ տեսչուհիի խնդրանքով և աշխատանքի Հանձնառությունը:

- Լա՛վ, լավ, բան մը կընեմ. փոխարինող աղջիկ մը կըրկեմ երկու շաբաթով: Միայն ըսե՛ք խնդրեմ, Մի՛նա Միխայիլովնա, եթե ամուսնու-
թյունը այդ աստիճանի առողջ բան մը կնկատեք, ինչո՞ւ ինքներդ չեք ամուսնանար:

- Այդ նույն Հարցը կրնամ տալ ես Ձեզի:

- Սակայն Դուք լավ գիտեք իմ կապերս. գործնականի մեջ ես ամուսնացածի պես եմ:

- Ուրեմն Ձեր կապը Ձեր գեղեցիկ Հրեուհինի՝ Հետ միշտ կշարու-
նակվի, - ժպտեցավ Մինա Միխայիլովնա:

- Ես իմ ամեն տեսակ կապերուս և Հարաբերություններուս մեջ տևական եմ ու Հաստատուն, - պատասխանեց Իվան Իվանիչ՝ նմանապես ժպտելով:

- Իսկ իմ վերաբերմամբ՝ միթե, իրա՛վ, կցանկայի՞ք, որ ամուս-
նանամ:

- Ես այդ տեսակ բան չըսի: Բայց Հիմա որ կՀարցնեք, ինչպես պատասխանեմ, որ անՀարմար չըլլա: Իրողությունն այն է, որ եթե ըսեմ՝ ո՛չ, չեմ ցանկար, շատ եսական ու տմարդի պիտի նկատեք իմ ցան-
կությունս: Եթե ըսեմ՝ այո՛, կցանկամ, սուտ խոսած պիտի ըլլամ, որովհետև կվախնամ, որ մեր այս մտերիմ Հարաբերությունը Հանկարծ ընդհատի:

- Կտեսնե՞ք, սիրելի՛ս, ինչքա՞ն դժվար է որոշ տեսակի Հարցերու պատասխան տալը. ուրեմն ինչո՞ւ կուտաք ինծի այդ տեսակ Հարցեր:

- Իրավունք ունիք, Մի՛նա Միխայիլովնա, արդեն Դուք մի՛շտ իրավունք ունիք, ներեցե՛ք Հիմար կատակս: Գիշե՛ր բարի:

Եվ միտաին ելան միջանցք, վերարկուն ու գլխարկը վերցուց, վերջին անգամ մը, ըստ սովորականին, սեղմեց Մինա Միխայիլովնայի ձեռքը և մեկնեցավ:

* * *

Հաջորդ օրը՝ մեծ դադարին, Մինա Միխայիլովնան մտնելով օրիորդ Ազնավորյանի դասարանին դռներն, խնդրեց, որ վայրկյան մը վեր իրենց Հանդիպի:

Քիչ մը ետքը Նորա մեկ շունչով վազեց սանդղակներեն վեր և նետվեցավ տեսչուհիին բնակարանը:

- Ահա՛ և ես, Մի-Միխա՛յլնա. Ձեր Հրամանին:

- Ո՛չ, այս անգամ ես եմ Ձեր Հրամանին: Մտածեցի, որ մինչև մայիսի վերջը Ձեր Հոս քաջքշվիր բալորովին ավելորդ է. խոսած եմ վարչության հետ, և Դուք մայիսի կեսին վերջնականապես ազատ եք: Պարոն Արմենի Հետ պացե՛ք-տեսեք Ձեր պատրաստությունները. մայիս 14-ին դասերեն ետքը կրնաք նկատել Ձեզի և՛ ազատ, և՛ տիկին, և՛ ուսանողուհի: Մայիս 15-ին Ձեզի Հոս չտեսնեմ:

- Ա՛յն, ինչքա՛ն ազնիւ էք, ինչքա՛ն Հոգածու, ինչքա՛ն նուրբ Հոգի ունիք, Մի՛նա Միխայիլովնա: Արմենը պատմեց ինծի, թե ինչքա՛ն ճիշդ եք թափեր, որ իմ ու Արմենի կապը գլուխ դա. մինչև անգամ սուտ եք խոսեր, - խնդաց Նորա՝ շեշտակի խոսակցին աչքերուն մեջը նայելով:

- Այո՛, - ձայնը քիչ մը երկարեց Մինա Միխայիլովնան:- Կվախնայի, որ չզղաք, չնկատեք իր սերը: Շատ ծանր բան է, սիրելի՛ս, գիտե՛ք, երբ մեկը կսիրե և կտեսնե, թե դիմացինը չի ալ նկատեր, չի ալ Հասկնար, որ սիրված է: Շատ ծանր բան է և՛ սիրողին Համար, և՛ սիրվողին, երբ օր մը Հանկարծ աչքը կբացվի:

Ըսավ ու լռեց ու տեսակ մը թաղվեցավ իր մտքերուն մեջ:

- Ո՞վ է սիրած Ձեզի այդպես, - բացականչեց Հանկարծ Նորա բալորովին անակնկալ կերպով:

- Ես իմ մասիս չխոսեցա, - վարագուրվեցավ իսկույն Մինա

Միխայիլովնան: – Ջանգը, կարծեմ, տվին. Հիմա իջե՛ք Ձեր դասարանը, բայց Ձեր այս վերջին իրիկունները ավելի Հաճա՛խ եկեք ինձի Արմենի Հետ: Ձեր երջանիկ դեմքերը տեսնելը մեծ ուրախություն է ինձի Համար:

Նորա, երբ սանդուղներեն կիջներ, զարմանալի տխրություն մը ուներ Հոգիին մեջ:

«Ի՜նչ Հիմար ու խառնակ բան է կյանքը», – կմտածեր:

Վարդե՛ր, վարդե՛ր: Վարդի թուփերով լեցուն էր ամբողջ պարտեզը, և վարդերով լեցուն էր ամեն մեկ թուփ, կոկոն ու բացված վարդեր, բացվող ու թափվող վարդեր:

Նուրյան ու Մնացական ընտանիքները ամբողջ Հավաքված էին պարտեզը. Հոն էին Նորան ու Արմենը, եկած էին մնաք բարովի, Հաջորդ առտվան գնացքով շատ կանուխ մեկնելու էին:

Արևը մայր մտնելու վրա էր: Նոր ջրված Հողի, ամեն գույնի ու տեսակի վարդերուն Հոտը Հափրեցնող մթնոլորտ մըն էր կազմած:

Պարտեզին կեղրոնը շինված լեյլակներու տաղավարին մեջն ու առջը, դեմքը ծովուն, նստած էին ամենքը մեկ-երկու փոքր սեղաններու շուրջը, որոնց վրա պտուղ, շաքարեղեն և գարեջուրի, նարզանի ու նարնջակի չիշեր և պարապ ու կիսատ բաժակներ:

Սիրվարդ, Արփիկ ու Նորա քաշված էին ավելի ներս. Սիրվարդ իր վերջին Հանձնարարությունները կըներ թե՛ Թիֆլիս, ուր գիշեր մը միայն պիտի մնային, և թե՛ Սոչի, ուր Հավանորեն մեկ-երկու շաբաթ մնալու էին:

Արփիկ Հատկապես կպնդեր և գրել տվա՛վ իրենց Հասցեն Արմենին, որ Մոսկվա Հասնին թե չէ, երթան իրենց տունը՝ ծանոթանալու Հորը, մորը և եղբայրներուն Հետ. կիսոստանար, որ ինքն ալ կգրե շուտով, որ միշտ կապ պահպանեն նորապսակ զույգին Հետ:

Մնացականն ու Աշոտը կեցեր էին պարտեզի միակ խոշոր ծառին տակը, Արմենի Հետ, բեռնավորված սեղանի մը քով և կիսոսեին Բաթում-Բաքու երկաթուղային գծի մասին. կզանգաստեին ու կքննադատեին, որ այդ միակ երակը, որ Հարավային Կովկասի մասերը կկցե իրարու և

Կոմկասը կկապե Ռուսաստանին, դեռ չատ խոշոր թերություններ ու անհարմարություններ ուներ:

Երեխաները նոր հարսին չորս կողմը կդառնային՝ ամեն մեկը անգամ մը ավելի գրկելու, անգամ մը ավելի քսվելու, անգամ մը ավելի բռնելու տենչանքով, սերն ու հիացումը աչքերնուն մեջ:

Մնացականը բերավ վերջապես շամպայնի պաշտոնական շիշերը և ինքն իր ձեռքով բացավ առաջին շիշը. խցանը բարձր սլացավ ահագին աղմուկով:

– Նոր հարսին բա՛խտը, – բացականչեց Մնացական՝ գոհ պայթյունի ուժգնութենեն:

Երեխաներուն պոռոցը թնդացուց պարտեզը:

Լեցվեցան շամպայնի բաժակները, խմբվեցան ամենքը իրարու քով, կեցած հարսուհեսային շուրջը՝ լեցուն բաժակները ձեռքերնին: Իրար խառնվեցան բաղմամբիվ թևեր, բաժակներ, մաղթանքներ, օրհնություն, ժպիտ, կատակ, բացականչություն և պոռոց:

Երբ բաժակները վար դրվեցան, երբ ամեն մեկը իր տեղը անցավ, և երբ քիչ մը հանգիստը տիրեց, Նորա հանկարծ ելավ ոտքի և զնաց չիտակ դեպի պարոն կառավարիչը.

– Պարո՞ն Նուրյան, ես ինդիրք մը ունիմ Զեզմե. կրնա՞ք վայրկյան մը շնորհել ինծի:

– Խնդրեմ, օրիո՛րդ, ինչո՞վ կրնամ ծառայել, – պատասխանեց Աշոտ խսկոյն:

Եվ երկուքը եկան իրարու և ծաղիկներու մարդերուն մեջն ուղղվեցան դեպի ծոճափ:

Լուռ էին երկուքն ալ, կղտղային երկուքն ալ և կզգային իրարու դողը երկուքն ալ:

Բարձրացան նավամատուցին տախտակամածը, մոտեցան եզերքին և կանգ առին՝ դեմքերնին կես մը ծովուն, կես մը իրարու:

Նորա ձայնով մը, որ ամեն բանի նման էր, բայց ոչ մարդկային ձայնի, ըսավ.

– Ահա՛, Աշո՛տ, կատարեցի հրամանդ:

– Ա՛խ, Նո՛րա, – եղավ հուսահատ պատասխանը:

– Լսե՛: Արվիլը բացառիկ անուշ արարած մըն է. գուրգուրա՛նոր

վրա, սիրե՛, շա՛տ սիրե, սիրե՛ ճիշտ այնպես, ինչպես ինձի սիրեցիր: Անիկա ամեն բանով բարձր է ինձմե. իմ միակ առավելությունս ան էր, որ տասը տարի մը երիտասարդ եմ իրմեն: Բայց, Աշո՛տ, չմոռնա՛ս ինձի, Հիշե՛ շուտ-շուտ, չըլլա՛ թե մոռնաս: Եթե ինձի չՀիշես Հաճախ, սիրտս կզգա, և Հոգիս սաստիկ կցավի:

– Իսկ դո՞ւն, – Հարցուց Աշոտ խուլ ձայնով մը, որ կարծես անդունդեն կուգար:

– Ես... ես կդառնամ Հավանորեն շատ շնորհքով տանտիկին մը, ես կդառնամ շատ սիրված, շատ սիրող և ջերմորեն կապված ամուսին մը, ես կդառնամ անձնվեր և օրինակելի մայր մը, կրնա՛ս վստահիլ: Բայց ինչ ալ որ դառնամ, ինչ ալ որ ըլլամ, ուր ալ որ ըլլամ, գիտցի՛ր, Հաստատ գիտցի՛ր, որ իմ Հոգիիս սիրականը դուն ես:

– Ա՛խ, Աստվա՛ծ իմ, աս ալ ճակատագիր մըն է, – բացականչեց Աշոտ՝ ձեռքովը ամուր ճակատը սեղմած իր բոլոր ուժովը և ինքն ալ չգիտեր՝ Հուսահատութենե՞ն, Հաճույքե՞ն, թե՞ Հոգիին ցավեն:

Ետքը կամաց մը ձեռքը իջեցուց, նայեցաւ Նորայի աննման աղվոր աչքերուն և ըսավ Հանգիստ, բայց սրտանց.

– Բախտավո՛ր եղիր, Նո՛րա, բոլոր էությամբս կցանկամ, որ բախտավոր ըլլաս, իմ անգի՛ն աղջիկս:

Վայրկյան մը մնացին աչք աչքի՝ իրենց ամբողջ Հոգին իրարու նայվածքին Հանձնած:

Եվ կամաց մը բռնեցին իրարու ձեռք:

– Երթաս բարո՛վ, – ըսավ Աշոտ:

– Աշո՛տ... – Հծծեցին, Հագիւլ լսելի ու դողդոջուն ձայնով մը, Նորայի չըթունքները վերջին անգամ իր սիրած էակին:

Ձեռքերը զատվեցան իրարմե, և քով քովի, կամաց ու անհաստատ քայլերով ետ ճամփա ինկան՝ դեպի պարտեզ:

Քանի կմոտենային, այնքան: Կամրանային քայլերը, կեցվածքները կշտկվեին, և դեմքերը կառնեին այն արտահայտությունը, որ կպատշաճեր օրվան ու տեղին:

Երբ եկան ու միացան խումբին՝

– Վերջացուցի՞ր, Նո՛րա, գործդ, – Հարցուց նշանածը:

- Այո՛, - եղավ պարզ պատասխանը:

- Այն ատեն լավ է, որ շարժվինք, դեռ ահագին գործ ունինք կարգադրելու:

- Ես պատրաստ եմ, - ըսավ Նորա բոլորովին հնազանդ ձայնով մը:

Եվ ամբողջ բազմությամբ, սիրով ու գոռոգուհանքով շրջապատված, երկու նշանածները առաջնորդեցին դեպի գործարանին դարպասը, որուն առջև կեցած կապասեր զույգը բերող կառքը:

Դարպասին մեջ՝ «Մ.Ի.Առաֆելովի» բարձր հովանիին տակ, տեղի ունեցավ հուսկ արարողությունը:

Համբույր, գրկախառնություն ու լաց:

Դարպասի մեկ կողմը կեցած էր Գևորգ՝ քիչ մը հտ քաշված, լուռ և հուզված: Նորա տեսավ, վազեց դեպի երիտասարդը և ամուր-ամուր սեղմեց անոր ձեռքը՝ արցունքոտ դեմքով և առանց բառ մը արտասանելու:

Գևորգի դեմքին երջանկություն իջավ:

Եվ հարսն ու փեսան բարձրացան կառքը:

Ձիերը շարժվեցան. քիչ մը հեռուն փողոցը ոլոր տվավ, ու կառքը անհայտացավ:

Եվ բազմությունը, մեկը՝ քիթը սրբելով, մյուսը՝ թաշկինակը աչքերուն սեղմած, մյուսը՝ տխուր մտածումներու մեջ, ուղղվեցավ դեպի տուն և դեպի առօրյա գործերը:

Եվ մութը իր վարագույրները կկախեր մեկնող հարսի մը ետևեն:

* * *

Մայիսի վերջերուն մոտ էր արդեն: Ու տաք գիշեր մը:

- Ի՞նչ է այս գիշերվան մեր ծրագիրը, - հարցուց պարոն կառավարիչը իր կնոջ թեյի ատեն:

- Եթե կուզես, երթանք «քաղինո»՝ հաճելի տեղ է, ծովեն կփչե, և հրաժշտությունն ալ՝ տանելի:

- Չէ՛, - ըսավ ամուսինը, - ես այս գիշեր կուզեմ՝ քեզի հետ ըլլամ բոլորովին առանձին և կցանկամ միայն քո՛ւ նվազը:

Կինը սաստիկ ուրախացավ:

– Աղե՛կ, երթամ, երեսաները պառկեցնեմ ու գամ:

Բայց իր վերադարձը բավական ուշացավ:

Աշոտ իրենց մեծ սենյակին մեջ, առանց լույսերը վառելու, կերթար ու կուգար համաչափ քայլերով, սենյակին մեկ ծայրեն մյուսը:

Բոլոր պատուհանները բաց էին, ուրկե ծովուն շունչովը բռնավորված մթնոլորտն մը ներս կխուժեր:

Արդեն շաբաթ մըն էր՝ հասունցեր էր Աշոտի հոգիին մեջ որոշումը: Կուգեր հայտնել կնոջը ամբողջ ճամարտությունը, որ կարողանար չիտակ նայիլ անոր աչքերուն, և որ նորեն ո՛չ մեկ գաղտնիք, ո՛չ մեկ կեղծիք չգտնվեին իրենց հարաբերության մեջ:

Արհիկը եկավ շատ կայտառ տրամադրություններ:

– Է՛, չափեցի՞ր դահլիճին երկարությունը. քանի՞ է: Կցավի՛մ, բայց լույսը վառեմ պիտի, եթե կուգես, որ քու սիրած կտորներեդ նվագեմ. այդ բոլորը գոց չգիտեմ:

– Ըրե՛, ինչ որ կուգես, – պատասխանեց Աշոտ, բազկաթոռը հրեց քիչ մը անդին, նստեցավ բազկաթոռին ծայրը, արմուկները դրավ ծունկերուն, ձեռքերովը դեմքը գոցեց ու ավելցուց, – ահա՛, ես պատրաստ եմ:

Կինը, որ կպնտրեր նոթերու տետրակներուն մեջ, խոշոր գիրք մը դրավ դաշնամուրին ճակատը, քանի մը թուղթ դարձուց ասդին-անդին, նստեցավ վերջապես իր կյուր աթոռին, քիչ մը խաղաց մատնիին հետ ու հանկարծ սկսավ:

Եվ տեք, երկար տեք նվագը:

Կինը իր ամբողջ կարողությունը դրեր էր իր զարկին, իր ըմբռնումին ու իր արտահայտությունը մեջ: Իր ամբողջ էությունը կզգար ու կապրեր:

Երբ վերջացուց, ուժասպառ էր բոլորովին: Իր աթոռին հետ դանդաղ դարձավ դեպի ամուսինը:

Աշոտ մնացած էր այն դիրքով իր բազկաթոռին ծայրը, ինչ դիրքով որ սկիզբը նստեր էր՝ ինքն իր վրա կքած:

– Քունդ. տարա՞վ, – կատակեց կինը:

Ամուսինը գլուխը կամաց մը բարձրացուց, քիչ մը լուռ ու հափշտակված նայեցավ կնոջը և հիացումով ըսավ:

– Հոգիս տակնուվրա ըրիր, անպիտան աղջիկ: Արդեն շատ հասուն կզարնես: Պարզ է, որ դուն ալ շատ ես տառապեր:

Կինը թեև սաստիկ հոգնած, բայց և այնպես հարցուց.

– Կուզե՞ս, որ նորեն շարունակեմ:

– Ո՛չ, հերիք է՝ ինչքան որ դուն նվազեցիր, ու ես լսեցի: Հիմա եկո՛ւր հոս, քիչ մըն ալ ես նվազեմ, ու դո՛ւն լսե:

– Ձրլլա՞ր թե ծածուկ շարունակեր ես ջութակիդ դասերը:

– Ձէ՛, նվազա ջութակով չէ, այլ մարդկային խոսքով:

– Կլսե՛մ, – ժպտեցավ կինը՝ քիչ մը իր աթոռին վրա շտկվելով և ձեռքերը ծալելով կրծքին:

– Ո՛չ, եկո՛ւր հոս, ավելի մոտիկ, սա դեմի բազկաթոռին, – մատնանիչ ըրավ տղան:

Եվ ձայնին մեջ այն տեսակ տարօրինակ լրջություն մը կար, որ կինը առանց որևէ առարկություն հնազանդեցավ:

Եվ վայրկյան մը լուռ նստած էին դեմ դեմի:

– Ինչ որ հիմա պիտի պատմեմ քեզի, Արփի՛կ, շատ հին պատմություն է: Օրացույցի հաշվով՝ դեպքը տեղի է ունեցած ասկե երեք-չորս ամիս առաջ, բայց իմ հոգիիս համար, իմ հուշերուս համար, իմ զգացումիս համար ատիկա կատարված է գոնե ասկե երեք-չորս հազար տարի առաջ:

Վախի նման բան մը անցավ Արփիկի հոգիին:

Իսկ ամուսինը նորեն վայրկյան մը լռեց: Արտահայտություն ձև մը կփնտրեր կարծես: Եվ հանկարծ ըսավ չիփ-չիտակ, առանց որևէ կապի:

– Արփի՛կս, ինչ որ քեզի պատմեմ եմ այն նշանավոր ուսու աղջկան մասին, այդ պատմության մեջ խոշոր սուտ մը կա, որ պետք է մեջտեղեն վերցնել:

Արփիկ ունքերը ժողվեց:

– Ո՞րն է այդ սուտը:

– Այն ուսու ինժեները իր ուսու աղջկան հետ եկո՛ւր դրկենք Մոսկ-

արմուկները դրավ նորին ծուկերուն և ինքն իր վրա կքած մնաց, ինչպես քիչ մը առաջ՝ նվազը լսելու ատեն:

Ամուսնու այդ շարժումը զարմանալի կերպով թուլցուց հանկարծ կնոջ լարումը: Գրեթե հանգիստ ու գործնական շեշտով մըն էր, որ հարցուց.

- Եվ ի՞նչ պատասխանեց նորան քու առաջարկիդ:

- Լսել անզամ չուզեց ու մերժեց, - եղավ պատասխանը, և Աշոտ գլուխը բարձրացուց:

- Եվ ինչո՞ւ մերժեց, - պնդեց կինը:

- Որովհետև անհամեմատ ավելի իրատես էր և հեռատես, քան ես, որովհետև անհամեմատ ավելի բարձր ու ազնվական էր իր հոգին, քան իմս:

- Հասկա իր այդ արագ նշանտո՞ւքը:

- Ե՛ս դրդեցի, որ ամեն ինչ արմատապես վերջանա:

- Ա՛խ, այդպես: Աղե՛կ: Ուրիշ ի՞նչ ունիս ինձի ըսելիք:

- Ուրիշ ոչինչ. հեքիաթս ավարտեցավ: Հիմա որ ամեն ինչ գլտես, դո՞ւն ինչ ունիս ինձի ըսելիք:

Կինը քիչ մը մտածեց և ըսավ նորեն ծանր-ծանր.

- Իմ ըսելիքս ըսել հմ քեզի շատոնց: Ալ խոսիլը ավելորդ է: Հիմա խոսքը կպատկանի ժամանակին, որ ամեն ինչ կտաշե ու կմաշե:

- Այո՛, ժամանակին խարտո՛ցը. ան կհարթե միայն կյանքի բոլոր խորդուբորդերը, - կրկնեց Աշոտ երկար չնչառու թյամբ մը:

Ու ելավ ոտքի: Ակնթարթ մը վարանումն ետքը ավելցուց.

- Բայց, Արփի՛կ, բլլա՜նք հաշտ հոգեին:

Եվ կինը պատասխանեց խոր լրջությամբ.

- Ես այդ խոստումը սոված եմ ինձի քու առաջին խոստովանու-
թյանդ օրեն:

Աշոտ նայեցավ կնոջը աչքերուն հիացումով ու ակնածանքով: Եվ առանց ոչինչ ըսելու մոտեցավ անոր, բռնեց ձեռքը, բարձրացուց ու երկար սեղմած պահեց շրթունքին:

Եվ առանց ուրիշ որևէ բան ըսելու ելավ դահլիճեն:

Արփիկ կարկամ ու դանդաղ քալվածքով մոտեցավ դաշնամուրին, մեքենական շարժումով մը գտեց ու ծածկեց, դարձուց էլեկտրական

լույսերուն կոծակը և տիրող հանկարծական մուլթին մեջեն, կես մը խարխափելով, ելավ պատշգամբ:

Աստղազարդ երկինք մըն էր. ծովուն վրա՝ մշուշի թեթև քող մը, և շուրջը՝ լուռ ու անդորր գիշեր:

Նստեցավ եղեգե աթոռին, ճակատը դրավ պատշգամբի եզերքի վանդակին ու անշարժացավ:

Եվ կզգար, որ արցունքները անընդհատ կվազեին աչքերեն. ո՛չ հեծկտուք, ո՛չ ցնցում. արցունքները միայն անընդհատ կհոսեին, և խոր-տխուր բան մը կծկտեր էր կրծքին տակ:

Կգիտակցեր, որ անդարձ անցեր էին հափշտակության խանդավառ տարիները, որ անցեր էր նույնպես այն կարճատև շրջանը, երբ դեռ հավատք կար՝ հին ապրումները վերստեղծելու. ահա՛ սկսած էր նոր շրջան մը՝ ներելու, հարմարվելու, եղածով գոհանալու շրջան մը:

Երիտասարդության հետ հետզհետե կթափեին կյանքի ճերմակ ու վարդ-ծաղիկները: Դառն ու տխուր էր այդ գիտակցությունը:

Ծովուն մշուշն շղարչին դեմ, երկինքի կայծկլտուն աստղերուն տակ, լուռ ու անդորր գիշերին մեջ կինը, միայնակ նստած, կյանքի ծաղիկներուն թափվիլը կուլար: Լո՛ւռ ու անդորր:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Լևոն Շանթի վեպերը

Լևոն Շանթի ստեղծագործությունը մայր Հայրենիքում տասնամյակներ շարունակ օտարված է եղել իր ընթերցողից: Թեև ընդհատակյա ընթերցողների շրջաններում նրա գրքերը ձեռքից ձեռք էին անցնում, և ձևավորվել էր Շանթի երկրպագուների մի բազմություն, որը՝ սիրելի Հեղինակին փրկում էր մոռացության կորստից: Այս պայմաններում իհարկե շատ բանի հասնել չէր լինի: Եվ այդ իրավիճակն իր կնիքը դրեց Շանթի ստեղծագործության ընկալման ու գնահատության վրա: Տարիների ընթացքում ստեղծվեց մի ստերեոտիպ, ըստ որի՝ երբ Շանթ ենք ասում, անպայման նրա դրամատուրգիան ենք հիշում, որն էլ իր Հերթին առարկայանում է «Հին աստվածների» տեսքով: Վիճակը դրեթե անփոփոխ է մնացել մինչ այժմ, թեև մեզ մոտ վաղուց արդեն ընթերցողի սեղանին է դրված մասսայական տպաքանակով հրատարակված մի սովոր հատոր, և գրադարանները ցանկացողին են տրամադրում նաև գրողի բնյության հրատարակության բազմաՀատորյակը: Մասսայական ընթերցողը հավատարիմ է մնում Շանթի մասին իր նախնական պատկերացումներին՝ անգիտանալով, որ Շանթը բազմաժանր գրող է, որ դրամաներից բացի գրել է նաև բանաստեղծություններ ու վեպեր, որոնք նույնքան կարևոր են նրա գեղարվեստական ժառանգության գնահատման հարցում: Գրական շրջաններում էլ դեռևս շատ ուժեղ է ստերեոտիպը: Այստեղ էլ մի տեսակ ներողամիտ ժպիտով են խոսում Շանթի վեպերի մասին՝ ասելով, թե դրանք թույլ ու աննշան գործեր են:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Շանթի ստեղծագործությունը մի ամբողջական գեղարվեստական կառույց է, և չի կարելի այն անդամահատել առանց խաթարելու Հեղինակային մտահղացումների ամբողջականությունն ու փոխկապվածությունը: Դժվար չէ նկատել, որ ստեղծագործություններում խիստ որոշարկված ժանրային սահմաններ չկան: Պոեզիայում նա վիպող է նաև, դրամատուրգիայում՝ բանաստեղծ, վեպերում՝ բանաստեղծական շնչի հետ հաճախ զուգակցվում են դրամատուրգիական ժանրերին հատուկ կառուցվածքային առանձնահատկություններն ու երկխոսությունների առատությունը: Հատկանշական է, որ այս երևույթը

արժանացել է նաև Շանթի ժամանակակիցների ուշադրությունը: Պատահական չէ, որ Նիկոլ Աղբալյանը Շանթի գլուխգործոցը՝ «Հին աստվածները» համարել է հաջորդական տեսարաններով զարգացող վեպ: Ծիշտ է, այս տեսակետը հետագայում քննադատության ենթարկվեց, սակայն դա ուրիշ հարց է: Կարևորը այստեղ քննադատ Աղբալյանի նման ճաշակավոր ու գործիմաց մասնագետի ընկալման փաստի առկայությունն է, որը խորհելու առիթ է տալիս: Անհրկքայորեն ընդունելով «Հին աստվածներին» բարձունք լինելը՝ պիտի գիտենանք նաև, որ այն դատարկ տարածություն մեջ չստեղծվեց: Այս դրամայի սկզբունքային հարցադրումները նախապատրաստվել են Շանթի ստեղծագործության նախորդ շրջանում՝ վեպերում և չափածո երկերում: Եթե ուզենք մի բառով բնորոշել Շանթի ստեղծագործությունը, երևի ավելի հարմար կգա մարդերգությունը, որը գրողի գեղարվեստական համակարգում կոնկրետ դրսևորումներ է ստացել գրականության և արվեստի հավերժական թեմայի միջոցով: Այր ու կնոջ սիրո պրոբլեմն է, որ աննկատ նրբագծերից հասունանում, երազային երանգներ է ստանում: Հետո այդ երազ աշխարհն է ներխուժում իրական կյանքն ու իր օրենքները թելադրում հերոսներին, որոնք հաճախ դրամատիկ շնչերանդներ ունեն, իսկ «Հին աստվածներում» արդեն բաժանումը ողբերգություն է հասնում, մտածել տալիս կյանքի ունայնություն դատարկ փոքր լցնել կարենալու սին, անպտուղ երազանքի մասին: Փլիսոփայական այս խոհը առկա է Շանթի բոլոր ստեղծագործություններում:

«- Այսպես է կյանքը, ծով մըն է, ալիքները կզարնեն ու կմոտեցնեն մարդիկը իրարու, կուգան նորեն ալիքները, կզարնեն ու կզատեն մարդիկները իրարմե», - փլիսոփայում է Բագրատը («Դուրսեցիները»):

Կյանքի իմաստի, հավերժության իր որոնումներում Շանթը գրեթե մշտապես հանգում է փոթորկահույզ ծովի պատկերներին: Նա պատրաստի դեղատոմս չունի, ներկայացնում է կյանքն ինչպես որ կա՝ մնացյալը թողնելով ընթերցողին:

«Երիտասարդության հետ հեռզհետե կթափեին կյանքի ճերմակ ու վարդ-ծաղիկները: Դառն ու տխուր էր այդ գիտակցությունը»:

Ծովուն մշուշ շղարչին դեմ, երկինքի կայծկտուն աստղերուն տակ, լուռ ու անդորր գիշերին մեջ կինը, միայնակ նստած, կյանքի ծաղիկներուն թափվիլը կուլար: Լո՛ւռ ու անդորր»:

Լեռն Շանթը այսպիսի խոհական, զգացմունքային նոտայով վերջակետեց իր գեղարվեստական ստեղծագործությունը՝ «Հոգիները ծաղավի» վեպով:

Վեպի ժանրը Շանթի ստեղծագործական կյանքում մեծ կարևորություն է ունեցել: Բավական է ասել, որ իր գրական բեմերը սկսել է վեպով: «Հին աստվածների» փոթորկահույզ հաջողությունից հետո անգամ նորից է դիմել վեպի ժանրին, ստեղծագործական կյանքի ավարտն էլ վեպով է նշանավորել: Նա յուրովի է ընկալում ու մեկնաբանում այդ ժանրի խնդիրները: Գրական գույտ պրակտիկ աշխատանքը ամրապնդում էր ժանրի տեսություն իր ըմբռնումներով: Նրա կարծիքով վեպի նյութը «...անհատներն են և անհատներու անհատական կյանքը. եթե նույնիսկ հասարակական միջավայր և ընկերական հարցեր ալ մեջ կուգան, ավելի անհատի դեմքը գծելու համար են, քան հասարակություն... (վեպերը) ընդհանրապես չեն ձգտիր իրենց հերոսներու բազմակողմանի կենսագրությունը տալու, այլ անոնց կյանքին մեկ որոշ սահմանափակ շրջանը, անոնց ապրումներում մեկ ուրիշ փունջը» (Լ. Շ., Լ. Շանթի երկերը, հ. 5, Բկյուրթ, էջ 367): Թերևս վեպի ժանրի յուրովի ըմբռնումից է գալիս նրա վեպերի յուրահատուկ ընույթը: Այդ վեպերը չունեն առհասարակ վիպական ժանրին հատուկ բազմաալյան այլոժեսոպյին ծավալումներն ու զարգացող, հասունացող արտաքին գործողությունները: Շանթի վեպերը միտված են դեպի անհատի ներաշխարհը, նրա հոգեբանության խորքերը թափանցելու, ամեն ինչ ներսից լուսավորելու, երևույթների կապն ու հերոսների արարքները պատճառաբանելու ձգտումով: Ժանրի այս ըմբռնումից էլ առաջանում է գեղարվեստական կառույցի անհրաժեշտ մանրամասների բացակայությունը շանթյան վեպերում: Եվ առաջին հայացքից Շանթի վեպերը թվում են գեղարվեստական թույլ երկեր: Մինչդեռ, նկատի ունենալով Շանթի ինքնատիպ ըմբռնումները, դժվար է նկատել այդ վեպերի միանգամայն նոր որակը, որն աչքի է ընկնում հոգեբանական խորքով, առաջադրված գաղափարի ներքին շիկացումներով:

Սակայն դա չի նշանակում, թե Շանթի հերոսները կտրված են արտաքին աշխարհից, ամբողջովին ներսուզված իրենք իրենց մեջ: Այսպես օրինակ՝ «Երազ օրերը» հայրենասիրության, հայոց լեզվի փառաբանություն է, որը դառնում է երիտասարդ մարդկանց կապող, հարազատացնող օղակը:

Այո հատորում ընդգրկված են Շանթի վիպական երկու գործերը՝ «Կինը» վիպակը և «Հոգիները ծարավի» վեպը:

Շանթի «Կինը» վիպակը Հայ դասական գրականության ամենանշանակալից էջերից է։ Այն գեղարվեստական մի բարձրարժեք դիմանկարի ստեղծագործական պատմությունն է՝ նուվելատիկ ավարտով։ Սյուժեն կառուցված է այնպես, որ այդ մասին ընթերցողն իմանում է ամենավերջին տողերում, իսկ ամենավերջին բառը՝ այդ նկարի անվանումը՝ «Կինը», մի տեսակ հանգուցակետ է գեղարվեստական կառույցի սկզբի ու վերջի, ասել է՝ հավիտենականության, հասարակության մեջ անընդհատ արծարծվող, բայց երբեք տրամաբանական ավարտին չհասնող մի իրողության, որն, իրավն ասած, Շանթի ողջ ստեղծագործության գաղափարական մեխն է ու գեղարվեստական արծարծումների առարկան, միշտ նոր ու միշտ հին՝ սիրո պրոբլեմը։

Այս վիպակում այդ պրոբլեմը փիլիսոփայական, հոգեբանական այնպիսի խորություններ ունի, միաժամանակ այնպիսի պարզ անմիջականություն է չնչում, որ ընթերցողն ինքը կարծես մասնակիցն է դառնում վիպակում ծավալվող իրադարձություններին։ Այդ խաբուսիկ, այդ թվացող առօրեականության տակ բյուրեղացած մեծ տաղանդի առկայությունն է, որ Շանթի «Կինը» ստեղծագործությունը շահեկանորեն տարբերում է հենց նույն այդ ժամանակաշրջանում հրատարակված, հաճախ հենց մամուլի նույն օրգանում տպագրված ճիշտ նույն խորագիրն ունեցող երկերից, ինչպես, ասենք, Ռենի «Կինը» վիպակն է (նույնպես տպագրված «Նոր հոսանքում»)։

Շանթի «Կինը» երկում կերպարները հոգեբանական անկանխատեսելի զարգացումներ են ունենում։ Այստեղ կարծես ջնջված են «լավի» և «վատի» սահմանները, չկան միազիծ լուծումներ։ Նույնիսկ պատմված կտավը, ինչ-որ պահի իր վրա բեռելով ընթերցողի ուշադրությունը, պատմվածքը տեղափոխում է կերպարների հոգու խորքերը, որն այնտեղ ոչ թե անջատման խորհրդանիշ է դառնում, այլ մաքուր, ամուր, հավիտենական սիրո առհավատչյալ։

«Ո՛չ, է՛քը պատմված, ինչ որ եղեր էր իր ու այդ հոգիին մեջ, ատիկա է՛քը կըրնար պատմվիր, ատիկա իր կյանքին ամենեն աղվոր, ամենեն նուրբ ու ամենեն ներդաշնակ կապն էր։ Այդ կապը պետք է մնար այս օրերեն ալ անդին, իր կյանքի օրերեն ալ անդին, դարերեն ալ անդին, պետք է մնար...» (ընդգծումն իմն է՝ Հ.Դ.)։

«Կինը» վիպակի ներկա հրատարակության համար հիմք է հանդիսացել հեղինակի կենդանության օրոք իրականացված վերջին

հրատարակությունը՝ Շանթի երկերի 3-րդ հատորը, Բեյրութ, 1947թ.:

Տեքստը խնամքով համեմատվել է վիպակի նախորդ բոլոր հրատարակությունների հետ, որը և հնարավորություն է տվել հայտնաբերել հատորում տեղ գտած անճշտություններն ու տեքստային տարբերությունները: Խոսքը վերաբերում է մասնավորապես 3-րդ հատորի տիտղոսաթերթին: Ահա այն.

ԿԻՆԸ

Գրված է Պոլիս, 1912 թվականին:

Տպված է Պոլիս «Բազինի» (չաբաթաթերթ) մեջ, 1912թ., Թիֆլիս «Նոր Հոսանքի» (ամսագիր) մեջ, 1913թ.:

Առանձին գրքով լույս է տեսել Պոլիս, 1924թ. և ապա Շանթի երկերի 3-րդ հատորում՝ Բեյրութ, 1947թ.:

Այստեղ սխալ են նշված.

ա) Վիպակի գրություն տեղն ու ժամանակը: «Կինը» գրվել է ոչ թե 1912թ. Պոլսում, այլ՝ դրանից չորս տարի առաջ՝ 1908թ. ամռանը Լոզանոս (տե՛ս «Նոր Հոսանքում» տպագրված տեքստի վերջին նշումը):

բ) Վիպակն առաջին անգամ տպագրվել է Պոլսի «Ազատամարտի» հավելված «Բազին» չաբաթաթերթում, բայց ոչ 1912 թվականին:

Իրականում՝ վիպակի տպագրությունը սկսվել և իրականացվել է 1911թ. դեկտեմբեր-1912թ. հունվար ամիսներին:

«Բազինում» վիպակը մաս-մաս տպագրվել է հաջորդական վեց համարներում (1, 2, 3, 4, 5, 6): Առաջին երեք հատվածները լույս են տեսել 1911թ. դեկտեմբերին՝ հ. 1 (73), էջ՝ 3-9, հ. 2 (74), էջ 3-7, հ. 3 (75), էջ՝ 4-8:

Ամսագրի թիվ 4-ը լույս է տեսել հաջորդ տարվա՝ 1912թ. հունվարի 12-ին: Սակայն տարօրինակ ձևով այստեղ, ինչպես և հաջորդ համարներում տարեթիվը մնացել է 1911-ը: Տեղի է ունեցել տեխնիկական սխալ, որի վրա խմբագրությունը ուշադրություն չի դարձրել, հավանաբար չի նկատել:

Տեխնիկական այս սխալի պատճառով էլ «Բազինի» 1912թ. համար գոյություն չունի, դրանք դնում են 1911 թվականի տակ:

«Կինը» վիպակի տպագրությունը շարունակվում է «Բազինի» հ. 4 (76) 12-ը հունվարի, էջ 1-5, հ. 5 (77) 16-ը հունվարի, էջ 2-5, հ. 6 (78), 26-ը հունվարի, էջ 2:

դ) «Կինը» վիպակն առաջին անգամ առանձին գրքով լույս է տեսել ոչ թե 1924թ. Պոլսում, ինչպես գրված է տիտղոսաթերթում, այլ դրանից 11 տարի առաջ՝ 1913թ. Թիֆլիսում (69 էջ, գինը՝ 20 կոպեկ): Այստեղ

դնում ենք 1913թ. Հրատարակության տիտղոսաթերթի քսերոպատճենը:

Այդ Հրատարակությունն իրականացվել է «Նոր Հոսանք» ամսագրում տպագրված տեքստից:

«Նոր Հոսանքը» «Կինը» վիպակի տպագրությունը սկսում է մի ուշագրավ ծանոթագրությամբ.

«Շանթի այս գրվածքը անցյալ տարի լույս տեսավ Պոլսի «Բագին» շաբաթաթերթում:

Նկատելով այն մեծ հետաքրքրությունը, որ վերջերս առաջ եկավ ռուսահայ Հասարակության մեջ դեպի Շանթի ստեղծագործությունը, նկատելով, որ Շանթի այս գրվածքն է միայն, որ անծանոթ է մնացած ռուսահայ ընթերցողներին, ինչպես նաև գրվածքի գեղարվեստական արժանիքը, մենք տալիս ենք «Կինը» մի քանի ուղղումներով, որ արել է հեղինակը գրվածքը «Նոր Հոսանքին» ուղարկելիս»:

Խմբագիր

(տե՛ս «Նոր Հոսանք», Հ. 1, 1913թ., էջ 11):

Շանթի «Կինը» վիպակի տպագրությունը ամսագիրն իրականացրել է առաջին երկու համարներում՝ մարտ (էջ 1-33) և ապրիլ (էջ 243-264) ամիսներին:

«Նոր Հոսանքի» 1913թ. առաջին համարում խմբագրությունը Հայտարարում է, որ ամսագիրը ծրագրում է «Նոր Հոսանքի» գրադարան» վերտառությամբ Հրատարակել «Նոր Հոսանքում» երեցած վիպական և այլ բնույթ ունեցող գրվածքներ՝ առանձին հատորներով և փոքրացրած դիրքով: Այս շարքի առաջին գրքույկը կազմում է Շանթի «Կինը», որ լույս կտեսնի ապրիլի վերջին» («Նոր Հոսանք», 1913թ., Հ. 1, էջ 236):

Այսպիսին է «Կինը» վիպակի առանձին գրքով առաջին Հրատարակության փաստը:

Շանթի երկերի 3-րդ հատորում տեղ գտած վերահիշյալ սխալները հիմք են տալիս պնդելու, որ հեղինակն անձամբ չի հետևել հատորի Հրատարակության աշխատանքներին, այն վստահել է խմբագրական մարմնին:

Տեքստի բոլոր Հրատարակությունների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ Շանթը գրել է միանգամից, հետագա Հրատարակություններում զգալի փոփոխություններ չի կատարել: Եղած փոփոխությունները ոճական բնույթի են և միտված են տեքստը ավելի Հայերեն դարձնելու:

Այսպես օրինակ. «Այդ աղջկան բյուստը» («Նոր Հոսանք», էջ 17, տ. 17 ն.):

3-րդ Հատորում՝ «...այդ աղջկա կիսանդրին» կամ՝ «Վերջին ազգորդ մը դուրս սահեցալ գայթիզայթ ջուլթակի մը կուրծքեն» («Նոր Հոսանք», էջ 18, տ. 2 ն.):

«Վերջին թրթիռ մը դուրս սահեցալ» կամ «Կապրիզոտ վայրկյան մը» դարձրել է «...քմայխոտ վայրկյան մը»;

Նախորդ բոլոր հրատարակություններում տեղ գտած ժողովրդական «քեֆը» հրատարակիչները փոխարինել են նախատոնակ արհեստական բառով, որը վնասում է վիպակի գեղարվեստական հյուսվածքին:

Հատորում հրատարակված տեքստն աչքի է ընկնում կատարված կետադրական փոփոխություններով, մասնավորապես շատացել են բաժանման աստղանիշները՝ երբեմն անհարկի մասնատելով տեքստը:

Հիմա, տասնամյակներ անց, դժվար է վստահորեն ասել, թե տեքստում կատարված փոփոխությունները եղել են Շանթի գիտություն, սակայն ամեն ինչ թողնում ենք այնպես, ինչպես տպագրվել է երկերի 3-րդ Հատորում:

Ամփոփենք.

«Կինը» վիպակը գրվել է 1908թ. ամռանը Լոզանում:

Առաջին անգամ տպագրվել է Պոլսի «Բազին» շաբաթաթերթի Հաջորդական վեց համարներում՝ 1911թ. դեկտեմբեր (3 համար) և 1912թ. հունվար (3 համար):

2-րդ անգամ տպագրվել է Թիֆլիսում «Նոր Հոսանք» ամսագրի I և II համարներում, 1913թ.:

Առանձին դրքով առաջին անգամ տպագրվել է Թիֆլիսում, 1913թ. «Նոր Հոսանքի» դրադարան» մատենաշարով:

2-րդ անգամ առանձին դրքով տպագրվել է 1924թ. Պոլսում:

1947թ. Բիյրութում լույս է տեսել Շանթի «Երկերի» 3-րդ Հատորում, որը և հիմք է հանդիսացել ներկա հրատարակության համար:

1989թ. լույս է տեսել Երևանում, «Հայ դասականների գրադարան» մատենաշարով հրատարակված Շանթի երկերի մեկ Հատորյակով:

«Կինը», ինչպես մատնանշում է Շանթն իր ինքնակենսագրության մեջ, վերհուշ է ուսանողական տարիներից: Ասել է թե՛ վիպակը վավերագրական հիմքեր ունի, սակայն մեզ Հաջողվեց պարզել դրանք (արխիվային նյութերի բացակայության սլատճառով):

Էջ 11, տող 20-21: Ան ալ կերեակայե, թե ինքն է միայն աշխարհիս երեսին, իր ֆոնոլոթյունը ու ճերմակ կուրծքը – ֆոնոլոթյուն՝ ինքնահնար բառ է: Այս դեպքում՝ աղնվականություն, իշխանություն: Դրա համար հիմք է հանդիսացել ազգանունից առաջ դրվող

Ֆոն բառը, որով ընդգծվում է տվյալ անձնավորության իշխանական, ազնվական տոհմի պատկանելը:

Էջ 12, տող 18: ...Իսկը վեստալուհի - վեստալուհի՝ վեստա աստվածուհու տաճարին սպասարկող քրմուհի Հին Հռոմում:

Տաճարի գլխավոր քրմապետը Խոսրիայում բնակվող անվանի ընտանիքների 6-10 տարեկան քսան աղջիկներից վիճակահանությամբ ընտրում էր վեցին: Նրանք օծելուց, մազերը կտրելուց ու հագուստները փոխելուց հետո 30 տարով կարգում էին վեստալուհի (վեստա աստվածուհու տաճարի սպասուհի): Առաջին 10 տարին նրանք սովորում էին, երկրորդը՝ ծառայում, վերջին երրորդը տասնամյակում՝ սովորեցնում մանկահասակ վեստալուհիներին:

վեստալուհիները պարտավոր էին տաճարում անմար պահել սրբազան կրակը, մաքրել տաճարը, հետևել սրբությունների պահպանմանը, զոհաբերություններ և ամենօրյա աղոթքներ կատարել պետության բարօրության համար:

Տղամարդկանց մուտքը վեստալուհիների կացարանները խստորեն արգելված էր: Իրենց պարտականությունների մեջ թերացող վեստալուհիները դաժանորեն պատժվում էին: Սրբազան կրակը մարելու համար նրանց անդամահատում էին, իսկ կուսությունը խախտելու համար ողջողջ ղնում շարվող պատի մեջ կամ էլ կենդանի թաղում հողում: Սակայն նրանք ունեին նաև մեծ արտոնություններ, համարվում էին անձեռնմխելի և մեծ հարգանք էին վայելում: Այսպես, պատժի տարվող հանցագործը, երբ հանդիպում էր վեստալուհու, ազատ էր արձակվում:

Սպասավորության 30 տարին լրացրած վեստալուհիները տաճարը թողնելու և ամուսնանալու իրավունք էին ստանում:

վեստալուհիների հաստատությունը գոյատևել է մինչև 4-րդ դարի վերջը:

Էջ 17, տող 3: Մյունխենի այն հազվագյուտ արևոտ օրերեն... - Մյունխեն՝ քաղաք Գերմանիայի հարավում:

Էջ 21, տող 1և.: ...Գլխարկը անցուց ժպտալին իր դեմը վազող քեյներուհիին շեկ գլուխը... - քեյներուհի՝ մատուցողուհի (գերմաներեն):

Էջ 23, տող 16-17: Տղան նիցչեյան հովերով, ուժն ու ռեալիզմը կյանքի հիմք բռնած, ուրիշ ամեն բան հեզնող հոգի մը - Նիցչե Ֆրիդրիխ (1844 - 1900)՝ գերմանացի փիլիսոփա, բանաստեղծ, կլասիկ փիլիսոփայության պրոֆեսոր Բազելի համալսարանում (1869 - 1879):

Նիցչեի նիհիլիստական փիլիսոփայությունն իր ժամանակին լայն

տարածում գտավ աշխարհում: Նրա ազդեցություն տակ 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին Եվրոպայի շատ երկրների հոգևոր կյանքում առաջացավ ու զարգացավ փիլիսոփայական մի հոսանք, որը հայտնի դարձավ Նիցշեականություն անունով: Նիցշեականությունը Եվրոպայի և հատկապես Գերմանիայի հոգևոր, մշակութային կյանքի ամենառեակցիոն երևույթներից էր, որը հետագայում իր ավարտուն տեսքն ստացավ Փաշիվալի գաղափարախոսություն մեջ:

Էջ 24, տող 13 ն.: ...Այդ աղջկան պես ճակատագրորեն պիտի գար ու պիտի հասներ անոր աշխարհայացքին, անոր ալտրոնիզմին – ալտրոնիզմ՝ այլասիրություն (լատիներեն ալտեր՝ ուրիշ բառից): Փիլիսոփայական տերմին է, հակադրվում է էգոիզմին:

Բարոյական մի սկզբունք է, որը հորդորում է ուրիշներին օգնելու համար պատրաստ լինել սեփական շահերը զոհաբերելու:

ՀՈԳԻՆԵՐԸ ԾԱՐԱՎԻ

Գրվել է 1941թ. հունվար-փետրվար ամիսներին Բեյրութում: Հեղինակի ինքնագիրը չի պահպանվել:

Առաջին անգամ տպագրվել է Բեյրութի «Ակոսի» մեջ (1941 թ.): Առանձին դրքով լույս է տեսել 1945թ. Բեյրութում, Համազգային ընկերության հրատարակությամբ, ապա՝ Երկերի ժողովածուի 4-րդ հատորում (1949թ., Բեյրութ), որը և հիմք է հանդիսացել ներկա հրատարակության համար: Վեպը հրատարակության պատրաստելիս համեմատել ենք նախորդ երկու հրատարակությունների՝ «Ակոսում» տպագրվածի և 1945 թվականի հրատարակության հետ: Էական փոփոխություններ և տարբերություններ չկան:

Էջ 71, տող 8 ն.: Յուրեի համալսարանն – խոսքը Դորպատի (Տարտու) համալսարանի մասին է: Տարտուն՝ Դորպատը, էստոնիայի Տարտու շրջանի կենտրոնն է, որտեղ գործում է Հնագույն համալսարան: “Повести временных лет” գրքում Տարտուն հիշատակվում է որպես Յարուսլավ Իմաստունի կողմից գրավված և վերակառուցված Յուրե քաղաք: 1223–1224թթ. գերմանական խաչակիր ասպետները, երկարատև հարձակումներից հետո քաղաքը գրավելով, այն անվանում են Դորպատ: Երկար ժամանակ քաղաքը ձեռքից ձեռք է անցնում՝ Լեհաստան, Շվեդիա... Հյուսիսային պատերազմի շրջանում քաղաքը նորից գրավում են ռուսական

զորքերը (1700 - 1704թթ.): 1721թ. Տարտուկն վերջնականապես մտնում է Ռուսաստանի կազմի մեջ: 1802թ. Տարտուկում վերաբացվում է Համալսարանը (Հիմնադրված 1632թ.):

1893թ. քաղաքը նորից կոչվում է Յուրև (այստեղից էլ Յուրևի Համալսարան):

1918թ. քաղաքը անվանափոխվում է, տեղանքի անունով կոչվում է Տարտու (ինչպես այն կոչում են իրենք՝ էստոնացիները):

Էջ 73, տող 8-9: Մնացական Մնացականյանի մի ուրիշ առանձնահատկությունն ալ ֆրանկ-մասոնական էր... - մասոնություն, ֆրանկմասոնություն (ֆրանս.)՝ ֆրանկ-մասոն՝ ազատ քարտաշ, կրոնաբարոյական շարժում, որը ծնունդ է առել 18-րդ դարի սկզբին Անգլիայում, ապա տարածվել Ֆրանսիայում, Գերմանիայում, Իսպանիայում, Ռուսաստանում, Հնդկաստանում, ԱՄՆ-ում և քրիստոնյա այլ երկրներում:

Մասոնները նշանաբան էին դարձրել մարդկանց միավորումը եղբայրության, սիրո, հավասարության և փոխադարձ օգնության հիմունքներով (սկզբունքներով):

Մասոնների կանոնադրով կոչ էր արվում «Զլինել ո՛չ Հիմար աթեիստ, ո՛չ էլ անկրոն ազատամիտ», աջակցել քաղաքացիական իշխանություններին, չմասնակցել քաղաքական շարժումներին: Ժխտելով եկեղեցական դոգմատիկան ու պաշտամունքը՝ մասոնները փառաբանում էին Աստծուն, ինչպես տիեզերքի՝ մեծ ճարտարապետի: Թույլատրելի էին համարում բոլոր կրոնները և իրենց ուսմունքի մեջ մտցնում էին զանազան կրոնների տարրերը՝ դրանք օգտագործելով ծիսակատարությունների մեջ:

Մասոնները իրար եղբայր էին անվանում և միավորվում էին տեղական կազմակերպությունների մեջ, որոնք կոչվում էին լոժաներ: Այս տեղական լոժաների միավորումից ստեղծվում էր Մեծ լոժա, ամբողջ երկրի մասշտաբով: Այս կազմակերպությունն ուներ իր աստիճանավորումը՝ աշակերտ, ենթավարպետ, վարպետ, մեծ վարպետ: Ունեին նաև իրենց խորհրդանշանները՝ կարկին, մուրճ, ուղղալար, գոգնոց, ձեռնոցներ... Ունեին նաև հաստատուն ավանդույթներ, որոնք վերցրել էին քարտաշ-կառուցողների միջնադարյան ցեղային խմբավորումների, հատկապես նրանց բարձր խավի պրակտիկայից (ճարտարապետներ, քանդակագործներ և այլն):

Շարժումն սկզբում կրում էր բուրժուական բնույթ, նրան մասնակցում էին լուսավորիչները՝ հակադրվելով ֆեոդալական պետականության ու պաշտոնական եկեղեցուն:

Մասոնությունը ձգտում էր ստեղծել համաշխարհային գաղտնի կազմակերպություն՝ մարդկությունը կրոնական-եղբայրական միության մեջ խաղաղությունը համախմբելու նպատակով:

Մասոնությունն աստիճանաբար, հատկապես Եվրոպայում, ավելի ազնվական բնույթ է ստանում, նրա մեջ ուժեղանում են միատիցելմի տարրերը: Առաջվա համեմատաբար պարզ կազմակերպությունը փոխարինվում է ավելի բարդ Հիերարխիայով, ստեղծվում են ավելորդ ծիսակատարություններ: Կաթոլիկ մասոնները հեռանում են եկեղեցուց, որի պատճառով էլ պապականությունը լուրջ պայքար է մղում մասոնների դեմ:

Ռուսաստանում մասոնների ոչ հստակ քաղաքական դիրքորոշումը հնարավորություն էր տալիս համակիրներ չահել հասարակության բոլոր շերտերում: 1770–1780թթ. մասոնները մարդկային էությունը բնութագրում էին որպես չար, հակահասարակական երևույթ, իսկ մարդկային հասարակությունը որպես համընդհանուր թշնամանքի արեհա: Քննադատելով գոյություն ունեցող կարգերը որպես չարի թագավորություն՝ դրան հակադրում էին հումանիզմի ու ֆիլանտրոպիայի գաղափարները: Զարգացնում էին ուսուցիական մի կոնցեպցիա, ըստ որի ժամանակակից անիրավ աշխարհը ապագա համաշխարհային եղբայրության թագավորության է վերածվելու խաղաղ կերպով:

Մասոնական որոշակի շրջանների համար ուսուցիական գաղափարները մղվում էին երկրորդ պլան՝ տեղի տալով կալվածատիրական կարգերին համակերպվելու իրողությանը: Մասոնական այլ խմբավորումներ ձգտում էին լուսավորական աշխատանքների տարածմանը:

Մասոնությանը հարել են բազմաթիվ լուսավորիչներ, փիլիսոփաներ, գրողներ՝ Վոլտեր, Գյոթե, Լեսինգ, Մոցարտ, Հայդն, Ռադկլիֆ և այլն: Առժամանակ մասոնությանն են հարել նաև ղեկաբերիստները:

Մինչև 1920թ. Ռուսաստանում պահպանվում էր հետաքրքրությունը մասոնների նկատմամբ: Հետագայում ռուս մտքի պատմության մեջ մասոնները զգալի դեր չեն կատարում, թեև բազմաթիվ փորձեր են արվում մասոնության վերածնունդի համար:

Էջ 75, տող 13: ...– Իբսենի⁶ Նորան... – Իբսեն Հենրիկ (1828 – 1906)՝ նորվեգացի հայտնի դրամատուրգ, բանաստեղծ:

1852 – 57թթ. Բերդենում ղեկավարել է նորվեգական առաջին ազգային թատրոնը: 1857–62թթ. ղեկավարել է Օսլոյի նորվեգական թատրոնը: 1864–91թթ. ապրել է Լոնդոն, Դրեզդենում, Մյունխենում: 50-ական թթ. սկզբին դիմել է սատիրայի և գրոտեսկի ժանրին: Բուրժուական

այժմեականությանը Իբսենը հակադրել է ազգային հերոսական անցյալը, գյուղական նահապետական կյանքի խաղաղությունը և մարդկային գզացմունքների վեհուկթյունը:

Հեղինակ է իր ժամանակին լայն ճանաչում գտած մի շարք դրամատիկական գործերի՝ «Սիրո կատակերգություն» (1862թ.), «Պայքար գահի համար» (1864), «Բրանդ» (1866), «Պեր Գյունտ», (1867), «Կեսարն ու զավիւեացին» (1873), «Հասարակության նեցուկները» (Հայերեն Հրատարակվել է 1892-ին), «Տիկնիկների տունը» (1879, Հայերեն Հրատ. «Նորա» 1892, բեմ. 1903), «Ուրվականներ» (1881, Հայերեն բեմ.՝ 1891թ.), «Դոկտոր Շտոկման կամ ժողովրդի թշնամին» (1891), «Վայրի բաղը» (1884), «Հեղդա Գաբլեր» (1890, Հայ. բեմ. 1907), «Կառուցող Սոլենս» (1892, Հայ. բեմ. 1917-ին) և այլն:

1880թ. սկսած Իբսենի անունը ամբողջ աշխարհում եղել է ռեալիստական արվեստի, մարդու ներքին ազատության և ամբողջականության համար պայքարի դրոշ: Գրողի հավատամքը ցայտուն գծերով է դրսևորված «Տիկնիկների տունը» ստեղծագործության մեջ, որը մեզանում հայտնի է «Նորա» անունով:

Իրավաբան Հելմերի ուրախ, գեղեցիկ, հարմարավետ տունը լոկ երևույթական պատրանք է: Փոքրիկ մի քամի, և ընկնում էր ընտանիքի գլխավորի կոպիտ եսասիրությունը թաքցնող քողը:

Հիվանդ ամուսնու բուժման ու խնամքի համար պարտքերի տակ ընկած Նորան, այդ իրողությունը թաքցնելով, չէր ուզում վիրավորել ամուսնու ինքնասիրությունը: Մինչդեռ ամուսինը, իմանալով Նորայի գաղտնիքը, խստորեն վիրավորում է նրան:

Անակնկալի եկած Նորան այդ երբեմնի «երջանիկ» տան մեջ մենակ է մնում իր տառապանքների հետ: Այս «երջանիկ» տունը փլվում է ինչպես տիկնիկային խաղատեսակ: Ազնիվ, ըտանիքին նվիրված Նորան, դեմ հանդիման մնալով դաժան իրականության հետ, թողնում է իրեն օտարացած տունը, ամուսնուն, որի համար բազում տառապանքներ էր հանձն առել: Այնքան խորն է հիասթափությունը կյանքից, քողարկված դառն իրականությունից, որ նույնիսկ սիրասուն զավակներին է թողնում իր երբեմնի սիրեցյալ ամուսնու մոտ: Նա ձգտում է բոլոր առաջ դուրս պրծնել այս հեղձուկ միջավայրից:

Էջ 76, տող 3 ն.: Հիշեց տիկին Սիրանուշյի՝ դերասանուհի ձայնը... – խոսքը Հայ մեծահռչակ դերասանուհի Սիրանուշյի մասին է:

Նույն ինքը՝ Գանթարճյան Մերոպե Սահակի (1854 (այլ տվյալներով՝ 1862), Կ.Պոլիս – 1932, Կահիրե):

Սիրանուշը խաղացել է Պոլսի մի շարք թատերախմբերում, մեծ հաջողությամբ հանդես է եկել նաև օպերետային խմբերում:

1887թ. սովյթական հրամանագրով հայ թատրոնի արգելումից հետո Սիրանուշը տեղափոխվել է Թիֆլիս, աշխատել տեղի մշտական գործող թատերախմբում, սկզբունքորեն ցուցադրել հայ և ռուս թատերական արվեստի ռեպրիստական ավանդույթները:

1881թ. վերադարձել է Պոլիս, ապա մեկնել Հյուրախաղերի Հոնաստան, Բուդապեշտ, Եգիպտոս, Ռումինիա: 1897թ. սկսած նա թատերական լայն գործունեություն է ծավալում Թիֆլիսում և Բաքվում՝ որպես գործող թատերախմբերի կենտրոնական դեմք կամ ղեկավար:

Դարավերջի ամենանշանավոր դերասաններից է հայ կյանքում: Նա հայ, ռուս և եվրոպական դասականների ավելի քան 300 դեր է խաղացել: Հատկապես ցնցող իրադարձություն է եղել նրա Համլետը:

Էջ 87, տող 6-7: ...Երթալու ենք Կուլտուրական ընկերության ընդհանուր ժողովի... – նկատի ունի Բաքվի հայոց կուլտուրական միությունը, որն ստեղծվել է 1906 թվականին: Նպատակն է եղել ընդարձակել մասնագիտական ու հանրակրթական դպրոցների ցանցը, նպաստել ինքնուրույն և թարգմանական հրատարակության, հայոց լեզվի, բնական գործի, երաժշտության, կերպարվեստի, ճարտարապետության զարգացմանը: Այդ նպատակով բարեգործական լայն գործունեություն է ծավալել Անդրկովկասում, դրամական միջոցների հանգանակություն է սկսել Խ.Աբովյանի արձանը կանգնեցնելու համար: ՀԿՄ-ի օժանդակությունը հատկապես մեծ է եղել Բաքվի հայոց թատրոնին: Ամեն կերպ օժանդակել է դերասանական լավագույն կադրերին: Նշել է Սիրանուշի, Վրույրի, Գ.Ավետյանի և ուրիշների բնական գործունեության տարելիցները: Իր նպաստն է բերել թատրոնը նավթային շրջաններին կապելու, զավառների բնակչությանն սպասարկելու ազգաշահ գործին:

ՀԿՄ-ն գործել է մինչև 1917 թվականը:

Էջ 97, տող 4-5: ...Հիմա, օրինակ, Դանունցիոն է ձեռս... – Դանունցիո Գաբրիել (1863 – 1938)՝ իտալացի դրող, քաղաքական գործիչ, հարուստ ընտանիքի ծնունդ: Իտալական իմպերիալիզմի ամենահամառ պրոպագանդիստը: Հրապարակասոսուլյանքում ու հողվածներով գործուն մասնակցություն է ունեցել Իտալիայի պատերազմի մեջ մտնելուն: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ որպես օդաչու մեկնել է բանակ (1914 – 1918) և ղեկավարել ռաբակոժի ինքնաթիռների օդակ: 1919թ. որպես հետևակի սպա, իր ղեկավարած ջոկատով գրավել է հարավսլավական Ֆիումին քաղաքը: 1922թ. Դանունցիոն ողջունեց ֆաշիստական

հեղաշրջումը: 1924թ. Մոսկովիների կառավարությունը Դաննունցիոյին շնորհում է իշխանի տիտղոս: Եվ այսպես նա դառնում է իտալական ֆաշիզմի պաշտոնական բանաստեղծը:

1935–36թթ. Հրատարակված Հոգևածների ժողովածուների մեջ արդարացնում է իտալական ազդեցության Եթովպիայում: 1937թ. Դաննունցիոն դարձավ իտալական թագավորական ակադեմիայի պրեզիդենտ:

Դաննունցիոյի ստեղծագործությունը դեկադանսի բնորոշ արտահայտությունն է իտալական գրականության մեջ: Վաղ շրջանի ստեղծագործություններում երևում էին վերիզմի թեմաները և կերպարները, բայց այնտեղ էլ նա ժողովրդին պատկերում էր որպես վայրի, կործանման ծարավով բռնված ամբոխ և սոցիալական պրոպեմները փոխարինում էր մանր մարդու անլիարժեքության գաղափարով:

Դաննունցիոյի վեպերի, դրամաների և, բանաստեղծությունների գլխավոր հերոսը նիցեական «գերմարդն» էր՝ բարոյազուրկ, ուժեղ անհատի դիկտատուրան փառաբանող (տե՛ս "Наслаждение", 1889, "Девы скал" (1895), "Пламя" (1900), վեպերը, "Мертвый город" (1898), "Джоконда" (1899) դրամաները: Իտալական իմպերիալիզմի ուղղակի գովաբանման ու պրոպագանդային էին նվիրված նրա "Слава" (1889), "Сильнее любви" (1907), "Песни о заморских подвигах" (1911), բանաստեղծությունները:

1936թ. Հրատարակված "Держу тебя, Африка" Հոգևածների գրքում Դ-ն ողջունում է իտալական ֆաշիզմի զավթողական քաղաքականությունը:

Դաննունցիոյի գրական ժառանգության մեջ գեղարվեստական մեծ արժեք է ներկայացնում բանաստեղծությունների "Алкон" ժողովածուն (1904), "Дочь Иорис" դրաման (1904) և քնարական արձակը: Այդ երկերը ներթափանցված են ժողովրդական լեգենդներով, բառ ու բանով: Վերջին շրջանում գրողը ինքնակենսագրական, քնարական արձակի ժանրն էր նախընտրում "Ноктюрн" (1921), "Безбровый товарищ" (1928), "Сотни и сотни страниц тайной книги Доннуцио, пытающегося умереть" (1935):

էջ 97, տող 19-20: Երեկ իրիկուն օփերա էի, «Կավալերիա ռուստիկանա»... - «Կավալերիա ռուստիկանա»՝ իտալական Հայտնի կոմպոզիտոր Պետրո Մասկանիի (1863-1945) «Գիղջկական ասպետություն» օպերայի իտալական անվանումն է:

Այս օպերան, որը շահել էր առաջին մրցանակ, Համաշխարհային հռչակ բերեց հեղինակին: Ժողովրդական մեկոդիկ տարրերի օգտագործման

շնորհիվ այն հեշտությամբ հիշվում է: Օպերան գրվել է իտալացի նշանավոր գրող Զովաննի Վերդայի (1840 - 1922) «Գեղջկական ասպետություն» (1884) նովելի մոտիվներով, 1890 թվականին, որով և իտալական օպերայում հիմք է դրվում վերիգմին: Այս օպերայում որոշարկվեցին այդ ուղղության բնորոշ գծերը՝ գործողության արագ, լարված զարգացում, անպայման արյունոտ հանգուցալուծումով, արտահայտիչ բեմական հրաժշտական կերպարներ, կենցաղային միջավայրի վառ նկարագրություն, մարդու հոգեկան զգացումների և դրամատիկ իրադարձությունների որոշ սրում և չափազանցությունների, ժողովրդական ժանրերի հետ ունեցած կապի շնորհիվ հեշտ ընկալվող և հիշվող մեղեդայնություն:

Այս ամենի արդյունքում միանգամայն օրինաչափ էր Մասկանիի ստացած առաջին մրցանակը, որը և կոմպոզիտորի առաջ ճանապարհ բացեց դեպի Համաշխարհային փառք և հրաժշտական աշխարհի բարձր պաշտոններ:

Էջ 107, տող 12: Դիկկենս Չարլզ (1812 - 1870) - անգլիացի գրող, վիպասան, ղրադվել է նաև խմբագրական աշխատանքներով, հրատարակել է երկու ամսագիր: Նրա Համաշխարհային փառքը ամրապնդվեց, երբ Փրանսիայում, Գերմանիայում, Ռուսիայում լույս տեսան իր առաջին գրքերը:

Ռուսաստանում Դիկկենսը ճանաչման արժանացավ դեռևս 40-ական թվականներից, երբ նրա գրքերը սկսեցին թարգմանաբար հրատարակվել «Օտեչեստվեննիի զապիսկի», «Բիրլիոտեկա դլյա չտենիա», «Ռուսկի վիստիկ» և այլ պարբերականներում: Հատկապես մեծ մասսայականություն էին վայելում նրա «Պիկվիկյան ակումբ», «Դոմբին և որդին», «Դավիդ Կոպերֆիլդ», «Մեր ընդհանուր բարեկամը» և այլ երկեր:

Էջ 136, տող 7-8 ն.: ...Շատ ընտիր խաղ է՝ «Բվո վատիս»:

- Հա՛, Սենքևիչինը, կարգացած եմ - Սենկևիչ Հենրիկ (1846 - 1916)՝ լեհ նշանավոր գրող:

Սովորել է գլխավոր դպրոցի (1869-ից՝ Վարշավայի Համալսարան) բժշկական ու պատմաբանասիրական ֆակուլտետներում: Ստեղծագործական վաղ շրջանում հանդես է եկել Լիտվոս կեղծանունով: Հայրենասեր գրող է: Նրա ստեղծագործությունները մեծ դեր են խաղացել լեհ ժողովրդի պատմամշակութային կյանքում, նպաստել նրա ոգու ամրապնդմանը՝ ազգային ծանր ճնշման պայմաններում: 1876 թվականից հրատարակվող նրա վեպերն ու վիպակները իրենց դադափարագեղարվեստական մեծ արժանիքների շնորհիվ Համաշխարհային հռչակ բերին գրողին:

Հայերը շատ վաղ են առնչվել Սենկևիչի ստեղծագործությունը և

1890թ. սկսած թարգմանաբար հրատարակել են դրանք, ինչպես պարբերական մամուլի էջերում («Արձագանք», «Մուրճ», «Տարազ» և այլն), այնպես էլ առանձին գրքերով:

«Յո՞ւ երթա» (լեհերեն՝ «Բլո վատիս») վեպը գրվել է 1894-1896թթ.: Նոբելյան մրցանակի է արժանացել 1905թ, պատմում է Ներոնի բռնապետության դեմ վաղ շրջանի քրիստոնյաների մղած պայքարի մասին: Այդ պատճառով էլ միանգամից արժանացել է հայ հրատարակիչների և ընթերցողի ուշադրությանը: Պատահական չէ, որ այս վեպը դուռև 1899թ. հրատարակվել է հայերեն (Թարգմ.՝ Ստ. Լիսիցյան):

Էջ 160, տող 7 ն.: ...Գյոթեի Ֆաուստին դերը... - Գյոթե Յոհան Վոլֆգանգ (1749 - 1832)՝ գերմանացի աշխարհաչառչական բանաստեղծ, մտածող, բնագետ, գերմանական նոր գրականության հիմնադիրներից մեկը: Իր ստեղծագործություններում փայփայել ու զովերգել է ազատության գաղափարը: Դրա ամենացայտուն արտահայտությունն ու ստեղծագործական բարձրակետը «Ֆաուստն» է, որն արտացոլում է գրողի հավատը ազատության ձգտող մարդու անսահմանափակ հնարավորությունների նկատմամբ, առաջադրում անզիջում պայքարի գաղափարը: Գաղափարական-գեղարվեստական բարձր արժանիքներով «Ֆաուստը» ներշնչման աղբյուր է եղել ոչ միայն ազատության համար պայքարող մարդկության համար:

Ֆրանսիացի մեծանուն կոմպոզիտոր Շառլ Գունոն (1818-1893) 1859թ. Գյոթեի համանուն ստեղծագործության հենքի վրա գրում է «Ֆաուստ» օպերան, տարիներ անց (1869թ.) գրում է օպերայի բալետային հավելվածը՝ «Վալպուրգյան գիշեր» խորագրով:

Էջ 163, տող 7: Ինչպես Հռոմի նշանավոր Կոռնելիան՝ Գրակեյաններուն մայրը - Կոռնելիան մեծահամբավ Սցիպիոն Աֆրիկացու աղջիկն էր և հարսնացել էր Հռոմի նշանավոր տոհմերից մեկում: Նրա զույգ որդիները՝ Գրակեոս եղբայրները, պատմության մեջ մտան որպես խոշոր բարեփոխիչներ: Տիբերիոսը և Գայոսը Հին Հռոմի հայտնի քաղաքական-հասարակական գործիչներ էին՝ իրենց ժամանակի համար փայլուն կրթություն ստացած: Մ.թ.ա. 133թ. Տիբերիոսը ընտրվել է ժողովրդական տրիբուն: Առաջարկել է հողօգտագործման չափը սահմանող օրինագիծ, ըստ որի՝ ավելացած հողերը պիտի բաժանվեին աղքատ գյուղացիներին: Իր օրինագիծն իրականացնելիս նա հողատերերի համառ դիմադրությանն է հանդիպում: Հաջորդ տարին հողատերերը իշխանությունների հետ միասին սաղարանքներով տապալում են Տիբերիոսի ընտրությունը և սպանում:

Գայոսը, 123 և 122թթ. ընտրվելով ժող. տրիբուն, վերականգնել է

եղբոր աղբարային օրենքը, իրադործել դեմոկրատական այլ բարեկոխումներ: Սակայն ծերակույտը և ավագանին հաշվհարդար են տեսել նաև նրա հետ: 121թ. Գայոսը «տապալվում» է ժող. տրիբունի ընտրություններում: Նույն տարին զոհվում է իր դեմ կազմակերպված զինված ապստամբության ժամանակ:

Էջ 185, տող 3: Կեսօրվան մոտ ընդհանուր հայկական «բառվն» էր... - բառվ՝ հանդիսավոր համաքույթ:

Էջ 195, տող 1: ...Վիոլետ ճառագայթներով... - խոսքը ուլտրամանուշակագույն ճառագայթների մասին է:

Էջ 197, տող 9: ...Բրանտի նշանաբանը՝ կա՛մ ամեն ինչ, կա՛մ ոչինչ... - Բրանդ՝ Իբսենի (տե՛ս 332-333 էջերի ծանոթադրությունը) համանուն դրամատիկական պոեմի գլխավոր հերոսն է: Բրանդի կերպարն իր ամբողջականությամբ ու անհանդուրժողականությամբ հակադրվում է չրջապատի անտարբերությանն ու ոչնչությանը: Գեղարվեստական ընդհանրացման, տիպականացման միջոցով այստեղ տրվում է նաև ժամանակակից կապիտալիստական իրականության ընդհանուր բնութագիրը: Իր ամբողջ հերոսականությամբ հանդերձ՝ սովորական կյանքը թողնելու և իր հետ գեպի բարձունքներն ուղղվելու նրա կոչը ընդունելության չէր արժանանում, քանզի նա չէր կարողանում ցույց տալ ռեալ նպատակներ:

Բոլորից լքված Բրանդը զոհվում է լեռներում:

Բրանդի կամքի անշեղոլթյունը, բարոյական պարտքը կատարելու ժամանակ իր և ուրիշների նկատմամբ անողոքությունը դրամայի վերջում կասկածի տակ է առնվում, քանզի ողջ պայքարը փաստորեն ապարդյուն է անցնում:

«Բրանդում» արտահայտվում են Իբսենի անհատապաշտական տրամադրությունները, որոնք առաջացել էին նորվեգական ու սկանդինավյան ազգային-ազատագրական շարժումներից հիասթափվելու պատճառով:

Էջ 219, տող 11-12 ն.: ... Նիցչեի մեկ հոդվածը կանանց մասին՝ «Այսպես խոսեց Ջարաթուստրան» գրվածքեն - «Այսպես խոսեց Ջրադաշտը» երկը գրվել է 1883-84 թթ.:

Ջրադաշտը Նիցչեի Գերմարդն է՝ ապագայի համար պայքարող մարտիկի խորհրդանշը, հեղինակի փիլիսոփայական իդեալի մարմնավորումը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

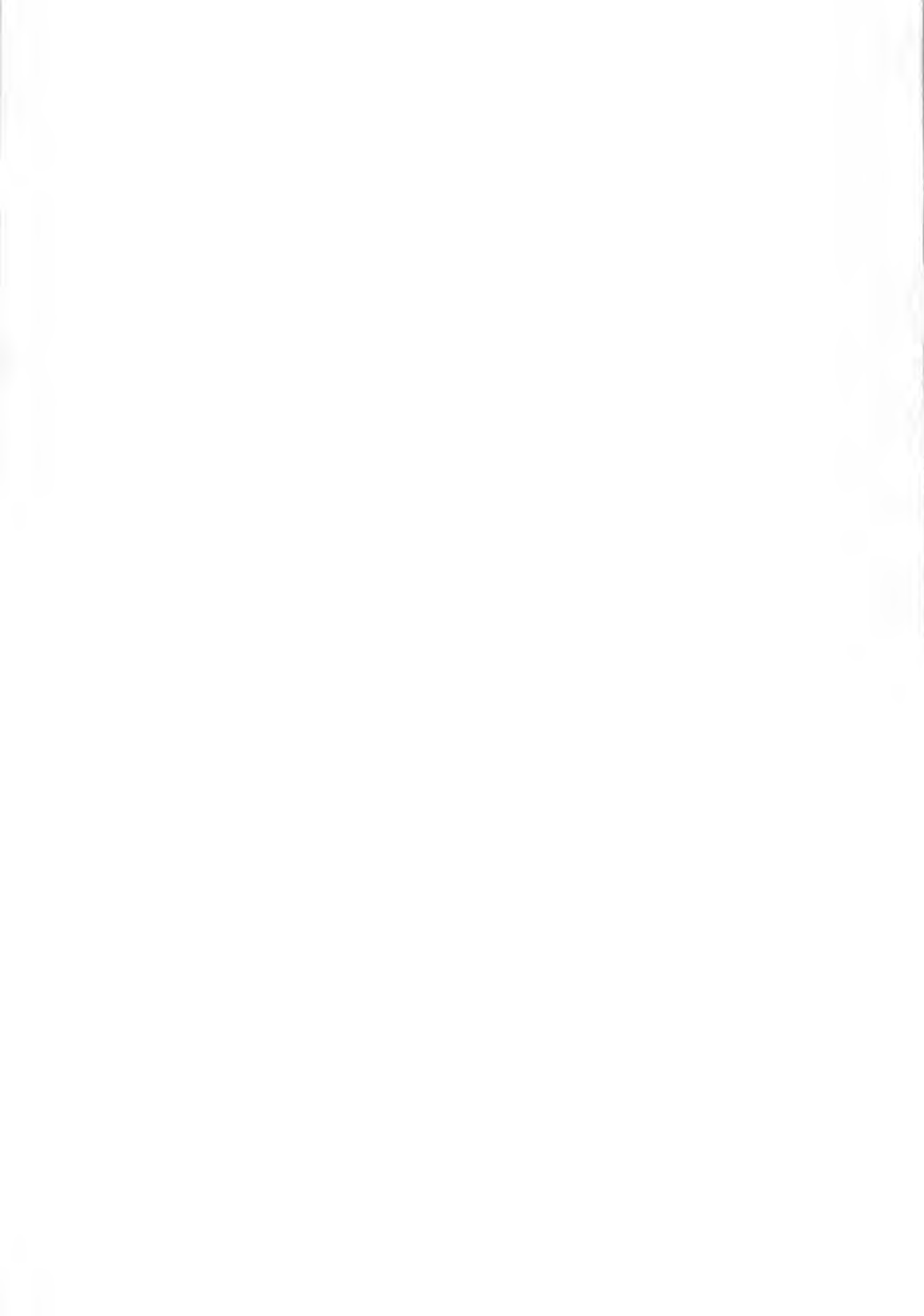
Կինը	5
Հոգիները ծալալի	53
Ծանոթագրություններ	322

**ԼԵՎՈՆ ՇԱՆԹ
ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ
ՀԱՏՈՐ ԵՐՐՈՐԴ**

*Խմբագիր՝ Ա. Հովսեփյան
Համակարգչային շարվածքը և էջագրումը՝
Ռ. Գալստյանի և Վ. Պապյանի*

*Հրատ. սխառվիր՝ N 213
Հանձնված է արտադրության՝ 20.06.2008 թ.:
Չափեր՝ 60 x 84 ¹/₁₆: Թուղթ՝ օֆսեթ N 1:
21.25 տպագր. մամուլ: Տպաքանակը 500 օրինակ:
Գինը՝ սլայմանագրային:*

*ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» Հրատարակչություն,
Երևան, Բաղրամյան 24դ:*

2.500pp. J

ԳԱՍ Հիմնադրար Գիտ. Գրադ.

FL0084907

ЦЕНА

A $\overline{11}$
93933